ÖZGÜR
yayın dağıtım

ÇEŞİTLİ YÖNLERİYLE

ŞAİR EŞREF

hayatı ○ sanatı ○ yergileri

alpay kabacalı

ALPAY KABACALI

ÇEŞİTLİ YÖNLERİYLE ŞAİR EŞREF

Birinci Baskı:
İstanbul, Haziran 1988

Yayın Hakları: Alpay Kabacalı - Özgür Yayın-Dağıtım

Kapak: Reha Yalnızcik
Kapak Film: Grafika Grup
Dizgi, Baskı ve Cilt: Acar Matbaacılık Tesisleri Tel: 526 84 42

ALPAY KABACALI

Çeşitli Yönleriyle

ŞAİR EŞREF

Hayatı ● Sanatı ● Yergileri

ÖZGÜR
YAYIN DAĞITIM
Ankara Cad. 31/2
Cağaloğlu/İst.
Tel: 526 25 13

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ 9

EŞREF'İN HAYATI 11

Doğum Yılı 13
Ailesi 14
Çocukluğu, Gençliği 16
Kaymakamlık Yılları 17
İzmir ve Aydınları 20
Kâmil Paşa 22
Abdülhamid'in Gözüyle Eşref 26
Tevfik Nevzad 29
İzmir Anıları 31
Tutukluluk, Sorgu 55
Cezaevinde Bir Yıl 60
İzmir'e Dönüş 64
Eşref Mısır'da 66
Avram Galanti'nin Tanıklığı 68
Ahmet Kemal'in Anılarında 70
Geçim Derdi 72
Eşref Doğru Söz'de 76
Mısır'da Kitap Yayınları 81
Avrupa ve Kıbrıs'ta 82
Evlilikleri, Çocukları 83
İkinci Meşrutiyet'ten Sonra 84
Kaymakamlık ve Gazetecilik 86
Vali Muavinliği 89
Emeklilik Yılları 91
Ölümü ve Sonrası 91
Eşref'in Kişiliği 95

EŞREF'TEN NÜKTE VE FIKRALAR 101

YERGİ VE EŞREF'İN YERGİ ŞİİRLERİ 139

I. Eşref'e Kadar Yergi Şiiri 141
Divan Edebiyatında (Yergi ve Müstehcenlik, Mazmunlar ve Dil) 141
Tanzimat'tan Sonra 145

II. Eşref'in Yergi Şiirleri 148
1. Biçim ve Dil Yönünden 148
2. Konuları Yönünden
A) Toplumsal Konular 154
B) Kişileri Konu Alanlar 162
C) Şaka Amacıyla Yazdıkları 163
D) Çeşitli Konular 164
E) Kendi Dizeleriyle Eşref 164

III. Şiirleri Üzerine Yargılar
(Ahmed Tevfik, Hüseyin Kâmi, İ. Habib Sevük, Lâedri, Ziya Somar, M. Cemal Kuntay, Refik Halid Karay, Hikmet İlaydın, Hakkı Tarık Us, S. Şevket Tanlı, İ. Alâettin Gövsa, Hilmi Yücebaş, Burhan Felek, Hikmet Dizdaroğlu, Fahri Uzun, Cevdet Kudret, Ferit Öngören, Oktay Akbal, Mehmet Ergün, Fikret Otyam, Aziz Nesin, Efdal Sevinçli, Yaşar Aksoy, Atilla Özkırımlı, Mehmed Kemal) ... 167

IV. Genel Değerlendirme 180

EŞREF'İN KİTAPLARI 185

Eşref'in Yazmadıkları 200

KIT'ALAR VE BEYİTLER 205

Kıt'alar 207
Beyitler 315

ÖTEKİ ŞİİRLER 321

Gazeller 323
Kasideler 338
Hasbihâl 346

Zeyl 348
Şâh ve Pâdişâh 360
Der Hakk-ı Ârif Paşa 373
Şitâiyye 376
Teresiyye 380
Lâzımsa... 383
Köy Bakkalları 387
Tercümân-ı Millet 391
Musammatlar 408
Tasvîr-i Ahvâl 408
Yemen Hamidiye Destanı 410
Murabbâ' 411
Usûl-i Merkeziyyet Şarkısı 413
Defter-i A'mâl 414
İâne-i Şitâiyye 420
İran'da Yangın Var 422
Bergüzâr 437
Kuyruklu Yıldız 440
Rü'yâ 444
Meclis-i Meb'ûsân 447
SÖZLÜK 455
EŞREF KAYNAKÇASI 483

ÖNSÖZ

Yazarlar, edebiyat tarihçileri, eleştirmenler —neredeyse oybirliğiyle— Eşref'in en büyük, en önemli heccavımız olduğu yargısına varıyorlar. Buna karşın Eşref, gerektiği ölçüde üzerinde durulmamış, genç kuşaklara yeterince tanıtılmamış bir şair. Bunun nedenleri şöyle özetlenebilir:

Bir kere, geleneksel (Divan şiirine yaslanan) edebiyat anlayışı yergiye, yergi şiirine iyi gözle bakmamış. Bunda hicviye yazan Divan şairlerinin divanlarını sövgü sözleriyle doldurmalarının da payı var (bkz. s. 141 - 144).

Cumhuriyet döneminde de, hem bu yüzden, hem siyasal iktidarlara yaranmak isteyen birtakım «işgüzar»ların çabasıyla, yergi türü ve Eşref lise «müfredat programları» dışında bırakılmış.

Öte yandan, Eşref'in gerek yaşayışı gerek yergileriyle «şifahî» bir kişi oluşu (dörtlüklerini «yazmaktan» değil, «söylemekten» hoşlanması ve İstanbul'un edebiyat çevreleri dışında yaşaması, vb.), onunla ilgili araştırmaları güçleştirmiş.

Yine de, şiiri «benliğinin iliklerinden süzerek bazan bireylerin bazan toplumun manevî yüzüne fırlatan» Eşref hakkında, günümüz okurlarının «sadece kahve sohbetlerini dolduran yakası yırtık fıkra ve mısralardan başka» (Ziya Somar; bkz. s. 170) bir şeyler öğrenmek, onun çarpıcı buluşlarını, vurucu dizelerini okuyup deyiş ustalığından ve zekâsından tat almak istemedikleri öne sürülemez. Cevdet Kudret ve Hilmi Yücebaş'ın ki-

taplarının (bkz. Kaynakça) birkaç baskı yapması, bunun kanıtıdır.

Elinizdeki kitap bu düşüncelerle ve Eşref'in hemen her yönünü yansıtmak amacıyla hazırlandı.

Eşref'in hayatı ulaşılabilen tüm kaynaklara başvurularak araştırıldı; elden geldiğince eksiksiz bir yaşamöyküsünün yazılmasına çalışıldı.

Kitapta, Eşref'in şiirlerinin tümünün yer aldığı söylenebilir. Buraya alınmayanlar, çok uzun şiirlerindeki «tekrar» sayılabilecek parçalar, önemsiz üç beş şiir, yalnızca şaka ya da çok kızdığı kişileri yermek amacıyla yazdığı ve sövgü sözlerine geniş yer verdiği kimi dörtlükleridir.

Şairimizin en başarılı olduğu nazım türü, kıt'alarıdır. Bunlar abece sırasıyla verildi. Bu yöntem, ilk sözcüğü, ilk dizesi anımsanan kıt'alarının kolaylıkla bulunmasını sağlayacaktır.

•

Eşref'in Mısır'da basılmış, bugün en zengin kitaplıklarda bile yer almayan eserlerini elde etmemi sağlayan, başka kitap, dergi vb. gereçleri bulmamda yardımlarını esirgemeyen **Dündar Akünal, Mehmet Ergün** ve **Nedret İşli**'ye teşekkür borçluyum.

Mayıs 1988

ALPAY KABACALI

EŞREF'İN HAYATI

DOĞUM YILI

Geçen yüzyıllarda ve yüzyılımızın ilk çeyreğinde doğmuş birçok ünlü kişinin doğum tarihini kesin olarak belirlemekte güçlüklerle karşılaşılır. Bunlardan biri de Eşref'tir.

Eşref'in çeşitli kaynaklardaki değişik doğum tarihlerini değerlendiren Hikmet Dizdaroğlu, bu konudaki incelemesinde (1) kesin sonuca ulaşamaz. Söz konusu kaynakların en önemlilerinden birinde, Mehmet Zeki Pakalın'ın Başbakanlık Arşivi'nde bulup yayımladığı Eşref'e ait sicil (özlük dosyası) özetinde şu kayıt vardır (3):

«Adı geçenin 1263 yılında (Miladi 1846/47) doğduğu kendi söylemesine göre daha önce yaşamöykü-

(1) «Eşref Üzerine Notlar», **Türk Dili**, S. 312, Eylül 1977.

(2) **Osmanlı Müellifleri**, C. II, K. 1, İst. 1338, s. 88; İbnülemin Mahmut Kemal İnal: **Son Asır Türk Şairleri**, C. 2, İst. 1931, s. 333; Mustafa Şâtim: **Meşhur Şair Eşref'in Hayatı**, İzmir 1943, s. 13; İbrahim Alâattin Gövsa: **Türk Meşhurları Ansiklopedisi**, bty, s. 124; Sadettin Nüzhet Ergun: **Türk Şairleri**, C. III, No. 89, İst. 1944, s. 1358; Mehmet Zeki Pakalın: «Resmi Siciline Göre Şair Eşref», **Akademi Fikir Hareketleri**, S. 4, 15.6.1946; Hakkı Tarık Us: «Eşref», **Aylık Ansiklopedi**, No. 41, Eylül 1947, s. 1205; ayrıca Sami N. Özerdim, F. Uzun, H. Yücebaş ve Cevdet Kudret'in kitapları (kaynakçaya bkz.).

(3) Mehmet Zeki Pakalın'ın 2 no.lu dipnotunda agm.

süne yazılmışsa da, bu kez aynen görülüp geri verilen kimlik cüzdanında Mali 1269'da (Miladi 1853) doğduğu anlaşılmakla düzeltilerek eklendi...»

Anlaşılacağı üzere, Eşref 1847 yılında doğduğunu belirtmiştir; kimlik cüzdanında ise 1853 tarihi vardır. Bu uyuşmazlık kolaylıkla açıklanabilir: O çağlarda, «ihmal, askere geç gitmesini sağlama vb.» nedenlerden dolayı, birçok kişi nüfus kütüğüne geç yazdırılıyordu; bu, Aandolu'da neredeyse «gelenek haline gelmiş»ti.

Ancak, Eşref'in «yaş bakımından en olgun çağında bile, yaşamına ilişkin tarihlerde yanılgıya düştüğü» bilinmektedir. Sözgelimi, Birinci *Deccâl*'da 1903'te yurt dışına kaçtığını yazar. Oysa, bu kitabında anlattığı olaylar ve verdiği tarihler gözönüne alındığında, Mısır'a gidiş yılının 1904 (17 Ağustos) olması gerekir.

Bu durumda, Eşref'in kendi ifadesini ve oğlu Mustafa Şâtim'in babasının altmış beş yaşında öldüğünü yazmasını (4) temel alarak, 1847 tarihinin «şimdilik, gerçeğe en yakın doğum yılı» olduğu yargısına (5) katılabiliriz.

AİLESİ

Mehmed Eşref, Manisa'nın Kırkağaç ilçesine bağlı Gelenbe bucağında doğdu. Ayrıntıya girmek gerekirse, «Orta Mahalle'de 39 numaralı evde» diye ekleyebiliriz. Babası «Hafız Ağa» diye anılan Hacı Hafız Mustafa Hoca, «Usulîzadeler» olarak tanınan aileden geliyordu; Gelenbe camisinin imam-hatibiydi.

(4) M. Şâtim, 2 no.lu dipnotunda agy.

(5) H. Dizdaroğlu, 1 no.lu dipnotunda agy.

Mustafa Hoca'nın ilginç serüvenleri yıllar boyu anlatılmış: Gelinlik kızına çeyiz almak üzere İzmir'e gider, dönmez. Geri geldiğinde, bir torun sahibi olmuş ve torunu kucağına verilecek kadar büyümüştür... Cebinde 11 mecidiye (220 kuruş: 2,2 altın lira) varken Hacca gitmeye kalkışır ve neredeyse bu parayı harcamadan gidip döner... Böylesine serüvenlere atılmasından ve çevresinde yadırganan garip huylarından dolayı, Mustafa Hoca'ya «Deli Hafız» denirmiş.

Hafız Mustafa Efendi, ünlü matematik bilgini, İbrahim Müteferrika'nın kurduğu ilk Türk matbaasında mukabelecilik (redaktörlük) yapmış olan Gelenbevî İsmail Efendi'nin (6) torunlarındandı.

Eşref'in annesi Arife Hanım, Gelenbe yakınındaki Yaya köyündendi (7). Arife Hanım'ın babası Ahmed Reşid Efendi, Sünbülzade Vehbi'nin *Nuhbe-i Vehbi* adlı, ders kitabı olarak okutulan manzum (koşukla yazılmış) Arapça - Türkçe sözlüğüne (ilk bas. 1805) şerh (açımlama) yazıp yayımlayan (8) Ahmed Reşid Efendidir. Eşref, bir dörtlüğünde şöyle der:

Lüzûmu bence yokken Nuhbe-i Vehbî'yi şerh etmiş.
Mübârek cedd-i pâkim zann ederim bî-kerem çıkmış.
Görüb âsâr-ı asrı şimdi ettim hakkını teslîm,
Yaya köyden süvâr-ı mârifet, Eşref, dedem çıkmış.

---

(6) En önemli eserlerinden biri, 1805'te basılan **Müsellesat Risalesi** adlı trigonometri kitabıdır. (Bkz: A. Kabacalı: **Türk Yayın Tarihi**, İst. 1987, s. 61).

(7) Eski harflerin birer nokta eksik yazılmasından ya da okunmasından dolayı kimi kaynaklarda «Baba» köyü diye geçer: Cemal Kutay, **Tarih Sohbetleri**, S. 1, Temmuz 1966; Remzi Zeytinoğlu, aşağıda 10 no.lu dipnotunda agy.

(8) **Şerh-i Nuhbe-i Vehbi**, Matbaa-i Âmire, İst. 1259/1843.

İlk öğrenimine Gelenbe'deki mahalle okulunda (sıbyan mektebi) başlayan Eşref, babasının üstelemesiyle hıfz'a (Kur'an'ı ezberlemeye) çalışmış ve altı ay sonunda hafızlık duasını yapacak ölçüde olağanüstü bellek gücü göstermişti (9).

Remzi Zeytinoğlu'nun anlattığına göre (10), okuyup yazma öğrendikten sonra o dönemde köylerde elden ele dolaşan *Âşık Ömer, Şah İsmail, Kan Kalesi* gibi halk kitaplarını okumuş; bunlar kendisinde şiir yazma hevesi uyandırmıştır. On dört, on beş yaşlarında koşmalar yazmaya, «beyitler düzmeye» başlayan Eşref'in daha o zamandan yergiye eğilimli olduğu şu ikiliğinden anlaşılmaktadır:

Tiryakiye bir günlük oruç katle bedeldir,
Beyni dar olur aç köpeğin, darb-ı meseldir.

İlköğrenim yıllarının ardından, yirmi, yirmi beş yaşlarına kadar zeybek kılığıyla dolaşıp başıboş yaşadığı bilinmektedir. Onu kırlardan bayırlardan koparan olay şudur: «Bir gün Kırkağaç'ta bir içki sofrasında kendinden büyük arkadaşı Sivrioğlu Arif'le bir münakaşaya tutuşuyor ve kaçan Arif'i kovalayıp evinin kapısına bir tabanca sıkmak suretiyle ancak öfkesini alıyor; lâkin bu hadise üzerine başlayan yarı adli yarı idari kovalama da nihayet Eşref'i Manisa'ya kaçırtmakla ve onu zeybek kılığından soymakla yeni bir hayatın kapısını açıyor.» (11).

İlk açılan, medrese kapısıydı : Manisa'da, Hatuniye Medresesi'nde Arapça ve Farsça öğrenimi gördü.

(9) Hakkı Tarık Us, 2 no.lu dipnotunda agm.
(10) Asım Kültür : «Eşref'in Hayatına Ait Bilinmeyen Parçalar», **Demokrat İzmir?**
(11) Hakkı Tarık Us, 2 no.lu dipnotunda agm.

Bu sırada özel dersler de aldı; Sultaniye müderrisi Rıza Efendi'den «medrese usulünce fenarîye kadar okudu», matematik ve tarih öğrendi.

Aldığı bu öğrenimle yetinen Eşref, ikinci bir kapıyı zorladı: Memurluk kapısını. 1287'de (1870) Manisa Sancağı Tahrirat (yazı işleri) Kalemi'ne başvurdu. İsteği kabul edildi ve burada mülâzemete (staja) başladı.

1872'de Kasaba (Turgutlu) tahrirat kâtipliğine atanınca istifa etti. Daha sonra Manisa Sancak Muhasebe Kalemi stajyerliğine alındı.

Uzunca süren memur adaylığı ve kâtiplik döneminin ardından, Eşref'i Ak(ça)hisar ve Alaşehir ilçelerinde, malmüdürü olarak görüyoruz (1874 - 75). Alaşehir'de üç ay kadar kaymakam vekilliği de yapan Eşref, 1878'de görevinden istifa edip İstanbul'a geldi, sınav vererek üçüncü sınıf kaymakamlık hakkı kazandı.

KAYMAKAMLIK YILLARI

1879 - 1902. Eşref, çeyrek yüzyıla yakın bir dönemi kaymakamlıklarda geçirecek.

İlk görev yeri Fatsa'ydı (6 Haziran 1879). Çok geçmeden, «sarhoşluğu alışkanlık edinip görevini yerine getirmemesi, kamuoyu önünde hükümetin saygınlığına eksiklik getirecek davranışta ve göçmenlerin yerleştirilmesi işinde yolsuzlukta bulunması» gerekçe gösterilerek görevine son verildi (1880) ve hakkında soruşturma açıldı. Ancak, yargılanmasına gerek görülmedi.

Görevine döndü; Çapakçur (12 Ekim 1882), Hizan (Hezan, 25 Ağustos 1885) kaymakamlıkları yaptı, istifa etti. Bir süre sonra kaymakamlığa dönerek Ünye (25 Temmuz 1887) ve Tirebolu (8 Ocak 1888)

kaymakamlıklarında bulundu. Bu sonuncu görevinden, «hilâf-ı nizam (kural dışı, yasa dışı) hareketleri ve kötü yönetimi» gerekçe gösterilerek azledildi. Kural dışı davranış olarak niteledikleri, «tütün ekimine ruhsat vermesi» dolayısıyla «çiftçilerin zararları ve yakınmaları» idi. Şûra-yı Devlet (Danıştay), bunun görev yapmasına engel sayılamayacağına karar verdiğinden, 1891'de Akçadağ'a atandı, ama, daha oraya gitmeden Doğu'ya sürgün edildi: Bu kez Garzan kaymakamlığına getirilmişti. Göreve başladıysa da, çok geçmeden yine istifa etti (1892).

Şairimiz, 14 Ağustos 1893'te Garbi Karaağaç (Acıpayam) kaymakamlığına atandı. Artık doğup büyüdüğü Batı Anadolu'ya dönmüş oluyordu. Bundan sonraki kaymakamlık hayatı orada geçecek; bu on yıllık dönem içerisinde İzmir'de geniş bir dost çevresi edinecekti.

Garbi Karaağaç'ın havasının kendisine iyi gelmediğini söyleyerek, isteğiyle Buldan'a atandı (1 Mayıs 1894). Daha sonra Kula kaymakamlığına getirildi (25 Mayıs 1896). Bu görevi sırasında, genel bütçeyi düzenlemek için memur maaşları indirilirken (tenkihât) aylığı 1250 kuruştan 1125 kuruşa düşürüldü. 22 Eylül 1897'de, «vilâyetçe görülen lüzum üzerine» Kırkağaç'a atandı.

27 Temmuz 1899'da, «içki alışkanlığı ve şair yaratılışı dolayısıyla birtakım yolsuzluklarda bulunması» vb. nedenlerle Kastamonu'nun Daday ilçesine atanınca şu dörtlüğü yazarak bir daha istifa etti :

Hüsn-i hizmet bence bâis oldu mağdûriyyeti,
Pâdişâhım, lûtfuna arz-ı dehâlet eylerim.
Ben Daday'a olsa da bâğ-ı İrem gitmem yine,
Kişver-i Çin içre Vayhayvay'a hicret eylerim.

Dörtlüğünde «padişahım» diye seslendiği, Aydın vilâyeti (İzmir) valisi Kâmil Paşa idi. Paşa, onun

Gördes'e atanmasını sağladı (1900). Gördes (Gördüs) kaymakamıyken, 12 Aralık 1902'de İzmir'deki evinde tutuklanarak İzmir'e götürüldü.

İzmir dolayındaki kaymakamlıkları, dörtlüklerine de yansımıştır. Hüseyin Rifat (Işıl) şunları yazar :

«Bu vilâyette de Gördes, Kula gibi başka yerlere göre merkezden uzak ve nisbeten geri kazalarda memuriyet verdi. Şimendifer hattı üzerinde bir yere atanma isteğine karşın (*), son zamanlarında Kırkağaç'ta bulunabildi.

Eşref âsâ olmasın mesken Kula, hiçbir kula,
Ney gibi hicrinle Mevlânâ hemîşe inlerim.
Bir zaman gülşende dinlerken nevâ-yı andelîb,
Şimdi bir vîrânede baykuş sadâsı dinlerim!

diyerek Kula'dan yakındığı gibi, bir aralık Karacasu'ya atanacağı yolunda sözler çıktığında :

Îş ü işret lekesiz âdem için bir lekedir,
Sâde su aynı şifâ olduğunun hikmeti bu.
Bunu herkes bilir ey vâli-i âlî-himmet,
Ne revâ âlem-i âba karışa Karacasu.

diye yine Kâmil Paşa'nın korumasına koştu. Kendisini daha izbe yerlere göndermek istedikleri halde, o böyle zamanlarda İzmir'de bir memurlukla kalmayı düşünüyor;

Ey velî-ni'metim istersen eyle imtihân,
Bin kadar me'mûr içinde sâde ahmak ben miyim?

(*) Akhisar'ı, Soma'yı isterim eltâfından,
Hat boyu olmaz ise ben humâkadan ölürüm.
Buralarda ne için fâsık ü mahrûm olayım,
Belki Salihli'yi gitsem sulehâdan olurum!

Tâli'imden nefs-i İzmir'de açık hizmet mi yok,
Yoksa her bir hizmetin nâ-ehli ancak ben miyim?

kıt'asıyla Kâmil Paşa'dan İzmir'de bir memurluk istiyordu. Kâmil Paşa da bunu çok görmedi; Eşref'i sözde devlet alacaklarının tahsilini çabuklaştırması için kurulan komisyona atadı. Fakat bu da çok sürmemişti.

Bu sıralarda, toparlayabilmiş olduğu üç beş kuruşla İzmir Memleket Hastanesi karşısında üç buçuk odalı bir evcik satın aldı. Bir cephesiyle hastaneye bakan bu evin arkası da büyük Musevi mezarlığına karşıydı ve Eşref,

— Hasta olursam karşıya hastaneye, ölürsem maşatlığa gömüverin, ucuz olur, derdi.»

İZMİR VE AYDINLARI

İzmir'in 19. yüzyıl Osmanlı düşün ve edebiyat dünyasındaki yeri ayrıntılarıyla incelenmeye değer (12). Halit Ziya (Uşaklıgil) ile Tevfik Nevzad'ın çıkardıkları *Nevruz* dergisi (1884) çevresindeki ilk aydın kümelenmeleri, İzmir'in ilk özel gazetesi *Hizmet*'in (1886), bir süre sonra da *Ahenk*'in yayımlanması ile halka genişler. 1880'lerde oluşan «aydınlar kadrosu», İzmir'in kültür ve sanat yaşamına canlı-

(12) En geniş kaynaklar, Ziya Somar'ın (1876 - 1978) **Yakın Çağların Fikir ve Edebiyat Tarihimizde İzmir** (İzmir 1944) ve **Tevfik Nevzat - İzmir'in İlk Fikir ve Hürriyet Kurbanı** (İzmir 1948) adlı kitaplarıdır. Halit Ziya Uşaklıgil'in **Kırk Yıl**'ında (2. bas. İst. 1969) genişçe bilgi yer alır. Nail Moralı'nın **Mütarekede İzmir, Önceleri ve Sonraları** adlı kitabında (İst. 1976) ve başka kaynaklarda kimi ipuçlarına rastlarız.

lık getirir. Bunlar arasında Eşref'le ilişkileri yönünden ilk anılması gerekenler Tevfik Nevzad, Bıçakçızade Hakkı (Hakkı Bıçakçıoğlu), Tokadîzade Şekib, Abdülhalim Memduh, Müstecabîzâde İsmet, Avukat Ahmet Celâdet (Cin Ahmet), Rufaî şeyhi Seyid, Mevlevi şeyhi Nuri, Bektaşi şeyhi Ruhi (Baba), Dr. Taşlızade Edhem, davavekili Taşlızade Hasan (Güzel Hasan), Nazif Ağazade Şefik beylerdir. Daha sonraki kuşaktan Hüseyin Rifat (Işıl), Ermenekli Hasan Rüştü, Zeytinzade Remzi (Zeytinoğlu) de unutulmamalıdır.

Bu aydınlar *Hizmet* gazetesinin yönetim yerinde, evlerde, Bektaşi tekkelerinde, İzmir'in ünlü ünsüz meyhanelerinde, «Askeri Kıraathane»de, Yusuf Rıza Beyin kurduğu özel Dârü'l-irfan okulunun öğretmeni Giritli Ali Rıfat tarafından Yusufoğlu Hanı'nda açılan kitaplıkta biraraya gelerek söyleşirler; sanat ve düşün konuları üzerinde tartışırlar. İkinci Abdülhamid'in baskı yönetimi siyasal konuları konuşup tartışanların başına türlü belâlar getirdiği için, bu gibi konular ancak güvenilir dostlar arasında açılır. Buna karşın, Abdülhamid yönetiminin oluşturduğu hafiye ağı bu özel görüşmelere değin sızabilir; en «masum» bir söz sürgünlere, tutuklamalara yol açabilir.

1891'de İzmir'de 81 Müslüman ilkokulunda 4560 erkek öğrenci okumaktadır, kız öğrenci yoktur. (Daha sonra Yusuf Rıza Efendi Bedreka-i İrfan adlı özel kız okulunu kurar). Azınlık ilkokullarının sayısı 91, öğrenci sayısı 12.946'dır; bunlardan 4.974'ü kız öğrencidir (13).

«Gâvur İzmir» olarak bilinen kentte yabancılar ve azınlıklar çeşitli olanaklar içinde, özgürlükleri önemli ölçüde kısıtlanmamış olarak yaşarlarken,

(13) Vital Cuinet : **La Turquie d'Asie**, C. III, s. 424.

Müslüman uyrukların kent dışına çıkışı bile özel izne bağlıdır.

Osmanlı aydınları, o dönemde ülkenin ekonomik çıkmazının ve bağımlılığının ayırdında değillerdir. Özgürlük gelir, yolsuzluklar sona erer, üstyapıda birtakım «reformlar» yapılıp Batılaşma yolunda ilerlenirse her şeyin düzeleceğine inanmaktadırlar.

Özgürlüğün geri gelmesi, onlara göre, Abdülhamid'in tahttan uzaklaşmasına bağlıdır. Bu amaca ulaşmak için yapabilecekleri fazla bir şey yoktur. Yurt dışındaki Jön Türklerle mektuplaşmaktan, onların gönderdiği yayınları el altından güvendikleri kimselere vermekten ve yergi şiirleri yazmaktan başka...

Yergi şiirleri (14) ağızdan ağıza yayılarak belirli çevreleri etkilemektedir. Kendilerinden önceki kuşağın, Namık Kemal'lerin, Ziya Paşa'ların ektiği tohumlar filizlenmekte; düşünsel planda özgürlük özlemi, özgürlük tutkusu halka halka yayılmaktadır. Bunu sağlayan, «sözün gücü»dür.

En etkili yergi şairi olan Eşref, aynı zamanda bu ortamın, bu çevrenin en sevilen kişilerinden biridir.

KÂMİL PAŞA

Eşref'in İzmir yıllarına ilişkin anılara geçmeden, anılarda sık sık sözü geçecek olan vali Kâmil Paşa'yı tanıtmak gerekir.

Mehmed Kâmil Paşa, 1832'de Lefkoşe'de doğdu. Kıbrıslı Kâmil Paşa olarak bilinir. Mısır'da Abbas

(14) «İstibdad»a karşı yergi şiiri yazan İzmirli şairler, Eşref başta olmak üzere, Uşşakizade Süleyman Tevfik, Tevfik Nevzad, Tokadizade Şekib, Hüseyin Hüsnü ve Mehmed Nuri efendilerdir. Bkz. Yaşar Aksoy: «İstibdat'a Karşı İzmirli Şairlerde Yergi». **Dönemeç, S.** 58, Mayıs 1982.

Paşa'nın hizmetinde çalıştıktan sonra İstanbul'a geldi. Çeşitli devlet görevlerinde bulundu, mutasarrıflık ve valilik yaptı.

1885 - 1891 arasındaki ilk sadrazamlığı, Osmanlı Devleti'nin pek çok dış sorunla karşı karşıya bulunduğu bir döneme rastladı. Bir yandan bu sorunları çözümlemekle, öte yandan Meclis'i kapatarak Kanun-ı Esasî'yi (anayasa) yürürlükten kaldırmış olan kuruntulu padişah II. Abdülhamid'e hoş görünmekle uğraştı. Mısır sorununun çözümsüz kalması, ayrıca «hafiyeler, jurnalcılar ve Kâmil Paşa'nın aleyhinde çalışan saray adamlarının faaliyeti» sonucu, görevden uzaklaştırıldı (azledildi).

1895'te ikinci kez sadrazamlığa getirilen Kâmil Paşa, en çok Sasun'da (Van dolayı) patlak veren ve gittikçe genişleyen Ermeni ayaklanmasını bastırmakla uğraştı. Kördüğüm olmuş iç ve dış sorunların üstesinden gelemeyeceğini kavrayınca, Abdülhamid'e verdiği «arîza»da, devlet yönetimindeki aksaklıklardan söz ederek yönetim biçiminin değiştirilmesini önerdi. Bunun üzerine, Osmanlı Bankası'nın Maliye Nezareti'nden 120 günlük moratoryum önlemi istemesi dolayısıyla Galata Borsası'nda bir kalabalığın toplanması olayı ve bunun yol açtığı gelişmeler «bahane» edilerek, aynı yıl görevinden uzaklaştırılıp Aydın valiliğine atandı.

İzmir ilini de içine alan Aydın vilâyeti, bugünkü beş ili kapsayacak kadar genişti; sınırları Ege Denizi ve Adalardan Konya, Hüdavendigâr (Bursa) vilâyetlerine kadar uzanmaktaydı. Nüfusu 1.164.816'sı Müslüman, 254.564'ü gayrimüslim olmak üzere bir buçuk milyona yakındı (15).

Sadrazamlıktan uzaklaştırıldıktan sonra «göz-

(15) Hilmi Kâmil Bayur: **Sadrazam Kâmil Paşa — Siyasî Hayatı**, Ank. 1954, s. 186.

cü»leriyle birlikte vapura binmeye zorlanan Kâmil Paşa, İzmir'de görkemli bir törenle karşılandı. Tören, kendi görüşlerine karşı çıkan devlet adamlarını «hem arı gibi sokan, hem de ağızlarına bir parmak bal çalan» Abdülhamid'in buyruğuyla düzenlenmişti.

Kâmil Paşa, 1895 - 1907 arasında on iki yıl İzmir valiliği yaptı (16). İzmir'e «hürriyet havası» getirdiği; bunun «istibdat içinde bunalan bir memlekette küçümsenecek bir nimet» sayılamayacağı belirtilir (17). Nitekim Ermenekli Hasan Rüştü, «Paşa İzmir'de vali olmasaydı, orada oturan halkın çoğu öteye beriye sürülür ve hapishanelere doldurulurdu. Aydın vilâyeti âdeta bir hürriyetseverler memleketi idi,» der.

Kâmil Paşa, anılarında (18), İzmir vali muavinliğine atanan Hasan Beyin görevinin, kendi yapıp ettiklerini gözetlemek olduğunu belirtir ve bunun örneklerini verir. Ayrıca II. Abdülhamid, yaverlerinden Ferik Şakir Paşa'yı (Tatar Şakir Paşa) da birkaç kez İzmir'e gönderir. Onun, İzmir'de «gizli örgüt kurulduğu, yurt dışından zararlı kâğıtlar sokulup okunduğu gibi ihbarlar üzerine özgürlük hareketinin İzmir'deki kapsam genişliğini araştırmak için Ağustos 1901'de oraya geldiği», soruşturma belgelerinden anlaşılmaktadır. Şakir Paşa, Giritli Ferit adında birinin Gümrük idaresi kâtipliğine atanmasını sağlamış ve İzmir Kumandanı Tevfik Paşa'ya buyruk vererek İstanbul'a dönmüş; bundan sonra Ferit ile Tevfik Paşa her hafta Kâmil Paşa aleyhinde jurnallar

(16) Kâmil Paşa, İkinci Meşrutiyet'in ilanından sonra iki kez daha sadrazamlık yaptı. Son yıllarında Kıbrıs'a çekildi, anılarını yazdı. 14 Kasım 1913'te damar sertliğinden öldü. Abdülhamid ve İkinci Meşrutiyet dönemlerinin en önemli devlet adamlarından biriydi.

(17) Y. H. Bayur, agy, s. 191.

(18) Yayımlanmayan ikinci ciltten; Y. H. Bayur, agy, s. 192.

göndermişlerdir. Bütün bunlar Şakir Paşa'nın padişaha gönderdiği «arîza»larda açıklanmış; Şakir Paşa'nın Ferit'e elyazısıyla yazdığı 2 Eylül 1318 (1902) tarihi mektup da yine Kâmil Paşa'nın anılarında yer almıştır (19).

Kâmil Paşa'dan söz açılınca, Abdülhamid döneminin bir başka ünlü ve etkili sivil paşası olan Said Paşa ile çekişmeleri üzerinde de durmak gerekir. «Bu iki pîr-i siyasetin, bütün idare hayatları boyunca birbirlerine karşı aslâ güven ve samimiyetle bağlanmamış olduğunu» kendi anılarından ve başka tanıklıklardan, özellikle Ahmet Rasim'in *İki Hatırat Üç Şahsiyet* adlı kitabından (20) öğreniyoruz. Bu kitap, «ortaya Abdülhamid gelmek üzere bu üç karakterin kurduğu ve yürüttüğü idareyi, ne kin ve garazların, ne entrikaların, dolapların, isnadların, tezvirlerin ve hattâ, memleket namına ödenmiş nice felâketlerin doldurduğunu bize göstermiştir.» (21).

Bu çekişme, Kâmil Paşa'nın İzmir'de hafiye gözetimi altında tutulmasının nedenini daha iyi açıklar. Nitekim, Ziya Somar'ın da işaret ettiği gibi, Said Paşa'nın anılarında ipuçları bulunabilmektedir : Padişaha Şakir Paşa'nın «mâruzât»ıyla birlikte verilen bir «arîza»da, İzmir'de üst düzey görevlilerinin valinin «meclûbu» (taraflısı, tutkunu) olarak ili kötü yönettikleri, yasal olmayan düşüncelerin yaygınlaştığı, fesat çıkaracak kâğıtların önlenmesine çalışılmadığı, Kâmil Paşa'nın oğlu Said Beyin pek çok işlere karışmakta olduğu ifade edilmektedir (22).

Bütün bunlar, «Kâmil Paşa'nın da İzmir'de Abdülhamid - Said Paşa birliğine karşı için için yürü-

(19) Y. H. Bayur, agy, s. 192-198.

(20) Yeni basımı: İst. 1976, Haz. : İbrahim Olgun.

(21) Ziya Somar: ...**İzmir**, İzmir 1944.

(22) **Said Paşa'nın Hatıratı**, 2. Cilt. Kısm-ı Sani, İst. 1328/1912, s. 34.

yen memnuniyetsizlik hareketine ve Jön Türklük alâkalarına, açıktan olmasa da, büsbütün yabancı kalmadığını ve hattâ, vasıtalı olarak, daima idare etmeye çalıştığını» (23) ortaya koymaktadır.

O döneme ilişkin anılar, anlatılagelen fıkralar ve Eşref'in kimi kıt'aları, Kâmil Paşa ile Eşref arasında yakın dostluk ilişkisi bulunduğunu, bu dostluğun kimi kez —eskilerin «lâubalilik» dediği— senli benliliğe kadar uzandığını, Kâmil Paşa'nın astı olan Eşref'i elinden geldiğince kayırdığını gösteriyor.

Üstelik, Semih Mümtaz S.'nin anılarından (24) aktaracağımız aşağıdaki parçadan anlaşılacağı üzere, Eşref, Kâmil Paşa için çok daha önce, daha ilk sadrazamlığı sırasında yergi yazmıştır. Kâmil Paşa, buna karşın Eşref'e hoşgörülü davranmıştır. (Görünüşçe Yahudiye benzediğinden, kendisinden hoşlanmayanlar Kâmil Paşa'ya Yahudi derlerdi.)

ABDÜLHAMİD'İN GÖZÜYLE EŞREF

Semih Mümtaz S.'nin bu anısı, Abdülhamid'in gözüyle Eşref'i yansıtması bakımından ilginçtir. Aynı zamanda, Abdülhamid'in kendisi için en sert yergileri yazan Eşref'e başlangıçta hoşgörülü davrandığını, ama aynı zamanda onu «mimlediğini» göstermektedir. Eşref'in hapis cezasına çarptırılmasında en büyük etken, hiç kuşkusuz ki «mimlenmesi»dir.

Yazarın babası anlatıyor :

«Ben Dahiliye Müsteşarı iken (1304 - 1307) (*) bir gün alelacele Saray'a çağrıldım. O zamanlar *'Takvim-i Vakayi'* gazetesinin nezareti uhdemde olduğu

(23) Ziya Somar, agy.
(24) **Canlı Tarihler: Evvel Zaman İçinde,** İst. 1946, s. 19-21.
(*) 1886-1889.

için, bu çağırışlara alışkın idim. Fakat bu vakadaki davette nedense bir tuhaflık hissettim. İşimi bitirdim.. Matbuat Müdürü Arifi Bey'le, sansür memuru Hıfzı Bey'in her ihtimale binaen, akşam bizim eve erken gelmelerini rica ettim. Dahiliye Nazırı Paşa'ya da haber verdim, Saraya gittim. Sarayın kapısı önünde beni karşılayan kapıcılar Mabeyinci Arif Beyin beni beklemekte olduğunu haber verdiler. Doğruca mumaileyhin (adı geçenin) odasına girdim. Gülerek beni karşıladı. Hoş beşten sonra sigara verdi, kahve ısmarladı. Fakat birşey söylemiyordu ve muttasıl gülüyordu. 'Mühim... Fevkalâde mühim ve müstesna bir vazifeniz vardır. Bunun mükemmel ve şana lâyık olarak ifasını Hünkâr sizden istiyor.' diyordu. Arif Bey dostlarımdan olduğu için bir muziplik ediyor zannetmekle beraber beni bir merak sarmıştı. Acaba mühim ve müstesna bir vazifenin ne olabileceğini hem kendi kendime, hem de Arif Bey'den sormağa başlamıştım. O söylemiyor, gülmekte devam ediyordu... Bu aralık Hünkâr kendisini çağırdı. Arif Bey huzura gitti. Ben kendi kendime (acaba ne çıkacak?) diye düşünmekte idim. Arif Bey geldi ve : 'Hünkâr, iradeyi tebliğ edip etmediğimi bana sordu. Ben de uzattığımı söyledim. Hünkâr gülmeğe başladı...' diyordu. Beni büsbütün merak sarmıştı. Ve nihayet işi anladım. Arif Bey sözlerine şöyle devam etti : 'Bu sabah mutaddan evvel Hünkâr beni çağırttı. Huzuruna gittim. Sobanın kapağını açmış kendi kahvesini pişiriyordu. Bir taraftan da gözlüğünü takmış bir ufak kâğıt okuyordu. Elleriyle de bazı jestler yapıyordu. (Sonra anladım, aruzdaki bahri araştırıyormuş!!!) İşaret etti, beni oturttu. Ve birkaç dakika sonra elindeki kâğıdı bana uzatarak: 'Oku, dinleyelim' dedi. Hünkâr bunu o kadar beğenmiş ki ezberlemiş olacak.. Benimle beraber okudu. Ve bana 'Ne yapalım' diye sordu. Cevap vermedim. Israr etti, yine

sustum. Hünkâr sözüne devam ederek : 'Ben bu adamı bilirim. Gece gündüz içer ve hicviyeler yazar. Memuriyette bulunduğu zamanlarda da katiyen işle meşgul olmaz. Herşeyle, herkesle, her işle alay eder durur. Ancak fena adam değildir. Hasedinden veya hiddetinden birine kızdı mı hıncını hicviye ile alır; başka şey yapmaz.. Haber aldım, kendisini Sadrazam Dahiliyeye yazdığı bir tezkere ile resen azletmiş. Ve bu adamın mesaviyülahvali (kötü halleri) vardır. Artık Kaymakamlıkta istihdamı caiz olmaz demiş. Mesele bundan ibaret... Bu adam da kızmış, bu kıt'ayı yazmış ve çaresini bulmuş bana göndermiş!.. Çoluk çocuk sahibidir, fakirdir, ayyaştır ve heccavdır. Dahiliye Müsteşarı Reşit Bey'i çağırt ve bu kâğıdı ona ver. Gitsin Sadrazam'a versin ve benden selâm söylesin. Sadrazam'ın bu adamı affetmesini rica etsin ve kendisini bir yere tayin ettirsin... Anladın mı?' dedi. İşte Reşit Beyefendi, bu kâğıdı size veriyorum. Hünkâr'ın size de selâmı vardır. Ve Sadrazam'dan alacağınız cevabı beklediğini söyliyerek irade-i seniyeyi (padişahın buyruğunu) tebliğ ediyorum' demeyi de unutmadı.

...Kâğıdı aldım. Ve Arif Beyle beraber bir daha okuduk. Ertesi sabah Bâbıâli'ye geldim, bu elime verilen kâğıtta yazılı kıt'anın sahibi meşhur Eşref, Sadrazam da Kâmil Paşa idi. Hemen Nazır Paşa'nın odasına gittim. Vakayı anlattım. Nazır Paşa müdebbir ve mücerrib (tedbirli ve deneyimli) bir zat olduğu için 'Padişahla Sadrazam cilveleşiyorlar' diyerek mümkün mertebe bu vazifemin bana tahmil etmek (yüklemek) istediği hicabı (utancı) gidermek istedi ise de ben bir türlü bu cilvelerin Bâbıâli'den geçmesini o yaşımda kabul edemiyor, Sadrazamı Padişah da bir nevi tahkir ediyor ve beni âlet eyliyor diye üzülüyordum. Hulâsa süklüm büklüm Sadrazam'a gittim ve vak'ayı olduğu gibi anlattım. Yalnız Kâmil Paşa gül-

medi. Kıt'ayı okudu ve bana iade ederek 'Padişahlar bazan böyle hoppalık ederler. Maamafih bu adamın aylarca memuriyetsiz kalması cezası kâfidir diyerek filân yere (fakat ehemmiyetsiz bir yere) tayinini Sadarete yazınız' dedi!. Sadrazamın yanından nasıl çıktığımı ben bilirim!

— Sonra ne oldu? Hakikaten Hünkâr Sadrazam'ını tahkir mi etmek (aşağılamak mı) istiyordu?

— Hayır oğlum. Ertesi gün cuma idi. Padişah cuma selâmlığından sonra Kâğıthane'ye giderken haber vermeksizin Sadrazamın konağına geldi. Bekledi, Kâmil Paşayı beraber arabasına aldı. Akşama kadar Kâğıthane'de gezdirdi. Arada yalnız ben utandım.

— Sonra 'Kâmil Paşa ne dedi?' diye Padişah sizden sormadı mı?!

— Elbette sordu. Ben de olduğu gibi söyledim.

Zavallı babam bu hikâyeyi kaç kere bana söylemiş ve 'Sakın ha unutma' demişti. Kıt'a şu idi :

Agop Paşa'ya lûtfet Padişahım, Sadrıa'zam yap
Denînin peyrev-i ikbâli varsın bir denî olsun!
Sadaret gerçi kim tefviz olunmaz... ammâ
Yahûdiden usandık, bir zaman da Ermeni olsun!»

TEVFİK NEVZAD

İzmir anılarına geçmeden, Tevfik Nevzad'ı da kısaca tanıtmak gerekiyor :

1865'te İzmir'de doğan Tevfik Nevzad, Rüsumat Dairesi'nde memurlukla hayata atıldı. 1868'de sınav vererek avukat oldu; hukuk alanındaki çalışmaları dolayısıyla Fransız hükümetince *Palmes Académiques* nişanına ve *Officier d'Académie* unvanına değer gö-

rüldü. Avukatlık ve İzmir İdadisi'nde öğretmenlik yaparken Halit Ziya (Uşaklıgil) ile *Nevruz* dergisini (1884), Halit Ziya ve öteki arkadaşlarıyla İzmir'in ilk özel gazetesi *Hizmet*'i (1886) yayımladı. Şiirlerini *Aheng-i Şebâb* (gençlik ezgisi) adlı kitabında topladı (1890). II. Abdülhamid'in baskı rejimine karşı çıkan kimi Jön Türkler gibi Paris'e kaçarak (1894) *Hizmet*'i taşbasma yöntemiyle orada yayımladıysa da çok geçmeden İzmir'e döndü; bu kez *Ahenk* gazetesini çıkardı.

1899'da bir jurnal üzerine üç arkadaşıyla birlikte Bitlis'e sürüldü. Ertesi yıl cezası kaldırıldı, İzmir'e gönderildi.

1902'de —aşağıda ayrıntılı olarak görüleceği üzere— Eşref ve kimi arkadaşlarıyla birlikte, «ayaklanmaya yol açacak hareketlerde bulunduğu» gerekçesiyle tutuklanarak İstanbul'a götürüldü. Üç yıl kalebentliğe mahkûm edilen Tevfik Nevzad, bir süre İstanbul hapishanesinde kaldıktan sonra Adana hapishanesine gönderildi. Cezasının bitmesine pek az bir süre kala, orada kendisini kuyuyu attığı yolunda resmi bir açıklama yapıldı. Ancak bu açıklama inandırıcı olmadı; Tevfik Nevzad'ın bir cinayete kurban gittiğine inanıldı (25).

---

(25) Geniş bilgi için bkz.: Ziya Somar: **Tevfik Nevzat — İzmir'in İlk Fikir ve Hürriyet Kurbanı,** İzmir 1948. Kardeşi Refik Nevzad, Paris'te yaşayan Jön Türklerdendi. Sonradan sol akımlar içerisinde yer aldı. 1960'ta Türkiye'ye döndü ve İstanbul'da yargılanıp aklandı, kısa bir süre sonra da öldü. Bkz.: Mete Tunçay: **Türkiye'de Sol Akımlar,** 2. bas., Ank. 1976, s. 38-40; Füruzan Hüsrev Tökin: **Türk Tarihinde Siyasî Partiler ve Siyasi Düşüncenin Gelişmesi,** İst. 1966, s. 49.

Bu açıklamalardan sonra, Eşref'in İzmir'deki yaşamını yansıtan anılara geçebiliriz.

Hüseyin Rifat'ın (Işıl) Kasım - Aralık 1944'te *Vakit* gazetesinde yayımlanan anılarından iki bölüm :

«Eşref'in izinle İzmir'de bulunduğu günlerden birinde idi. Şair Celâl Paşa da Hama mutasarrıflığına nakletmiş olduğundan, yeni memuriyetine gitmek üzere İzmir'e gelmişti. Bu günlerden birinde Eşref bir gün bana :

— Rifat, yarın akşam sizde toplanalım; sen de git Celâl Paşa'yı bul ve benim tarafımdan kendisini davet et, demişti.

O akşam başta Eşref ve Celâl Paşa olmak üzere Abdülhalim Memduh, Kâmil Paşa damadı Faik Paşa, Tokadîzade Şekib, Mevlevî Şeyhi Nuri, bir de İzmir'de ikamete memur Ahmet Esad toplanmıştık. (...)

Yine o günlerde (Külâh-ı Mevlevî) redifli gazele nazîre (benzek) yazmak modası vardı ve hemen her gün *Ahenk* gazetesiyle neşrediliyordu. İzmir'e yeni gelmiş olan Celâl Paşa —kendisi de Mevlevî olduğu için— bir nazîre yazarak göndermiş ve o günkü gazetede neşredilmişti.

Nazîre, emsali içinde hakikaten mükemmeldi. Eşref :

— Paşam, nazîreniz fevkalâde!.. Lütfetseniz de onu bir kere de kendi ağzınızdan işitsek!

Iklifinde bulundu; gerçekten metin ve âlim bir şair olan Celâl Paşa, nazîresini kendine mahsus bir tavırla okudu; yine biraz saz, söz ve edebiyata ait muhabbetlerle vakit geçirildikten sonra Eşref, manzumeyi tekrar etmesini paşadan rica etmiş, o da bir kere daha okumuştu.

Aradan epey zaman geçtikten ve bittabî îş ü işret (yeyip içip eğlenme) meclisi biraz fazla yükünü

aldıktan sonra Eşref, gazelin paşa tarafından bir daha tekrar edilmesini isteyince biraz fazla içmiş olan Ahmet Esad hemen ayağa kalkarak:

— Külâhı-ı mevlevî... Külâh-ı mevlevî... Ben sizin bundaki maksadınızı pekâlâ anlıyor, biliyorum; Veliaht Reşat Efendi de mevlevîdir. Sizin hepiniz de, bu külâh-ı mevlevî gazelini tekrar ettirmekle zımnen ona olan münasebetinizi anlatmak istiyorsunuz.

gibi hafiye lisanı bir saçmayı ortaya atınca o vakit cüssesi yerinde olan Eşref, Ahmet Esad'ın üzerine atıldı; Şekip —hiç ümit etmediğimiz halde— bir tabanca çekti.

Biz, babam ve kardeşim, şaşırmadan aralarına karışarak, Ahmet Esad'ı âdeta derleyip toparlıyarak bir torba içine koymuş gibi, merdivenlerden indirdik, kapı dışarı ediverdik.

Vâkıa (gerçi) hâdise o dakikada kapanmış gibi idi; fakat bunun ertesi günü vardı; acaba Ahmet Esad nasıl hareket edecekti? Bir akşam evvelki rezaleti, hafiyelik edip mâbeyne yazıp çizecek, hepimizin başına bir belâ açacak mı idi?

Bu cihet biraz münakaşa edildikten sonra yine saza ve söze dalmıştık; fakat vaziyet şaka götürmez şeylerdendi.

Meclis dağılırken Mevlevî Şeyhi Nuri Efendi, ertesi akşam için hepimizi tekkenin selâmlığına dâvet etmişti. Dağılıp ayrılırken Ahmet Esad'ın haberdar olmamasına dikkat etmemiz kararlaştırılmıştı.

Ben ertesi günü akşam üzeri Mevlevîhâne kapısından içeri girerken, Ahmet Esad hususî arabasiyle çıktı, geldi. Ne içeri girebiliyor, ne de geri dönebiliyor, ne de Ahmet Esad'tan kendimi saklayabiliyordum. Öyle ki Ahmet Esad'la beraber gelmiş vaziyete düşmüştüm. Halbuki onun hiç haber alamamasına bir akşam evvel karar vermiştik.

Ezile büzüle benden evvel gelmiş olanların top-

landıkları odaya girdiğimiz zaman yüzüme hep hayretle bakıyorlardı. Bakıyorlardı ama, ben de izahat verebilecek bir vaziyette değildim. Sonradan gelenler, Ahmet Esad'ı da orada görünce şaşalıyordu. Bana gelince ben —süt dökmüş kedi gibi— büzülüp kalmıştım.

İzmir o sıralarda ikamete memur olanlarla dolu idi; bunların hepsi işsiz güçsüz, maaşlarını alırlar, yaşarlardı; fakat bunların içlerinde, çok namuslular olmakla beraber —ilerde anlatacağımız gibi— Eşref'i, Memduh'u, Şekib'i, Nevzad'ı jurnal edip Bitlis'e, Kastamonu'ya sürülmelerine sebep olan ve aralarında kendisi de sürülen (Mustafa) gibi namussuz hafiyeler de vardı.

İşte bu Ahmet Esad'dan da herkes şüphelenirdi; çünkü muhtelif fasılalarla maaşına ayda onar, on beşer altın lira zammı için iradeler çıkar, günün gazeteleri bunu da padişahın inayeti, atıfeti diye ballandıra ballandıra yazarlardı.

Burada söylemeye mecburum ki Ahmet Esad cidden bir hafiye değilmiş; bunu Meşrutiyetin ilanından birkaç gün sonra, evi basılıp da evrakı tetkik edildikten sonra anlamıştık. Ahmet Esad mütemâdiyen (durmaksızın) saraya, birçok dualardan sonra, padişahın etrafındakilerin yolsuz hareketlerinden bahisle Sultan Hamid'e nasihatlerde bulunurmuş; Sultan Hamid de onun bu hareketini maaşına zam suretiyle karşılarmış.

Mevlevihânede toplandığımız gece Ahmet Esad bir gece evvelki sarhoşlukla yaptığı hâtâyı tâmir etmek için pek uslu ve pek terbiyeli hareket ediyordu. Hattâ bir ara bir münasebet getirerek Mevlevî Şeyhi Nuri'nin önünde hürmetle eğilerek başındaki «sikke»yi aldı, öperek kendi başına geçirdi.

«Sikke»yi izinsiz alma usulsüz olmakla beraber, onun bu hareketi Celâl Paşa'yı harekete getirdi; Pa-

şa meclisin ortasına kadar ilerliyerek ve Ahmet Esad'ın başındaki «sikke»ye gözlerini dikerek :

Böyle gözler arş-ı âlâyı görürse, ya Allah
Bizlere câh-ı cehennem cennet-i ulyâ mıdır?

beytini söylemişti. Elinde rakı bardağı, köşe minderine bağdaş kurmuş olan Eşref de atıldı, paşaya şöyle mukabele etti (karşılık verdi) :

Böyle dişler bin domuz yerse cihanda çok mudur?
Eskiden bin bok yedi, bunlar acep hulyâ mıdır?

Buna karşı bizim kahkahalarla gülmemize Ahmet Esad da karışıyorken, kendi başından sikkeyi çıkararak ve hürmetle öpe öpe şeyhin başına koydu.

. . . . . .

Düş Kırıklığı

Kâmil Paşa, kendisini İzmir'de menfi (sürgün) gibi bulduğundan olacak, İzmir'e sürgün edilmiş olanları, fazla maaş alabilmeleri için ayrıca birer vazifeye tayin ederdi. Bu menfilerden Mustafa Bey namında otuz beş yaşlarında bir genç vardı ki Paşa onu Nafia Müdürlüğü başkâtipliği ile kayırmıştı; görünüşte kibar olan bu yılan ruhlu herif meğer hafiyeden başka bir şey değilmiş.

İzmir'in münevver simâlariyle münasebet peyda eden (ilişki kuran) bu alçak adam, Eşref'in izinle İzmir'de bulunuşundan istifade ederek, bir ziyafet tertip etmiş; başta Eşref olmak üzere avukat Nevzad, doktor Edhem, Abdülhalim Memduh, Tokadîzade Şekib, Mevlevî şeyhi Nuri, doktor Edhem'in kardeşi avukat Güzel Hasan beyleri evine davet etmiş.

Şüphesiz orada her şeyden, bilhassa siyasetten bahsedilmiş, birçok şeyler okunmuş, vakalar nakle-

dilmiş ve bu meyanda o günkü idare çekiştirilmiş. İşte bu hâin Mustafa da o akşamki duyduklarını, işittiklerini —bire bin katarak— mâbeyne jurnal etmiş.

O günlerde İzmir'de Sami Paşazade Sezai Beyin biraderzadesi, Hüsnü Bey namında bir vali muavini vardı ve bu vali muavini, hakikatte Kâmil Paşa'nın harekâtını kollayarak, mâbeyne yazması için gönderilmiş olduğu halde aksine olarak hürriyetperverlikte âdeta Kâmil Paşa ile müsabakaya çıkmış gibiydi.

Mâbeyn, Kâmil Paşa ile Hüsnü Bey'in vaziyetlerinden şüphelenmiş bulunduğundan, İzmir'e bir de neferlikten yetişme, mâbeyn hademe feriki Tatar (Şakir) Paşa'yı memur etmişti.

Şakir Paşa, İzmirliler içinde ruhan tereddi etmiş Hâfız Ali Hoca, İzmirli Osmanzade Hacı Hasan Paşa gibi birkaç kişiyi ancak kendine celbedebilmişti. Beri tarafta İzmir İngiliz Konsoloshanesi baş kavası Mustafa Ağa konsolosluk postası vasıtasıyle Avrupa'da çıkan bütün Jön Türk gazetelerini getirtiyor ve paket paket bizlere veriyordu.

Hafiye Mustafa'nın verdiği jurnal tesirini göstermiş, yukarıdaki zevattan Nevzat, Şeyh Nuri, Tokadîzade Şekib'in Bitlis'e, Eşref'le Hasan Beyin Kastamonu'ya sürülmelerine irade çıkmış.

Bir gün bunların hepsinin birden tevkif edildiklerini ve İzmir hükûmet dairesinde ayrı ayrı gözaltına alındıklarını işitince hayretten donakaldık. Ortalık korku içindeydi; hükûmet dairesinin karşısındaki kıraathanede oturmuş kendi kendime düşünürken Ruhi Beybaba yanıma sokularak :

— Hepsi de polis müdürünün karşısındaki odalarda ayrı ayrı bulunuyor; korkma; kalk git, kendilerini gör; bir şey isteyip istemediklerini sor ve sonra gel beni bul! dedi; damarlarımda gençlik kanı kaynıyordu; sonra kendisine çok hürmet ettiğim, inan-

dığım Ruhi Beybaba gibi bir zat da bana kuvvet vermiş oluyordu.

Hemen kalkarak bulundukları yere koştum; Eşref'le Hasan Bey bir odada, şeyh Nuri, Nevzad, Abdülhalim Memduh bir odada idiler. Aralarında Şekib merhumu göremeyince onlara sormuştum :

— Şekib bey nerede?

Bilmiyorlardı; bunu sorup öğrenmek isterken bir polis memuru Abdülhalim Memduh'u alıp dışarı çıkardı.

Sonradan öğreniyoruz ki, Kâmil Paşa'nın ahvâlini tarassuda memur edilen (yapıp ettiklerini gözetlemekle görevlendirilen) vali muavini Hasan Bey, evindeki, günün muzır sayacağı evrakı mahvedip ortadan kaldırmak üzere ve fakat yine kendi kendine gelip teslim olmak şartiyle Abdülhalim Memduh'u Karantina'daki evine kadar gidip gelmesi için serbest bırakmıştı; ortalıkta hafiyelerin cirit oynadığı korkunç bir zamanda böyle bir hareket ancak ve ancak Sami Paşazâde ailesine yakışır mertliklerdendi.

Abdülhalim Memduh da serbest kalışından istifade ederek (...) evrakını tamamiyle yaktıktan sonra, namuslu bir adama yakışır bir şekilde hareket ederek, dönmüş gelmiş ve yine teslim olmuştu.

Tevkif edilenlerin ayrı ayrı yola çıkarılmaları için bile irade çıkmış olduğundan, ilk yolculuk Şeyh Nuri'ye düşmüş; fakat bu tesadüf onda bir şüphe uyandırmış idi. Şeyhe:

— Acaba onlar bir çaresini bulup da kalıyorlar ve içlerinden yalnız ben mi sürgün ediliyorum!

diye bir vesvese ârız olmuş (kuruntu gelmiş) ki, zavallı adam, beni bir tarafa çekerek:

— Evlât; ben gittikten sonra, öteki arkadaşlar yola çıktıkları surette Afyonkarahisar şeyhliğine (bohça gönderildi), geri bırakıldıkları takdirde de (bohça gönderilmedi) diye bir telgraf çekersin.

diye hem tâlimat vermiş, hem de telgraf parası olmak üzere biraz da para vermek istemişti ve bu şüphesini de açıkça izhar etmişti (belirtmişti).

Bu vesvese ve şüphesine hayret etmiştim ve hattâ o dakikada böyle bir telgrafı çekmemeye kendim karar vermiştim. Hem parayı almadım, hem de kararım veçhile telgraf da çekmedim. Mamafih zavallılar birer ikişer gün fasıla ile menfa (sürgün) yollarını tuttular.

Yıldız sarayı bu zavallıları Anadolu'nun uzak köşelerine serpiştirirken, kendilerini jurnal eden Mustafa Beyi de unutmamış, —herhalde mükâfat olarak— onu da bir tarafa fırlatıp atıvermişti (*).

Özel Hayatı

Şimdi de Ermenekli Hasan Rüştü'nün 2 Haziran - 27 Temmuz 1932 arasında Konya'da çıkan *Yeni Anadolu* gazetesinde yayımlanmış anılarından birkaç bölüm aktarıyoruz (26).

«...Eşref her İzmir'e geldikçe Zeytinzâde Remzi Bey ve Nevzad Bey gibi beni de arayıp soruyordu.

Eşref üç gün memuriyeti başında ve beş gün İzmir'de bulunmayı arzu ettiği gibi bütün merkezi vilâyet halkı da İzmir'e gelmesini arzu ediyorlardı.

Eşref'in Aydın vilâyeti dahilindeki şimendiferler

(*) Nevzad, Memduh, Şekib ve Şeyh Nuri Bitlis'e, Güzel Hasan ile Meclis-i İdare (İl Yönetim Kurulu) kâtiplerinden Mahmud Kastamonu'ya sürülmüşlerdir. Hüseyin Rifat, başka bir yazısında olayı biraz değişik anlatır. Ermenekli Hasan Rüştü, aşağıya aktaracağımız anılarında olayı daha ayrıntılı vermektedir.

(26) Sonradan öğretmenlik ve Konya Müzesi Müdürlüğü yapan Hasan Rüştü hakkında bkz.: Memduh Yavuz Süslü: **Ermenekli Şair Hasan Rüştü - Hayat ve Eserleri**, Konya 1937.

için koynunda pasolar vardı. İzmir'e geldiği zaman dostları kendisini bölüşemezlerdi. 'Beybaba bizim eve gidelim!' diye çekiştirirlerdi. Hattâ İzmir'in az Türkçe bilen Rumları, Ermenileri bile Beybaba'yı ziyâfete çağıran Türkler içinde bulunurlardı.

Bittabii (doğal olarak) rakı, yemek, ikametgâh için para vermezdi. Zaten verecek olsa bile verdirmezlerdi. Sigarası kalmazsa, herhangi bir arkadaşının yanında ise, bana bir paket sigara aldırın, derdi. İzmir'in Hacı Şefik Paşa gibi bazı ağniyası (ileri gelenleri) Eşref'e yeni kostüm de yaptırırlardı. Kâmil Paşa'nın damadı, Askerî Hastane Başhekimi Faik Paşa ile kayın biraderi Said Bey, Eşref'e para, elbise, ne isterse memnuniyetle verirlerdi. Yalnız Eşref'in misafir olduğu yerlerde gösterdiği bir teklif vardı. O da sabahleyin mutlaka tepeden tırnağa kadar bir kere soğuk su ile yıkanmak keyfiyeti idi. Bu itiyâdında Eşref'in bazı tuhaf işleri de vardı. İzmir'de Avusturya tebaasından, fakat Kemal Beyin yetiştirdiği Türk dostu Ağadoplu Efendi isminde bir Ermeni, Eşref'i evine davet etmiş. Kuzu doldurtmuş, mükellef yemekler hazırlatmış. Bu yemeklerin bir kısmını gece sofraya çıkarmış, bir kısmını da sabah yemeği yapmak üzere Eşref'in yattığı odanın aşağı katındaki yere koydurmuş. Ağadoplu, Eşref gece susarsa, sıkılmasın içsin diye, yatağının olduğu yere bir iki desti su bırakmış. Eşref sabahleyin kalkınca bu odanın aşağısında bir oda daha bulunduğunun farkında olmadan soyunup destilerdeki su ile yıkanırken tahta aralarından akan sular aşağıdaki yemekleri berbad etmiş. Çok rakı içmenin zararına mukavemet için sabahları yıkanmaktan başka çâre yoktur.

Eşref cuma günleri sabahtan o günün yarısına kadar içerdi. Bir su bardağının yarısına kadar rakı kor, üzerini su ile doldurur, onu yudum yudum içerdi. İçtiği rakının sonunda mutlaka yemek yerdi. Bazı

ehemmiyetli ve kalabalık ziyafetlerde bulunurdu. Bittabii herkes orada Eşref'le beraber sabaha kadar rakı içemezlerdi. Bazı kimselerin evlerinde aileleri beklerlerdi. Geç vakte kadar orada kalamazlardı. Eşref bunu anlardı, ev sahibi kim ise ona: 'Beyefendi, kuzudan, baklava ve börekten bana biraz hisse çıkardıktan sonra arkadaşların yemeklerini ver,' derdi. Orada bulunanlar yemeklerini yer ve giderlerdi. Eşref kendisi gibi rakıya dayanan bir adam bulursa onunla beraber, bulamazsa yalnız başına orada kalırdı. Eşref misafir olduğu yerde kendisini bekleyecek başka bir adam bulamazsa ev sahibine: 'Beyefendi rakı binliğini şuraya, yemekleri de buraya bırakınız da siz gidiniz, istirahat ediniz,' derdi. İzmir Gureba Hastanesinin üst tarafından Değirmendağı'na çıkan yokuş cadde üzerinde Yahudi mezarlığına bitişik bir evceğiz yaptırmıştı. Eşref'in o sırada iki haremi, iki kızı, bir oğlu vardı. O zaman da oğlu Mustafa Eşref Bey 12 yaşında idi. Bilâhare Eşref üçüncü bir hanım daha edinmişti. Türklükte bir âdet vardı. Bir adam yeni bir ev yaptıracak olursa evin sahibi yaptırdığı evi 'yağlamak' nâmıyle akrabasına, dostlarına o evde bir ziyafet verir, 'o evi yağlattırmayacak mısın?' derler. Eşref de ne zaman isterseniz gelebilirsiniz, fakat rakınızı, mezenizi kendiniz getiriniz, benden de yemek bekleyiniz, der. Eşref'in evine gidenler bol rakı meze ile hattâ bazan sefer tasları içinde yemeklerle giderlerdi. Eşref'in iktisattaki bu mübalâğalı hareketi, istikbâl endişesi de ihtiyatkârlıktı. (...)

Bir Hafiye

O sırada Zeytinzade Remzi Beyle beraber Kramer birahanesinde bulunduğumuz zaman: 'Eşref beybaba, güvercin sürüsüne karışmış bir atmaca gibi içimize dehşetli bir hafiye girmiş. Bu da Nafia Baş-

kâtibi Mustafa Beydir. Bu adamın bulunduğu yerde bulunduğunuz zaman ihtiyatlı davranınız. Düşüncesi yerinde olan bir adam için daima tehlikeden çekinmek lâzımdır,' demiştim.

Eşref, görünüşte hiç bir şey düşünmez, adam sen de, ne olursa olsun diyen bir kimse şeklindeydi; fakat içinden her şeyi ve kendisine gelecek olan menfaatı, zararı muktedir olabildiği (gücü yettiği) kadar düşünürdü. Eşref, kendisine Mustafa Bey hakkında söylediğim sözden dolayı beni tevehhümle (kuruntulu olmakla) mahkûm etmezdi, 'zaten ben o adamın mel'un olduğunu keşfetmiştim' dedi.

O sırada bu Mustafa Bey nev'inde olan menfilerden (sürgünlerden) bir de Ahmet Esad bey vardı. Mekteb-i Sanayide nâzır idi. Fakat bu Ahmet Bey Mustafa Bey derecesinde değildi, zararlı değildi. Oldukça hayıra da yarardı, bazan Zaptiye Nezaretinden, bazan Mâbeyin Başkâtibinden vali Kâmil Paşa'ya isti'lâmlar (bilgi isteme yazıları) gelirdi. İzmir'de hükûmet ve Pâdişah aleyhinde tertibatta bulunan kimseler var imiş, onlar da şunlardan ibâret imiş. Niçin bunların İzmir'den çıkarılmasına çalışmıyorsunuz?' diye sorulurdu. Kâmil Paşa da 'burada öyle zararlı şahıslar yoktur, sâye-i şâhanede herkes işi ile gücü ile meşguldür' diye cevap verirdi. Fakat İzmir'den İstanbul'a ardı arkası kesilmiyerek jurnallar, tezvirnâmeler gönderilmekte olduğu anlaşılıyordu. Lâkin kimlerin gönderdiği bilinemiyordu; herkes bu yalancı muhbirleri bilmeğe çalışıyordu. O sıralarda İstanbul'da ve ehemmiyetli şehirlerde birkaç kişinin bir selâmlıkta veya bir evde herhangi bir yerde toplanarak görüşüp konuşmaları, eğlenmeleri memnu idi. Lâkin biz İzmir'de Kâmil Paşa sâyesinde her zaman için on, on beş, hattâ yirmi kişi bir yerde toplanarak konuşmağa eğlenmeğe devam ediyorduk.

O günlerde mâbeyine yüz elli kişilik bir jurnal

gönderilmiş ve müfsîdâne içtimâlar vukû bulmakta olduğuna (bozgunculuğa yol açacak toplantılar yapıldığına) dâir ihbarlarda bulunulmuş. Kâmil Paşadan bunu da isti'lâm ettiler. Paşa, 'hakikaten böyle içtimalar vuku bulmakta ise de müfsidâne değildir, sâye-i şâhânede herkes istedikleri yerde ve terbiye-i insaniye dâiresinde toplanıp saz ile, söz ile eğleniyorlar ve şevket-penâh efendimize dua ediyorlar' cevabını vermişti. Bu hafiyelerin kimler olduğu yine anlaşılamıyordu. Ben şeyhin sebilinde ilk defa Mustafa Bey ile görüştükten sonra o hafiyenin bu adam olduğunu derhal anlamıştım.

Mustafa Beyden vali Kâmil Paşa da şüpheleniyordu ve bu adamı hiç sevmiyordu, zâten Paşa İstanbul'dan Aydın vilâyetine bir hafiye gönderildiğini yahut orada yerlilerden öyle bir tezvir ehli türediğini öğrenecek, bilecek olursa derhal onu yakalayarak 'bu vilâyetin ifsâda ve asâyişinin ihlâle tahammülü yoktur; herkesin işine gücüne mâni olmaya ve halkın istirahatını selbe (engellemeye) çalışıyorsunuz, buranın asâyişini muhafazaya ve erbab-ı fesâda meydan vermemeğe ben memurum, sizin gibi kimselerin burada bulundurulmasına zerre kadar lüzûm ve ihtiyaç yoktur. Kendi arzunuzla bu vilâyeti terkedip çıkınız, yoksa sizi zâbıta mârifetiyle nefyettiririm (sürgün ettiririm)' derdi. Onlar da ya kendi arzularıyle çıkarlar yahut geldikleri yerlere başka taraflara iade ve ihraç edilirdiler. Bu Mustafa Beyin dehşetli bir hafiye olduğuna kimseyi inandıramamıştım, daima bu adamın işi gücü Tokatlı oğlu şair ve muharrir Şekib Bey, Eşref Bey, Abdülhalim Memduh Bey, avukat Nevzad Bey, Mevlveî şeyhi Nuri Efendi, Taşlızade avukat Hasan bey gibi zevâtı faka bastırmağa, tuzağa düşürmeğe ve bu suretle Abdülhamid'in teveccühünü kazanıp para, yahut nişan almağa çalışmaktı.

İzmir erbâb-ı iktidarından ve mütefekkirlerinden (güçlü kişilerinden ve düşünürlerinden) Nazif Ağazâde Şefik Bey vardı. Zekî, siyasî ve şair bir zat idi. Şefik Bey bir aralık Amerika'nın Nevyork şehri baş şehbenderliğinde (konsolosluğunda) de bulunuyordu. O günlerde Avrupa'ya kaçarak Paris'te bulunuyor, doğrudan doğruya Sultan Hamid'e tahkirli ve tehditli mektuplar yazıyordu. Bir aralık Şefik Bey Paris'te büyük bir sefalet ve zarurete düşmüş, bir yolunu bularak Mevlevî şeyhi Nuri Efendiye mektupla halini bildirmiş. Bir de İzmir zekâ ve irfan şahsiyetlerinden Kadınhanlızade Emin Bey vardı. Kendisiyle iyi görüşüyorduk. Mustafa Beyin hafiyeliğini kendilerine temiz bir yürekle o zevata (kişilere) söyledikten sonra benim önümde eskiden olduğu gibi her taraftan bahsedemez olmuşlar. Ben o sırada mevlevihânede misafir bulunuyordum. Emin Beyin akşam dergâha gelmek âdeti değildi, yalnız gündüzleri bazan sebile uğrardı.

Bir gün akşam üzeri Emin Bey dergâha geldi. Şeyh bana Emin Bey ile görüşeceğim bazı hususî meseleler var, biz seni yanımıza çağırıncaya kadar başka bir odada otur, demişti. Ben de başüstüne demiştim. Dergâhta dayalı döşeli odalar çoktu, yalnız olarak ayrı bir odada oturdum. Fakat orta yerde şeyhi ve arkadaşlarımdan bazılarını tehlikeye düşürecek bir mesele bulunduğunu anlamıştım; canım sıkıldı. Emin Beyle şeyh konuşacaklarını konuştuktan sonra beni de yanlarına çağırdılar; içtik, yemek yedik. Emin Bey evine gitti, ben de yatak odama girdim, yattım. Fakat sabaha kadar gözüme bir dakika uyku girmedi. Güneş doğduğu zaman kalktım; hemen elbisemi giyindim, şeyhin haberi olmaksızın doğruca Emin Beyin evine gittim, kapıyı çaktım, içeri girdim. Emin Bey vaktiyle İstanbul'daki sarayların birinde damatlardan birinin çocuklarının hususî muallimi imiş. Bi-

lâhare bir meseleden dolayı birkaç gün hapsedildikten sonra ikamet memuriyetiyle İzmir'e gönderilmiş.

Emin Beyde epeyce altın vardı, bekâr idi. Fakat güzel giyinir, güzel yerdi. Emin Bey pek erken olarak evine geldiğimi görünce Paris'te bulunan Şefik Bey için şeyh benden para istedi, ben de şeyhim Şefik'i çok severim, kendisi İzmir'de ve serbest bir halde bulunsaydı, kendisine arkadaşların bulunabilecekleri muavenetten (yardımdan) daha fazla bir yardımda bulunabilirdim. Fakat gördüğünüz arkadaşlar arasında dünyanın germ ü serdini (iyiliğini kötülüğünü, acısını tatlısını) görmüş olmayan bazı ihtiyatsızlarınız var, bu muavenetin bir gün meydana çıkması ve bize muhalif bazı nâmertlerin jurnal etmeleri ihtimali de var, gençliğimde bir felâkete düştüm, o zaman tahammül ettim; fakat şimdi oldukça kocadım, yeni bir felâkete katlanmağa takatim yoktur, cevabını verdim, dedi. Meğer Emin Bey de isimlerini yazdığım zevât ile bazan görüşmekte olan Mustafa Beyden şüphelenirmiş.

Mustafa Beyin yanında iki Yahudisi vardı; daima rakı tepsisi, kumar masası başında birlikte bulunurlar ve birlikte gezerlerdi. Mustafa Bey bir akşam evinde Şekib Bey, avukat Hâfız Rifat Efendi, avukat Nevzad Bey, Taşlızade avukat Hasan Bey, emlâk kaleminden Mahmut ve şair Eşref Bey ve daha başkaları için bir ziyâfet tertip eder. Şeyh Nuri Efendi çağrıldığı ziyafetlere ekseriyetle beni de birlikte götürürdü. Mustafa Beyin ziyâfet vereceği gece şeyh bana arkadaşlardan birinin evine gideceğim, siz burayı muhafaza ediniz, dedi, gitti.

Dâvetin Altında Neler Saklıydı?
Mustafa Beyin Yahudileri...

Dâvetlileri oradaki Mustafa Bey rakı masası başından kaldırır :

— Buyurunuz, diyerek yemek salonuna götürür. Sofra başında yine Abdülhamid'in uygunsuz olan tarzı hayatından ve idaresinin fenalığından şiddetle bahse başlar. Eşref, serbest sözlü, serbest özlü bir kimse olduğu halde faidesiz yere mahvedilmekten son derece sakınırdı. Buradaki dâvet ettiği zavallıların ağızlarını açtırmak için uğursuz ev sahibinin bu hezeyanları, son derece can sıkıyordu. Fakat ne yapsın, ne gelir elinden. Bizim öbür beylere göz kaş işareti yapmakta idi ise de başlarına gelecek olan felâketi hiç bir türlü anlatamıyordu. Ben orada değildim. Gûyâ Şekib Bey, Abdülhalim Memduh Bey, Şeyh Nuri Efendi orada daha ileriye gitmişler, Mustafa Beyin oradaki büyük dolaba sakladığı iki Yahudi de dinleyesi imişler. Bu Yahudilerin bilâhare beyler hakkında şiddetli ve yüzde doksan dokuzu iftira ve yalandan ibaret şehâdette bulunduklarını söylemeğe hâcet yok.

O mel'un ziyafetin ertesi cuma günü Mustafa Bey, Şeyh Nuri Efendinin Hisar Camii civarında ve Bitpazarı dahilindeki sâbit odasına geldi. Yine âdeti veçhile pâdişahın şahsı ve idâresi aleyhinde sözler söylemeye başladı. O sırada o odada Şeyh Nuri Efendi ile o alçak hafiyeden ve bir de benden başka kimse yoktu. Ben, her ne olursa olsun, deyip elime bir odun alarak o serseriyi oradan kovmak hatırıma geldi. Fakat Şeyh Nuri Efendinin böyle bir teşebbüsümü muvafık (uygun) görmeyeceğini bildiğimden dolayı beynime gelen teşebbüsü hazmettim. Hiç yalan söylemeğe ve Şeyh Nuri Efendinin hatırı için hakikati ketmetmeğe (gizlemeye) mecburiyetim yoktur. Şimdi yazdığım veçhile Mustafa bin bir çeşit hezeyanlarda ve o zamanın hoşuna gitmeyecek safsatalarda bulunmuştu. Şeyh Nuri Efendi onun o biçimsiz o şeytanetkârâne sözlerine iştirak etmemişti. O herifin vicdanı ne kadar mülevves (kirli) imiş ki ken-

di hezeyanlarını, kendi muzır sözlerini bilâhare tamamıyle şeyhe atfetmişti.

Mustafa, İzmir'de bulunduğu müddetçe görünüşte Nafia İdaresi Başkâtibi, hakikatte İzmir'deki hürriyetperverler alyehinde mâbeyne jurnal göndermekle meşgûl âdi bir kimseydi.

Kâmil Paşa'nın aleyhinde de jurnallar yağdırmağa başladı. Yazdığı fesatnâmelerin hülâsalarında «Kâmil Paşa sadrâzam iken valiliğe indirildiğinden dolayı padişâhımıza ihânette bulunan nankörleri kucaklamış olarak himâye ediyor» demekteydi.

Abdülhamid, Kâmil Paşa'nın o zamanki tarzı idareyi sevmediğini ve can sıkmakta olduğunu, Paşanın Türk hükûmetine karşı sadakati bulunduğunu ve Aydın vilâyetini her validen daha iyi idare etmekte olduğunu ve orasının o sıralarda öyle bir büyük ve siyasî vâliye muhtaç olduğunu da bilirdi. Mustafa'nın yazdığı şeylere ehemmiyet vermezdi. Fakat bütün bunlara rağmen bir tedbir düşünüyordu.

İzmir hakikaten hâin yatağı mıdır?

Kâmil Paşa bunlara yüz veriyor mu? Bileyim diye; bir dereceye kadar vâlinin de muamelâtını (işlemlerini) kontrol etmek için Mâbeyn Hademe Feriki Tatar Şakir Paşa'yı İzmir'e göndermişti.

Abdülhamid'in o herifi oraya göndermekten maksadının hakikati belli idi. Fakat zâhirde İzmir fırkasının tensik ve teçhizinde (eksiltilip donatılmasında) asıl fırka kumandanına yardım etmek vazifesiyle gelmişti. Tabii Şakir Paşa'ya İzmir kışlasının en güzel yerinde bir oda tahsis edilmişti. Şakir Paşa'nın İzmir'e gelmesinden beş on gün sonra Mustafa'nın jurnallarının suretlerini Mâbeyn Kâmil Paşa'ya gönderdi. Asıl muhbirin de Mustafa Bey olduğu ve kendisinden şifâhen izahat alınması lüzumu da bildirildi.

Bu tahkikatta, İzmir'de bulunan Ferik Şakir Pa-

şa'nın kendisine yardım edeceğine dair Kâmil Paşa'ya bir de irâde tebliğ edildi. Yangın saçağı sarınca Kâmil Paşa bu işin önünü alamadı. Mevlevî şeyhi Nuri Efendi, Taşlızade Doktor Edhem Bey, biraderi avukat Hasan Bey, Tokadîzade Şekib Bey, avukat Tevfik Nevzad Bey ansızın bir gün sabahleyin hükûmet konağında tevkif edildiler. Kâmil Paşa kendisine tebliğ edilen irâdeyi Şakir Paşa'ya bildirmeğe mecbur idi. Zâten Kâmil Paşa, Şakir Paşa'nın oraya o iş için gönderildiğini etrafıyle biliyordu. (...)

Şakir Paşa hükûmet konağına geldi. Valinin yanına girdi. Kâmil Paşa kendisine yanı başında bir koltuk gösterdi.

Ve hemen tahkikata başlayalım, dedi. Evvelâ Mustafa Beyi çağırdılar. Şifâhî izahat aldılar. Tabii yalnız Mustafa'nın çıplak sözleriyle hakikat meydana çıkmış olamazdı. Kendisinden şâhit istenildi. İlk getirilen şâhitler Mustafa'nın evinde verdiği ziyâfet gecesinde yemek salonunda bir dolaba yerleştirdiği ve oradakilerin sözlerini dinlettiği o iki Yahudi idi. İki Yahudi fazlasıyle Mustafa'nın izâhatını tasdik ettiler. Hattâ o sözleri dolap içinde gizlenerek dinlemiş olduklarını da söylediler. Meselede başlıca üç keyfiyet vardı.

Bunlardan birincisi, mevkufların Paris'te hâli firarda (kaçmış) bulunan Nazif Ağazade Şefik Beye para göndermeleri.

İkincisi, Şefik Beyle muhabereye devam etmeleri.

Üçüncüsü, Pâdişah ile idâresi aleyhinde tefevvühatı itiyat (uygunsuz sözler söylemeyi alışkanlık) etmiş olmaları idi.

Bu meseleler hakkında Mustafa'nın gönderdiği jurnallerin yüzde doksan dokuzu yalandan ve iftiradan ibâretti. Mevkufları (tutukluları) Kâmil Paşa ile Şakir Paşa birer birer çağırdılar ve isticvapta bu-

lundular (sorguladılar). Bunlar da bittabii kendilerini müdâfaa ettiler. Şahıslarına atfedilen hareketleri ve sözleri şiddetle reddettiler. Ve Mustafa'nın bu iftiralarda bulunmasına kuvvetli sebepler gösterdiler. Mustafa ile ve o iki Yahudiyle yüzleştirildiler. Tabii onlar yine yüzlerine redde devam ettiler. Ben de içimden acaba beni ne zaman tevkif edecekler diyordum.

Bu sırada Askerî Kıraathanede Eşref'le beraber oturuyorduk. Kâmil Paşa'nın ağası Hasan Ağa geldi. Eşref'e, sizi paşa istiyor, dedi. Ben Eşref'in de tevkif için çağrıldığı zannında bulunmuş olduğumdan çok canım sıkılmıştı.

Nöbet bana geliyor, demiştim.

Eşref'den iki paşa :

— Siz Mustafa Beyin evinde ziyâfette imişsiniz, (mevkufların isimlerini söyleyerek) bunlar şöyle tefevvühatta bulunmuşlar! Sen de işittin mi? diye sormuşlar.

Eşref :

— Orta yerde güzel içkiler, güzel mezeler, güzel yemekler vardı. Ben onlardan istifâdeye ve telezzüze (tad almaya) dalmıştım, biraz da başım hoş olmuştu. Orada geçen sözlerden hiçbirini işitmemiş olduğum gibi, öyle tefevvühat geçtiğinden de hiç haberim yoktur, cevabını vermiş.

Mustafa Bey, 'Eşref'ten de böyle sözler sâdır olmuştu. İşin kendisine de bulaşacağını bildiği için işittiği sözleri inkâr ediyor,' demiş. Kâmil Paşa ile Şakir Paşa, Mustafa'ya :

— Sen buraya Eşref Beyi maznun sıfatıyle celbettirmedin, şâhit sıfatıyle gösterdin, şimdi senin istediğin şehâdette bulunmadığından ve haber verdiğin sözleri inkâr ettiğinden dolayı kendisine canın sıkılmış olmak ve garazkârlıkta bulunmak ihtimali var. Bunun için bu sözlerin Eşref'i şâhitlik mevkiinden maznun mevkiine nakledemez! demişler.

Paşalara Eşref lâzım gelen cevabı verdikten sonra kahveye yanıma yine geldi, oturdu. Valinin hizmetçisi Hasan Ağa yine kıraathane kapısından girdi. Ben, beni çağırmağa geldiğini anladım. Fakat Eşref'in serbest bırakıldığını görünce benim içimde korku kalmamış gibi idi. Gittim, Paşaların yanına girdim. Hademe Feriki Tatar Şakir Paşa tesadüf suretiyle orada bulunan bir dinleyici vaziyetinde idi.

Hiç suale, cevaba karışmıyordu. İsticvâbı (sorguyu) yalnız Kâmil Paşa icra ediyordu. İsticvap evrakı bir kucak dolduracak kadar çoktu. En son isticvâbı benim şehâdet mes'elesi teşkil ediyordu.

İsticvâb evrakının son sahifesini Kâmil Paşa elime verdi. Nihâyetinde iki satır yazılabilecek kadar bir boş yer vardı. O boş yeri bana gösterdi. 'Senden bir şey soracağım, cevabı uzun olmasın, şuraya sığabilsin,' dedi. Suali de, cevabı da bana yazdırdı. Sualde :

— Hisar Cami-i şerifi civarındaki sebilinde Mevlevî şeyhi Nuri Efendi birtakım ağır tefevvühatta bulunmuş, o sırada sen de yanında imişsin. Mustafa Bey de varmış. Şeyhin bu tefevvühatını sen de işitmişsin, ne dersin?

— Mustafa Bey, şeyhi tefevvühata sevk ve teşvik için orada hayli çalıştı. Fakat Nuri Efendi metanetini muhafaza etti, Mustafa Beyin teşvikine kapılmadı, cevabını yazdım. Hakikaten sebilde Mustafa, şeyhin rüzgârını almağa ve câiz olmayan sözleri söyletmeye çalışmıştı. Benim çok canım sıkılmıştı.

Mustafa oradan kalkmış gitmişti. Zâten o günlerde Mustafa'nın hiç başka işi gücü yoktu. Böyle ötekini berikini söyleterek tehlikeye koymaya çalışmaktı. Öyle sanırım ki; o tahkikat ve neticesindeki karar resmî bir muhakemede muvâcehe suretiyle alenî olarak (tarafların yüzlerine karşı, açıkça) icra edilseydi, haber verdiği kimseler beraat ederler, yal-

nız kendisi müşevvik (teşvikçi, ajitatör) cezası görürdü. Orta yerde mevkufların Şefik Beyle muhaberelerine dair hiçbir kâğıt yoktu. Ona para göndermeleri de tahakkuk edemezdi. Mevkufların hürriyetperverliklerinden mütevellit bazı esaslı işleri vardı. Fakat muhakemede tahakkuk etmesi muhal (hayal ürünü) idi.

Ortada daima Mustafa'nın himâyesi ve arkadaşlığı altında bulunan iki zararlı Yahudiden başka şâhit de yoktu. İhtimâl ki bu tahkikat evrakı İstanbul'a gönderilir ve Cinâyet Mahkemesine tevdi edilirdi. Kâmil Paşa da bunu istiyordu.

Fakat her hususta Mustafa'nın ruhunu okşayan arzusunu ve mevkufların öyle hareketlerde bulunduklarına dair şahsına gelen kanaat, işi muhakemeden çevirerek başka bir idarî şekle soktu. Memur olsun olmasın; hafiyelik suretiyle mâbeyne mensup olan adamların hepsinde orası ile muhabere için ayrı ayrı şifreler bulunurdu.

Şakir Paşa o gece 'Mevkuflara Mustafa'nın atfettiği cürümlerin vâki olduklarına şahsımın kanaati hâsıl olmuş ise de vâli tahkikat evrakının ve fezlekesinin İzmir'deki İstinâf Ceza Mahkemesine, yahut İstanbul'daki Cinâyet Mahkemesine havâle edilmesi fikrinde bulunuyor. Halbuki bunların hareketleri vâki ise de mahkemeye havâlesi hâlinde tahkiki mümkün değildir. Bunun için bunların cezâları idarî olarak tâyin edilmelidir' diye şifreli bir telgraf yazar. O telgrafa üç saat içinde cevap gelir.

Gelen cevap; Vâliye Abdülhalim Memduh, Mevlevî şeyhi Nuri, Taşçızade doktor Edhem, avukat Tevfik Nevzad, Tokadizade Şekib beylerin Bitlis'e, dava vekili Hasan Beyin Kastamonu'ya nefyedilmelerine dâir irâde tebliğ ediyordu.

Karahisar şimendiferiyle nefyedildiler. Bunların kısmı âzâmının (çoğunun) ihtiyar vâlideleri, kala-

balık çoluk çocukları vardı. Bunlar çok ağlaştılar. Abdülhalim Memduh'un ihtiyar vâlidesi bilâhare Bitlis'e kadar gitti ve yine oğlunu buldu.

Bu büyüklerle beraber aynı meseleden dolayı nefyedilen daha başka üç dört bey vardı. Fakat isimlerini unutmuşum.

Bunların mağdûren öteye beriye gönderilmelerinden dolayı İzmir boşalmış gibi idi. Şakir Paşa ile Mustafa Bey'den başka bütün halk hüzün içinde ve me'yustu. (...)

Üçüncü Kordon'da Leonidas isminde ihtiyar bir Rum'un üstü otel, altı mükemmel lokanta bir dairesi vardı. İzmir'deki ecnebilerin ve Türk memurların zenginleri bütün o lokantaya devam ederlerdi. Ekseriyetle ben de orada yemek yerdim.

Bir akşam saat sekizde o lokantada yemek yiyorum. Ben Mustafa Beyin iki Yahudi arkadaşı bulunduğunu öteden beri işitiyordum, fakat o dakikaya kadar onları görmemiştim. Mustafa Bey o iki hayat ortağıyle birlikte oraya girdiler. Yahudi oldukları simalarından belli idi. Bunları görünce benim âsâbıma şiddetli bir heyecan geldi. O üç adam orada ayrı bir masaya oturdular. Ben yemeği bitirmiştim, hesabımı görmüş ve çıkmak üzere bulunuyordum. O sırada onların oturduğu masanın yanına gittim.

— On, on iki kişinin hânumanını (ev barkını) söndürdüğünüzden dolayı seviniyor musunuz? Bir gün gelecek siz de belânızı bulacaksınız! demiş ve çıkmıştım.

Mustafa Beyin felâkete düşürdüğü beylerin İzmir'de kendilerine sâdık, vefakâr birçok akrabaları ve dostları vardı. Bunlar, Mustafa'dan sebep olduğu zulmün intikamını her halde almak istiyorlar ve onu takip ediyor idiler. Benim Leonidas lokantasında tesadüf ettiğim gecenin sabahında o iki Yahudisiyle beraber İstanbul'a fir'ar eder. Mustafa, Mâbeynde bir

memuriyette imiş, arkadaşlarıyle aralarında bazı nizâlar (çekişmeler) vukû bulmuş, Sultan Hamid de kendisine :

— Mustafa, ben senden memnunum! Fakat bir müddet için biri kendi kesemden, biri de İzmir'e tayin edilecek memuriyetten olmak üzere maaşla bir müddet için İstanbul haricinde bulunmaklığın lâzım geliyor. Zâten İzmir de İstanbul'dan aşağı kalmaz, orada da istirahat edersin, yine orada bana hizmet eylersin. Yarın seni göndereceğim, demiş.

Mustafa Bey İzmir'e menfi suretiyle (sürgün olarak) gönderilmişti. Polis idaresinde kaydı vardı.

Üçüncü Kordon'daki otel ve lokanta sahibi ihtiyar Leonidas'ın siyah sakallı, genç bir oğlu vardı. Adı Jorj (Yorgi) idi. Bir kaç dil bilirdi. İzmir haricinden gelen ve bildiği dillere ait her gazeteyi okur ve anlardı. İzmir'de bulunan Meşrutiyet âşıkları hürriyetperverler Mâbeyne ve Osmanlı hükûmetinin tarzı idâresine ait küçük havadisi ecnebilerden alıyordu. Türk milletinden hiçbir kimseye ecnebi gazeteleri gelemiyor ve onları okumaya yol bulamıyordu. Çünkü, bu hususta hükûmetin ve zâbıtanın şiddetli bir takibi ve tarassudu vardı.

Ben Mustafa'nın İzmir'den savuştuğunu işitmemiştim. Her zaman lokantaya gittiğimde yalnız bir masaya otururdum. Jorj gelir, yanıma oturur, okuduğu gazetelerde gördüğü ve bizim haber alamıyacağımız havadisi bana söylerdi. O meyanda Nafia Başkâtibi Mustafa Beyin İzmir'de öldürülmesi için takip edilmekte olduğunu anladığı için İstanbul'a kaçtığını ve bunu Atina gazetelerinde okuduğunu söylemişti. (...)

(Mustafa, İstanbul'da tutuklanır), zâbıta mârifetiyle iki polisin muhâfazası altında Haleb'e gitmek üzere Beyrut'a gidecek bir vapura bindirilir.

Halep'e gönderilir. Bilâhare (daha sonra) o iki

Yahudisi de Halep'te yine Mustafa'yı bulurlar. Mustafa'nın ahlâksız bir adam olduğunu söylemeye hâcet yok. Bir gece iki Yahudisi de birlikte olduğu halde bir evde kumar masasının başında Halep'in yerlilerinden bazılarıyle kavga ederler. İki Yahudinin birisi öldürülür, öteki ile Mustafa yaralanırlar.

Şimdi biz yine İzmir'e gelelim; yukarıda isimlerini yazdığımız beyler nefyedilecekleri zaman Kâmil Paşa onları odasına çağırmıştı, kendilerine :

— Benim bu işe canım sıkıldı, çok çalıştım ise de çıkan irâdeye bittabii galebe etmek (üstünlük sağlamak) mümkün olamadı. Siz bir kere gidiniz de sonra tekrar gelmeniz çaresini ararız, demişti.

Bir gün benim hemşehrilerle konuşmam esnasında Eşref başını yere eğmiş düşünüyor ve öyle bir sohbet dinlemekten canı sıkıldığı da anlaşılıyordu. Sonra hemşehrileri, 'yine görüşürüz,' diye yanımızdan ayrıldılar. Eşref bana:

— Sizin Ermenek'ten senden başka sazı, sözü seven ve ilim ve edebiyattan bahseden ve o gibi muhavereleri (karşılıklı konuşmaları) seven çıkmadı mı? diye sordu, ben de:

— Bizim Ermenek dağlık taşlık ve yolu olmıyan vesaiti nakliyesi (taşıtı) pek az bulunan bir yer ise de insaniyet ve medeniyetin her safında iyi yetişmiş adamları vardır. Bir kimse her türlü meslekte ihtisas göstermiş olamaz. Bunlar Ermenek'in meşhur tüccarlarından bulunuyorlar. Bunlar yalnız tüccardan olup şairlikleri bulunmadığından dolayı tâyip edilemezler (ayıplanamazlar). 'Lâf ile peynir gemisi yürümez' derler. Çok doğrudur. Herkes benimle senin gibi lâf ile vakit geçirseydi hayatımıza yardım edecek ihtiyaçlarımızı nereden temin ederdik. Bence memleketin hayata ait ihtiyaçlarını izale eden (gideren) ve para kazanan bir mağazacı bizden daha menfaatlidir! cevabını verdim.

Aydın vilâyeti o zaman çok uzaktı ve asgarî merkezi vilâyetten (il merkezinden) sekiz günde varılabilecek yerleri de vardı. *Muktebes* risâlesi (dergisi) bu koca vilâyetin her tarafına gidiyordu. Bu suretle o risâleyi okuyanlar arasında beni gıyâben tanımış olanlar da çoktu. Eşref bana kâğıdını, kalemini çıkar, senin ağzından söyleyeceğim bir kıt'ayı yaz, dedi. Kalemimi kâğıdımı çıkardım. Şu kıt'ayı, o söylemiş ben de yazmıştım. Şurada bunu da yazmak icabeder ki o günlerde bende hem Mevlevilik hem sürgünlük bulunduğu gibi, bu gün de kafam keldir. Eşref benim ağzımdan söylediği kıt'ada şu üç keyfiyeti cem ediyordu (topluyordu).

Yıkmaya pek çok çalıştı rüzgâr
Etti Mevlâna himâyet, yıkmadı.
İftihâr etsin vücudumla vatan
Ermenek'ten ben gibi kel çıkmadı!

Eşref, bu kıt'ayı bana yazdırdıktan sonra :

— Rüştü! söylediğim kıt'ada kel kelimesini bulundurduğumdan dolayı sakın bana kızma! Senin kafanın kel olduğunu yalnız İzmir'dé görüşüp konuştuğun kimseler bilirler. İzmir'in mülhakatında (merkeze bağlı yerlerde), bu koca vilâyette senin kafanın kel olduğunu bilmezler. Yalnız adını ve sözlerini bilirler. *(Kel)* ile *(Gül)*ün imlâları bir olduğu için bu kıt'ayı İzmir'de okuyan pek az adamlar kel diye okuyacaklar. Fakat hariçteki binlerce adamlar gül diye okuyacaklar. Yine sen kazanıyorsun. Kıt'ayı menfaatına söylemiş oldum, demişti.

Eşref'i, Kırkağaç'ta gayrimüslim meclisi idare (yönetim kurulu) azâlarıyle aralarında vukû bulan bir hâdiseden dolayı Kâmil Paşa azletmeye mecbur oldu.

Eşref'in bu azlinin sebebi o zaman için çok ehemmiyetli ve ehemmiyetli olduğu kadar da tuhaf idi.

Kâmil Paşa, Aydın vilâyetinde vâli bulunmasa ve san'atkâr için kıymetşinas olmasa Eşref bu kadar sene kaymakamlıkta bulunamazdı.

Mutlak bir felâkete düşer ve o kadar yaşayamazdı. Kırkağaçlı gayrimüslimler Eşref hakkında metropolitliklerine ve makamı vilâyete ağır şikâyetlerde bulundular. Kâmil Paşa onlara, 'Bu kadar zamandan beri ben bu adamı himâye ettiğim halde bir mânâ bulsa beni hicveder. Bu adam tuhaf bir şâirdir. Siz bunun o muamelesini hoş görünüz, zâten ben onu bulunduğu kazadan azlettim,' dedi, o müşteki gayrimüslimleri teskin eyledi (yatıştırdı). Kâmil Paşa vilâyet dahilinde Eşref'in kaymakam tayin edildiği ve nereye gitse tuhaflığından dolayı halkı şikâyete mecbur etmediği bir kaza kalmadığını düşündü. (...)

O zamanın ıstılahına göre «istibdâl», 21 yaşına girmiş ve orduya sevk edilmiş bir Türk gencinin hizmeti müddetini ikmâl ederek (görev süresini tamamlayarak) memleketine gitmesi için kendisine müsaade teskeresi verilmek demekti.

Nizâmiye vazifesini uzak yerlerde ifa ederek istibdâl teskeresi almış olan Türk yavrularının kısmı azâmı (büyük çoğunluğu) son derece pejmürde ve acınacak bir kıyafetle avdet ediyorlardı (dönüyorlardı). Hele başlarında bulunup asıl renkleri kırmızı olan fesler yarı yerlerine kadar yağlanmış ve kararmış bir halde bulunurdu.

Eşref, Kırkağaç'taki gayrimüslimleri gücendirdiğinden dolayı azledilip İzmir'e gelmesinden ve uzun müddet açıkta bırakılmasından dolayı sırtındaki kürklü ceketin kabı lekelenmiş, boyasını atmış, pörsümüş bir halde idi. Başındaki fes de hemen hemen Yemen'den gelen istibdâl efrâdının (erlerinin) başlarındaki fese benzemek üzereydi. Şu kıt'ayı Kâmil Paşa'ya yazdı ve verdi:

Tırılım öyle ki, ey vâlî-i âlî-himmet,
Cep delik, yok metelik, kîse bakırdan hâlî.
Yok kıyâfetçe benim bit pazarından farkım,
Sâyenizde olalı kaymakam istibdâli.

Eşref'i Kâmil Paşa sevdiği gibi, onun akrabası taallûkatı da severlerdi. Eşref'in Aydın vilâyetinde hiç gönderilmediği bir kaza kalmadığı için onu gönderecek bir kaza bulamıyordu. Fakat düşünüyordu.

Eşref, Manisa'dan getirdiği aşçı hanımla Gördes'te oturmayı kabul etmişti.»

TUTUKLULUK, SORGU

Eşref, 12 Aralık 1902'de İzmir'deki evinde tutuklandığında Gördes kaymakamıydı.

Daha önce birtakım baskılarla karşılaşmamış değildi. Bunlardan söz ederken der ki (yergi şiirlerini araya sıkıştırabilmek için, kimi yerlerde abartmaya yöneldiği kanısındayız) (27):

«...Biz bu gibi kıt'aları söylemeye başladığımız vakitler, ara sıra Zaptiye Nezâreti'ne götürülerek halimiz hatırımız sorulmakta kusur edilmiyordu. Bazı sorguya çekiliyorduk. O aralık aşağıdaki kıt'ayı söylemiştim: *(Nâzır-ı Zabtiyye ... Beyefendi...)*

Bu kıt'a üzerine şiddetli bir ihtara uğramıştım. Bu ihtar da bundan sonra kimseyi hicvetmememden ibaretti. Üç gün sabredebildim, çünkü bizim hükümet yasağının üç günden fazla geçerliği olmadığını bilirdim. Bundan başka, fenalığı görüp susmaktansa söyleyip azarlamayı yeğlenir buluyordum.

Dolayısıyla işe yeniden başlayıp Zaptiye Nâzırı'na seslenerek aşağıdaki kıt'ayı söyledim: *(Etmeden tecrübe nefsinde...)*

---

(27) **Deccâl,** İkinci Kitab, s. 38-41.

Yukarıdaki kıt'ayı tamamlayıcı nitelikte olarak aşağıdaki kıt'ayı da o sırada söylemiştim: *(Haniya sen yine terk etmedin...)*

...Zaptiye Nâzırı ... bir gün bana 'bu hicviyeler ayıp değil mi?' diyerek takazaya başladığında, 'rezaletleri yapanlara ayıp olmuyor da söyleyene niçin ayıp olsun?' diye verdiğim cevap üzerine susmuştu. Ben de onun bu susuşundan yararlanarak hemen aşağıdaki kıt'ayı söylemiştim: *(Eylemem hicv-i edânî...)*

Bilmem bu kıt'alardan hangisi üzerine idi, o zaman Polis Meclisi Reisi (Emniyet Müdürü) olan mütemâyiz rütbeli Hüsnü adında birisi —ki, sonradan Isparta mutasarrıflığıyla İstanbul'dan çıkarılmıştır— beni sorguya çekiyordu. Hicve ilişkin olanlardan çok hakkımda şiddet gösteriyordu. O aralık aşağıdaki kıt'ayı yazıp eline tutuşturmuştum. Önce para vaadini içeren bir pusula sanarak yüzü güldü, okuduktan sonra suratı(nı) ekşiterek mırıldanmaya, sorgulamada daha çok sertlik göstermeye başladı ve adliyeye teslim etti. O kıt'a şudur: *(Hüsnü'yâ, eyleme ta'cîl...)*»

Eşref adliyeye gönderildiğini söylemekle yetiniyor; olayın gelişmesi üzerine bilgi vermiyor. Bundan dolayı tutuklandığına ilişkin herhangi bir kayıt da yok.

Yukarda belirtildiği üzere, daha sonra tutuklanmıştır: 12 Aralık 1902'de, Gördes kaymakamıyken.

Şairimiz tutuklanışını, sorguya çekilişini, yargılanmasını, cezaevindeki hayatını Birinci *Deccâl*'da anlatır. Burada Eşref'in Abdülhamid dönemi üzerine gözlem ve görüşleriyle kimi yergi şiirlerini de buluruz. Birkaç parçası Eşref'e ilişkin yayınlarda yer alan, ama bütünüyle yeni harflere aktarılmamış olan bu metni günümüz Türkçesiyle veriyoruz (Eşref'in konusundan ayrılıp araya sıkıştırdığı parçalar, akışı bozmamak için, alınmadı. Burada yalnızca ilk söz-

leri aktarılan şiirleri, ilgili bölümlerde bütünüyle ve açıklamalarıyla verildi):

«1320 Hicri yılı Ramazanının ikinci günü (12 Aralık 1902) saat 11.30'da İzmir'deki evimde oturmaktayken tanımadığım üç kişi ile o zaman İzmir Polis Müdürü bulunan Abdurrahman çıkageldi. Birinci işleri(nin) kâğıtlarımı yoklamak olduğunu anlayınca bunların ne mal olduğunu bilmekte gecikmedim. Fakat hiçbir şeyden kuşkum olmadığı için, tam bir ılımlılıkla «Buyurunuz! Arayınız!» dedim.

Onların bir yandan kâğıtlarımı, şiirlerimi döküp saçmakta ve öte yandan oruçlu olan çoluk çocuğumun ağlayıp sızlayıp bayılmakta olduklarını gördükçe bir zamanlar «ırz padişahımındır» sözünü her kim söylediyse ona karşı içimden «lâhavle»yi çekmekte olduğum halde aşağıdaki kıt'ayı oluşturan sözcükler zihnimde geçit töreni yapıyordu: *(Gayr-ı câizken târiz...)*

Kâğıtlarımızı topladılar. Bizi de aldılar. Hükümete götürdüler, gece gündüz polis beklemek şartıyla on gün İzmir polis dairesinde dışarıyla ilişki yasaklanmış olarak kaldık. On gün sonra yukarda söylediğim üç kişi ile İzmir'den de üç polis eklenerek İstanbul'a götürmek üzere «Pandeliyona» vapuruna bindirdiler. Vapurda dostlardan Hafız İsmail ile Nevzad'ı görünce şaştım kaldım. Meğer on günden beri ben nelerle karşılaştıysam onlar(ın) da aynı şeylerle karşılaştıklarını anladım. O memurların bizi İstanbul'a götürmek üzere padişah buyruğuyla geldiklerini ve bizim tutuklu olduğumuz on gün içinde benim Gördes kazasında memurluğum olduğundan, bana ait daha kâğıtlar aramak üzere Gördes'e gitmiş gelmiş olduklarını gizli kapaklı işittim.

Üçümüz suçsuz olduğumuz için, bizden başka vapurda neşeli kimse yoktu. Bu halimize memurlar ba-

yağı şaşkınlıkla bakıyorlardı. Tabii onların adlarını da öğrendik. İkisi İstanbul polis komiserlerinden Şevki ve Rıza, üçüncüsü İstanbul İstinaf (Mahkemesi) savcı yardımcılarından Makrıköylü (Bakırköy) Edhem adında kurbağa yapılı, ihtilâmdan doğmuş gibi cansız bir herifti. Bu herif bayağı halimize acıyor gibi görünüyordu. Ben başımızda dönen belâların gelişinden habersiz olduğum için, herifin üzüntüsünü dağıtmak için yeni yeni şiirler söylüyordum. Hattâ şu şairce övgüye yer veren kıt'ayı ona karşı söylemiştim : *(Muktezâ-i hükm-i kanûn-ı tab'iat böyledir)*

Arkadaşlar da bana katılıyorlardı. Hâfız İsmail mev'ize (dinsel öğüt) kitaplarından, Nevzad toplumsal bilimlerden söz açıyordu. Mevsim gereği karlar, tipiler içinde dördüncü günü İstanbul'a ulaştık. O memurlarla gelen polisler bizi Bâb-ı Zabtiye (Emniyet Genel Müdürlüğü) zindanına teslim ettikten sonra def olup gittiler. Cehennem olarak ayrı ayrı deliklere koydular. Böyle sıkı sıkıya havadan, güneşten yoksun olarak günler geçtikçe bunun yukarıdan inme bir Yıldız belâsı olduğunu anlayarak can acısıyla hemen şu kıt'ayı söylemiştim: *(Girdim mezâr-ı habse...)*

Bizim bilmediğimiz bizim iş için başsavcı Cemal ve bidayet (ilk soruşturma) savcısı Necmeddin ile Dersaadet (İstanbul) sorgu yargıçlarından firavun kalıntısı gibi uzun sakallı üç heriften oluşan özel bir soruşturma komisyonu kurmuşlar. Bayrama yakın, canilerin zindanda korunmasına yakışan her tarafı kapalı «kara araba» ile onların huzuruna gidip gelmeye başladık. Fakat biz arkadaşlarla birbirimizin yüzünü göremiyorduk ve altı ay sonraya kadar da göremedik.

Bana birkaç kez sorulan sorular da, daha birkaç kişiyle birlikte Eskişehirli Takiyeddin Efendi adında

birisini tanıyıp tanımadığımdan ibaretti. Tanımıyordum. Ve kuşkusuz böyle cevap veriyordum.

Meğer o herif Eskişehir Şer'iye Mahkemesi başkâtibi İzzet Efendi adında birisine mektup yazmış ve içinde hayvanca sözlerle Abdülhamid'in bazı deliliklerini anlatmaya yeltenmiş. O da her nasılsa o zaman Bursa Valisi bulunup, bu gibi sebeplerle vezir olmak tutkusu içindeki, şimdiki Beyrut Valisi Halil Paşa'nın eline geçmiş. Takiyeddin İstanbul'da ve kendisi o zaman Eskişehir'de bulunduğundan Bursa sorgu yargıcını da Bursa'dan Eskişehir'e getirtmiş. İşi İstanbul'a daha velveleli göstermek için, besbelli Takiyeddin'de gördüğü kötülük eğilimi üzerine, kendisini kandırmaya başlayarak, «bir adam bir fesat topluluğunu hükümete ihbar ederse, kendisi cezadan kurtulur,» demiş. O da eskiden bizim adlarımızı gazetede mi görmüş, yoksa bazı şiirlerimi mi okumuş, her nasılsa piyango çeker gibi adlarımızı hatırlayarak şu yolda bir cevher yumurtlamış.

Sözde İstanbul'dayken ve yukarıda adı geçen Hafız İsmail Efendiden bizim fesatçı kişilerden olduğumuzu işittiğini ve üyeleri Abdülhalim Memduh ve Nevzad olmak üzere benim başkanlığım altında bir fesat komitesi bulunduğunu yine İsmail Efendinin ifadesine gönderme yaparak söylemiş.»

Olayı, Hakkı Tarık Us'un anlattığı biçimde ([28]) bir kez daha özetlemek yararlı olacak :

«Eskişehir'den Mestan İsmail ile Mehmed Ali Takıyeddin, biri Tıbbiye'de, biri Hukuk'ta öğrenim gören iki gençti. Doktor Abdülhak Adnan (Adıvar)'la Doktor Halit Naci (Tekin) o zaman Mestan'la sınıf, İzmirli Hafız İsmail de Takıyeddin'le oda arkadaşıdır. Takıyeddin'in Eskişehir'de Mestan'a yazdığı bir mektuptan, oradaki arkadaşlarından İzzet Ulvi ile Ho-

(28) H. T. Us: «Eşref», **Aylık Ansiklopedi**, No. 41, Eylül 1947.

ca Zübeyr haberlidirler; çünkü mektupta bir selâmlık alayını alaya alan bölümler vardır. Eskişehir o zaman Bursa'ya bağlı ve Bursa'da Arnavut Halil İbrahim Paşa adında bir vali hünkâra bağlılığını kanıtlamak için fırsat gözetiyor. Eskişehir'den gelen bir ihbar, bizzat gelen valinin baskınlarıyla sınırlarını genişletmiş, bu arada Takıyeddin de sıkıştırılmış ve kimbilir nasıl bir güdüyle sözlerine ve yukarıda sayılan adlara —sınıf ya da oda arkadaşlığı biçiminde olsun kendileriyle hiçbir ilgisi bulunmayan— birkaç ad daha karıştırmıştır : İzmir'de bu gençlerin varlığından habersiz oturup duran Eşref'le Tevfik Nevzad ve Abdülhalim Memduh da işte böylelikle bu işin siyasi değerini artıran suçlular olarak bu soruşturmada ele alınmıştır.»

CEZAEVİNDE BİR YIL

Eşref'le arkadaşları, ilk sorgularından sonra altı ay boyunca yargılanmayı beklerler...

Savcının 8 Mart 1319 / 21 Mart 1903 günlü iddianamesinde yer alan suçlama ilginçtir:

«...Tevfik Nevzad, Hafız İsmail ve Eşref'in de fesat (bozgunculuk, ayaklanma) suçuna katıldıkları, sanıklardan Takıyeddin'in Bursa Sorgu Yargıçlığı'ndaki ifadeleriyle sonraki sorgularındaki sözleri ve ihbarları ve Tevfik Nevzad'ın geçmişteki tavırları yoluyla ve Eşref'in yanında iki adet kötülüğe yöneltici kitapçık bulunmuş olması gibi durumların eklenmesiyle ve kanıtlar ve başka belirtilerle anlaşılmış...»

Ziya Somar'ın deyişiyle, «bu vesika, korkunç ve sefil bir yalanın, devlet ve cemiyet adına, namuslu adamları nasıl mahvedebileceğini gösteren bir 'ibret' levhası olmaya değer.»

Eşref'le iki arkadaşının, «çeşitli yerlerden, bin güçlükle» çektirdikleri telgrafların etkisiyle, tutuklu-

luklarının yedinci ayında son duruşmaları yapılır. Sözü yine Eşref'e bırakıyoruz:

«Bunun sonucunda, bu gibi işlerde bilmem neden, alışılmışın dışında olarak Hafız İsmail'in beraatine, benim de zararlı kâğıtlar bulunduğundan bir yıl mahkûmiyetime, Nevzad ile ötekilerin de üçer yıl kalebend edilmelerine Yıldız'ın etkisiyle karar verildi. Bu konuda kendim ne kadar suçsuzsam Nevzad'ın da o kadar suçsuz olduğunu bilirim. Fakat Nevzad kendi haklarını kendi koruyacak yetkin kişilerden olduğundan ben onun savunmasını üzerime almayıp yalnız kendi başıma getirilen belâdan söz edeceğim.

Gerçi bendeki kâğıtlarda, daha sonra yayımlayacağım kitaplarda hepsi görüleceği üzere vekiller ve padişahın yakınları gibi bazı rezillerin hicvine ilişkin manzumeler vardı. Bunlar niçin zararlı kâğıtlar olsun? Eğer bunlar zararlı kâğıtlardan sayılabilirse, Sultan Hamid'e sövenler için Ceza Kanunu'na ek yapılırsa, bu konuda niçin yapılmayıp halkı gafil avlatıyor? Fakat ben biliyorum ki, Yıldız'ın bu hiddeti Damad Mahmud merhumun Avrupa'yı onurlandırmasından dört yıl önce bazı şairce övgüleri taşıyan, bana yazdığı mektuplardır. Bunlara öteki kâğıtlarımla birlikte, eşkiyaya rahmet okutturan Hamid hükümetince el konulmuştur. İşte bunlar o hükmün verilmesine yol açmıştır. Zararı yok... Yalnız şunu bilmeli ki, insan felâketlerde, zindanlar içinde bulundurulsa da sevdiğinden vazgeçirilemiyor. Paşa merhumun öldüğünü ve cenazesi Paris'te kaldırıldığını hapishanede işittiğim zaman sevgiyle geçici mezarının taşına yazılmak üzere merhumun temiz ruhuna şu kıt'ayı armağan etmiştim: *(Kadrini hayfâ vatanda bilmedi Abdülhamîd...)*

Gerçi hükümet benim bütün eserlerime, şiirleri-

me, hatta kişisel evrakıma el koydu. Fakat fikrimi ele geçiremedi. (...)

Kıt'a

Nisbet-i âdile yok cürm ü cezâ beyninde

.....

Bu kıt'ayı söylediğimin ertesi günü (*) hapishanenin (Hapishane-i Umumî'nin) Mehterhane kısmına naklolunduk. İçeri girerken bir kiremit parçasıyla kapısına şu ikiliği yazmıştım:

Beyt

Hüdâ âlem ki bir haksız verilmiş hükme kurbânız,
Açıl ey bâb-ı Mehterhâne, geldik biz de mihmânız!

Buranın oldukça bahçesi falan olduğundan öbür taraf kadar sıkılmıyorduk. Çünkü buraya yerel gazetelerin girmesi yasak olmadığından, yalan yanlış haberler de alıyorduk. (...)

...Benim mahkûmiyetim, kendi düşünce ve kararlarınca cünha (ufak cürüm, kabahat) çeşidinden olduğu için, bu zalim baskıcı hükümetin ortada olan yine kendi kanunları gereğince parasal güvence (kefalet-i nakdiye) ile tahliye edilmem gerekirdi. Yolu yordamınca dilekçe verdim. Gerek bunun gerek temyiz dilekçesinin harcını giderini tümüyle alıp kayıt ettikten sonra o tahliye yolunun siyasi suçluları kapsamına almadığı cevabını verdiler. Of! Bu zalimlerin padişahlarından tut da, en küçüğüne kadar zulümlerini tanımlama yolunda insan söz bulamayınca çatlayacağı gelir. Yine de ne demek istediğimin bin-

(*) 10 Aralık 1903.

de birine ancak tercümanlık edebilecek olan şu kıt'ayı yazmaktan başka kendimi avutacak söz bulamadım: *(Bilenlerle değildir pâdişâhım bilmeyenler bir...)*

Zabtiye tutukevinde bulunduğumuz zaman on sekiz ay «Oda-i mahsusa» (özel oda, hücre) denilen mezarlarda yatırılmış ve suçu bilinmediği gibi kaydı kuydu bulunamamış olan Arapkirli demirci Mıgırdıç ve İzmir'den getirildikleri halde sualsiz cevapsız bir yıldan beri yatırılan Hafız Mehmed'ler, Said'ler ve sokakta bir takım def çalan İstanbul çingeneleri gelirken ağzından «İşte bir çingene alayı geliyor» sözü çıkmış olan Topkapılı Kömürcü Mıgır adında birisinin o sözü sanki asker alaylarına yöneltmiş sayılarak baş ay, ve aç kalıp bir hizmet istemek için rikab-ı şâhaneye (padişaha) dilekçe veren İskilipli Tahir adında pek suçsuz bir zavallı padişaha bağlılık dışı hareket etti denilerek dört sene ve yerde görmüş olduğu kırmızı bir bez parçasında bir şey vardır umuduyla bez parçasını bastonuyla yukarıya kaldırmış olan Minas adında birisi Devlet-i Aliyye'nin bayrağını taklit ediyor diye altı ay, ve hutbe okurken padişahın gazi unvanını her nasılsa unutmuş olan bir hatibin yedi ay, ve Hamidiye Alayları demiş olan birisi devletle alay ediyor diye verilen jurnal üzerine on üç ay ve kırık bir kayığa nasılsa bir soba borusu koymuş olan Kazgancı Hasan Ağa adında birisinin İdare-i Mahsusa vapurlarını taklit ederek aşağılıyor diyerek üç buçuk ay, ve kuvvetli bir z...a çekmiş olan Üsküdarlı Ali Efendi adında birisinin devletin toplarını taklit ediyor denilerek dört ay sorgusuz sualsiz yatırıldıklarını (bunlar belki hâlâ yatıyorlardır), bunlar gibi daha birçoklarını bilip acımaktayken, Mehterhane'nin Tersane kısmında Bitlisli Kürt Osman Çavuş adında birisine rastladık ki, niçin olduğunu kimse bilmediği halde, yalnızca Sultan Abdül-

hamid'in 'biraz durakoysun'dan ibaret olan bir sözüyle tamam on iki yıldan beri yatmakta olduğunu işittiğimiz zaman bizim arkadaş Nevzad haline şükür ederek, elinde olmadan:

Beyt
Tövbe, ettimse de evvel inkâr,
Ey benim yok dediğim, varsın var!

ikiliğini okumuştur.

Sorgusuz sualsiz böyle on iki yıl hapishanede yatmak hangi devirde, hangi padişahın zamanında olmuştur? Gerçi kendi büyük kardeşini son nefesine kadar yirmi sekiz yıl hapseden bir vicdansızdan bundan başka bir şey beklenemez.»

İZMİR'E DÖNÜŞ

«...Böyle böyle günler geçti. Ramazanın onu oldu. Bizim bir yıllık hükümlülük on gün de fazlasıyla tamamlandı. Bu fazla, İzmir'de yattığımız süre hesaba alınmadığı içindir. (...) Ramazanın on birinci günü yine zabıta tevkifhanesine tornistan ettim. Şu durumda süreyi tamamlayıp gerçekten tahliye olunmayıp, hapishanelerde yuva değiştirmiş oldum. Gerçi ilk gece saat alaturka dokuzda Zabıta Nâzırının (Emniyet Genel Müdürü) huzuruna çıkarıldık. Özel görevliyle yine Aydın vilâyetine geri gönderilmemiz usulleri gereğinden olduğunu nâzır bildirdi. Söylenilene uymaktan başka çare olmadığından, «Aman efendim, bu ramazanı da hapishanelerde geçirmeyelim, lûtfedip bir an önce gönderin» dedim. Yalancı herif «Birkaç güne kadar göndeririz» dediği halde sevk evrakımızı ancak on beş günde yazıp sevkiyata yollayabildi. Ama bizi gönderiyorlar mı? Ne gezer.

Çünkü sevkiyatta para yok, diyerek bayram ertesine kalmamızın zorunlu olduğu cevabını verdiler. Sonunda ben gardiyan Bayram Ağaya pek çok rica ettim, o da sevkiyata gitti. Yiyici herifler, kendi yolluğumla, koynumda yılan taşımış gibi, yanıma verilecek polisin yolluğunu da ödersem sevk edeceklerine söz verdiler. Ben de çaresiz, paraları verdim. Fakat yine göndermediler. Bu kez de İzmir'e daha birkaç sürgün gideceğinden söz ederek onların da yolluklarını benim vermemi şart koştular. Ne zalim hükümet, ne alçak memurlar... Buna da boyun eğdik ve onların da yolluklarını verdik. Fakat bu son hakaretten pek çok canım sıkıldı. Hapishane köşesinde tenha yerlere çekilip şu kıt'ayı hızlı hızlı okumakla biraz kendimi genişletiyordum: *(Şimdiki Nâzır-ı Zabtiye Şefik Paşa'nın...)*

Ertesi günü görevli polisle biz ve sürgünler kayığa tıkıldık ve denize açıldık. İskele iskele İzmir'e gidecek kıçında Osmanlı bayrağı taşıyan bir vapur arıyorduk. Bulamadık, hapishaneye döndük. Şu halleri gören hangi adam böyle bir kitap yazmakta haklı olmaz. Daha ertesi günü yine gidip birçok iskeleleri dolaştıktan sonra Tanrı'ya şükür Gürcü kumpanyası vapurlarından birine binmeyi başardık. Üç gün sonra vapurumuz Çanakkale'sini geçerken şu gazeli mırıldanıyordum : *(Bir günüm âsûde geçmez...)*

...Arife günü İzmir'e ulaşarak vapurdan çıktık.

...Görevli polis bizi hükümete teslim etti. Burada da beş altı saat daha beklettikten sonra lütfen tahliye ettiler. Ne çare ki, bendeki eski hal büsbütün değişmişti. Eski dostların yanına öyle selamsız sabahsız yaklaşamıyordum. En adi kahvelerde bile kendime bir yer bulamıyordum. Ben herkesin yanında mahcuptum. Çünkü hiç yoktan mahkûm edildim. Eski dostlardan da, bir iki tane temiz süt emmişler dışında, ötekiler benden yan yan kaçıyorlardı. Ben

artık hiçbir tarafa çıkamaz olmuştum. Karataş'ta bir kahveye, kahveden eve gider gelir, yalnızlık içinde bir adam olmuş kalmıştım.

Bir iki ay geçtikten sonra İzmir sokakları da dar gelmeye başladı. Çünkü hiçbir kabahatsız bir yıl mahkûm oluşum ailemin yanında da beni mahcup ediyordu. Herkes, her şey uygun bir dille bana «Vay aptal herif vay» der gibi geliyordu.

İşin en kötü yönü, ben bundan sonra her garezkârın oyuncağı olmaya daha da uygundum. Çünkü her kimin tarafından kimlerin canı yakılmak istenilse, kurunun yanında yaşın kolayca yanacağını bilenler için bizim gibi kuru bir sabıkalının adı güzel bir sermaye olabileceğini hapishanelerde örneklerini görerek öğrenmiştim. (...)

İşte bu düşünceler üzerine bin üç yüz on dokuz Rumi yılı Ağustosunun dördüncü günü İzmir'den yola çıkarak Mısır'a geldim.»

4 Ağustos 1319'un Miladi tarihle karşılığı, 17 Ağustos 1903'tür. Oysa, metinde verilen tarihler ve anlatılan olaylar gözönüne alındığında, bunun 1904 olarak düzeltilmesi gerekir (29).

EŞREF MISIR'DA

Eşref, dört yıl süren gönüllü sürgünlüğünün önemli bir bölümünü Mısır'da geçirdi. Remzi Zeytin-

(29) İbnülemin M. K. İnal ile ondan geniş ölçüde alıntı yapan S. N. Ergun'da 14 Ağustos 1319. S. N. Ergun bir başka yanlış daha yapıyor; bu tarihin karşılığını «M. 1901» gösteriyor. Cemal Kutay ise (**Tarih Sohbetleri**, S. 1, Temmuz 1966), «Onu Bitlis'e sürdüler. İki yıl sürgün yaşadı; bu zaman içinde de durmadı, devri yine hicvetti. Daha ağır cezaya çarptırılmak için arandığını öğrenince önce Kıbrıs'a, sonra Kahire'ye gitti.» cümlelerinde yanlışları art arda sıralamaktadır. Eşref'e ilişkin bu tür yanlışların sayısı epeyce fazladır.

oğlu'nun tanıklığı (30), kaçmayı aylarca önce düşündüğünü ve yurt dışında kendisine gerekli olacak bir yabancı dil öğrenmeye çalıştığını ortaya koyuyor:

«Hapishaneden çıktığı vakit bir kelime bile Fransızca bilmiyordu. Tabii nereden bilecekti. Fakat altı ay içinde Fransızca gazeteleri okuyacak kadar öğrendi ve okumaya başladı. Belleği çok güçlüydü. Bir Fransızca kitabını hep cebinde taşırdı. Her şeyi bırakmıştı; yalnız Fransızca ile uğraşıyordu. Hattâ, diyebilirim ki, tuvalette bile Fransızca çalıştığı kesindi. Fransızca bilen kimseye rastladı mı hemen kitabını açar, ona bir parça okur, çevirtir ve kendisinin tereddüt ettiği noktaları sorar, onu hemen bellerdi. İzmir'den Mısır'a gittiği vakit derdini anlatacak ve okuduğunu anlayacak kadar Fransızca biliyordu.»

Mısır, Kavalalı Mehmed Ali Paşa'nın ikinci ayaklanmasının (1839) ardından, valiliğin babadan büyük oğula geçecek biçimde Mehmed Ali Paşa ailesine bırakılması yoluyla, Osmanlı Devleti'ne bağımlı olmaktan yarı yarıya kurtulmuştu. II. Abdülhamid, Mısır'ın 1882'de İngilizler tarfaından işgali karşısında da sessiz kalmıştı (31).

İngiltere, Türkçe yayınlarda Lord Kromer (Cromer) olarak anılagelen Cromer Birinci Kontu Evelyn Baring'i 1883'te Mısır'a tam yetkili temsilci olarak atamıştı. Baring'in görevi, «iflâs etmiş durumdaki ülkede, kapsamlı yönetsel reformlar yapmak ve sonunda buradaki İngiliz birliklerinin çekilmesini sağlamaktı.» Ama o, «Fransa'yla İngiltere arasında, Mı-

(30) Asım Kültür: «Eşref'in Hayatına Ait Bilinmeyen Parçalar», **Demokrat İzmir?**

(31) Eşref'in bu konuya ilişkin dörtlüğü:

Vakt-i fırsat gözetir şâh-ı cihân,
Tutar elbette elinden kaçanı.
Yine sâhib olur inşaallah,
Mısır'ın kaldı elinde koçanı!

sır'daki kalıcı İngiliz işgalini onaylayan Entente Cordiale'in (1904) imzalanması için» (32) çalışmaktaydı. Bu nedenle, 1892'de hıdiv olan Abbas Hilmi Paşa'nın gelişen milliyetçi hareketleri desteklemesini önlemeye çalışırken, bir yandan da Abdülhamid yönetimine karşı savaşım veren Jön Türklere hoşgörü gösteriyordu. Dolayısıyla, «Kahire, Jön Türkler için hatırı sayılır ve emin bir melce (sığınak) idi.» (33). Avrupa ülkeleri Jön Türk yayınlarını çeşitli yollardan engellerlerken Mısır'da kolaylıkla çok sayıda Jön Türk gazete ve dergisi çıkabilmiştir (34).

AVRAM GALANTİ'NİN TANIKLIĞI

Avram Galanti, Kahire'deki Jön Türkler ve Eşref'in oradaki yaşamı üzerine şunları yazıyor :

«1904 senesinin sonuna doğru Kahire'ye gittim. O sırada, Kahire'de bir Jön Türk grubu vardı. Salih Efendi namında bir Rodoslunun sahibi bulunduğu bir matbaada Abdülhamid'in istibdadına karşı bir gazete neşrolunurdu. Abdülhamid'in talebi üzerine bu gazete kapatılmıştır.

(32) AnaBritannica, C, 6, s. 227.

(33) Ahmet Bedevi Kuran: **İnkılâp Tarihimiz ve İttihat ve Terakki,** İst. 1948, s. 113. Jön Türklerin Mısır'daki hayatı (1900-1901), Bekir Fahri'nin (İdiz) naturalist bir gözle kaleme aldığı **Jönler** adlı romanında (İst. 1910; yeni bas. hazırlayan Atilla Özkırımlı, İst. 1985) anlatılır.

(34) Avram Galanti'nin **Küçük Türk Tetebbular**'ında (İst. 1925, s. 133-137) bunların bir listesi vardır. Burada yer alan, Eşref'in **Deccâl**'ı Kahire'de «mecmua şeklinde üç nüsha» çıkardığı yolundaki bilgi gerçeğe uygun değildir. Jön Türk süreli yayınlarının oldukça eksiksiz bir listesi Dündar Akünal tarafından hazırlandı **(Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi,** s. 851-856).

Bundan müteessir olan Jön Türkler, benim muharrir (yazar) sıfatıyla çalıştığım *Le Progrès* adlı günlük Fransızca gazeteye gelerek keyfiyeti anlattılar ve olayı gazeteye yazmamı istediler. Ben de olanları gazeteye yazdım ve üç gün sonra matbaa açıldı.

Matbaayı kim kapadı, kim açtı?

Yukarıda yazdığım gibi, matbaayı Abdülhamid'in istemi üzerine Mısır hükümeti kapadı. Açan da İngiltere hükümetinin Mısır tam yetkili temsilcisi Lord Kromer. Lord Kormer, Abdülhamid'in halifelik adına yaptırdığı propagandaya karşı Jön Türkleri korudu.

İşte bu hâdiseden sonra, ben Jön Türklere aid bütün havadisi, *Le Progrès* gazetesine geçirirdim.

Matbaanın kapatılması Mısır'daki Jön Türkleri ne kadar korkuttuysa, açılması da o kadar sevindirdi, zirâ o zaman anladılar ki Mısır, kendileri için bir emniyet yeri idi.

Korkanlar ve bilâhare (daha sonra) sevinenler arasında heccav Eşref de vardı. O zamandan itibaren Meşrutiyet ilânından sonra Türkiye'ye avdet edinceye kadar, Eşref haftada iki üç defa gazete idarehânesine gelir, odamda oturur, havadis arardı. Gazetenin hademesi, her geldiğinde kahve getirirdi.

Eşref'in Kahire'deki hayatı basit idi. Kıyâfeti bildiğimiz kıyâfet. Bir evde bir oda kiralayarak orada ikamet eder ve arkadaşları yalnız bırakmazlardı. Eşref kendisini tanıttırıncaya kadar biraz ızdırap çekti. Sonra her taraftan az çok muavenet (yardım) görürdü. Muavenetinde en ziyade bulunan Hıdiv ailesine mensup bir paşa idi. Vaziyeti iyileşince, Eşref öğleden evvel, Kahire operasının karşısında bulunan temiz kahvelerde otururdu.

Oraya uğrayan arkadaşları meyânında Mısır'da şöhret kazanan Dr. Necmeddin Arif, Ali Kemâl, Lütfi Fikri, Miralay İsmail Hakkı (sonra Amasya me-

busu İsmail Hakkı Paşa), Dr. Siret, Diran Kelekyan ve Avrupa'dan Mısır'a gelen tanınmış bazı Jön Türkler.

Akşama doğru, Abidin sarayına giden yolun (Şâriğ Abidin) sol tarafının ilk dükkânlarından birinde meyhânecilik yapan Manisalı bir Rumun meyhânesine gider, köşede otururdu. Etrafına da Opera karşısındaki kahvelere gitmeyenlerden bir grup gelir, oturur, sözünü sohbetini, şiirlerini dinlerlerdi.

Eşref'in önünde yuvarlak küçük bir masa vardı. Üzerinde, büyük kısmı su teşkil eden bir kadeh rakı, elinde sigara, kurşunkalem ve bir parça kâğıt bulunurdu. İki kadeh rakıdan başka içmezdi. Bir müddet orada kaldıktan sonra kalkar, arkadaşları odasına kadar refakat ederlerdi. Gündüz yemeklerini ekseriya bir Ermeni lokantasında, dâvetli ise dâvet olunan yerde yerdi.

Edebî hayatına gelince: Mısır'da Sultan Hamid idâresi aleyhine aşağıdaki görüşleri neşretmiştir: *Deccâl* (1. 2. cüz), *Şâh ve Padişâh, İstimdâd* ve ismini hatırlayamadığım bir broşür daha... Bu eserlerin matbaa provalarının bazılarını Dr. Siret tashih ederdi. Eşref bu eserleri, Mısır'da eskiden beri yerleşmiş büyük Türk ailelerine ve büyük Mısırlılara ve bu meyanda kendisine muavenet eden paşaya gönderirdi ve buna mukabil teşvik görürdü. Yalnız paşa, eserleri sahibine iade ederdi. Lâkin hiçbir vakit yardımını esirgemezdi.»

AHMET KEMAL'İN ANILARINDA

Kahire'de *Doğru Söz* gazetesini çıkaran, bir Amerikalının yayımladığı *Hakayık-ı Şark* gazetesinin Türkçe bölümünü yöneten Ahmet Kemal (Akünal,

1874 - 1942) *Hatıralarım ve Görüşlerim* adlı basılmamış anılarında şunları yazar ([35]):

«...Eşref'le Kûşe'de her akşamki masada oturuyorduk. Vatan hasreti canına tak demişti. Yedi yıldır içimde yaşayan vatanın dışında yaşıyordum. Abdülhamid'in ölümüne bel bağlamanın ne kadar yanıltıcı olduğu da ortadaydı. Hattâ Eşref, 'Kemal, seni bilmem ama, bu herif beni götürür,' derdi. Öyle de oldu ya...

Ne zaman dönecektik? Dönebilecek mi idik? Ya da, *Doğru Söz*'ün ihtilâlci bir gazete olması, gittikçe tenkidin ve tehdidin dozunu artırması karşısında bizi sağ bırakacaklar mıydı? Lord Kromer belâsı(nın), hücumlarımıza karşı beni çağırıp uğurlarken her seferinde, 'Mösyö, siz bize lâzımsınız,' demesinin altında yatan neydi?

...Gazete yurda sokulmuyor, annem benden haber alamıyordu. Bana mektuplar da kesilmişti. Jön Türkler ise darmadağınıktık. Ubeydullah'ın (*) benim gazetemde bir kısım Jön Türklere 'Döküntüler' demekte devam etmesi, yine insan bunları gördükçe değil Jön Türklüğünden, Türklüğünden utanır diye yazması, beni de hücumlara maruz bırakıyordu. Ubeydullah ise, o sevimli haliyle, 'Kemal, bırak gelsinler. Bu zibidilere Opera meydanında bir meydan dayağı atarız,' diyordu.

Eşref'le konuşurken bunları düşünmüş ve hayli duygulanmıştım. 'Bir şeyler yapalım. Ancak ihtilâl kurtarır bizi' diyordum. Eşref de duygulanmıştı. Böyle zamanlarda, her zaman olduğu üzere bakışları yumuşamıştı. Gözlerimiz dolmuştu. Eşref, 'İhtilâl eli-

---

(35) Teşekkür borçlu olduğumuz oğlu Sayın Dündar Akünal'ın izniyle.

(*) Jön Türklerden, gazeteci ve yazar, bir ara milletvekili olan Ubeydullah Hatipoğlu (1857-1937).

mizden gelmez Kemal,' diye beni teselli etmeye çalışıyordu. Sonra masa üzerine, çok zaman yaptığı gibi, kurşunkalemle bir şeyler yazdı. Kalktık.

Sabahleyin gazeteye gelirken Samatya'dan firarî Ermeni meyhaneci önüme çıktı, bana bir kâğıt parçası verdi. Eşref'in masaya yazdığı beyti kâğıda çekmişti. Masadan da silmediğini söylüyordu. Eşref'in, biz konuşurken masaya yazdığı

Gelmez icrâsı elimden ihtilâl ağlar bana,
Kûşe-i meyhânede Ahmed Kemâl ağlar bana.

beytini pusulada gördüm. Eşref sonra bunu tamamladı, 'ağlar bana' redifli gazel ortaya çıktı. Bana da ithaf etmişti. Abdülhamid'e çok ağır bir beyit daha vardı. Fakat hatırlayamadım; bulmak da mümkün olmadı.»

GEÇİM DERDİ

Mısır, Abdülhamid rejiminden kaçan Jön Türkler için güvenceli bir sığınaktı ama, aralarındaki çekişmeler 1902'de toplanan ilk Jön Türk kongresinden sonra alabildiğine arttığından, «huzurlu» bir ortam sayılamazdı. (Bunu, yukarıya aktardığımız anıda da görüyoruz). Ayrıca, Türkiye'den kaçanların pek çoğu parasızdı, geçimlerini sağlayacak herhangi bir iş tutmuyorlardı. Pek zengin bir saray mensubu ve Hıdiv ailesinin damadı olan Ahmed Celâleddin Paşa, Jön Türklerin koruyucusu sıfatını takınmış, Abdülhamid'e yönelik savaşımın destekleyicisi rolünü üstlenmişti. Birçok Jön Türk onun sağladığı olanaklarla geçinebiliyordu; onun verdiği parayla matbaalar açılıyor, gazeteler, kitaplar, propaganda yayınları çıkarılıyordu.

Eşref de Ahmed Celâleddin Paşa'nın yardımı ile

geçinebiliyor ve onun yardımı ile kitaplarını bastırabiliyordu. Paşa'ya yazdığı mektuplar, içinde yaşadığı ortamı yansıtması yönünden ilginç olduğu kadar, —elmas ticareti yapma isteğinin de gösterdiği üzere— öteki Jön Türkler gibi maddi olanaksızlıklar içinde yaşadığını da ortaya koymaktadır (36):

«Hâk-i pây-i âlî-i kerîmânelerine (*)

Efendimiz;

Ya Hazret-i Celâleddin, buranın havasının sürekli değişmesinden biraz şikâyetim varsa da bira ve konyakla aramız pek iyidir. Başka eğlencelere katılmaya gelince, bundan pek çok zaman önce gelmek gerekirmiş.

Bizim ikinci *Deccâl*'ın basımına Cevdet'in matbaası uygun değildir. Çünkü harfler çürük, makine gevşek ve içinde bulunanlar ise tosunu öküz olmuş birtakım eşek oğlu eşektir. Bugünkü durumunda matbaa her takımıyla ancak altı bin frank eder. Cevdet'in yüksekten uçmaktan amacı ise, eski zamanlarda olduğu gibi eğer Hamid'in hükümeti istekli olursa yirmi bin franka doğru sokmak fikrinden ibaret olduğunu da anladım. Cevdet'e verilen paralara karşılık, matbaa zât-ı âlînizin olabilir, fakat değeri yoktur.

Benim burada canım sıkılmaya başladı. Boş durmaktan ise bir iş yapmak istiyorum. Midhat Paşa'nın oğlundan ve başkalarından öğrendiğime göre burada taşı pırlanta olmak koşuluyla elmasçılığın bire

---

(36) Ahmet Bedevi Kuran: **Osmanlı İmparatorluğu'nda İnkılâp Hareketleri ve Millî Mücadele**, İst. 1959, s. 385-387.

(*) Üst makamlarda bulunan kişilere yazılan mektuplarda böyle kalıplaşmış hitap (sesleniş) sözleri yer alırdı. «Yüce, bağışlayıcı kişinin ayağının tozuna» diye çevrilebilir.

üç kazandırdığını anladım. Kutlu düşüncenize uygun görürseniz, İskenderiye'de bulunan genel işleriniz yöneticisi Reşid Beye yazılsa da yüzük, küpe, gerdanlık gibi çeşitli, fakat değerleri yüksek olarak üç beş parça, nihayet yüz lira değerli ve mutlaka pırlanta taşlı olmak üzere alıp buraya gönderse de bir denesem pek iyi olacak. Bu iyiliği esirgemeyeceğinizden eminim. Bu ana kadar şairliğin sonunu felâket elde etmekle neticelendirdik. Bundan sonra da elmas tüccarlığıyla neticelendirirsek yüce kişiliğiniz sayesinde parlak düşer sanırım.

27 Haziran 1905»

•

«Âlî-himmet efendimiz;

28 Haziran sene 1905 tarihli, soylu kişiliğinizden gelen mektup saygı dolu elime ulaştı. Yüce mektubunuzun son satırlarında yirmi beş gün sonra buradan Lusern'e gidileceği yazılıyor ve hareketlerinden haberdar edileceğim vaad buyuruluyor. Teşekkür ederim.

Boş vakitlerde şayet okunur (sa) diye bir gazete, bir *Deccâl* gönderdim.

Şimdi de biraz Cevdet'ten söz edeceğim. Arapgirliler genellikle edepsizse de, Cevdet Arapgirli olmayıp Divrik dilencisi olduğunda bende kuşku bırakmamıştır. Çünkü, Paris'e giderken ağladı, sızladı, bir param yoktur dedi, beni aldattı. Şimdi kesinlikle araştırdım ki, bankada yirmi beş bin frankı vardır. Bunun içyüzünü gerçekten bilen, doğruluk gösteren tanığı olanların en birincisi Midhat Paşazade Ali Haydar Beydir. Bunu yazmaktan amacım, sözgelimi Tarsusîzade Münif bendeleri gibi gerçekten asıl gereksinimi olan kişilerden olup da buradan başka yere gitmek için yolluk olmak üzere sizden üç beş lira istemeyen, mektup yazmayan özgürlüksever namuslu

kişilere rağmen Cevdet gibi zengin dilencilerin hali, insanı kızdırıyor. Midhat Paşazade Ali Haydar Bey sonsuz saygılarını sunuyor.

30 Haziran 1905» (*)

•

Eşref Mısır'da geçim sıkıntısı çekmekte ve Jön Türkler arasındaki çekişmelerden dolayı bunalmaktadır. Ama Mısır hayatı ona, hiç çekinmeden yeni yergiler yazıp özgürce yayımlama olanakları da sağlamaktadır.

Bu tarihlerde Mısır'daki «Jönler»in ilgisi özellikle Abdülhamid'in tahta geçme yöntemini değiştireceği yolundaki söylentiler ile Osmanlı-Mısır ilişkilerinde önemli bir çıbanbaşı olan Akabe sorunu, Tâbe, Tûr-ı Sina, el-Ariş, sınırdaki mermer direkler vb. sınır anlaşmazlıklarına yönelmiştir. Eşref, Kahire'de çıkan Jön Türk gazetelerinde hem Abdülhamid'i ve çevresini, hem bu tür olayları konu alan yergi şiirleri yayımlamaktaydı. Hıdiv aleyhine bir hicviye yazdığını, Neyzen Tevfik'in anılarından öğreniyoruz (bunu gazetecilere Neyzen Tevfik okumuş).

Şairimiz, Kemal Sadeddin Mazlum'un çıkardığı

(*) Cevdet, uzun yıllar **İctihad** dergisini çıkarmış olan Dr. Abdullah Cevdet'tir (Karlıdağ). A. B. Kuran, kitabında Ahmed Celâleddin Paşa'nın İctihad Matbaası için verdiği bononun klişesini de yayımlamakta; Eşref'in Abdullah Cevdet'i belki de bu bono için eleştirdiğini belirterek şöyle demektedir: «Ahmed Celâleddin Paşa, bu bono ile, Dr. Abdullah Cevdet Bey'in 3.500 franka Almanya'dan satın aldığı matbaa makinesi bedelinden mütebaki 1.900 frankın Mısır'daki dairesi tarafından ödenmesini kabul etmektedir. Şu hale nazaran, Abdullah Cevdet Beyin Viyana'dan avdetinden sonra Cenevre'de kurduğu İctihad Matbaası Ahmed Celâleddin Paşa'nın nakdî yardımıyla vücut bulmuş demektir.»

(1905) *Zuhurî* ve M. Ali Hafî Cihanzade'nin yayımladığı (22 Ocak 1906) *Curcuna* adlı mizah gazetelerinde yazdı (kendisi, bunları «çıkarttırdığını» yazıyor: İkinci *Deccâl*, s. 6). Daha sonra Ahmed Kemal'in çıkardığı (22 Mart 1906) *Doğru Söz*'e geçti. Bu gazetenin 2. sayısında (5 Nisan 1906), Eşref'in *Zuhurî* ile ilişkisini kestiği, bundan böyle *Doğru Söz*'de yazacağı ilan ediliyordu.

EŞREF DOĞRU SÖZ'DE

Eşref'in *Doğru Söz*'de çıkan yazı ve dörtlükleri şunlardır:

• 2. sayıda (5 Nisan 1906): İstanbul Şehremîni (belediye başkanı) Rıdvan Paşa'nın evine giderken öldürülmesinden, Bedirhan Paşazadeler sorumlu tutuluyor. Çeşitli illerde yaşaya elli bir Bedirhânî tutuklanıp Yemen ve Taif'e sürülüyor (37). *Doğru Söz*'de bu olay anlatılırken Abdülhamid'in cinayette parmağı olabileceğini sananların çok olduğu da belirtiliyor. Yazının sonunda, «Hem pilavın yağlanıp hem tencerenin temizlenmesinden memnun kalan şair ise bu haberler üzerine kıt'a-i âtîyeyi (aşağıdaki kıt'ayı) söylemiştir» cümlesi ve şu dörtlük yer alıyor:

Bu tesâdüften melekler oldu şâd!
Vardır elbette daha âmâdeler.
Şehremîni dâhil oldu cennete,
Çıktı cennetten Bedirhân-zâdeler!

• Aynı sayıda, Eşref'in «*Doğru Söz* gazetesi sahibi Ahmed Kemal'e» başlığını taşıyan mektubu yayımlanmıştır:

(37) Bu kitapta yer alan «Şâh ve Pâdişâh» kasidesindeki 2 no. lu dipnotuna bakınız.

«Ya Şair,

Doğru Söz gazetesini okudum. Mukaddemenin (sunuş yazısının) bazı cihetleri hoşuma gittiğinden, ilerisini sonra okuyub yine beyân-ı mütalâa etmek (görüş bildirmek) üzere gazeteyi kapadım. Şunu yazdım: Mukaddemede hoşuma giden, gayet mantıkî olarak beyan olunan 'şahsiyat' cihetidir.

Öyle ya!.. Edebden bahs etmeli, edebsizlikten bahs etmemeli! Meyhaneden bahs etmeli, sarhoşdan bahs etmemeli! Kaptığı ciğerden bahs etmeli, kediden bahs etmemeli! Rüşvetten bahs etmeli, İntihâb-ı Me'mûrîn (memur alma) Komisyonu'ndan bahs etmemeli! Sirkatten (hırsızlıktan) bahs etmeli, Mâbeyn-i Hümâyûn'daki kıt'a-i tarîkten, haramîlerden (Abdülhamid'in sarayındaki hırsızlıklar kastediliyor) bahs etmemeli! Haramdan, helâldan bahs etmeli, me'murlar içindeki haramzâdelerden bahs etmemeli! Eşekten bahs etmeli, vükelâ-yı fahâm efendilerimizden (bakanlardan) bahs etmemeli! Katırdan bahs etmeli, Fehim Paşa'yı («Kıt'alar» bölümüne bkz.) zikr etmemeli! Kontinental (Kahire'nin en büyük otel ve gazinosu) ziyâfetinden bahs etmeli, içindeki dalkavuklardan bahs etmemeli! Mısır'dan bahs etmeli, elâ gözlüden bahs etmemeli! Hicaz Şimendiferinden bahs etmeli, İzzet Paşa'nın bundaki mel'unâne-i şahsiyyesinden (haince kişisel amaçlarından) bahs etmemeli (Hicaz Demiryolları yapımının Almanlara bırakılmasındaki yolsuzluklar anıştırılıyor)! Yalandan bahs etmeli, Zabtiyye Nâzırı Şefik Paşa'dan bahs etmemeli! Katilden bahs etmeli, Rıdvan Paşa'dan, Abdürrezzak Bey'den (Bedirhânîler olayı) bahs etmemeli! Zulümden bahs etmeli, Çar'dan, Sultan Hamid'den bahs etmemeli! Böyle sayılacak yüz bin maskaralık olduğundan kıt'a-i âtîye ile işi kısa kestim :

Kıt'a

Böyle bir kaide olsa idi cihanda der idik:
Uyalım kaideye biz de inad etmeyelim;
Ortadan kaldıralım 'şahs' ile 'şahsiyyât'ı,
Cürm ile uğraşalım, mücrîmi yâd etmeyelim!

Bu kıt'a eskiden söylediğim bir kıt'ayı da hatırıma getirmekle işte onu da yazıyorum:

Kıt'a

Kimsenin hakkında tahkîk etmeden söz söylemem,

Eski bir darb-ı meseldir gerçi orman taşlamak.
Hicv edersem zâlimi, zâhid, 'günâh ettin' deme,
Din-i İslâmda sevabdır çünkü Şeytan taşlamak!

Hâsılı (kısacası), gazetenin adı *Doğru Söz* olduğuna göre, 'şahsiyyat' olsun, ne olursa olsun, sırası gelince hemen dayanmalı, beyân-ı hakikatten (gerçeği bildirmekten) çekinmemeli. İstersen kusurumu arayan bir *Türk* (5 Kasım 1903'te Kahire'de yayımlanan gazete) gibi evvelâ benden başla, 'gece gündüz meyhâneden çıkmıyor' de. Ben de beyt-i âtî ile başlayarak cevab vereyim :

Ana meyhânelerin öksüzüyüm,
Milletin sanki kör olmuş gözüyüm!»

• 5. sayıda (17 Mayıs 1906): «Hiç Yakışmaz» başlığıyla aşağıdaki yazı ve dörtlük :

«Mısırlılara sağlam göz, Ahmed Kemal'e doğru söz. Ubeydullah'a (Hatipoğlu) izzet-i İslâmı görmeden, yani Şevketlû'yu gömmeden memât, fakîre (kendisine) mesûdâne imrâr-ı-hayât (mutlu yaşamak). Sultan Hamîd'e hürriyyete yanaşmak, Katırcı'ya (Katırcıoğlu Ahmed Muhtar Paşa, Osmanlı Devleti'nin Mısır'daki temsilcisi) Akabe'yi aşmak (Osmanlı-

lar, uzun süre bu sorunla uğraştıktan sonra Akabe'den askerlerini çekmişlerdi). Vezîr-i ahrâra terk-i kavgâ-yı istibdâd (özgürlükçü vezirlere, istibdat kavgasını bırakmak), Jön Türklere ittifak ve ittihâd (uyuşma ve birlik). Zuhûrî koluna (Abdülhamid'in çevresi ortaoyunu koluna benzetiliyor) terk-i sahne-i riyâset (başkanlık sahnesini bırakmak), hükûmet-i hâzıradan (şimdiki hükümetten) ümmîd-i adâlet (adalet beklemek). Asâkir-i şâhâneye maaş (subaylar aylıklarını alamıyorlardı), İngilizlere telâş. Zeybek poturu ile yakalık, *Hakayık-ı Şark*'a (Amerikalı G.N. Waldburg'un 17 Kasım 1905'te Kahire'de yayımlamaya başladığı, dört dilde çıkan haftalık gazete) Amerikalılık! Çakmaklı tüfek *Cihad*'a (bu ve bundan sonrakiler Mısır'da yayımlanan gazetelerdir), kuru saçma *İctihâd*'a. Bu meskenet (yoksulluk) millete, söz anlatmak *Şûrâ-yı Ümmet*'e. Akabe ve Tâbe arasında kuyu kazılmak, *Türk*'e doğru söz yazılmak. *Mukattam*'a hücumdan kaçmak, *Livâ*'ya bayrak açmak. *Ehrâm*'ı okumaktan usanmak, *Müeyyed*'i hâlâ gazete sanmak. Kontinental otelinde ziyâfe..... içindekilere izâfe..... Tırıl Jönlere otelde yatmak, ba'zı bâlâperverân'a (yüksek mevkilere yanaşanlara) Mâbeyn'e kitap satmak.

İşte mektûbum, oku Ahmed Kemal,
Bunların ma'bâdi vardır, bitmedi.
Sen bilirsin ki bu sözler doğru söz,
Bunları neşr etmeli yâhud Mısır'dan gitmeli!»

• Aynı sayıda, «Ziya-ı Musîb» (isabetli, yerinde kayıp) başlığı altında Abdülhamid'in esvapçıbaşısı İsmet'in ölüm haberi verilir; «Cenâb-ı Hak bütün Müslümanları emsâl-i kesîresini idrak saadetiyle (örneklerinin çoğaldığını görmek mutluluğuyla) memnûn eylesin; âmin,» cümlesi yer alır. Esvapçıbaşı İsmet, Abdülhamid'in «süt kardeşi» Fehim Paşa'nın

babasıdır. Fehim Paşa, «hırsız, her türlü kötülüğü yapan, kan dökücü, hain» bir kişidir; «Beyoğlu Canavarı» diye tanınmaktadır.

Bu ölüm haberinin altında Eşref'in şu dörtlüğü yer almaktadır :

Allah emsâliyle her saat müşerref eylesin,
Etti Esvabcıbaşı İsmet dahi terk-i hayât.
Son libâsı İsmet'in Hünkâra da olsun nasîb,
Kaabızu'l-ervâha minnettar kalsın kâinât!

• 7. sayıda (14 Haziran 1906) : «Ağlar bana» redifli, Ahmed Kemal'e ithaf edilmiş gazel (bu ve aşağıda belirtilen şiirler ilgili bölümde verilmiştir).

• 8. sayıda (27 Haziran 1906) : «Erganûnu dinlemem bir rind-i fevkalâdeyim» dizesiyle başlayan gazel.

• 10. sayıda (26 Temmuz 1906) : «Yemen Hamidiye Destanı».

• 12. sayıda (Eylül 1906) : «Ehl-i himmet sarf-ı mâl ettikçe sîm ü zerlenir» dizesiyle başlayan, altında Kıbrıs'ta yazıldığı kaydı bulunan gazel.

Eşref'in *Doğru Söz* gazetesiyle ilişkilerine son vermeden, gazetenin sahibi ve başyazarı Ahmed Kemal'e (Akünal) yolladığı bir mektubu aktaralım. Mektup, gazetede Abdülhamid'in değiştirilmesi gerektiği yolunda yayınların yer alması üzerine yazılmıştır:

«Kemal,

İşittim ki padişahları değiştiriyormuşsunuz. Bunun için matbûatta bu kadar gürültü çıkarmanın ma'nâsı ne? Onun kolayı var: Bizimkileri İran'a, İran'dakileri bize, tam yerinde bir trampa. İki taraf da bir şey kayb etmez. Bunlar gittikleri yabancı diyarda bir müddet olsun uslu otururlar.

Kahire, 1906 Eşref»

Eşref, «Eserleri» bölümünde tanıtılacak kitaplarını Kahire'de bastırdı. Bunların ilki, 13 Aralık 1904'te yayımlanan *Deccâl,* Birinci Kitab'dı.

Deccâl çıkınca, Osmanlı Devleti sınırları dışında Abdülhamid'e yönelik çalışma ve yayınlarda bulunduğu anlaşılan öteki Jön Türklere de uygulanan yönteme başvurularak «Cinayet Mahkemesi»ne verildi. Cinayet Mahkemesi, benzer olaylarda olduğu gibi, İstanbul gazetelerinde bir ilan yayımlattı. Bu ilanda, «yurda dönerse padişahın yüce affına uğrayacağı, dönmezse yokluğunda (gıyaben) mahkûm edilerek malvarlığına el konulacağı...» belirtiliyordu. Bu gibi olaylarda Kanûn-ı Cezâ'nın (Ceza Yasası) 371 ve 372. maddeleri uygulanarak «müebbed kalebendlik» cezası verilmekteydi.

Eşref, gazetede ilanı görünce aşağıdaki dörtlüğü yazıp Cinayet Mahkemesi'ne gönderdi :

Koçan şeklinde hıfz ettim, getirdim Mısr'a
birlikte,
Gıyâben hacz edin kim, müşterisi kum kadar
çoktur.
Hicâb etmekteyim ammâ efendi, doğrusu lâfın:
..kimden başka bende hacze lâyık mâmelek
yoktur!

1906'da *İstimdâd* ile *Şâh ve Pâdişâh,* 1907'de *Deccâl,* İkinci Kitab, 1908'de *Hasbihâl* ile *İran'da Yangın Var* adlı kitapları basıldı. *Deccâl,* Üçüncü Kitab'ı da orada hazırladı. Avram Galanti, Eşref'in Mısır'da kaleme aldığı, «o zamana kadar altmış kıt'ayı bulmuş olan gayrimatbu (basılmamış) *Nasihatnâme* adlı eseri»nden söz ediyor. Bunun, 1928-1929'da *Vakit* gazetesinde tefrika edilen, 44 kıt'alık *Bergüzâr* olduğunu sanıyoruz.

Eşref, Ahmed Celâleddin Paşa'nın yardımıyla Paris'e gitti, oradaki Jön Türklerle görüştü. Bunlar arasında saray yaverlerinden Rıza ve kardeşi Ahmed Şevket paşalar (37a) ile İkinci Meşrutiyet'ten sonra Meclis-i Meb'usan reisliği (Millet Meclisi başkanlığı) yapacak olan Ahmed Rıza Bey de vardı.

Cemal Kutay'a göre (38), «Paris'te olduğu günlerde, Hâriciye Nâzırı Tevfik Paşa'ya, sefir Salih Münir Paşa'nın yanlış hareketlerini sıralayan bir mektup yazmıştı. Tevfik Paşa bu ikaz mektubunu olduğu gibi Salih Münir Paşa'ya gönderdi. Salih Münir Paşa da, Eşref'in Devlet-i Osmaniye için zararlı faaliyette bulunan bir teb'a olarak Fransa'dan çıkarılmasını Paris makamlarından istedi. Eşref, nâzır paşanın kendisine 'Hususî' olarak yazılmış ikazının suç sahibine olduğu gibi gönderilmesine çok kızdı. Eşref'in şikâyetinin sebebi, Avrupa'nın birçok şehirlerinde sebepsiz yere açılan konsolosluklardı. Bunların yaptığı iş, buralardaki vatandaşları jurnal etmekti.»

Paris'ten İsviçre'ye geçen ve oradaki Jön Türklerle görüşen Eşref, bir süre de Kıbrıs'ta bulundu. Avrupa'da kaç ay kaldığını, oradan Kıbrıs'a mı geçtiğini, yoksa Kahire'ye dönüp ikinci bir Kıbrıs yolculuğuna mı çıktığını bilemiyoruz. Yalnız, 1907'de yayımlanan İkinci *Deccâl*'da, «evvelki sene Avrupa'da, geçen sene Kıbrıs'ta bulunduğumdan» diye yazmasını (s. 4) gözönüne alarak, Avrupa'ya 1905'te, Kıbrıs'a 1906'da gittiğini çıkarsayabiliyoruz.

Eşref, Avrupa gezisi izlenimlerini soran Avram Galanti'ye şunları söylemiştir:

«Paris büyük bir yerdir, ihtiyarlar için değil. İs-

(37a) İkinci **Deccâl**, s. 5.

(38) **Tarih Sohbetleri, S.** 1, **Temmuz** 1966.

viçre'ye gelince, buranın tabîi güzelliklerini çok medhederler. Halbuki bizim Kasaba (Turgutlu) imar edilirse onun tabii güzellikleri, İsviçre güzelliklerinden bin kat daha güzel olur.»

Kıbrıs'ta «bir yıl kadar kaldığı ve Huriye adlı bir Kıbrıslı kızla da evlendiği» (39) biliniyor.

EVLİLİKLERİ, ÇOCUKLARI

Huriye Hanım, Eşref'in dördüncü eşidir; evliliklerinden bir yıl sonra veremden ölmüştür. Bu evlilik sırasında üçüncü eşi Hatice hayattaydı. Hatice'den (ölümü 1933) doğan oğlu Mehmed Mustafa Şâtim'in nahiye müdürlüğü yaptığını biliyoruz. Eşref'in, kendisi için

Mazhar olmuştur Muhammed Mustafâ'nın
nâmına,
Sükker-i i'mânına mur-i sefâlet üşmesin.
Sakla Allahım ânı her bir günahtan, bâhusûs
Âlem-i meyhâneye ben düştüm, oğlum düşmesin.

dörtlüğünü söylediği Mustafa Şâtim, «Eşref'in Eserleri» bölümünde belirtilecek kimi kitapları babasıyla birlikte yazmış, *Âsâr-ı Perîşân* adlı bir şiir kitabı yayımlamış, koşukla yazdığı (manzum) *Meşhur Şair Eşref'in Hayatı* adlı kitabını 1943'te bastırmıştır.

Mustafa Şâtim, bu kitabında,

Oğlu benden başka yok, vardı iki tane kızı
Bir kızı sonra bir de öldü ondan evvelâ

der. Kızlardan —adını bilmediğimiz— küçüğü Mustafa Şâtim'in ana baba bir kardeşidir.

(39) Haşmet M. Gürkan: **Kıbrıs Tarihinden Sayfalar, 2. bas.**, Lefkoşe 1982, s. 179.

Eşref'in büyük kızı Behiye (ölümü 1910), genç yaşta veremden ölen ilk eşi Gelenbeli Fatma Hanımdan olmuştu. Eşref, bir kaynakta «kör» olduğu belirtilen (40) Behiye'nin ölümü dolayısıyla bir gazel yazmıştır.

İkinci eşi Manisalı Ayşe ile bir sarhoşluk sonucu evlendiği; çok çirkin olduğu için «Dünya benden korktu ben bu karıdan korktum» sözleriyle anlattığı (M. Şâtim) bu hanımdan boşandığı biliniyor.

Mustafa Şâtim'in ve başka kaynakların varlığını bildirmedikleri ikinci oğuldan Mehmet Seyda söz etmiştir (41):

«İşçi yatakhanesinde Koğuş Âmiri Remzi Efendi ile aynı odada yatıp kalkıyoruz. Beş vakit namazında, ufak tefek bir ihtiyar; şair Eşref'in oğlu. Kim olsa övünür şişinir, o ise babası üzerinde çok konuşmaz, sanki konuşmaktan kaçınırdı.»

Hikmet Dizdaroğlu'nun belirttiği gibi (42), «Kardeşin kardeşi unutması, aklın alacağı şeylerden değil. Ama, Mehmet Seyda, adıyla sanıyla Eşref'in Remzi adlı oğlu olduğunu söylüyor işte. Onunla bir arada yaşamış, kimin nesi olduğunu biliyor.»

İKİNCİ MEŞRUTİYET'TEN SONRA

Eşref, İkinci Meşrutiyet'in ilanından (23 Temmuz 1908) bir süre sonra İzmir'e döndü. O sırada Mısır'da bulunan Neyzen Tevfik, emekli komiser Mu-

(40) Asım Kültür: «Eşref'e Ait Bilinmeyen Hatıralar», **Demokrat İzmir?** (Remzi Zeytinoğlu ile görüşme).

(41) Mehmet Seyda: «Romancı Günlüğü - Eşref ile Neyzen Tevfik), **Türk Dili**, S. 271, Nisan 1974.

(42) Hikmet Dizdaroğlu: «Eşref Üzerine Notlar», **Türk Dili**, S. 312, Eylül 1977.

hittin Kutbay'a yaşamöyküsünü anlatırken, «hürriyetin ilanı»nın üstadı Eşref üzerindeki ilk izlenimlerinden de söz etmiştir. Kutbay şunları yazıyor:

«...Mısır görülmemiş bir taşkınlık içinde bayram yapmaya başlamıştı. Neyzen, vatana dönmek için hocası Şair Eşref'i arar ve bir meyhane köşesinde Eşref'i görünce heyecan içinde:

— Hadi, ne oturuyorsun, gitmiyor muyuz? sorusuna, yalnızca

— Hayır, demekle yetinir ve Neyzen'e, sen kedi ile fare hikâyesini bilir misin? diye bir soru sorar.

Çok şaşıran Neyzen Tevfik, konuşmayı şöyle aktarıyor :

— Eşref'in bu sorusu karşısında adeta sinirlenmiştim. Fakat kendisine olan derin sevgi ve saygım ters bir cevap vermeme engeldi. Birkaç «kedi-fare hikâyesi» bilirdim. Ama bunu ondan dinlemek ve bu arada amacını öğrenmek için, «Hayır, bilmiyorum,» dedim. Koca Eşref, yüzünde belli belirsiz bir gülümseme, başını kaldırarak ağır ağır anlatmaya başladı:

— Kedinin biri odanın ortasında kurulmuş, her zamanki gibi uyuklar görünerek, duyduğu tıkırtıya kulak kabartmış. Kenardaki deliklerden birinde küçük bir fındık sıçanı da başını uzatıp çekerek, etrafa bakınırmış. Kedi bakmış ki, uyuklar gibi görünmek farenin oradan çıkmasına yetmeyecek, konuşmak zorunda kalmış:

«Hadi hadi,» demiş, «Oradan oraya korka korka başını çıkarıp durma, acıdım sana... O delikten çık, şu deliğe gir, içerde kelle kelle kaşarlar, bir ambar da buğday var. Afiyetle yer, sağlığıma dua edersin.»

Bir süre yine uyuklar gibi bekledikten sonra bakmış ki berikinde yine hareket yok...

«Ne duruyorsun, dediğimi yapsana!»

Fare üzüle büzüle cevap vermiş :

«Kusura bakma ama yapamayacağım.»

«Neden?» demiş kedi.

Fare şu karşılığı vermiş:

«Bana o delikten çık, şu deliğe gir, kaşar peyniri, buğday var, afiyetle ye, diyorsun. Bakıyorum önerine, külfet küçük, nimet büyük. Bu işte mutlaka bir bokluk var...»

Şair Eşref, bu hikâyesiyle Sultan Hamid'in böyle kolay kolay Meşrutiyet yönetimi kabul edeceğine inanmadığını, altından mutlaka bir çapanoğlu çıkacağını anlatmak istemişti. Üstadın deneyimi kuşkusuz ki benden fazla ve bu yolda düşünüşü ola ki haklıydı. Fakat ben o kadar aşkın ve taşkın bir sevinç içindeydim, vatanı o kadar özlemiştim ki, fare kadar bile düşünemezdim. Hocama:

— Peki, sen sonra gel. Ben yarın ilk araçla gidiyorum, dedim ve elini öperek yanından ayrıldım.»

KAYMAKAMLIK VE GAZETECİLİK

Öteki Jön Türklerle birlikte Abdülhamid'in baskı rejimine karşı savaşım vermiş olan Eşref, kuşkusuz ki, yeni rejimde kayırılmayı umuyordu. Ama, beklediğini elde edemedi. Kasaba (Turgutlu) kaymakamlığına atandı ve 30 Eylül 1908'de göreve başladı.

O, Mısır'a kaçtığı günden başlayarak siyasi hayat içinde yer almıştı; yeniden kaymakamlığa dönmekten, bir köşeye çekilmekten sıkılacağı belliydi. Üstelik, ilçenin üstüste yığılmış sorunlarıyla başa çıkmak da kolay değildi. Bu nedenlerle, çok geçmeden:

Bir kasaphâneye dönmüş Kasaba,
Her yeri bir sürü bekler, oturur.
Öyle âsâyişi muhtel olmuş
Memleketlerde köpekler oturur!

dörtlüğünü yazarak İstanbul'a geldi, bir kahve köşesinde yatıp kalkmaya başladı.

Midhat Cemal Kuntay'ın bu döneme ilişkin tanıklığı (43):

«1908 Meşrutiyeti ilan edildiği zaman, Eşref, böyle birkaç cepheli bina görünümüyle, bizim kuşağımızın hayal dolu genç gözleri önünde ayağa kalkıp durdu. O zaman ben, ona, uzun bir manzume yazdım, bilmem hangi dergide basıldı.

...Bir gün Süleyman Nazif, bana,

— Manzumeni Eşref'e okudum. Hınzır, beni görse hicv ederdi. Görmediği için övmüş, dedi. Seni görmek istiyor. Şimdi bekliyor, gideceğiz.

— Evi nerede efendim? dedim.

— Ne evi, dedi, Sirkeci'de kahvede yatıp kalkıyor!

Şaştım. Abdülhamid'i devirecek güçteki bombaları bizim belleklerimize dağıtan şair Sirkeci'deki bir kahvehanede nasıl yatıp kalkardı? Süleyman Nazif açıkladı:

— Kahvehanenin camlarına bezler örtülmüş. Özel bir oda haline konulmuş. Orda yatıp kalkıyor.

Bu açıklamada bir şakanın edâsı yoktu. İnanmak gerekti ve Süleyman Nazif'le birlikte kalkıp gittik. Sirkeci'deki bu camları örtülü ve küçük köşe kahvehanesine girdiğimiz zaman, Şair Eşref, karpuzcuların giydikleri beyaz ve kalın çoraplardan birini çıplak ayağına denemekle uğraşıyordu. Oğlu Mustafa Şâtim ayakta duruyor, çorabın öteki teki elinde, babasının buyruğuna hazır tutuyordu. Eşref çorabı ayağından çıkardı, oğluna verdi:

— Bana gelmedi. Sen giy, dedi.

Süleyman Nazif beni tanıttı. Eşref, bana:

— Lâyık olmadığım iltifatta bulunmuşsunuz,

---

(43) «İhtilâlsiz İhtilâl Şairi Eşref», **Son Posta**, 21 Ekim 1945.

dedikten sonra manzumenin bulunduğu dergiyi yanındaki yastığın altından çekti, oğluna uzatarak:

— Bunu sen al, babandan sana miras bu kalacak! dedi.

Süleyman Nazif'le bu ziyaretten dönerken bir şeye şaşıyordum: Bir ihtilâf fırtınasının Sirkeci'deki bir köşe kahvesine sığdığına.»

Ulunay, bu günlerde, başta Eşref olduğu halde, akşamları Yunus Nadi, Neyzen Tevfik, Hüseyin Rifat, Ömer Fevzi ile Sirkeci garında (ki lokantada) toplanıp gece yarılarına kadar şiirler okuduklarını yazmaktadır (44).

O yıl, İstanbul'da *İran'da Yangın Var* adlı kitabının ikinci baskısı yapıldı. Abdülhamid henüz tahtta olduğundan, bu baskıda Abdülhamid'in adı geçen yerlere noktalar konulmuştu. Eşref, bundan hiç hoşnut değildi; kitabının arka kapağında,

Düşünüb çıksın içinden ahbâb,
Nokta mecmu'âsı oldu bu kitab.

diye yakınıyordu.

Eşref, İzmir'de bulunduğu sırada kıt'alarını *Edeb Yâhû* adlı haftalık mizah gazetesinde (S. 1-57, 3 Teşrin-i evvel 1324 / 16 Ekim 1908 - 21 Kasım 1325 / 4 Aralık 1909) yayımladı. Gazetenin ilk sayılarında Eşref'in başyazar olduğu belirtilmekteydi. İstanbul'a gelince, *Yeni Gazete*'nin «Rad'-ı Kazâ» (gök gürlemesi) başlıklı köşesinde yazmaya başladı.

Çok geçmeden, kendi adı verilen haftalık mizah gazetesi *Eşref*'in başyazarlığını üstlendi. Gazetenin 5 Mart 1325/18 Mart 1909 günlü ilk sayısında, Eşref'in fotoğrafı altında Muhyeddin imzalı şu dörtlük yer alıyordu :

(44) **Milliyet**, 5 Nisan 1964.

Ejder-i dehhâş olur elde âsâ-yı hâmesi,
Hicve zulm erbâbını etse tasaddî her ne dem.
Oldu makhûru şerâfet taslayan fir'avnlar,
Eşref'e ahrâ değil mi Mûsî-i Devrân desem?

(Elinde kalemden âsâsıyla zâlimleri ne zaman yermeye kalkışsa, şereflilik taslayan fir'avunları kahretti. Eşref'e zamanın Musa'sı desem uygun olmaz mı?)

Eşref gazetesi 26 sayı çıktı (son sayı: 27 Ağustos 1325/9 Eylül 1909); yayınını *Musavver Eşref* adıyla (Sayı 1/27-26/52, 3 Eylül 1325/16 Eylül 1909-25 Şubat 1326/10 Mart 1910) sürdürdü.

VALİ MUAVİNLİĞİ

Kalemiyle geçinmesi olanaksızdı. Bu yüzden, hiçbir güçlükten yılmayacağını, kimseden mevki ve rütbe beklemediğini daha önce birçok kez belirtmiş olmasına karşın, Meclis-i A'yân üyeliğine (senatörlüğe) atanmak istediğini açıkça yazdı:

Hizmet etmek isterim kayd-ı hayât ile, fakat
Gönlümün meyli ne beylikte, ne pâşâlıktadır.
İhtiyârım, geldi emvâta karışmak demleri,
Son ümmîdim Meclis-i A'yân'a âzâlıktadır.

Beklediğini elde edemeyince, daha rahat koşullarda çalışabileceği bir memurluk görevi istedi. Sonunda, Adana Vali Muavinliğine atandı (Mart 1909). Ancak, «kadro» verilmediğinden, resmi sıfatı «muavin vekili»ydi. Tam bu sırada 31 Mart ayaklanması patlak verdi (13 Nisan 1909). Görev yerine ayaklanmanın bastırılmasından, Abdülhamid'in tahttan indirilmesinden sonra gidebildi.

Vali muavinliği sırasında Adana'da Ermeni olay-

ları yaşandı. Müslümanlarla Ermeniler burada uzun yıllar boyu kardeşçe yaşamış, iş ortaklıkları kurmuş, birbirlerinden kız alıp vermişlerdi. Ne var ki, emperyalistlerin kışkırtmasıyla alevlenen olaylar, bir toplu kıyımla sonuçlandı. O dönemde «iğtişaşât» (karışıklıklar) diye nitelenen kanlı olayların çıkış nedenini ve kaç kişinin öldüğünü araştırmak üzere, Meclis-i Meb'ûsan (millet meclisi) kendi içinden özel bir kurul seçti; bu kurul Adana'ya giderek soruşturma yaptıysa da sonuca ulaşılmadı. Eşref'in «Gelen bir hey'et-i mahsûsa âciz kaldı hallinden» ve «Gittiği'yçün baba Eşref'le vedâ' eylemeden» dizeleriyle başlayan dörtlükleri bu olaylar dolayısıyla yazılmıştır.

Ve Adana'da göreve başlayışından dört beş ay sonra, Ağustos 1909'da tüm vali (ayrıca mutasarrıf ve kaymakam) muavinlikleri kaldırıldı. Bu süre içerisinde Eşref'in «vekillik» kadrosu «asil»e çevrilmişti ve artık «muavin vekili» değil, doğrudan doğruya «vali muavini»ydi. Ne var ki bunun hiçbir yararı olmayacaktı.

Ali Ulvi Fanî'ye göre (45), sadrazam Hüseyin Hilmi Paşa, «vali, mutasarrıf, kaymakam muavinliklerinin devletçe kaldırılması düşünüldüğünden, Vali Muavini Eşref Beyin emekliliğini istemesine ilişkin vilâyete bir telgraf çekmişti. Vali tarafından (kendisine) verilen bu telgrafın altına şu dörtlüğü yazdı:

Ufak işlerle Eşref, kayrılırdık devr-i sâbıkta,
Yeni devre girîb, sandık kapandı eski defterler.
Bizim'çün vakt-i hizmet geldi derken
sâfderûnâne,
Tuhaftır, şimdi cebren tekaüd etmek isterler!»

(45) **Ferdâ**, 5 Eylül 1337/1921.

EMEKLİLİK YILLARI

Vali yardımcılığı kadrosu kaldırılıp «mazûlen» emekliye ayırtıldığında 62 yaşındaydı. Yaşamının önemlice bir bölümünü yurt içinde ve dışında sürgünlerde, pek çok olanaktan yoksun küçük kasabalarda geçirmiş olan şairimiz, son bir kez İstanbul'a gidip yeni olanaklar araştırdı. Ancak, İkinci Meşrutiyet'in yaktığı umut ışıkları birer birer sönüyordu; İttihat ve Terakki'nin «partizanlık» dönemi başlamaktaydı.

Eşref Kırkağaç'a, Bahçıvanpazarı'ndaki evine çekilmeyi yeğledi.

Artık, 23 Ağustos 1909'da bağlanan 1750 kuruş «mazûllük» aylığıyla geçinmeye çalışıyordu. Yergilerini bu kez yeni bir zorbalık dönemi başlatan İttihat ve Terakki'ye yöneltmişti. Yine yolsuzlukları, adam kayırmaları, her türlü yanlış eylem ve işlemi eleştiriyordu. «Tercüman-ı Millet yâhud Kaside-i Hürriyyet» adlı uzun şiiri, İkinci Meşrutiyet sonrasının keskin bir eleştirisiydi. Ayrıca, Kırkağaç'ta Bıçakçızade Hilmi Beyin çıkardığı *Kalender* gazetesiyle ilişki kurmuştu.

Eşref'in Rûya'sı'nı, *Eşref'in Meclis-i Meb'ûsân'ı*'nı, —oğlu Mustafa Şâtim'le birlikte— *Kuyruklu Yıldız*'ı yazdı. Mısır'da yazdığını sandığımız *Bergüzâr*'ı ve *Deccâl,* Üçüncü Kitab'ı gözden geçirdi (eserleri bölümüne bakınız). Ama bunların hiçbirini bastırmadı ya da bastıramadı.

ÖLÜMÜ VE SONRASI

Eşref, 22 Mayıs 1912'de, Kırkağaç'ta, Bahçıvanpazarı'ndaki evinde veremden öldü (46). İçkiye düş-

(46) Hikmet Dizdaroğlu, doğum yılı gibi ölüm yılı için de

künlüğü, o dönemde yaygın bir hastalık olan ve kolay kolay sağaltılamayan veremin ilerlemesine yol açmıştı (Büyük kızı Behiye ile ilk eşi Fatma ve Kıbrıs'ta evlendiği dördüncü eşi Huriye de aynı hastalıktan ölmüşlerdi).

Mezarı, o dönemde kasabaya uzakça olan Kırkağaç istasyonu yolu üzerindeki mezarlıktaydı; annesi Arife Hanımın yanına gömülmüştü. Mezarlık sonradan Akhisar yolunun sağ yanına, ilçenin güneydoğusuna taşındı. Eşref'in mezarı da buraya aktarıldı (47). Ancak, Eşref'in mezarının yeri çeşitli kaynaklarda değişik biçimlerde gösterilegeldi; çoğunca «Kırkağaç'ta, İstasyon yolu kenarında» bulunduğu yazıldı (48).

Gazetelerde, bir ara Eşref'in mezar taşının çalındığı, bir ara da kırıldığı yolunda haberler çıktı (49). Kırkağaç Belediyesi sonradan —epey geç!— mezarı yeniden yaptırdı, taşını yeniledi.

---

değişik tarihler öne sürüldüğünü belirterek, bunları birer birer ele alır; verilen 1330, 1910 ve 1911 yıllarının gerçekle ilgisi bulunmadığını açıklar: «Eşref Üzerine Notlar», **Türk Dili**, S. 312, Eylül 1977.

(47) Muzaffer Uyguner: «Şair Eşref'e ve Mezarına Dair», **Türk Dili**, S. 68, Mayıs 1957; H. Dizdaroğlu, agy; Veysel Çolak: «Eşref'i Ararken», **Türkiye Yazıları**, S. 58, Ocak 1982.

(48) H. Dizdaroğlu agm'de bunları da ele almaktadır.

(49) Orhan Seyfi Orhon, çalınma haberi üzerine yazdığı fıkrada (**Dün, Bugün, Yarın**, İst. 1943, s. 39-40), «Herhalde bu hırsız, Eşref'i bizden çok tanıyan ve çok seven biridir. O, şairin mezarını arayıp bulmasaydı biz onun nerede yattığını öğrenemeyecektik,» demişken, aradan yıllar geçip de yaşı ilerleyince, «İstanbul Belediyesi Eşref'in mezarını tamir etmek istediği sırada taşı çalındığı için yerini güçlükle bulmuştu,» diye yazacak (**Son Havadis**, 10 Eylül 1971)!

Hasbihâl'inde, mezar taşına şu dörtlüğünün yazılmasını istemişti:

Kabrimi kimse ziyaret etmesin Allah için,
Gelmesin, redd eylerim billâhi öz kardaşımı.
Gözlerim ebnâ-yı âdemden o rütbe yıldı kim,
İstemem ben fâtihâ, tek çalmasınlar taşımı!

Belediyenin yaptırdığı, «ayrı bir köşede, diğerlerinden uzak, yalnız» mezara dikilen, estetik bir görünümü olmayan taşa kötü bir yazı ile bu dörtlük yazılmış, «...deyen kıymetli hemşehrimiz heccav şair Eşref burada yatıyor — Kırkağaç Belediyesi» sözleri eklenmiştir.

13 Temmuz 1947'de, doğumunun yüzüncü yıldönümü dolayısıyla, Kırkağaç Halkevi'nde «Eşref Günü» düzenlendi. Buna öncülük eden Hakkı Tarık Us, söz konusu tarihin seçiliş nedenini açıklarken (50), «Doğum yılı belli olup da doğum günü belli olmayanları yılın altıncı ayı başında *(sonunda?)* doğmuş itibar etmek ve takvim değişiklikleri yüzünden bizde bunu 13 Temmuz saymak da resmi bir kaidedir,» diyordu. Aynı yazıda, Eşref'in eserlerinden söz edildikten sonra «Bunları *Deccâl* 1'den başlayarak Hakkı Tarık Us yeniden neşrediyor» denildiyse de, Us'un 1956'da ölümüne kadar hiçbiri yayımlanmadı.

Türkiye Yazıları dergisinin Ocak 1982 tarihli «Şair Eşref Özel Sayısı» için 1981'de Kırkağaç, Gelenbe ve İzmir'de Eşref'i «arayan» Veysel Çolak, şu bilgileri veriyor:

Tutucu bir ilçe olan Kırkağaç'ta, Eşref'in Bahçıvanpazarı semtindeki evini, evin «ne olduğunu, nerede olduğunu» bilen yok. Bir ara ilçede Eşref'in adı da komüniste çıkmış. İlk mezarı trene, uygarlığa yakın, ama kasabaya uzak... «İstasyona gitmek zorun-

(50) **Aylık Ansiklopedi**, S. 41, Eylül 1947.

da kalanlar, öfkeyle önce mezara işemeye başlamışlar. Mezara ve ölüye saygı, hiç akıllarına gelmemiş.» Bunu aklı başında kişiler, birtakım ilginç yöntemlerle önleyebilmişler.

«Eşref'le daha çok Kırkağaç'a atanan aydınlar ilgilenmiş. Mümtaz Ecri, bunlardan biri. Halkın kendi içlerinden çıkan böylesine bir adama sahip çıkmayışını yadırgamış. (*Yurt Sesi* gazetesinde) Şair Eşref'in ağzıyla dörtlükler yazmış.»

«Yetmişli yıllara kadar, Kırkağaç'ta bir çıkmaz sokağa bile Şair Eşref'in adı verilmemiş. Kasabanın en çirkin kabul edilen bir mahallesi onun adını taşıyor şimdi. O yıllarda, gençlerin gayretiyle 'Şair Eşref Tiyatrosu' kurulmuş, bunun etkinliği sonucu ancak bu kadar yol alınabilmiş. Bu amatör çabanın amacı, Şair Eşref'e sahip çıkmak, onu sevdirmek, kültürel mirastan kopmadan bilinç taşıyıcılık eylemini gerçekleştirmekmiş. Bu doğrultuda birkaç oyun sahneleyebilmişler.»

Veysel Çolak, «Eşref'in Bakır'daki bağevi»nin fotoğrafını da veriyor. Gelenbe'de Eşref'in yazlık evini ararken «başına bir iş geleceği» söylenerek uyarıldığını belirten Çolak, tenha bir saatte evin fotoğraflarını çektiğini, evi o durumda görünce iyice canının sıkıldığını yazıyor: «...Yeni yapılmış bir binaya alıyorlar beni. Bir gecekondu inşaatındayım sanki. Geniş bir arsa, köşelerinden birinde Şair Eşref'in evi. Yıkılmak üzere. (...) Resmini çektiğim binayı gösteriyorum. (...) Şair Eşref'in oturduğu, yetiştirdiği bağın kapısında kendisi tarafından yaptırılan, yazları kaldığı, dostlarıyla uzun söyleşilere girdiği evin bu olup olmadığını soruyorum. 'Değil' diyor. On metre ilerde bir yeri gösteriyor. Asıl ordaymış Şair'in yeri. Yaktıklarını söylüyor.»

Çolak, son olarak İzmir'de Şair Eşref Bulvarı'na yerleştirilen, Tuborg firmasının 26 Mayıs 1972'de aç-

lığı yarışma sonucu yaptırılan Eşref'in büstünü görüntülüyor ve yazısını şöyle bağlıyor: «Şair Eşref'i aradım. Buldum diyemem. Ne diyelim? Türkiye'de Şair Eşref olanın hali budur. Ama iyidir!»

EŞREF'İN KİŞİLİĞİ

Eşref, kılığı ve yaşayış biçimiyle tam bir halk adamıdır:

«Başında sağ kulağına doğru inik ve kulağını tamamen örtmüş yağlı bir fesi vardı. Sırtında da yine yağlı bir palto... Gözlerini bir projektör gibi dinleyicilerin üstünde gezdirerek, irticâlen (içine doğduğu gibi, yazmadan) kıt'alar söylerdi.» (M.S. Çapanoğlu).

Midhat Cemal Kuntay, İkinci Meşrutiyet'in ilanından sonra kendisini Sirkeci'de yatıp kalktığı «köşe kahvesi»nde ziyaret ettiğinde, «karpuzcuların giydikleri beyaz ve kalın çoraplardan birini çıplak ayağına denemekle uğraşıyordu.»

Tokadîzâde Şekip, onun erdemlerini şöyle sıralıyor (51):

«Tam bir istikamet (doğru yoldan ayrılmayış), namuslulara saygı, namussuzlara düşmanlık. Yalnızca yergilerini görenlerce uyuşmaz, çatışmaya eğilimli kimselerden sayılabilecek Eşref, sevdiği kimselere karşı pek ılımlı yaratılışlı bir dost sıfatından hiç kaçınmazdı. Eşref'in vefakârlıkta da benzerine pek az rastlarız.»

Kendisini yakından tanımış olan İbnülemin Mahmud Kemal İnal, ilginç üslubuyla onu şöyle tanıtır (52):

---

(51) **Servet-i Fünûn**, 27 Kânûn-ı sânî (Ocak) 1927.

(52) **Son Asır Türk Şairleri**, C. 2, İst. 1931, s. 335

«Eşref, kendine özgü denen adamlardandır. Kimseden korkmaz, bir şeyden gözü yılmaz, ateş içinde kalsa yanıyorum, denize düşse boğuluyorum demez, acayip, garip, görünüşte korkunç bir adamdı. Ahlâkını bilmeyenler, ya da bir biçimde kabahati olanlar, ondan, sözlerinden ürkerlerdi. Bir yerde rastlamaktan, ya da aklına gelip de yerilmekten sakınırlardı. Oysa o sevimli, lâtifeye eğilimli, gönül alıcı, namuslulara pek saygılı ve namustan yoksun olanlara yıldırım düşüren bir düşmandı. Namuslular hiçbir biçimde ürkmeden onunla ilişki kurup içli dışlı olurlar, istedikleri sözleri çekinmeden söyleyebilirlerdi.»

Bütün bu kişilik özellikleri, sonraki bölümde görüleceği üzere, yergi şiirlerine yansımıştır.

Öte yandan, Eşref'in kaymakamlıkları sırasında «işinin ehli bir yönetici» olarak görev yaptığını ve bunun üst makamlarca bilindiğini çıkarsayabiliyoruz. Cevdet Kudret'in belirttiği üzere (53), resmi sicilinde yer alan «iffeti ile beraber nâib-i kazâ ile beynlerinde peydâ olan zıddiyet (ilçe kadısı ile aralarındaki karşıtlık)» ve «ahvâl-i mahalliyeye vukufu (yörede olup bitenler konusunda bilgili oluşu) ve istikamet ve iktidarı cihetiyle...» gibi kayıtlar, onun bu yönünü ortaya koymaktadır. «Azil (görevden alınma) ya da nakil sebebi olarak ileriye sürülen 'hilâf-ı nizam harekât', 'sû-i idâre', 'tabiat-ı şi'riyesi dolayısıyla birtakım yolsuzluklarda bulunması' sözleriyle üstü örtülü olarak anlatılan şey, hep onun yergi yazmasıdır.»

Eşref'in üzerinde çokça durulmuş bir kişilik özelliği, elisıkı oluşudur. Hüseyin Rifat (Işıl), şunları yazar (54):

«Eşref, içki ve eğlence topluluklarının en başın-

(53) **Eşref - Hicviyeler**, 3. bas., Ank. 1970, s. 9.
(54) **Şair Eşref'in Külliyâtı**, İst. 1928, s. XXI.

da ve saygı duyulan yerindeydi. Çoğu zaman alaturka yüksek bir erkân minderinde yer alırdı. Hep onun hizmetine, buyruğuna hazırdık. Herkesi yalnız adıyla çağırmak âdetiydi. Ya rakı bardağını ister, yahut yarısına kadar yanmış olan yasemin ve uzun sigara ağızlığını uzatarak, her kimin paketinden olursa olsun, sigarasını tazeletirdi. Zaten büyük küçük hemen herkes onun sigarasına dikkat ederdik. Bitmek üzereyken kendi kendimize kalkar, yenileme görevini görürdük. Merhum, bu nedenle, günde bir paket bile sigara almazdı. Bir taraftan buna gerek kalmamakla birlikte, biraz da kendisi para harcama konusunda tutumluydu. Özellikle pek seyrek taşıdığı kurşunkalemi, parmaklar arasında tutulamayacak kadar küçük bir şeydi. Diyebilirim ki, Eşref'in elinde para kesesiyle (...) kurşunkalemini yirmi, yirmi beş sene içerisinde sayısını, kaç kez olduğunu sayabilecek kadar az gördüm.»

Eşref, «hazırcevaplığı», «nüktedanlığı» ile de ünlüdür. Fıkra anlatmayı çok sever. Dost topluluklarında neşeli fıkralar anlatmaktan, «taşı gediğine koymaktan» hoşlandığı gibi, bunları kitaplarına da —«Fıkra», «Muhavere» (karşılıklı konuşma) başlıkları altında— serpiştirir.

Bu yönünün oluşmasında babasının etkileri olduğu söylenebilir. «Ailesi» bölümünde kısaca belirtildiği gibi, babası Hacı Hafız Mustafa Hoca, çevresinde yadırganan huylarından dolayı «Deli Hafız» diye anılan, serüvenlere atılmaktan hoşlanan ilginç bir kişiymiş. Hüseyin Rifat, Eşref'in «nasıl bir babanın oğlu bulunduğunu» ortaya koymak için, Hacı Mustafa'ya ilişkin şu öyküyü anlatır:

«Ahmet Vefik Paşa, vali bulunduğu sırada hakkında biraz dedikodularda bulunan Karaosmanoğullarından —galiba Ömer adındaki— ağayı Bursa'ya çağırtmış. Ne de olsa derebeyi torunlarından olan

ağa, yanına yardımcı, hizmetçi birçok atlı zeybekleri alarak yola çıkmış ve ilk molayı Yaya köyünde, Hacı Mustafa'nın evinde ve ahırlarında vermiş (*).

Eşref gibi eli pek sıkı olan Hacı Mustafa, Ömer Ağanın dallı budaklı gelişini ve bu halin kendisine pahalıya mal olacağını görünce hemen Karaosmanoğlu'nun yanına sokularak :

— Aman ağam ne yapıyorsun? Paşa seni, arkanda böyle bir sürü atlı zeybeklerle görünce 'halkın şikâyete hakları varmış; bu adam hâlâ zorbalıktan vazgeçmemiş' der ve seni öldürtüverir. Sen bu adamları başından sav, Bursa'ya ikimiz beraber gidelim; ben orada işi idare ederim, diye korkutmuş.

Zeybekleri Manisa'ya geri gönderttirerek masraftan yakasını kurtarmış, ağa yanında Bursa'ya gidip gelinceye kadar açıktan, bedava birçok günler geçirmiş.

Ömer Ağanın Hacı Mustafa ile birlikte Paşanın huzuruna çıkmaları da apayrı ve pek gülünç bir sahnedir:

Bir gün Paşa ikisini birden hükümet konağındaki odasına kabul etmiş; Paşa, köşedeki erkân minderinde upuzun lülesini çekiştirirken Hacı Mustafa, Ömer Ağadan önce öne atılarak:

— Paşa hazretleri... Ömer Ağa derebeylik, eşkiyalık ediyor, halkı haraca kesti, fakir fukarayı soyuyor, evinde kimseyi rahat yatırmıyor, harmanlara bedavadan ortaklık ediyor, herkesin karılarını dağlara çekip oynatıyor, kısacası kimseye göz açtırmıyor... (Hacı Mustafa, sözlerinin bu arasında biraz durakladıktan sonra) gibi lâflar dönüyorsa da, bunların hiçbirinin aslı astarı yoktur. Ömre Ağa işinde gücünde, kendi arazisini ekip biçmekle, kendi işleriyle, çoluk çocuğuyla uğraşan namuslu bir adamdır.

(*) Yaya köyünden olan, Eşref'in anne tarafıdır.

Haber verilen şeylerin birinde de günahı olmayan, abdestinde namazında bir Müslümandır, diye ifadesini Ömer Ağa lehine sona erdiriyorsa da, Hacı Mustafa'nın ilk sözlerinden kuşkulanan ve pek çok ürken Ömer Ağa korkusundan —hem büyüğünü hem küçüğünü— donuna kaçırıyor.

Hacı Mustafa'nın bu zarif nüktesinden ve tavrından, aynı zamanda Ömer Ağanın uğradığı felâketten pek hoşlanan Vefik Paşa kahkahalarla gülerek, kendilerine eziyet edeceğine, birtakım öğütlerde bulunarak ikisinin de köylerine dönmelerine izin veriyor.»

Biz, Eşref'in anlattığı fıkraları değil, doğrudan doğruya Eşref üzerine fıkraları ve Eşref'in nüktelerini bir sonraki bölümde vereceğiz. Bunlar, genellikle çağdaşlarının tanıklığına dayanıyor. Ancak, aynı olayın değişik biçimlerde anlatıldığı gözönüne alındığında, kimi kişilerin kendini olayların tanığı gibi göstermek için «tahrif»lere yöneldikleri de anlaşılıyor.

Öte yandan, kimi fıkraların ünlü kişilere mal edildikleri bilinmektedir. Eşref'e mal edilen böyle «yakıştırma» fıkralara da rastlanıyor.

Bütün bunları gözden kaçırmayarak, kendimizce bir seçme ve ayıklama yaptık; fıkraların neredeyse hepsini yeniden yazdık. Fıkra sayılamayacak, kıt'aların yazılış öyküsü olarak değerlendirilebilecek anlatımları ilgili dörtlüklerin altına, açıklama notu olarak koyduk.

EŞREF'TEN
NÜKTE ve FIKRALAR

GÜLMECE DUYARLIĞI

Eşref, gülmece anlayışını, daha doğrusu gülmeceden anlamayanlar hakkındaki görüşünü ortaya koymak için, bir kitabında şunları yazıyor:

Bir dostun evinde toplanmış, söyleşiyorduk. Bir ara sözü edilen konuyla ilgili bir fıkra anlattım. Fıkra oradakilerin çok hoşuna gitti, herkesi güldürdü. İçlerinden birinin hiç gülmediğini görünce, ona:

— Fıkra hoşunuza gitmedi herhalde, dedim.

Özür diledi:

— Anlayamadım.

Bir daha anlattım ama, yine gülümsemenin gölgesi bile geçmedi yüzünden. Bir daha özür diledi:

— Yine anlayamadım, dedi.

Fıkrayı üçüncü kez anlatınca da kahkahalarının ardı arkası gelmedi. Şaştım kaldım!

— Demek fıkrayı pek gülünç buldunuz. Bana kalırsa bu kadar kahkahaya değmez.

O katıla katıla gülüp duruyordu hâlâ.

— Fıkraya gülmüyorum ki, dedi. Yine anlamadım da kendi eşekliğime gülüyorum.

İSKAMBİL OYUNU!

Eşref, Kırkağaç kaymakamıyken bir gün İzmir'in ünlü Askeri Kıraathane'sinde dostlarına dert yanar:

— Kırkağaç'ın ihtiyaçlarını söylemeye gelmiştim ama, Valinin odasına girmemle çıkmam bir oldu. Herifler oturmuş iskambil oynuyorlardı...

Kahvedekiler şaşarlar bu işe:

— Valinin odasında iskambil mi oynanırmış?

— Allah Allah! Bu yaşıma geldim, böyle bir şey işitmedim!

Eşref sözünü sürdürür :

— Vali Paşa papaz işareti, Defterdar kız işareti, Gümrük Müdürü de oğlan işareti veriyordu...

Meğer Vali Kâmil Paşa, sürekli olarak çenesini oynatırmış. Defterdarın omuzunu indirip kaldırma, Gümrük Müdürünün de sağ gözünün üst kapağını kırpıştırma huyu varmış! Eşref, ilin üst düzey yöneticilerine derdini anlatamadığı için canı sıkkın olduğundan, onları iskambil oyununda işaretleşen kişilere benzeterek yeriyor...

ÖP ÜSTADININ ELİNİ...

İzmir'e bağlı ilçelerden birinin Malmüdürünü görevinden alırlar. İzmir'e gelir, eski işine dönmenin yollarını araştırır. Bu arada hemen her gün Eşref'i görür; çok güç durumda kaldığını, geçim sıkıntısı çektiğini anlatarak görevine dönmesi için aracılıkta bulunmasını rica edip durur.

Eşref bu ısrarlara dayanamaz. Dostlarından Tevfik Nevzad'la Mehmet Şeref'e durumu anlatarak,

— Şu adamın derdine derman olalım, der.

Şöyle bir çözüm yolu düşünürler: Üçü birlikte İzmir Defterdarının yanına gidecekler, onlar orada otururlarken eski Malmüdürü de Defterdara ricaya gelecek. Bizimkiler Defterdarı etkilemeye, ona bir görev verilmesini sağlamaya çalışacaklar. Bu tasarı eski Malmüdürüne anlatılır...

Kararlaştırılan saatte üç kafadar Defterdarın odasında otururlarken eski Malmüdürü içeriye girer. O girer girmez de Defterdar ayağa fırlar, sövüp saymaya başlar. Adamın ne rüşvetçiliğini bırakır, ne ahlaksızlığını...

— Dünya ayağa kalksa senin gibi hırsız, rüşvetçi, edepsiz bir adamı yeniden memurluğa atamam!.. diye bas bas bağırır.

Eşref, bir süre Defterdarın dinginleşip kendine gelmesini bekledikten sonra:

— Söyleyecekleriniz bitti mi Defterdar Bey? diye sorar.

— Bitti,

karşılığını alınca da eski Malmüdürüne döner:

— Öp bakalım üstadının ellerini!

ÜÇ DAKİKA DAHA...

İzmir'de açık görüşlülükleri, özgürlük yanlısı olmalarıyla tanınmış, geniş bir çevreden alabildiğine saygı gören iki şeyh vardır: Bektaşi şeyhi Ruhi Baba ve Mevlevi şeyhi Nuri Efendi.

Eşref, günün birinde Bektaşi tarikatına girmek ister. Bu düşüncesini dostları Tevfik Nevzad ile Bıçakçızade Hakkı'ya açar. Onlar:

— Biz de aynı yolun yolcusu olalım, derler.

Ruhi Baba ile görüşülerek oluru alınır.

Sıra, tarikat dilinde «ikrar verme» denilen törenin düzenlenmesine gelmiştir. Tören sırasında kurban «tığlanır», sofra kurulur, dem âlemleri yapılır. Bütün bunlardan sonra da tarikata giren kişilere «nasip» verilir...

O gece, tören başlarken, yani «meydan açıldığında», Eşref arkadaşlarından biraz geri kalır.

— Yahu Beybaba, bugünü dört gözle bekliyor-

dun, neden geri kaldın? diye soranlara şu karşılığı verir:

— Üç dakika daha Müslüman kalmak için!

KIRK YILLIK BEKTAŞİLER...

Olay, Eşref'in Bektaşi tarikatına girmesinden önce geçiyor.

Nükteleri, hazırcevaplığıyla tanınan Cin Ahmet'le Eşref, Ruhi Baba'nın evine giderler.

— Beybaba, biz bugün buraya nasip almaya geldik, derler.

«Nasip almak», tarikata girmek demek.

Ruhi Baba:

— Erenler, hele yukarı çıkın bir bakalım, diyerek onları içeri alır.

Biraz sonra da elinde bir tepsi meze, bir şişe rakıyla gelip karşılarına oturur. Demlenmeye başlarlar. Ruhi Baba'nın nükte yapmakta, hazırcevaplıkta Cin Ahmet'ten ve Eşref'ten geri kalır yanı yok. Söz sözü açar, fıkralar anlatılır, kahkahalar patlatılır... Rakılar, mezeler tazelenir...

Vakit epeyce ilerleyip de kafalar bulununca sofra kalkar. Sigara tüttürme sırası gelmiştir...

Sigaralar sarılırken, onların kapıdan girerken söylediklerini anımsayan Ruhi Baba:

— Şimdi söyleyin bakalım ziyaretinizin sebebini, der.

Eşref:

— Beybaba, Bektaşi tarikatına girmeye karar verdik. Sizden nasip almaya geldik. Ziyaretimizin amacı buydu.

— Bektaşi olacaksınız da n'olacak, der Ruhi Baba, Bektaşilikte din yok iman yok. Namaz yok oruç yok. Cennet yok cehennem yok...

Eşref, Cin Ahmet'e döner:

— Yahu, biz kırk yıldır Bektaşi imişiz de haberimiz yokmuş! Baba'ya minnet etmemize gerek kalmadı. Kalk gidelim! (*)

ÇİFTE ATAR OLDUK!..

Abdülhamid, bir ara Hıfzısıhha (sağlık koruma) Kurulu başkanlığına Ahmet Mithat Efendiyi getirir. Böylece bir çeşit «sus payı» vermiş olmaktadır. O, döneminin ünlü bir gazetecisi ve yazarıdır ama, sağlık konularında herhangi bir uzmanlığı yoktur.

Eşref bunu işitince aşağıdaki dörtlüğü yazıp Ahmet Mithat Efendiye gönderir:

Hükmüne bizler dahi hayran olduk, demekten:
«Bu ne hata, ne ayıp, ne de en küçük günah.
Ölmüş eşek, at, katır etlerini yemekten
Anırır, çifte atar, kişner olduk maşallah!»

(*) Bektaşi tarikatına girmiş olan Eşref, tarikatının «oruç» karşısındaki tutumunu yansıtan dörtlükler de yazmıştır:

«Aç bırakmaz kulunu hazret-i Hak»
Diye güç hal ile akşam ettik.
Aç bırakmıştı bizi bir aydır,
Ramazan gitti de bayram ettik!

•

Zevkini, mihnetini bilmelidir dünyanın,
Açlığı tokluğu öğrenmelidir bir insan.
Aç kalırsak bile inkâr olunuyor mu hakkı,
Bize aç kalmayı öğretti mübârek Ramazan.

•

Doyurub karnımızı şükrederiz Mevlâ'ya,
Çok sene sonra da böyle deriz inşaallah.
Oluruz ailece Kâbe'ye doğru seferi,
Gelecek yıl Ramazanı yine yeriz inşaallah!

Ahmet Mithat Efendi, dörtlüğü okuyunca doğru Şehremini (belediye başkanı) Rıdvan Paşanın yanına gitmiş, Eşref'in dörtlüğünü uzatarak,

— Ya bu sorunu çözümleyin, ya da ben istifa ederim, demiş.

BAŞTAN BAŞLAMAK...

Dostları, Eşref'e:

— Haberin var mı Baba, derler, Abdülhamid'in oğlu olmuş.

— Adını ne koymuş acaba?

— Ertuğrul.

— Biz yüzdük yüzdük kuyruğuna geldik sanıyorduk. Demek ki yeniden başlayacağız!

Bilindiği gibi, Osmanlı devletini Ertuğrul Bey'in oğlu Osman Gazi kurmuştur.

YOKSUL DERVİŞ!

Eşref, birikmiş parasını Tevfik Nevzad'a borç olarak verir. Nevzad, parayı denkleştirip zamanında ödeyemez. Her karşılaştıklarında yanındaki üç beş lirayı çıkarıp vererek borcunu kapamaya ve Eşref'i yatıştırmaya çalışır. Eşref,

Ey bana medyûn olan zât-ı maâlî menkabet,
Hak muammer eylesin İzmir'de dâim sâkin ol.
Ben neler çektim neler senden, kıyâs et ol zaman
İsterim Allah'tan bir kerre sen de dâyin ol!

(Medyûn: Borçlu. Dâyin: Borç veren. Zât-ı maâlî-i menkabet: Yaptığı işler efsaneleşmiş olan yüce kişi, anlamında.)

dörtlüğünü bu ilişki dolayısıyla yazar.

Bu sıralarda Eşref, bir gün Nevzad'ı hükümet

konağı avlusunda, bir konsolosluğun tercümanıyla konuşurken görünce, eline bir fırsat geçirdiğine inanarak yanına yaklaşır. Nevzad, onun amacını sezdiğinden, hemen cebinden iki lira çıkarıp uzatır. Tercümana da:

— Zavallı adam, der, yoksulluk işte...

Akşam kahvede karşılaştıklarında, Eşref tercümanın ne dediğini sorar.

— Ne diyecek... «Bu adam kimdir?» dedi, ben de «yoksul bir derviş,» dedim. O da cömertliğime hayran oldu...

TERAZİ KOPSA...

Eşref, birtakım gerekçelerle sık sık görevden alınmaktadır. Açıkta kaldığı bir sırada Dahiliye Nâzırı Memduh Paşa'ya başvuruyor, yeni bir göreve atanmak istediğini söylüyor. Paşa:

— Dilini tutmadığın için geliyor bunlar başına, diyor. Günah senin...

Eşref:

— Haklısınız paşam, günahkâr olduğumun farkındayım, deyip şu beytini okuyor:

Ol rütbe ettim icrâ Eşrefâ, isyân-ı bî-pâyân,
Günâhım tartılırken havfım oldur kim kopa mîzân.

(O kadar ölçüsüz isyan ettim ki, günahım tartılırken terazinin kopmasından korkarım.)

Memduh Paşa gülümsüyor:

— Önce sen gitsen... Sonra da şu mîzân (terazi) kopsa da, bizler, bütün insanlar kurtulsak...

Ve Eşref'i Sivrihisar kaymakamlığına atıyor.

SÖZÜNDE DURUYOR!

Yeni bir ilçeye atandığı sırada Kâmil Paşa, yanına çağırıp öğütler veriyor:

— Başına gelenler rakı yüzünden. Rakıyı bırakırsan belâlardan da uzak olursun.

Eşref:

— Başüstüne efendim, diyor. Bundan sonra ağzıma rakı koymayacağım.

Bir süre dayandıktan sonra, içkisiz duramayıp brant (İngiliz konyağı) içmeye başlıyor;

Eşrefâ, artık şarâb-ı nâbe oldum tevbekâr,
Şimdiki içtiklerim hep İngiliz konyağıdır.

beytini yazıyor.

Bir gün, brantla kafayı tütsüledikten sonra, kimi sorunlar üzerinde görüşmek üzere Kâmil Paşa'nın yanına gidiyor. Paşa, içtiğini sezinleyerek:

— Eşref, diyor, rakıyı bırakacağına söz vermemiş miydin? İşte yine sarhoş olmuşsun.

Eşref, alkolden de cesaret alıyor:

— Verdiğim sözde duruyorum Paşa Hazretleri. Ben, «rakıyı bırakacağım» diye söz vermiştim ve bıraktım. Ama içki içmeyeceğim demedim. Tanıklarım da var: Yalnızca brant içtim!

GIRTLAĞIN YERE UZAKLIĞI...

Dostu Cüce Raif Bey, karşılaştıklarında, durumundan yakınıyor:

— Ne sen sor, ne ben söyleyeyim... Gırtlağıma kadar borç içindeyim.

Eşref:

— Haline şükret, diyor. Ya ben ne yapayım? Ben senden üç misli uzunum!

ŞEYTAN EL ÇEKSE DE...

Eşref, Abdülhamid'e yönelttiği en sert yergileri Mısır'da yazmıştır.

O sıralarda padişahın ağır hasta olduğu söylentisi yaygınlaşır. Dostları, Eşref'e:

— Şeytan, Abdülhamid'den elini çekiyor. Sen de şu adamla uğraşıp durmaktan vazgeç artık, derler.

Eşref, Abdülhamid'e seslenen şu dörtlüğü söyler:

Toprak altında da olsan bulurum
Erişir burnuna birkaç tekmem.
Can verip kurtulurum zannetme
Şeytan el çekse de ben el çekmem!

KOLAYLIKLA...

Eşref bir süre de Sivrihisar'da kaymakamlık yapar. Ama o İzmir'e uzak kasabalardan hiç hoşlanmamaktadır.

Sivrihisar kaymakamıyken, canının pek sıkkın olduğu bir gün aşağıdaki dörtlüğü yazıp Kâmil Paşaya gönderir:

Beni Sivrihisar'da merhamet et de oturtturma,
Kerem kıl Akhisar'ı, dersen «İzmir'den ırak olsun.»
Mücerret bir hisara gönderilmekse eğer maksat,
Efendim, başı sivri olmasın da bari ak olsun.

Bu dörtlük, Akhisar'a atanmasını sağlar. Oradan gönderdiği teşekkür dörtlüğü şöyledir:

Kararmıştı gözüm ye's ü elemden
Bugün fark eyledim leyl ü nehârı.
K...mdan âsafâ, çektin çıkardın
Kolaylıkla şükür Sivrihisâr'ı!

(Leyl ü nehâr: Gece ve gündüz.)

MEVLÂNÂ GİBİ...

Denizli Sancağı mutasarrıfı Mehmed Emin Paşa ile oğlu Ahmed Tevfik Bey (öteki oğlu, İbnülemin Mahmud Kemal İnal'dır) ve kimi yakınları, Buldan'a giderler. Buldan kaymakamı Eşref, memurlarıyla birlikte onları «kerhen» (istemeye istemeye) kasabanın dışında karşılar. Emin Paşa'yı önceden tanımaktadır. Oğluna ve öteki yakınlarına kanı kaynayınca, yanındakilere :

— Sizler dağılın, der, bunlar benim konuğum.

Konuklarını önceden hazırlanan yere değil, kendi evine götürür. Bahçede otururlar. Hizmetine bakan kişiye:

— Rakı takımlarıyla birlikte bir seccade, bir tesbih, bir de Kitap (Kur'an) getir, der. İsteyen rakı içsin, dileyen Kitap okusun, arzu eden tesbih çeksin, namaz kılsın.

İstedikleri gelince, kendi kadehini doldurur...

HER ŞEY GEÇMEZ!

Yolda giderken yağmur bastırıyor, bardaktan boşanırcasına... Eşref bir saçak altına sığınıp araba beklemeye başlıyor. Ne araba geçiyor, ne yağmur diniyor.

Uzun bir süre bekledikten sonra evine doğru yürüyor. Giderken yağmur diniyor; az sonra da arkadaşlarıyla karşılaşıyor.

— Bu ne hal Eşref Bey, diyor arkadaşlarından biri. Denizden çıkmış gibisin.

— Eskilerin sözlerine inanırsan başına gelir böyle şeyler.

— Nasıl yani?

— Dünyada her şey geçer, derler. Saçak altında bir saat bekledim, ne yağmur geçti ne araba...

SAMAN VAR MI?

Eşref, Alaşehir kaymakamı. İlçenin yönetimini «vekiline» bırakmış, İzmir'e gidiyor. Canı da biraz sıkkın. Yol arkadaşı ise ileri geri konuşup duruyor. Bir ara da «münasebetsiz» bir soru yöneltiyor:

— Tanrı, Adem'i yaratırken çamuruna saman koydu mu, koymadı mı?

Eşref, Kur'an'daki kimi ayetlerin anlamlarını açıklayarak yanıt vermeye çalışıyorsa da, yanındaki:

— Bunlar konuyu aydınlatmadı, diye ısrar ediyor. İnsanlığın çamurunda saman var mı, yok mu?

Eşref birkaç dakika düşündükten sonra şu dörtlüğü söylüyor:

Ey bana tıynet-i Âdem'de saman var mı diyen,
Bir daha etme bana gel bu sual-i hamı
Balçığında saman olsaydı eğer ebbülbeşerin
Çatlayıp da yarık olmazdı ananın a...

(Tıynet-i Âdem: Âdem'in yaratılışı. Sual-i ham: Ham soru, gereksiz soru. Ebbülbeşer: İnsanoğlu.)

ESNAFLIK!..

Ermenekli Hasan Rüştü, Abdülhamid'in Anadolu'ya sürdürdüğü gençlerden biridir. İzmir'de sürgünken, Kâmil Paşanın aracılığıyla belediyede göstermelik bir iş sahibi olur. Üç yüz kuruş da aylık...

Belediye Başkanı Eşref Paşa, birikmiş paraların faizlerinden belediyeye gelir sağlamak için, memurların aylıklarını her ayın on beşinde ödetir. Bu on beş günlük gecikme, bütçesini bir türlü düzenleyemeyen Hasan Rüştü'yü perişan eder.

İzmir'deki siyasi sürgünlerin dostu olan Eşref, Hasan Rüştü durumu kendisine açınca:

— Kalemini kağıdını çıkar, der. Eşref Paşaya bir tavsiye dörtlüğü yazdırayım.

Şu dörtlüğü yazdırır:

Bin rica ile alır bir aylık,
Sen dahi olma zavallıya adû.
Gözetin yekdiğeri esnafca,
Rüştü kel, sen dahi körsün yâhu!

(Adû: Düşman. Hasan Rüştü, başının kel olduğunu kendisi yazmıştır. Eşref Paşa'nın da bir gözü bozukmuş.)

Eşref, bir belediye zabıta memuru ile dörtlüğünü Paşaya yollar. Paşa:

— Allah bu deli herifin belasını versin! Herkese dil uzatır bu herif... diye söylenirse de, gereken buyruğu vererek Hasan Rüştü'nün aylığını zamanında ödetir.

Bir süre sonra da Eşref, Hasan Rüştü'ye:

— Sana bir dörtlük daha yazayım da aylığına zam yaptırayım, der.

Aynı yolla Paşaya gönderilen şu ikinci dörtlük de hedefi on ikiden vurur:

Lûtf edib zamm-ı maaş ile kapat yâreleri,
İhtiyaç burguları sînemi zîrâ deldi.
Pek züğürdüm beni ağlatma velînimetim,
Bâb-ı ihsânınıza işte Keloğlan geldi.

(Zamm-ı maaş: Maaş zammı. Sîne: Göğüs. Bâb-ı ihsan: Bağış kapısı.)

ŞİMDİ BECERDİM!

Eşref'le dostları Tevfik Nevzad, Hafız İsmail ve Zeytinzade Remzi Askeri Kıraathane'de oturmuşlar, söyleşiyorlar. Söz edebiyattan açılır. O sıralar *Servet-i*

Fünûn dergisi çevresinde kümelenmiş gençlerin yarattığı Edebiyat-ı Cedîde akımı epeyce ilgi görmekte.

Tevfik Nevzad, Eşref'e takılır:

— Sen Edebiyat-ı Cedîdecileri anlayamazsın.

Eşref içerlerse de ses çıkarmaz.

Bir ara Tevfik Nevzad yemeğe çıkınca, Hafız İsmail'e döner:

— Şimdi söyleyeceğim dizeleri yaz, Nevzad dönünce «*Servet-i Fünûn* dergisinin yeni sayısında gördüm,» diye bize oku. Bakalım Nevzad ne diyecek...

Şunları yazdırır:

Dün akşam hâba dalmıştım çemende,
Yeşil rû'ya görüb birden uyandım.
Sarı bir kuş nihâl-i yasemende
Tahayyürle ben ânı seyre daldım.

(Hâb: Uyku. Nihal: Yeni sürmüş dal. Tahayyür: Şaşkınlık. Ânı: Onu.)

Hafız İsmail, Eşref'in söylediklerini bir kâğıda yazıp çıkar. Biraz sonra, Nevzad yemekten dönünce o da geri gelir:

— Şimdi kitapçıya gelen *Servet-i Fünûn* dergisinde bir şiir gördüm, der. Hoşuma gitti, not ettim. Bakın...

Cebinden kağıdı çıkarır, biraz önce Eşref'in yazdırdığı dizeleri okur.

Eşref:

— Ne anlamı var şimdi bunun! «Yeşil rüya» da ne demekmiş...

Nevzad hemen sözünü keser:

— Sen ne anlarsın! Şair, çimende yattığı için «yeşil rüya gördüm,» diyor. Senin kalın kafana bu incelikler girmez!

Eşref'in niyeti Nevzad'la uzun uzun, inceden inceye alay etmektir ya, dayanamaz:

— Hay Allah müstahakını versin Nevzad, der. Onu ben şimdi becerdim!

MUSİKİ SANIYORLAR!..

Turgutlulu Neşet Efendi, Eşref'e ilçesinin kaymakamından dert yanar, kaymakamın halkı çeşitli baskılar altında inlettiğini anlatır,

— Ne olur Eşref Baba, bana bir dilekçe yazıver, diye ricada bulunur.

Eşref şairdir, okumuş kişidir ya, cebinde yalnızca üç beş santim boyunda bir kurşunkalem taşır. Şiirlerini bununla sigara paketlerinin altına yazar. Yani, yazı yazmaktan hoşlanan birisi değildir.

Neşet Efendinin yakınmalarını dinledikten sonra, yanında oturan Mehmet Şeref'e:

— Ben söyleyeyim de şu zavallıya sen bir dilekçe yaz, deyip şu dörtlüğü söyler:

Her biri hâlince icrâ-yı mezâlim etmede,
Görse bir me'mûru insan bir şakî zann eyliyor.
Eyleme bîhûde ey bîçâre feryâd ü figan,
Âh-ı mazlûmu hükûmet mûsikî zann eyliyor!

EŞEKLERE SELÂM...

Sokakta hiç sevmediği bir zatla karşılaşır. Bu, il yöneticilerinden biri, dolayısıyla «üst»üdür.

Ona istemeye istemeye selâm verdikten sonra doğru Askeri Kıraathane'ye gidip dostlarına şu dörtlüğünü söyler:

Gâvur İzmir'de sokaklar dardır,
Bir selâm tavrı ile can koruruz.
Şöyle dursun develerle araba,
Yolda eşşeklere biz has dururuz!

KAZAYA UĞRAMASINI DİLİYOR

İzmir Valiliği, kaymakamlardan «âşarın (üründen vergi olarak alınan onda bir) geri kalan bölümünün ivedilikle toplanıp gönderilmesini...» istemiş. Çeşitli ilçelerden «tahsil etmekteyiz», «ediyoruz» yollu cevaplar gelmişse de Kırkağaç kaymakamı Eşref'ten ses yok...

Vali Kâmil Paşa, Eşref'e gönderdiği telgrafta, «falan numaralı, filan tarihli bildirgeye hâlâ cevap verilmedi. Hafta içerisinde il merkezinde bulunacağım. Bu konudaki işlemler hakkında açıklamalarda bulunmak üzere hemen gelmeniz...» diyor.

Eşref'in karşılığı ise şöyle:

«Âşar toplama işlemleri beni çok uğraştırdığından, il merkezine gelemeyeceğim. Sizin, oradan dönüşte kaza'ya uğramanız dileğiyle...»

YILANLI İZZET

İlçe ilerigelenlerinden budalaca bir zat, yıllar boyu karnında yılan olduğunu söyleyip durmuş. Her rastladığı kişiden de ne yapması gerektiğini, hangi ilacın iyi geleceğini sorarmış. Bu yüzden adı «Yılanlı İzzet»e (İzzet-i Marî) çıkmış.

Eşref'le tanıştıklarında ona da aynı soruyu yöneltince, Eşref önceden hazırladığı dörtlüğü okumuş hemen:

Kelâm-ı İzzet-i Marî'de yanlış yok, yalan vardır,
O yoktur gerçi, lâkin çok satan vardır, alan vardır.
Kırılmıştır ...de zorlu bir ... fart-ı şehvetten,
Bunu saklar içinde, der ki: «Karnımda yılan vardır.»

Yılanlı İzzet, artık «karnımda yılan var,» diyememiş!

YAHUDİLER KALMIYOR!

Kâmil Paşa, İzmir'in ilçelerini denetlemek üzere geziye çıkıyor, Kırkağaç'a da uğruyor. Eşref onu tren istasyonunda karşılıyor, geceyi ilçede geçirmesini diliyor.

Paşa:

— Oğlum Eşref, diyor, senin konuğun olmak isterdim ama, vaktim yok. Teftiş bitsin, dönüşte uğarım.

Daha sonra Kırkağaç'ın sorunlarıyla ilgileniyor; Eşref'in açıklamalarını dinliyor. Bir ara da ilçenin nüfusunu soruyor. Eşref, Kırkağaç'ta kaç kişinin yaşadığını, bunun ne kadarının Müslüman ne kadarının Hıristiyan nüfus olduğunu söylüyor.

— Yahudileri unuttun. Kaç Yahudi var?

Gerçekte, Yahudilerin burada yaşamadığını biliyor. Soruyu yöneltmesindeki amaç, kimi yergilerinde kendisinden «Yahudi» diye söz eden Eşref'i mahcup etmek.

Eşref ise hiç duraksamadan:

— Efendim, diyor, buranın huyundan mı suyundan mı, her nedense, ilçemizde Yahudiler durmuyor. Gelip hemen gidiyorlar!

NE HAVASI ÇALIYORLAR?

Aşağıdaki olay da Eşref'in Kırkağaç kaymakamlığı döneminde geçiyor.

Hazinenin sürekli olarak bütçe açığı vermesi üzerine Sarayda bir Bütçe Komisyonu kurulur. Komisyon, illeri sınıflara ayırır ve her sınıfın her hafta İstanbul'a göndermesi gereken para miktarını belirler. İstenilen parayı göndermeyen il yöneticilerine önce telgraflar, ardından da belalar yağdırılır...

İller de birer komisyon kurarak bağlı ilçelerin göndermeleri gereken para miktarını belirlerler. Bunun elde edilmesinden ve ulaştırılmasından kaymakamlar sorumludur.

Eşref, ilden gönderilen bu konuyla ilgili yazıları hiç önemsemez...

O sıralar vali Kâmil Paşa, İzmir'e bağlı illeri denetlemeye çıkar. Kırkağaç'a da uğrar. İstasyonda kendisini karşılayan Eşref'e pek yüz vermez. Kasabaya giderlerken de:

— Ne para yolladın, ne de bir satır cevap... diye çıkışmaya başlar. Saray bu işi bu kadar önemserken senin yaptığının bağışlanacak yanı var mı?

Eşref hiç oralı değildir. Yumuşak bir tavırla:

— Ne yapalım paşa hazretleri... Kasabamız yoksul. Halkta para yok ki gönderelim, der.

Tam o sırada önünden geçtikleri yıkıntı gibi bir kulübeden şarkılar, çalgı sesleri gelmekte...

Paşa, Eşref'e döner:

— Eşref Bey, kasabamızın para verecek durumu yok diyorsun ama, bak, şu kulübedekiler bile keyfinde, eğlencesinde. Yoksul kimseler böyle çalıp oynarlar, eğlenirler mi?

Eşref'in cevabı:

— Onlar varsıllıklarından, keyiflerinden çalıp söylemiyorlar ki... Artık bıçak kemiğe dayandığı için ..kime havası çalıyorlar!

DAĞDAN İNENLER

Akhisar «eşraf»ından Ragıp Paşazade Mehmet Bey, Eşref'i Akhisar'a çağırır. Eşref, yakın dostlarından Zeytinzade Remzi Beyle birlikte gider. Bu sırada Şerif Paşa da Tokadizade Şekib'le birlikte gelip aynı eve konuk olur.

Ertesi gün ilçenin ileri gelenleri konukları hoşlamaya gelirler. Mehmet Beyin konağı düğün evine döner...

Şerif Paşa, Akhisar'a daha önceden gözüne kestirdiği bir bağı satın almak için gelmişmiş.

— Haydi hep birlikte gidip şu bağı görelim, der.

Eşref'le Remzi Bey:

— Biz yaşlı kişileriz. Bu sıcakta onca yolu yürüyemeyiz,

diye özür dileyerek evde kalırlar. Ev sahibiyle öteki konuklar paşanın ardına takılırlar...

Bir süre sonra, Şerif Paşayla çevresindekiler geri dönerlerken, Eşref kalabalığı uzun uzun süzer ve şu dörtlüğü söyler:

Bârekallâh, tabankeş olarak
Mîrimîran yine bağdan geliyor.
Seyredenler sanır ol manzarayı:
Sürüsüyle ayı dağdan geliyor!

(Bârekallâh: Maşallah. Tabankeş: Yaya. Mîrimîran: Bir rütbe.)

Eşref, yakın dostlarından Tokadîzade Şekib'e de aynı şekilde «iltifat» etmekten geri kalmamıştır. Onun için yazdığı dörtlük şöyle:

Bir zamanlar sayda olduk mübtelâ,
Tek tüfekle indirirdik turnayı.
İt köpek bir kış günü çıktık dağa
Ben domuz vurdum, Şekib Bey de ayı...

(Sayd: Av.)

BAĞDAN ÇIKAN...

Şairimiz, Kırkağaç kaymakamlığı sırasında bir bağ satın alır ve bağ sahibi olmanin keyfiyle şu dörtlüğü söyler:

Ağzıma her ne gelirse söylerim,
Ne solum Eşref, ne sağım var benim.
Ölsem ayrılmam vatandan bir karış,
Kırkağaç'ta çünkü bağım var benim.

Eşref'in keyfi yarıda kalır, çünkü kısa bir süre sonra bağın kıyısında bir İranlının küçük bir tarlası olduğunu farkeder. İlerde çeşitli sorunlar çıkarabilecek, tapu anlaşmazlıklarına yol açabilecek bir tarla...

İranlıya haber göndererek tarlayı kendisine satmasını ister. Ve bazı kişilerin aracılık ettiği uzun pazarlıklardan sonra tarlayı yüksek bir fiyata, otuz Osmanlı altınına satın alır. Bu alışverişten sonra da, hemen oracıkta şu dörtlüğü okur:

Çıkma mümkün mü içinden ki bakır çaldı bize,
Derde düştü başımız bir koca İranlıyla.
Bir çetin kaleyi fethetmek gibi üç senede,
Bir acem çıktı gö...den otuz Osmanlıyla!

(Bakır çalmak: Bakır kaptan yemek yiyerek zehirlenmek, demek. Bakır, aynı zamanda bağın bulunduğu semtin adı.)

EŞEK, KÂMİLMİŞ!

İzmir valisi Kâmil Paşa, bir denetleme gezisi sırasında Kırkağaç'a uğrar. Kasabaya girerken Eşref'i görür: Onun geleceğinden haberi yok; eşeğe binmiş, ağır aksak gidiyor...

Kâmil Paşa, zaman zaman «İhtiyar» diyerek Eşref'e takılırmış. Bu kez de arkasından seslenir:

— Eşref bey, eşek sizi düşürmesin?

Eşref, Paşayı ardında görünce şaşırır ama, bozuntuya vermez. Üstelik, hemen o anda dilinin ucuna gelen nükteyi savurmaktan da geri kalmaz:

— Merak buyurmayınız paşam, eşek pek kâmildir.

Kâmil, «olgun» anlamına da geliyor.

NEVZAD'IN BABASI...

Eşref, Tevfik Nevzad ve ortak dostlarından biri söyleşiyorlar. Bir ara Eşref:

— Nevzad kime derler? diye soruyor.

Dostları:

— Yeni doğmuş çocuğa... diye yanıtlıyor.

Eşref, Tevfik Nevzad'a dönüyor:

— Gördün mü... Nevzad yalnız sen değilsin!

Ve hazırladığı dörtlüğü okuyor:

Adem'le mukarrin oldu Havvâ,
Biz eylemedik bu fi'li icad.
Sorsan dahi bir cevab alınmaz,
Kimdir babası bilir mi Nevzad!

(Mukarrin olmak: Birleşmek).

SEÇKİN BİR YER

Eşref, Nevzad'ın yeni yaptırdığı evi dile dolar. İkide bir:

— Yeni evini bize ne zaman yağlattıracaksın? diye sorar.

«Bize ne zaman şölen vereceksin?» demek istemektedir.

Şölen günü kararlaştırılır, dostlar çağrılır...

O gece, sofranın en neşeli anında Tevfik Nevzad, Eşref'e döner:

— Ey dostum, yeni evim için bir bergüzar söylemeyecek misin?

— Bir kalemle bir kâğıt çıkar, söyleyeceklerimi kaydet. Sonra bir levhaya yazdırır, evinin en seçkin yerine asarsın...

Şu dörtlüğü söyler:

Yaptığı bir ev için câiz değildir kıyl ü kal,
Her nasılsa ittiba'-ı isr-i Şeddâd eyledi.
Çok mu Nevzâd'a bu sâhilhâhe, insâf eyleyin,
Yıktığı bin hâneden, bir hâne bünyâd eyledi!

(Yaptığı ev için dedikodu etmek doğru değildir. Her nasılsa [Cennete benzetmek amacıyla İrem bağını yaptıran, sonra Tanrı'nın gazabına uğrayarak köşkü yıkılan] Şeddâd'ın yolundan gitmeyi alışkanlık edindi. Çok mu Nevzad'a bu yalı, insaf eyleyin; bin ev yıktı, onlarla bir ev yaptırdı.)

Nevzad:

— Teşekkür ederim, der. Bunu levhaya yazdırıp, evimin en seçkin yeri olan kenefe asacağım!

CENNETLE «İŞRET» BİR AMA...

Faik Reşad, 22 sayılı, 1 Kânûn-ı Sânî 1324 (1908) günlü *Muzaffer* gazetesinde yazıyor:

«Kendisiyle 20 yıldan beri tanıştığım şair Eşref, bir akşam şair Celâl Paşa, İsmail Sâfa, daha bazı ahbabı ile beni Unkapanı taraflarında oturduğu evine davet etmişti. Mevsim kış, hava yağışlı idi. O gün arkadaşlarımızdan birinin geç vakte kadar İstanbul tarafında işi olduğundan buluşmamız gecikmiş, evden hareketimiz saat bire yaklaşmıştı.

Kuruyemişçiler çarşısından geçiyorduk. Ortalık seller, çamurlar içinde karanlık olduğundan, Eşref, bir kâğıt fener bularak bize yol gösteriyordu.

Bizim çarşının ortasında, yolumuzun üzerinde gözümüze bir şey ilişti. Feneri yaklaştırıp baktık. Bir de ne görelim? Sarhoşun biri çamurlara boğulmuş, ne yaptığını bilmez bir halde yatıyor. Besbelli herifçeğiz Limon İskelesi meyhanelerinden birinde kafayı tütsülemiş. Oraya gelince daha ileriye gitmeğe takatı kalmadığından düşüp sızıvermiş!.

Aramızda şöyle konuşmağa başladık:

— Vah zavallı vah!..

— Canım böyle kendini bilmeyecek kadar sarhoş olan bir adama da zavallı denilir mi?

— İyi ki herifi bir insan veya hayvan çiğnememiş..

— Hiç bunu gören olmamış mı?

— Gören olmuşsa da aldıran ve kaldıran olmamış.

— Bizim gibi...

— Adam sen de! Haydi işimize gidelim. Yatar yatar, elbette vakti gelince kalkar, gider. Yolumuza devam eyledik.

Eşref elinde fener, önümüz sıra hem gider, hem de bir şey söyleyemeyerek, durmadan kır bıyıklarının ucunu parmaklarıyla karıştırırdı. Derken birdenbire durup:

— Çocuklar! Şu sarhoş herifin halini, zavallıya hiç kimsenin aldırmadığını düşünüp dururken, hatırıma şöyle bir kıt'a geldi, diyerek aşağıdaki kıt'ayı okudu:

Âlem-i cennet ile âlem-i işret bir iken,
Deliye herkes acır, sarhoşa aldırmazlar.
Ref' ederler deliden hâme-i teklifâtı,
Sarhoşu düştüğü yerden bile kaldırmazlar!»

ÜSTADININ ARDINDAN...

Ünlü Fransız romancısı Emile Zola uykusunda soba dumanından boğularak ölür. Aynı odada bulunan köpeği kurtulduğu için, bunun doğal bir ölüm değil, cinayet olduğunu öne sürenler de vardır.

Tevfik Nevzad bu haberi gazetede okur ve çok beğendiğini romancının beklenmedik ölümüne üzü-

lür. Bunu, bir akşam Kramer Birahanesi'nde Eşref'e anlatır. Eşref:

— Seni teselli edecek bir dörtlük söyleyeyim öyleyse. İstersen kalemini kâğıdını çıkarıp yaz, der ve şu dörtlüğü söyler:

Bir dumandan gitti üstadın Zola,
Sen dahi öl de yetiş yoldaşına.
Böyle münkirlikte eylersen sebat,
Yıldırım düşsün senin de başına!

(Münkirlik: Tanrının varlığını kabul etmemek. Sebat eylemek: Direnmek.)

ŞEYTANI GÜLDÜRÜRMÜŞ...

Tevfik Nevzad, *Hizmet* adlı bir gazete yayımlamaktadır. Ramazanda, bayramlarda, kandil günlerinde günün anlamını belirten makaleler yazar.

Bir gün Eşref, Nevzad'a:

— Senin laik bir kişi olduğun herkesçe biliniyor, der. Bu yazıları neden yazıyorsun?

Tevfik Nevzad, Eşref'in sorusunun altında bir muziplik bulunduğunu sezer. Yoksa Eşref, laikliğin dinsizlik demek olmadığını bilen bir kişidir. Bu düşüncelerle:

— Dostlar alışverişte görsün diye... der. Ayrıca, bu yazılar iftar sofralarına çağrılmamı da sağlıyor.

Meğer Eşref şu dörtlüğünü söylemeye hazırlanırmış:

Mîr Nevzâd'ın soḳağa yıġsalar ef'âlini,
Din uzaktan seyr ederken cumbadan i'mân güler.
Vursa hikmetten eğer dem rûh-ı Volter şâd olur,
Dine dâir bir makâle yazdı mı Şeytan güler!

(Ef'al: Fiiller, işler. Hikmet: Felsefe.)

NE SANMIŞ!

O yıllarda İzmir'de Ağadoplu adıyla bilinen Avusturya uyruklu bir Ermeni yaşamaktadır. Eşref'in ve o çevredeki aydınların dostu olan Ağadoplu Efendi hoşsohbet bir kimsedir.

Ağadoplu, günün birinde Rıhtım boyundaki Çeşmeli Oteli'ni kiralar. Bir iki küçük düzenleme yaptıktan sonra otelin odalarını yazıhane olarak kiraya vermeye başlar. Tevfik Nevzad da avukatlık bürosunu oraya taşır. Burası, otel olarak kullanıldığı sıralar ünlü bir fuhuş yuvasıymış...

Eşref durumu öğrenince doğru Tevfik Nevzad'ın yazıhanesine gider:

— Yazıklar olsun, der, sana her şeyi yakıştırırdım da kerhanecilik yapacağını aklıma getirmezdim!

Nevzad:

— Bu kerhaneciliği ben yapmadım, Ağadoplu yaptı, diye cevap verir.

O akşam Kramer Birahanesi'nde kafalar çekilirken Eşref dostlarına şu dörtlükleri okur:

Bir nişan eyledim ihdâs, demir halka gibi.
Duyub i'lanımı namûs-şikenler gelsin.
Kaldırıp ...lerini kendi elimle takayım,
Ağadoplu ile Nevzâd'ı ...enler gelsin!

•

Kadîmen bildiğim kerhane, olmuş bir yazıhane
Geçende her nasılsa uğradım, Kordon'da,
aldandım.
Ehibbâdan Ağadoplu Efendi etmiş istîcâr,
Görünce vehleten bîçâreyi kerhaneci sandım.

(Kadimen: Eskiden beri. Ehibba: Dostlar. İsticâr etmek: Kiralamak. Vehleten: Ansızın.)

MUSLUKLARDAN BAŞKA...

Eşref, Kırkağaç ilçesine yeni atanmış. Halkın «hükümet konağı» dediği Kaymakamlık binasına bir geliyor ki, bina demeye yüz şahit ister. Her yeri dökülüyor, merdivenleri gıcırdıyor, trabzanları sallanıyor. Birkaç gün sonra yağmur yağınca bir de bakıyor, her yan su içerisinde. Memurlar şemsiye altında çalışıyorlar...

Hemen Dahiliye Nezaretine (İçişleri Bakanlığı) bir yazı yazarak binada büyük bir onarım yapılması gerektiğini bildiriyor. Bakanlıktan, «ne gibi masraf gerekiyorsa listesini yollayınız» anlamında bir karşılık geliyor.

Uzun yazışmalardan hşolanmayan Eşref, ilk yazısında durumu gerektiği ölçüde açıkladığı inancıyla, «binanın çeşitli yerleri akıyor» cümlesiyle cevap veriyor.

Bakanlıktan bir yazı daha: «Binanın nerelerinin aktığının ayrı ayrı yazılması...»

Eşref'in bu yazıya karşılığı da şöyle: «Binanın musluklarından başka her yeri akıyor!»

YAŞLILIK!

Kâmil Paşanın damadı ve İzmir Asker Hastanesinin başhekimi Faik Paşa, Eşref'in dostlarındandır. İki dost, bir akşam Üçüncü Kordon'daki ünlü bir gazinoya giderler. Gerçekten «ünlü» bir gazinodur bu: Türkler arasında «A. Pazarı» adıyla bilinir. İzmir'deki Frenkler ise «Dame de Paris» derler.

Fransız Devrimi'nin yıldönümü kutlandığından, gazino tıka basa doludur. Yakınlarda da demlenecek başka yer yok...

Bizimkiler birer sandalye bulup gazinonun duvarı dibine, kaldırıma otururlar.

Faik Paşa:

— Aman Eşref, şu halimizi bir tasvir et, der. Eşref de hemen oracıkta şu dörtlüğü söyler:

İhtiyarız, Kordon'a çıkmaklığa yüz kalmadı
Sâlhûrde bir uşaktan farkımız yoktur bizim.
Girmeyiz meyhâneye, bâbında nevbet bekleriz
A. pazarında t...ktan farkımız yoktur bizim!

(Sâlhûrde: Çok yaşlı. Bâb: Kapı.)

TAŞLAMAK ÜZERİNE

İzmir valisi Kâmil Paşanın özgürlük yanlısı kişileri koruması altına aldığı yolundaki jurnaller üzerine, Abdülhamid, Hademe Feriki Şakir Paşa'yı İzmir'e gönderir. Şakir Paşa görünüşte ili denetlemekte, gerçekte ise gönderilen jurnallerin gerçeğe uygun olup olmadığını araştırmaktadır.

Kâmil Paşa da o sırada Akhisar kaymakamı olan Eşref'i çağırtarak durumu anlatır, «dilini tutmasını» söyler.

Eşref valinin odasından çıkmaya hazırlanırken içeriye Nedim Paşa girer. Eşref'e:

— Eşref Bey, bu yıl kasabanın bozuk yollarına taş döşendi mi? sorusunu yöneltir.

Kâmil Paşa, Eşref'in karşılık vermesine fırsat bırakmadan, gülümseyerek der ki:

— Efendim, Eşref bey sokaklara değil, insanların başına taş döşemekle uğraşır.

Biraz önce «dilini tutacağına» söz veren Eşref, hemen oracıkta şu dörtlüğü söyler:

Kimsenin hakkında tahkîk etmeden söz
söylemem.
Eski bir darbımeseldir gerçi orman taşlamak.

Hicv edersem zalimi, zâhid, «günah ettin» deme
Din-i İslâmda sevabdır çünkü Şeytan taşlamak!

(Darbımesel: Atasözü. Zâhid: Aşırı sofu kimse.)

KENEF DAVASI

Gördes kasabasının ileri gelenlerinden Asım Molla yeni bir ev yaptırmış. Evinin ayakyolu, komşu eve bitişik. O dönemde, kasaba ve köylerde ayakyolu evin uzağına yapılıyor.

Komşusu, Asım Mollaya:

— Benim evin bitişiğine kenef yapmaya hakkın yok. Bunu yıktır, öbür yana yaptır, diyor.

Molla, o yana ayakyolu yaptırma hakkı olduğunu ileri sürüyor.

Molla kadar komşu da inatçı. Mollayı mahkemeye veriyor...

Asım Molla, Eşref'in dostlarından. Olup bitenleri öğrenen Eşref şöyle diyor:

Herkesin dünyada bir günâ şeref davası var
Hoca Asım Mollanın da bir kenef davası var!

Davayı komşu kazanıyor. Molla da, kenefini yıktırıp öbür yanda yeni bir ayakyolu yaptırmak zorunda kalıyor...

Eşref'in bu olaydan sonra söylediğidir:

Âkıbet kaybeyledi Asım kenef davasını
Anlaşıldı fazıl-ı biçare bir b.k bilmiyor!

(Âkıbet: Sonunda. Fâzıl-ı biçare: Erdem sahibi zavallı kişi, anlamında.)

EŞEK ÇIKAR...

Osmanlılarda, paidşahın tahta çıkışının yıldönümünde «cülûs» törenleri düzenleme geleneği vardır... Her yılın 19 Ağustosunda, İkinci Abdülhamid'in padişah oluşu dolayısıyla, İstanbul'da ve büyük kentlerde törenler yapılır.

İzmir'de, hükümet konağının avlusunda düzenlenen bir «cülûs» töreninde, konak çevresinde toplanan kalabalık, avludaki töreni görebilmek için içeriye sokulmaya çalışır, zaptiyeler de kalabalığı itip kakarmış. Vali, durumu görünce:

— Bu eşek milletten çektiğimiz yeter... gibisinden sözler etmiş.

Valinin bu sözleri kendisine aktarılınca Eşref şu dörtlüğü söylüyor:

Millete erbab-ı mansıbdan biri eşşek demiş,
Redd edilmez böyle bir söz, şübhesiz pek can sıkar
Olsa da millet eşek, eşşek diyen bilmez mi ki
Sadrıâzamlarla vâliler de milletten çıkar!

(Erbâb-ı mansıb: Memurlar.)

ON PARA ETMEZ!

Söylentiye göre, Eşref bir ara beş parasız kalmış. Ne yapayım da beş on kuruş kazanayım diye düşünüp taşınırken, ölülerin ardından dua eden hocaların epeyce «dünyalık» edinmeleri dikkatini çekmiş. O da başlamış «duacı»lığa... Başlamış ama, hocalarla «rekabet» güç. Onlar çevrelerinde tanınmış kişiler, ayrıca mahallelerinde herhangi bir kişi ölünce çağrılmayı beklemeden kendiliklerinden ölü evine damlıyorlar...

Eşref de çözümyolunu «piyasayı kırmakta» bulmuş ve sağa sola haber göndermiş:

«Dua beş kuruşa!»

Hocalar da «rekabeti kırmak» için Eşref'i Şeyhülislâma şikâyet etmişler. Şeyhülislâm, Eşref'i makamına çağırtmış:

— Ayıp değil mi, demiş, beş kuruşa dua edilir mi?

— Aman efendim, diye karşılık vermiş Eşref. Siz benim dualarımı bir işitseniz, on para bile vermezsiniz!

DOKTORUN MARİFETİ

Eşref'in yergi ağına takılanlardan biri de İzmir'in belediye doktoru Şakir Bey... Yanlış ilaçlar verir, basit bir ilaçla iyileşebilecek hastaları bile aylarca yatağa bağladığı olurmuş. Eşref'in bu bilgisiz doktor için yazdığı dörtlük şöyle:

Gitse bir hastaya Doktor Şakir
Kurtulur ânî, o saatte alîl.
Çıkmadan doktor efendi kapıdan
Bacadan çünkü girer Azrail!

(Alîl: Kör.)

YERDİKLERİ YAŞIYOR...

Eşref'in kendi kendisini Mısır'a sürgün ettiği yıllar... İran'da Muzafferüddin Şah'ın meşrutiyet ilan etmesi Eşref'i sevindirir. Şah için uzun bir kaside (övgü şiiri) yazar; bunu Şaha ulaştıracak kişiyi de bulur. Amacı, Şahtan yüklüce bir câize (bahşiş) koparmaktır.

Epeyce masraf ederek kasidesini dizdirip bastırırsa da, baskının bittiği gün Muzafferüddin Şahın ölüm haberi gelir.

Câize almak bir yana, harcadığı onca para boşa gitmiş, Dimyata pirince giderken evdeki bulgurdan olmuştur...

Kahire'deki Jön Türklerin uğrak yeri olan Splandit Bar'a gidip arkadaşlarını bulur:

— Hiç kimseyi övmezsin, diyordunuz bana. Övdüm de ne oldu? Yerdiğim kişilerin hepsi yaşıyor; övdüğüm tek kişi İran Şahıydı, o da ölüverdi!

BAHTSIZLIK!..

Kasıklarında «ufak ufak bir şeyler» oluşunca doktora başvurur. Doktor:

— Bu hastalığa «kırkayak», başka bir deyişle de «... biti» denir.

— Neden ileri gelir?

— Fena kadınlarla birleşmekten.

Eşref o günlerde «değil fenaya, helâla bile» yaklaşmadığından, aşağıdaki dörtlüğü söyler:

Çok mu eylersem şikâyet tâli-i nâ-sâzdan
Üstüme bir katre düşmez yağsa gökten sîm ü zer,
Şol kadar emrâza isti'dâdı var ki cismimin,
.. biti eyler sirâyet ihtilâm olsam eğer.

(Tâli-i nâ-sâz: Uygunsuz talih. Katre: Damla. Sîm ü zer: Gümüş ve altın. Emrâz: Hastalıklar. İhtilâm: Düş azma.)

YETMİŞİNCİ NEFER...

Eşref'in kaymakamlık görevini bırakıp sık sık İzmir'e gitmesi, orada günlerce kalması dedikodula-

ra yol açar. Dahiliye Nezâreti'nden valilere bu gibi davranışlara hoşgörü gösterilmemesi yolunda bir yazı da geldiğinden, vali Kâmil Paşa, Eşref'e kesin buyruk verir:

— Bundan böyle benden izin almadan İzmir'e gelme!

Eşref ilçede sıkılır ama, valinin buyruğuna karşı gelmeyi göze alamaz. Günün birinde çözümyolunu bulur:

Askere yeni alınanların İzmir'e gönderilmesi istenir; bunlar vapurla «sevk» edilecekler. Askerlik Dairesi Başkanı birkaç kez kaymakamlığa başvurursa da, Eşref birtakım gerekçeler öne sürer, onun acemi erleri İzmir'e götürmesini engeller. En sonunda vali telgraf çeker:

— İstenen neferleri yarın akşama kadar teslim etmezsen sorumlu olacaksın!

Eşref, bu askerleri kendisi götürür İzmir'e. Elinde sopa biçiminde bastonuyla 70 acemi erin önünde yürüdüğünü gören dostları kıs kıs gülerler...

İzmir hükümet konağına yaklaşırlarken, erlerden birine önünden geçtikleri kahveyi gösterir:

— Seni çağırtıncaya kadar burada bekle!

Kâmil Paşa kendisini görüp de:

Sana benden izinsiz gelme dememiş miydim, diye çıkışmaya başlayınca:

— Buyruğunuz üzerine, istenen erleri getirdim, der. Ancak bir tanesi eksik olduğu için, onun yerine ben geldim. İsterseniz onun yerine beni gönderin. Ya da, uygun görürseniz, beş on gün burada kaldıktan sonra görevimin başına döneyim.

Kâmil Paşa, Eşref'in asıl amacını kavrar:

— Eksik olan kişiyi bulup getirirsen, birkaç gün kalmana izin veririm.

Eşref gidip kahvede bıraktığı eri de getirir ve dostlarına kavuşur.

GİZLİ KALMASI İÇİN...

Vilâyet gazeteleri yayımlama uygulaması yaygınlaşırken, Aydın Vilâyeti de *Aydın* adlı gazeteyi çıkarır. Okuru olmayan, «âdet yerini bulsun» diye basılan satışsız bir gazetedir bu.

Günün birinde tanıdıklarından biri Eşref'e, *Aydın*'ın kaç tane satıldığını sorar.

Eşref:

— Bir sözün gizli kalmasını istiyorsanız, der, *Aydın* gazetesine yazdırın.

SÖZÜ ÇEVİREYİM DERKEN...

Halley kuyruklu yıldızının dünyaya çarpacağı yolundaki söylentiler Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın *Kuyruklu Yıldız Altında Bir İzdivaç* adlı romanına konu olduğu gibi, Eşref'in aşağıdaki dörtlüğüne de esin verir:

Kıyâmet, necm-i gîsûdâr ile teşrîn-i sânîde
Koparsa çok değildir ol kadar dehşetli bir hızdan.
İşitmiştim bunu vaktiyle bir mâhir müneccimden:
Mukaddremiş harâbîsi bu mülkün çünkü «Yıldız»dan!

(Necm-i gisûdâr: Kuyruklu yıldız. Teşrîn-i sânî: Kasım ayı. Mukadder: Alnına yazılı, kaderi olmuş. Harâbî: Viranlık.)

«Yıldız» sözcüğüyle Abdülhamid'e taş atıldığından, Eşref jurnal edilir.

Abdülhamid'in Kâmil Paşa'yı denetlemek üzere gönderdiği Hademe Feriki Şakir Paşa İzmir'dedir. Eşref hakkındaki soruşturmayı birlikte yürütürler.

Sorgu sırasında Eşref:

— Efendim, der, son dize öyle değildir. Ben, kuyruklu yıldızı kastederek, «Mukaddermiş harâbîsi mülkün çünkü o yıldızdan!» demiştim.

Bir süre sonra Şakir Paşa odadan çıkınca, Kâmil Paşa Eşref'e döner:

— Birader, tevil edeyim (sözü çevirme, ayrı bir anlam verme) derken güzelim kıt'ayı berbat ettin!

KIŞLALARDAN ÇIKILMIYOR...

İzmir'de Abdülhamid'in tahta çıkışının 25. yıldönümü kutlanmaktadır. Saat kulesinin açılış töreni yapılır, padişaha dualar edilir. Törenden sonra da, çağrılılar, limonata içmek üzere kışlaya buyur edilir. Eşref törene katılmak zorunda kalmıştır ama, kışlaya girmez. Dostlarından erkân-ı harp miralayı (kurmay albay) Adalı Ahmet Bey:

— Beybaba, içeriye buyurun, der.

— Ben kışlaya girmem.

— Neden?

Eşref hemen şu kıt'asını okur:

Buldu şân ü şeref Osmanlılar askerlikte,
Bu esâsı düvel-i sitte çalışsa yıkamaz.
Kışlalar sâye-i şâhânede cennet gibidir,
Bir giren sonra içinden gâvur olsa çıkamaz!

(Düvel-i sitte: Altı [büyük] devlet: İngiltere, Fransa, Almanya, Avusturya-Macaristan, Rusya, İtalya. Sâye-i şâhânede: Padişah sayesinde.)

SEN YERİMDE OLSAN...

Sokaklar havagazı ile aydınlatılana kadar, büyük kentlerde hava karardıktan sonra sokağa fenersiz çıkma yasağı uygulanmıştır. Fenersiz çıkanlar zaptiyelerce karakola götürülüp orada bir güzel pataklanır. «Fenersiz yakalanmak» deyimi de bu yasaktan kaynaklanır.

Eşref bir gün fenersiz yakalanmış. Zaptiyelerin elinden kurtulmak için ağız dalaşına girmiş. Bu sırada zaptiyenin biri kendisini tartaklamaya başlayınca, o da bir tokat aşketmiş...

Geceyi karakolda geçiren Eşref, ertesi gün karşısına çıkarıldığı müstantik'i (sorgu yargıcını) önceden tanırmış. Ohannes Efendi adındaki bu müstantik, karakoldan gelen yazıya dayanarak birtakım sorular hazırlamış ve yazılı olarak yanıtlasın diye Eşref'e vermiş.

Eşref, yöneltilen soruların tümünü aşağıdaki dörtlükle yanıtlıyor:

Elinde yok adâlet, olsa da sen kim, adalet kim,
Kimi maznun görürsen hep «kabahat sendedir»
dersin.
Polisler üstüme saldırdı, ben de sille aşkettim
Be müstantik efendi, söyle, sen olsan ne b.k
yersin!

(Maznun: Sanık. Sille aşketmek: Tokat atmak.)

NÂZIRIN BÖYLESİ...

Hüdavendigâr (Bursa) valisi Rıza Paşa, Adliye Nâzırlığına (adalet bakanlığına) getirilmiş. Sofrasında kendisini kutlamaya gelen Eşref de var...

Paşa, Eşref'e çeşitli kimseler hakkında yazdığı

yergileri okutturuyor. Eşref okudukça pek keyifleniyor:

— Hay koca şair... Hay koca herif...

Özellikle de Eşref'in kendisi için bir şey yazıp yazmadığını, yazdıysa neler söylediğini merak ediyor:

— Benim tayinim hakkında da bir şeyler söyledin mi?

Eşref yutkunmaya başlıyor... Bu konudaki şiirini okursa başına kimbilir neler gelecek... Ama Paşa ısrar ediyor:

— İster iyi söylemiş ol, ister kötü. Ben darılmam. «Şair sözüdür» der geçerim.

Eşref yine de ikircikli. Bir söze varamıyor...

Sofradakilerden biri, Bursalı Hıfzı Bey, Eşref'in huyunu biliyor. Paşanın canını sıkacak ölçüde ağır bir yergi yazdığını sezdiğinden:

— Efendim, Eşref övgü yazmaz, diyor. Yazdıklarını söylerse ola ki kalbiniz kırılır. Israr buyurmayınız.

Paşa, kırılmayacağını söylüyor:

— Hayır hayır... Olgun kimselerin düşmanlığı, benim açımdan tarçın içinde gizli acılık gibidir, diye de sözlerini pekiştiriyor.

Bu yanıt üzerine Eşref şu ikiliğini söylemekte sakınca görmüyor:

İşi adliyemizin kalb-i müşevveşle döner,
Yerine mürtekîbin bir mütekebbîr geldi.

(Kalb-i müşevveş: Düzensiz çalışan kalp. Mürtekib: Rüşvet alan. Mütekebbir: Kendini beğenmiş. Eski harflerle hem mürtekib, hem mütekebbir sözleri aynı harflerle [m, r, t, k, b] yazılmaktadır. Eşref, söz oyunu da yapıyor.)

Önceden gücenmeyeceğini söyleyen Rıza Paşa,

Eşref ikiliğini okuyunca sofradan kalkıp gidiyor. Konuklara da yol görünüyor...

Yolda Eşref, Bursalı Hıfzı Beye dönüyor:

— Bu ne biçim Adliye Nâzırı, hocam? Hem darılmam diye vaad ediyor, hem de kızıyor?

YERGİ
ve
EŞREF'İN YERGİ ŞİİRLERİ

I
EŞREF'E KADAR YERGİ ŞİİRİ

DİVAN EDEBİYATINDA

Yergi (hecv, hicv), Divan edebiyatında bir «nazım türü»dür. Genellikle hezl (gülmece) ile birlikte anılır. Ancak, bu ikisi arasında önemli ayrımlar vardır. Hicviye, «bir kimseyi yermek amacıyla yazılan şiir» olarak tanımlanır (1). «Kötü huyları, gülünç halleri alaylı bir dille ortaya koyan manzum yazılmış eser» tanımı (2) da aynı anlayışa yaslanır.

Bu tanımlar, bu anlayış, yergi türünün Divan edebiyatındaki yüzlerce örneğinden kaynaklanır. En büyük yergi şiiri ustası sayılan Nef'î'nin (1572?-1635) bu yoldaki ürünleri, kişilere yöneltilmiş yergilerdir: «Nef'î'nin kendi çağdaşları arasında, yer ve fırsat elverişli oldukça, hemen hemen sataşmadığı, yermediği şöhret kalmıyor denebilir. İmlâ (doldurma) ve kinâyeden (dokundurma) başlayarak tahkîr (küçük görme) ve küfür, tezlil (aşağılama) ve her türlü sövmeye kadar genişleyen bu hicivlerin çoğundaki kaba edâ ve saldırı, onların edebî bir eser gibi telâkkîlerini çoğu zaman engellemektedir. Bununla beraber *Sihâm-ı Kazâ*'da (3) satirik şiirin, canlı ve yoğun hic-

(1) Cem Dilçin: **Türk Şiir Bilgisi**, Ankara 1983, s. 264.

(2) Mustafa Nihat Özön: **Edebiyat ve Tenkid Sözlüğü**, İst. 1954, s. 121.

(3) Nef'î'nin yergi şiirlerini topladığı eseri. Şairin Türkçe divanında da «pek ağır olmayan sövgülere kadar uzanan» yergiler yer alır.

vin başarılı örnekleri sayılmaya değer parçalar da vardır.» (4).

Nef'î'nin yolundan ilerleyen Divan şairlerinin başlıcaları Bahaî-i Küfrî (ö. 1660), Tarzî Mehmed (ö. 1662), Havaî (ö. 1715), Tırsî İbrahim (ö. 1727), Sürurî (ö. 1812)'dir. Bunların divanları da, açık saçık olmaktan öte, sövgü sözlerine yer veren manzumelerle doludur (5). Başka bir deyişle, «hicviye adıyla yazılan eserler arasında yazarına şeref verecek soydan olanı pek azdır.» M.N. Özön, bu yargısının gerekçesini açıklarken şunları yazar (6):

«Divan edebiyatı nazım sanatları arasında cinas, kinaye, istidrak... gibi birçokları kısaca yergi konulu olabiliyordu; fakat bunların arasında bütün bir eser sayılacak büyüklükte, tamlıkta olanlar yoktur. Yerginin karakteri demek olan 'kişinin abartılmış' hali bunlarda görülmez. Nasıl ki ustalıklı bir karikatür demek, karikatürü yapılan insanın en keskin belirtili çizgisini bulup onu göstermektir; yoksa bir kimseyi eşek veya maymun şeklinde çizmek onun karikatürünü yapmış olmak değil, bayağılık göstermektir.

Meşhurdur: Eski edebiyat terbiyesiyle yetişmiş ünlü bir adam, kızdığı bir kimseye gazetede şöyle bir gözdağı vermişti: 'Benim bir hiciv divanım vardır, orada yalnız hiciv edilecek kimsenin adı yoktur, senin adını yazar, berbat ederim' demişti. Bu da bir düşünüşün açığa vurulmasıdır: Nasıl bir kaside yazmakta belli, kurallaşmış, yazıldığı kimsenin kişili-

(4) Prof. Dr. Abdülkadir Karahan: **Eski Türk Edebiyatı İncelemeleri**, İst. 1980, s. 194. Bu konuda ayrıca Saffet Sıdkı'nın (Bilmen) **Nef'i ve Sihâm-ı Kazâ'sı** adlı kitabına (İst. 1943) ve **Ölümünün Üçyüzellinci Yılında Nef'i** adlı derlemeye (Ank. 1987) bakılabilir.

(5) Bir örnek olarak, Sürurî'nin «Eşref'in Yazmadıkları» başlıklı alt bölümde yer alan iki dizesi anılabilir.

(6) M. N. Özön, agy, s. 121.

ğiyle hiç ilgisi olmayan sözler kullanılıyorsa, bir kasidenin yazıldığı kimsenin adı yerine başkasının adı konup ona verilirse hiçbir değişiklik görülmüyorsa, hiciv için de böyle birtakım söz kalıpları vardı.»

Deyişin keskinleşmesi, yalnız dokunmakla kalmayıp yerine göre tırmalaması, yaralaması, sataşması, saldırması; sertliği, acılığı oranında kırması yerginin bir başka özelliği ve kendinden beklenen «çarpıcılık» işlevinin gereğidir. Bu yüzden Muallim Naci, *Lûgat-ı Naci*'sinde yergiyi «ağıza alınan çok acı bir şeyi yutamayıp da tükürmeye» benzetir.

İşin ilginç yanı, hem şairlerden hem okurlardan ilgi gören yergi şiiri türüne iyi gözle bakılmayışıdır. Bir edebiyat ders kitabına konulan şu çekince ilginçtir: «Lâtife tarzında hicviye yazılabilirse de, ancak yaşlılar arasında okunması farz olur ve genç kızların yüzü kızarmazsa o zaman caiz olur denilmişse de, biz buna da razı olanlardan değiliz.» (7).

Yergi ve Müstehcenlik

Konunun en can alıcı noktası buradadır: Müstehcenlik.

«Sövmede bile bir incelik bulunabileceğini» belirten Agâh Sırrı Levend, alanının uzman bir «bilirkişi»si olarak, sağlam ölçütler getirir (8):

«Yergi, derece derece, ele aldığı kişiyi küçültür; onur kırıcı olur; namusa dokunur; aile arasında okunmayacak kadar açık saçık (müstehcen) görünür. Bu nitelikleriyle suç sayılır.

Toplumun düzeyi, yazardan çok, okuyucuların bu gibi yazıları karşılamadaki davranışlarıyla belli

(7) Aktaran Aziz Nesin: «Gülmecenin Neden Edebiyat Dışı Bırakıldığına Değgin», **Cumhuriyet**, 26.7.1975. (Manastırlı Mehmet Rifat'ın **Mecmâü'l Edeb**'inden).

(8) **Türk Edebiyat Tarihi I**, 2. bas., Ank. 1984, s. 149.

olur. Eser karşısında okuyucunun durumu değişiktir. Birini utandıran bir yazı, ötekinin hoşuna gider. Ölçü, genel kültürdür; edebiyat ve sanat çevrelerinin yargısıdır. Yazarın kullandığı kelimeler ve deyiş tarzı, sanat çevrelerinde tiksinti yaratıyorsa, o yazı açık saçık (müstehcen) damgasını yer.

Yasaların açık saçık bulduğu kaba yergilerin bir çoğu, sanat bakımından pekâlâ savunulabilir. Açık saçık görülen cümlelerdeki kelimeler ve deyiş, eğer sanat bakımından zorunlu görülüyorsa, sanatçı yasa çerçevesini aşmış sayılmaz. Sanatçının, cinsel duyguları körüklemek için bu yola sapmamış olması da, onu koğuşturmadan kurtaracak nedenlerdendir.

Yasanın ve mantığın yasakladığı öyle eserler de vardır ki, ilk okunuşta tiksinti uyandırdığı halde, anlatıştaki ustalığından ötürü, insan beğenmese bile, sanatça değerlendirmekten kendini alamaz.»

«Mazmun»lar ve Dil

Yergi şiirinin ögelerinden biri de «mazmun»dur. Genel olarak «anlam» demek olan «mazmun» sözcüğü, edebiyat terimi olarak «cinaslı, nükteli, sanatlı söz» karşılığında kullanılır (cinas: söylenişleri bir, anlamları ayrı sözcükler). Divan edebiyatı söz sanatlarına dayandığından, bu edebiyatta mazmunlar önemli bir yer tutar ve «bikr-i mazmun»a, yani daha önce kimsenin kullanmadığı mazmun bulup kullanmaya önem verilir. Ancak, ta baştan beri şairler hep aynı mazmunları söylediklerinden, yeni bir mazmun bulmak giderek güçleşmiştir.

Yergi şiiri açısından mazmun daha büyük önem taşır. Yergiden beklenen «çarpıcı» olma işlevine ancak söz sanatları yapılarak ulaşılabilir. «Kelime mecazları» denilen istiare (iğretileme), istiare-i temsiliye (alegori), mecaz-ı mürsel (addeğişimi), hafz ü

takdîr (eksilti), katı' (kesiş), haşiv (artımlama) ve «Fikir mecazları» kümesi altında toplanan teşbih (benzetme), tezat (karşıtlama), telmih (anıştırma), mübalâğa (abartma), teşhis ve intak (canlılaştırma), öteki türlerin birçoğunda olduğu gibi yergide de kullanılır. Hatta, bunların yergi için çok önemli gereçler olduğu söylenebilir.

Divan şiiri, 19. yüzyılın ikinci yarısında, «başlangıcı daha önceye çıkan bir zevk bozulması ve dağılışı, esinin genellikle küçük, ve kelime, ifade oyunlarından öteye geçmemesinden gelen bir yoksulluk» içindeydi; «sanki insanın yerine aruz vezninin bizzat kendisi ortada dolaşıyor, halk ağzından ve hayattan topladığı ifadeler üzerine tek başına küçük, anlamsız oyunlarını yapıyordu.» (9).

Aynı zamanda, Osmanlıca tamlamalarla, «karışık dil oyunları»yla örülmekteydi Divan şiiri. «Hemen hemen yalnız tasavvufî ve 17. yüzyılın ortalarından gelen bir dil»di bu (10). Batı şiiriyle ilişkiye geçilince biçim (vezin) ve içerik (konu, tema) açılarından yeniliklere yöneliş başladı. Ancak, şiir dilinde yenileşme pek kolay olmadı. Gerçekte yenileşme, o dönem için, dilde yalınlaşma biçiminde algılanmıyordu. Sonradan Namık Kemal ve Ziya Paşa bu yolda kimi denemeler yaptılar.

TANZİMAT'TAN SONRA

Yergi şiiri, Tanzimat'tan sonra toplumsal bir boyut kazanmaya yönelir. Bunun öncüsü Ziya Paşa'dır (1825-1880). Bir gazelinde

(9) Ahmet Hamdi Tanpınar: **19'uncu Asır Türk Edebiyatı Tarihi**, 5. bas. İst. 1982, s. 77.

(10) Agy, s. 253.

Çarhdan aldım Ziyâ tîg-i zebânla intikam,
Rahmet olsun fenn-i nazmın pîrine üstâdına.

diyen şair, «Terkib-i Bend»inde, «Zafernâme»sinde ve «Zafernâme Şerhi»nde «büyük kavga»sını ön plana alarak Âlî ve Fuad Paşalara yıldırımlar yağdırır. Özellikle «Zafernâme», Âlî Paşa'nın kişiliği çevresinde, yazıldığı günlerin olaylarından yola çıkarak keskin bir siyasal yergiye yönelir. Kaside biçiminde yazılmış, her beyte üçer dize eklenerek «tahmis» edilmiştir. Daha sonra yergiler, «şerh» adı altında, akıcı bir düzyazıyla sürdürülür. Ziya Paşa, ustalıklı bir kurguyla, bunları —sözde sadrazamın iyiliğini görmüş— Fazıl, Hayri ve Hüsnü adlarında üç kişiye mal eder. A.H. Tanpınar'ın deyişiyle (11) burada «düpedüz, düşmanıyla alay eden, onu yıkmak için her vesileden faydalanan, ıslığın kâfi gelmediği yerde tekmeleyen ve ısıran, gülerek 'Bakın şuna!..' diye teşhir eden, hattâ hırsını yenemeyince jurnalden bile çekinmeyen bir kavga adamı vardır. (...) Sanat kaygılarının dışında, Zafernâme'nin çok kindar ve zalim bir fırça ile devrinin somut bir tablosunu yaptığı inkâr edilemez.»

Gerçek anlamda toplumsal eleştiriye dönük yergi şiirleri yazan ilk şair, Namık Kemal'dir. O, yergiyi özgürlük savaşımında bir araç olarak kullanmıştır. Eşref'in yergileriyle karşılaştırma olanağı sağlaması bakımından, Abdülhamid'e yönelttiği «hicviye»sinden bir parça aktarıyoruz:

Bünyâd-ı mülke verdi hakkıyla indirâsı,
Abdülhamid Hân'ın kanûn-ı bî-esâsı.

Mahv oldu dîn ü devlet devr-i şeâmetinde,
Mülkü bitirdi gitti zulmüyle kahr olası.

(11) Agy, s. 325-326.

Sancak, kazâ değil bu bir mülktür giden kim,
Kendi gazâya gitse mülkün değil kazâsı.

Namık Kemal, eski edebiyat yolunda, keskin küfürlerle dolu yergiler de yazmıştır. Abdülhamid'in kişiliğine dönük bu yergiler yıllarca ağızdan ağıza aktarılmışsa da herhangi bir biçimde basılmadığından günümüze ulaşmamıştır.

Tanzimat'tan sonra çıkan *Diyojen, Çıngıraklı Tatar, Hayal, Lâtife, Şafak, Kahkaha, Meddah, Geveze, Çaylak* gibi gülmece dergilerinin —dolaylı da olsa— yergi türünün gelişmesini etkilediklerini kabul etmek gerekir.

Eşref, aşağıda görüleceği üzere, Divan ve Tanzimat şiirlerinden etkilenirse de, aynı zamanda yergi şiirinin en etkin temsilcisi olmayı başarır. Anılmaya değer çağdaşları, onun gibi Divan ve Tanzimat şiirine yaslanan Kâzım Paşa ile Servetifünun Edebiyatı içinde yer alan ve az sayıda yergi şiiri yazan Tevfik Fikret'tir (12).

(12) Tevfik Fikret'in, din sömürüsünü ele alan ilk verimlerden olması bakımından ilginç bulduğumuz iki yergi şiirini **Çeşitli Yönleriyle Neyzen Tevfik** adlı kitabımıza (İst. 1987, s. 80-81) aktardık.

II
EŞREF'İN YERGİ ŞİİRLERİ

Yergi şiiri (hicviye) türünün genel özelliklerini, Divan şiiri içindeki yerini, Tanzimat dönemindeki gelişmesini yukarıda kısaca ele aldık. Bu alt bölümde, Eşref'in yergi şiirlerini biçim, dil ve konu yönlerinden inceledikten sonra bunlar üzerine yargıları aktaracak, ardından da kısa bir genel değerlendirme yapacağız.

1. BİÇİM VE DİL YÖNÜNDEN

Eşref'in yergileri, Divan şiiri geleneğinin uzantısındadır. Dolayısıyla onun yergi şiiri alanına getirdiği yenilik, içerik yönündendir. Bu bakımdan, Eşref'i —iki anlamlı olarak— «klasik» diye nitelemek hiç de yanlış olmaz: Klasiktir, çünkü kendisinden çok önce açılmış bir yolun süreğindedir; klasiktir, çünkü «üzerinden çok zaman geçtiği halde değerini yitirmeyen» bir şiirdir.

Kullandığı «nazım biçimleri» şunlardır (13):

• Eşref, «beyitlerle kurulan nazım biçimleri»nden gazel, kaside, mesnevi ve kıt'ayı kullanmış; müstezad yazmamıştır.

— *Gazel,* beyitlerle yazılır. Birinci beyti musar-

(13) Kümelemede ve tanımlarda Cem Dilçin'in **Örneklerle Türk Şiir Bilgisi** adlı kitabı (Ank. 1983) temel alındı.

ra'dır, yani dizeleri birbiriyle uyaklıdır. Öteki beyitlerin, ikinci dizeleri birinci beyitle uyaklıdır.

— *Kaside* de beyitlerle yazılır. Uyak düzeni, gazelin uyak düzenindeki gibidir. Yalnız ondan çok uzundur.

— *Mesnevi*'de her beytin dizeleri kendi aralarında uyaklıdır. Aruz bahirlerinin kısa kalıplarıyla yazılan uzun bir nazım biçimidir mesnevi.

— *Kıt'a,* ikinci ve dördüncü dizeleri birbiriyle uyaklı, iki beyitlik nazım biçimidir. Bu tür kıt'alar genellikle «dörtlük» adıyla anılır. Beyit sayısı ikiden artık olan ve «kıt'a-i kebîre» denilen kıt'alar da vardır.

• Eşref, «bentlerle kurulan nazım biçimleri»nden *musammat*'ları kullanmıştır. Musammatlar, dize sayısına göre, kendi içinde kümelere ayrılmaktadır. Şairimiz daha çok *murabba* (dörtlü) («Tasvîr-i Ahvâl») ve *muhammes* (beşli) («İstimdâd», «Defter-i A'mâl», «Rü'yâ») yazmıştır.

• Eşref, ölçü olarak yalnızca *'aruz ölçüsü'*nü kullanmıştır. Cevdet Kudret'e göre «aruzu ustalıkla kullanmış sayılamaz; şiirleri 'imâle' ve 'zihâf' gibi kusurlarla fazla yüklüdür.» (14). Hece ölçüsüyle tek dörtlük yazmış, buna Yunus Emre'nin iki dizesini aktarmıştır. «Yunus Emre'ye saygısından dolayı» heceyle yazdığı sanılan kıt'ası şudur:

Yunus bunu demişti vaktiyle, geldi çıktı:
Moskof ile Japonlar paylaştılar kozunu.
«Bir sinek bir kartalı kaldırdı vurdu yere,
Yalan değil gerçektir, ben de gördüm tozunu.»

• Eşref, anlamla ve sözle ilgili sanatların pek çoğundan yararlanmıştır. Aşağıdaki kıt'asında «mazmun»a verdiği önemi belirtir:

---

(14) Cevdet Kudret: **Eşref - Hicviyeler,** 3. bas., İst. 1970, s. 10.

Eylemem ölsem de kizbi ihtiyâr,
Doğruyu söyler-gezer bir şâirim.
Bir güzel mazmun bulunca Eşrefâ,
Kendimi hicv eylemezsem kâfirim!

• Eşref, «Arap harfleriyle yazılmış olmak üzere, bir olayın oluş yılını *ebced hesabıyla* gösteren şiir» diye tanımlanan *tarih*'ler de yazmıştır. Tarih'ler genellikle kıt'a nazım biçiminde yazılır. Kitabımızın «Kıt'alar» bölümünde Eşref'in yazdığı «tarih»ler ve açıklamaları yer almaktadır.

• Bütün bunlara karşılık, «Kendi devrinde Türkiye'de artık iyice benimsenmiş bulunan Batı edebiyatından gelme nazım biçimleriyle yazılmış bir tek şiiri dahi yoktur.» (15).

• Eşref'in zaman zaman Nef'î'den söz etmesi (aşağıda görüleceği üzere kendini ondan üstün bulur) de, Divan şiirinden etkilendiğinin bir başka kanıtıdır. Onun, Tanzimat dönemi şairlerinden etkilendiğini ortaya koyan kanıtlar, «ünlü kimi manzumeleri tehzil yoluyla yazılmış nazireler»idir: «Hasbihâl ve Zeyl'i Namık Kemal'in Hürriyet Kasidesi'ne; Lâzımsa redfili şiir, yine Namık Kemal'in aynı redifle yazılmış ünlü gazeline; Bahriye Nâzırı Hasan Paşa hakkındaki kıt'a Ziya Paşa'nın Terkîb-i Bend'inin son bendine nazîredir.» (16).

Bu etkiler altında kalmış olan Eşref, bugün ağdalı bulduğumuz Osmanlıcadan, kolaylıkla algılayamadığımız tamlamalardan uzak duramazdı. Ama o, —aynı zamanda bir «halk adamı» olarak yetişmesinin sezgisi ve yergilerini hedefine ulaştırma kaygısıyla olacak— yine de elinden geldiğince yalın bir dil kullanma çabasındadır. Aruzun Türkçeye uyarlanması yolunda denemeler yapılmış ve bunda başarı

(15) Agy, s. 10.
(16) Agy, s. 14-15.

sağlanmış olsaydı, aruz kalıplarının zorladığı Osmanlıca sözcükler yerine Türkçelerini koyardı belki — bunu çok sonra Yahya Kemal gerçekleştirebildi.

Yukarıdaki yargımız, Hüseyin Kâmi'nin tanıklığına (17) yaslanıyor:

«Bir gün bir ünlü kıt'asını okurken ikinci dizeyi 'Denînin peyrev-i ikbâli varsın bir denî olsun' biçiminde okumuştum. Derhal bağırdı: 'Peyrev-i ikbal gibi süslü terkipleri (tamlamaları) siz kullanırsınız, ben öyle söylemem. 'Denînin üstüne varsın gelen de denî olsun' demiştim, diyerek düzeltti.»

Cevdet Kudret, onun halk ağzında yaşayan kimi söyleyiş ve deyimlerden hoşlandığını, bunları bol bol kullandığını saptar; örnekler verir (18):

«Şaşırdı kaldı», «sürsünler çıkarsınlar», «utanmak yok mudur yahu!», «be vicdansız!», «hamiyyet nerde sen nerde!», «kurtulsun şu millet vesselâm!», «Rabbim akıllar versin!», «aç gözleri toprakla doymak», «can yakmak», «ocak söndürmek», «tüy dikmek», «küpü doldurmak», «karnı yemine tok», «zorla güzellik», «eli bayraklı» vb.

Ferit Öngören'in saptadığı (19) bir özellik de Cevdet Kudret'in bu yargısını destekler: «Özellikle kıt'alarının son iki mısraında, hicvin okunu saplarken, halk dilini ve yalın dili seçer. (...) Kıt'alarının ilk iki mısraı, gerekçe bölümü daha çok geleneksel biçim, motif ve deyimler içinde kurulmaktadır. Son mısra ise halka hicvin tadını tattırmaktadır.»

Gerçekten de, onu yakından tanıyanların anılarında, çoğu zaman ilkin son vurucu dizeyi yazdığı, «moloz» diye nitelediği öteki dizeleri yazıp kıt'ayı ta-

---

(17) «Şair-i Hicv-nüvis Büyük Eşref», **20. Asırda Zekâ**, S. 7, 28 Mayıs 1328/1912.

(18) C. Kudret, agy, s. 10-11.

(19) **Cumhuriyet Dönemi Türk Mizahı ve Hicvi**, 4. bas., Ank. 1983, s. 153.

mamlamayı kimi kez çevresindekilere bıraktığı belirtilmektedir ([20]).

Bir özelliği de şudur: Namık Kemal'in türetip ortaya attığı «hürriyet» kavramını/sözcüğünü benimseyip pek çok kez kullandığı halde, yine Namık Kemal'in ortaya atıp yaygınlaştırdığı «vatan» sözcüğüne aynı ölçüde sahip çıkmamıştır:

Vatanın mahvına zîrâ ki bütün diş bileriz

*

Ey vatan ver elini sıkayım

*

Esîr oldu vatan yaşmaklı bir duhter gibi gûyâ

*

Kadrini hayfâ vatanda bilmedi Abdülhamîd

gibi dizeler yazmış olmakla birlikte, ülkenin padişah/hanedan malı olduğu anlayışının dile getirilişi olan «mülk» kavramına da şiirlerinde yer vermiştir:

Mukaddermiş harâbîsi bu mülkün çünkü «Yıldız»dan

*

Terakkiyât-ı mülkün rûhu serbestî-i matbu'ât

*

Neden teşebbüs ettin mülkü tahrîbe bidâyetten

gibi.

Bu, bir ölçüde aruz kalıplarının zorlamasına, daha çok da halk dilini kullanma tutkusuna bağlanabilir.

Cevdet Kudret, Eşref'in dilinin «anlaşılmayacak kadar ağır» olmadığı kanısındadır ([21]). Genç kuşaklar ise aynı görüşte değildir: Mehmet Ergün, «Kul-

(20) Bu konuda ayrıca «Genel Değerlendirme» başlıklı altbölüme bakınız.

(21) C. Kudret, agy, s. 10.

landığı sözcük ve tamlamaların büyük çoğunluğu dolaşım dışı kaldı. Doğal olarak da Eşref, kolay anlaşılır bir ozan olmaktan çıktı. Gerçi onun dilsel yönden durumu Tevfik Fikret'in, Abdülhak Hamit Tarhan'ın ya da dili aşırı ölçüde kişiselleştiren Ahmet Haşim'inkiyle özdeş değil. Onlarla karşılaştırılmayacak ölçüde yalın bir dil kullanmıştır,» der (22). Rıza Zelyut da «Dili de bugünkü kuşaklarca anlaşılmayacak kadar eskidir,» yargısına varır (23).

Bu durumda, genç kuşakların Eşref'i kolaylıkla anlayamayacakları yargısına ulaşmak gerekir (24). Ancak, Eşref'in yergi şiirleri Tevfik Fikret'in, vb. şairlerin ürünleri gibi bugünkü dile çevrilemez, yeniden yazılamaz. Çünkü, yukarıda açıklandığı gibi, onun yergileri geniş ölçüde mazmunlara, söz oyunlarına dayanmaktadır. Sözcüğü değiştirmek, yerginin bütün etkisini, vuruculuğunu yitirmesine yol açar. Bu bakımdan, Eşref'i okumak isteyenlerin onun kullandığı sözcükleri öğrenmeleri ya da sözlüğe bakmaları zorunludur.

Sonuç olarak, Eşref'in dil tutumu, eski edebiyatla yeni edebiyatı karşılaştırdığı kıt'asındaki «orta yolculuk» ya da «tarafsız kalma» anlayışı çerçevesinde açıklanabilir, diyeceğiz:

Edebiyât-ı âtikayla cedîde bir mi?
Eskilerde ne kadar olsa tekellüf çoktur,
Eski eş'arda dürbîn ile ma'nâ seçilir.
Yeni eş'arda ma'nâ gibi külfet yoktur.

(22) «Eşref ya da 'Özgürlük Tutkusu'», **Türkiye Yazıları**, S. 58, Ocak 1982.

(23) «Eşref: Övüncümüz», **Yazko-Somut**, 3 Haziran 1983.

(24) Cevdet Kudret'in kitabının ilk baskısından (1953) bu yana 35 yıl geçti. O tarihte anlaşılabilen Osmanlıca sözcükler, dil yalınlaşmasının gelip dayandığı bu evrede, genç kuşaklar için anlaşılmaz oldu. Sayın C. Kudret'in beşinci baskıda bu yargısını gözden geçirmesi gerekiyor.

Gerçi ben bîtarafım sorsalar, ammâ ki
Bizde şimdi yeniler eskilerden b.ktur.

2. KONULARI YÖNÜNDEN

A) Toplumsal Konular:

a) Özgürlük tutkunu:

Eşref, Kanun-ı Esasî'yi (Anayasa) yürürlükten kaldırarak yeniden «mutlakiyet» rejimini getiren; sansür, jurnal ve hafiye düzeneklerini işleten, ülkeyi yaşanılmaz duruma koyan Abdülhamid'e yergi okları yağdırırken gerçek bir özgürlük tutkunudur.

Eşrefâ! Hürriyet uğrunda fedâ olsak n'ola
Zulmü sultanın yudulmaz bir belâ ma'cûnudur

beyti, bunun somut örneğidir.

Çok değildir olsa hürriyyet için canlar fedâ
Kalb-i millette yer eyler öyle kurbânın adı.

*

İsterim kim öyle bir hürriyyet almış memleket

*

Yâ İlâhî, kahr ü tedmîr et hükümdârânını,
Zevk alan hangi hükûmet varsa istibdâddan!

*

Serâpâ sahne-i gülzâr-ı hürriyyet harâb olmuş

*

Vatanda ehl-i nâmûsun ikametgâhı mahbesdir

gibi, doğrudan doğruya özgürlükten söz açan dizeleri pek çoktur.

Eşref, özgürlüğün soyut bir kavram olmadığının ayrımındadır. Bu nedenle,

Terakkiyât-ı mülkün rûhu serbestî-i matbu'at

diyerek basın özgürlüğünden yana olduğunu açıklar; sansüre karşı çıkar:

Hem sözü hem fikri nâsın kontrol altındadır,
Kimseler Türkiyye'de bu hâle mânî olmuyor.
Eskiden derlerdi ki, gümrük alınmaz lâfdan,
Şimdi sansör yüzde yüz gümrükle kani olmuyor!

O, kişi özgürlüklerini ortadan kaldıran uygulamaları da eleştirir. Özellikle, yaygınlaşmış olan jurnalcılık ve hafiyelik ile bunların yol açtığı keyfi tutuklama ve sürgünler üzerinde durur:

Yazıb jurnalcılar üç zâta bir cürm etseler isnâd,
Halil'i afv edib sürgün eder Ahmed ile Osman'ı.
....
Kimin bir kerre ismi mimlenirse gayrı
kurtulamaz,
Sürerler gûşe gûşe gâh berrî gâh ummanî.

*

Hafiyye olanlarca belâdan kurtuluş yoktur

Toplantı, gezi, haberleşme özgürlüklerinin bulunmayışını da eleştirir:

Dışarda şöyle dursun akd-i cem'iyyet ahâlîce
Perîşân eyledi meyhânelerde bezm-i rindânı

*

Ahâlînin içerden çıkması şiddetle memnu'dur,
Bırakınız Mısr'a gitmek üzere âdî bir bezirgânı.

*

Haberleşme yaşak, dışardaki ehl ü eyâlinle,
Basılmışsa dışarda yaktırır vallâhi Kur'an'ı.

Eşref'e göre, özgürlüğün elde edilmesinin yolu, Kanun-ı Esasî'nin yeniden yürürlüğe konularak «usûl-i meşveret»e geçilmesi, başka bir deyişle, meşrutiyet rejiminin geri gelmesidir:

Usûl-i meşveret olmazsa bir devlet beka bulmaz,
Ser-i kâra geçenler olsa da Bismark'ın akrânı.

*

Niçin kapattın bâb-ı Meb'ûsân'ı, A'yânı
Neden teşebbüs ettin mülkü tahrîbe bidâyetten?

Midhat ve Ziya Paşaların ruhu bile, Abdülhamid'e:

Seni berbâd ederiz mahkeme-i kübrâda
Açmadan gelme sakın Meclis-i Meb'usânı.

diye seslenmektedir.

İkinci Meşrutiyet'i şu dizelerle kutlar:

Doğdu, istibdâdı boğdu mihr-i hürriyyet o gün,
Oldu On Temmûz'da âlem serâpâ gark-ı nûr.

Parlamento açılırken de, mebuslara, Kanun-ı Esasî'nin padişaha istediği kişileri yurt dışına sürme yetkisi veren 113. maddesini anımsatır:

Yutmayın yüz on üçüncü bendi ey meb'uslar,
Hazm olunmaz, doksan üç tarihinin mâcûnudur.
Meclis'in ilk ictimâ'ında hemen tâdil edin,
Eski Kanûn-ı Esâsî bir polis kanûnudur!

Ancak, onca umut bağlanan özgürlüğün gelmesi, sorunların çözülmesini sağlamaz. Bu, Eşref'te düş kırıklığı yaratır. Artık yakınmaktan öteye gidemeyecektir:

Biz getirdik Şarka son nevzâd-ı meşrûtiyyeti,
Kaldı yâd ellerde ammâ girmeden üç yaşına.

*

Biri gûyâ demirdendir, biri altından mâmûl,
Cevâbım şimdilik böyle, eğer lâzımsa ciddiyyet,
Biri boynumda hâlâ, sıkletinden bîhaber sanma,
Ağır zencîr-i istibdâddan zencîr-i hürriyyet!

Bu konuda en ilginç yargısı, özgürlük ışığını elektriğin gücüne benzeten dörtlüğündedir:

Gûyâ elektriktendir hürriyyetin ziyâsı,
Kullanmayı bilenler eyler evi münevver.
Bilmeksizin ederse iş'âle kim tasaddî,
Hem kendisi olur kül, hem ev yanar berâber!

b) Yolsuzluklara, Bozukluklara Karşı:

Eşref, her türlü yolsuzluğu, yönetimdeki bozuklukları şiddetle eleştirir. Abdülhamid ile çevresindekilere yönelik yergi şiirlerinde, devletin çöküşe yüz tutmasına yol açan çeşitli eylem, işlem ve olgular üzerinde durur. Dizeleri alt alta sıralanarak, Osmanlı Devleti'nin Abdülhamid dönemindeki panoraması çizilebilir:

Bosna, Girid'le Kıbrıs, Mısr ü Tunus giderken
*
Yemen evlâd-ı İslâmın mezaristânı olmuştur
*
Yüz tuttu inkırâza cism-i cesîm-i devlet

Kimi kıt'alarını Abdülhamid'in ağzından yazar, kimisinde Abdülhamid'e seslenir, ya da Abdülhamid'den söz açar. Bunlarda da aynı gözlemleri ve acı yakınmaları dile getirmektedir:

Zamânımda olan herbir fenâlıktan haberdârım
*
Pâdişâhım bir dırahta döndü kim gûyâ vatan
*
Gitgide zulm etmeğe elde ahâlî kalmıyor
*
Öyle bir hünkâr ile millet belâya düştü kim
*
Zulmü bitmek bilmiyor ma'bâdinin ma'bâdi var
*

Kemâl erbâbını mahv ettin, alçaklar yetiştirdin

*

Fesâd ü fitnede, icrâ-yı envâ'-ı mezâlimde
Nazîrin dehre gelmez bir daha, millet emîn olsun.

Yolsuzluklar, sorunlar saymakla tükenmez. Memurların yapıp ettikleri, yiyicilikleri bunların başında gelir:

Her biri hâlince icrâ-yı mezâlim etmede,
Görse bir me'mûru insan bir şaki' zann eyliyor.

*

İlâhî! Zulm-i me'mûrîn ile zâten yıkılmıştır,
Şu mülke merhamet eyle...

*

Rüşvet i'tâsını men etmeğe me'mûrîne
Bâri efrâd-ı ahâlîyi yemin ettirelim.

Abdülhamid ile çevresindeki yüksek rütbeliler de, bu yolda memurlara örnek olurlar:

Cihanda pâdişâhım hayret-efzâdır fütûhâtın,
Ahâlînin elinden zabt olunmuş çiftlikâtın var.

*

Ser-i kâra geçenler olduğuy'çün hâin-i millet

*

Nerede var ise p... ve p....
Nefes aldıkça alır rütbe, nişan!

*

Erbâb-ı merâtibden olan öyle zevâta
Bir formalı haydut çetesi dense sezâdır!

*

Vükelâyı sıraya çeksem eğer zâhir olur
Kimi hırsız uğursuz, kimi nâdân gibidir.

Can ve mal güvenliğinin sağlanmamış olması da önemli bir sorundur:

Eşkiyâ her çaldığın verse halâs olmaz yine,
Bak ne rütbe mültezem âsâyişi insanların.

*

Polislerle becâyiş oldu gûyâ eski hırsızlar

*

Vatan hâlî değil her yerde erbâb-ı şekavetten

Eşref'in yergilerine konu olan pek çok olgudan biri de donanmanın, ordunun içler acısı durumudur:

Zırhlılarda ne kazan var, ne kömür var, gûyâ
Cümlesi sâhil-i deryâda ceseddir bî-ruh.

*

Donanmadan eser yok, sanki Tersane, tershâne,
Mesâil-hâne şimdi sevâhil-i mekteb olmuştur.

*

Kışlalar sâye-i şâhânede cennet gibidir
Bir giren sonra içinden gâvur olsa çıkamaz.

*

Fişenksizdir tüfenkler, gülle yok, toplar
mu'attaldır

İkinci Meşrutiyet'ten sonra durumun değişmediğini görünce, yergilerini yeni rejime yöneltir:

Mutlakiyyet girdi ammâ reng-i meşrûtiyyete,
Hep avâmil eski enkazın yeni bânîsidir.

*

İttihâd'ın anılınca o mübârek (!) nâmı,
Eşrefâ, hâtırıma bir sürü katil geliyor!

*

Olma agrâza hedef, yoksa iki şâhid bulub
İrticâiyyûndan derler, ...erler ananı!

*

Pek de çokmuş kahbe meşrûtiyyetin zen-pâresi,
Şimdi beydir eskiden binlerce uryânın adı.

c) Yeniliklere Açık:

Eşref, örnek aldığı Tanzimat aydınları gibi, Batılaşmadan yanadır:

Nasıl zıdd olmasın âlemde Garbiyyûna Şarkiyyûn
Güneşten hepsini gûyâ ki nûrun mâh almıştır.
Ziraât, marifet, san'at, saâdet şimdi onlarda,
Cehâlet, meskenet, zillet, rezâlet bizde kalmıştır!

*

Otuz yıldır ilerler Avrupa sür'at katarıyla
Mezâlimden, yazık, Türkiyye'nin hâl-i perîşânı.

*

Garba nisbet biz henüz insan değil müsveddeyiz

Eski öğretim kurumlarıyla tekke ve medreselerin «cehâlet»i beslediği, ilerlemeye engel olduğu görüşündedir:

Sarıklı gördüğün câhilleri zann eyleme nevvâb,
Kurutmak'çün dıraht-ı mülkü gûyâ bir diken sarmış.
Başından boynuna indir, anınla boğ hemen kelbi,
Sarık sanma, bir ölmüş beyne tutmuş bir kefen sarmış!

*

Şimdi tekkeler tenbel yatağıdır bütün,
Medrese sâkinleri asker kaçağıdır bütün.

*

Nedir bu türlü türlü sendeki efsâneler vâiz,
Bakılsa senden âkildir bütün divâneler vâiz.

Bu nedenle, yabancı dil öğrenmekten, bilimi, düşünceyi, felsefeyi Batı'dan almaktan yanadır. Oğluna şöyle seslenir:

İngiliz, Alman, Fransız dillerinden bir dili
Öyle öğren kim, duyanlar ecnebî zann eylesin.
Şarka Garbın fikrini nakl et, seni seyr eyleyen
Âdetâ Kant'ın çırağ-ı mektebi zann eylesin.

Eşref'in, yeniliklere açık bir aydın olduğunu ortaya koyan daha birçok dizesi vardır:

Az gelir gönlümce cumhûriyyetin hürriyyeti!

*

Derûnunda öldürdüm aç susuz can vermeğe râzı,
Hükümdârân-ı asrın kellesinden bir saray olsa!

*

Yeni âletlerle ziraât ediniz

Namık Kemal'in «Biz o nesl-i kerîm-i dûde-i Osmânîyiz kim» dizesindeki Osmanlılık anlayışına karşı çıkarak

Neden Osmanlıyız bilmem ki, biz Türk oğlu
Türküz yâhû

dizesini yazması da, dönemine göre bir ileri görüş sayılmaktadır.

O kaç göç çağında, Eşref, kadın-erkek eşitliğini ilk savunanlardan biri olarak da karşımıza çıkar:

Dayattı İngiliz nisvânı, hakk-ı intihâb ister,
Beğenmek bir koca, ma'dûd bizde hacâletten.

N'olur bir kız da varsın kendi zevc intihâb etsin,
Bu yüzden bâri bir kerre nasîb alsın tab'iatten.

d) Eylemci Yönü:

Eşref, kimi dizelerinde eylemci bir dava adamı kimliğindedir.

Mısır'da yazdığı bir dörtlükte şöyle der:

Şeref yok hem kaçıb hem bayrak açmakta;
bugün erlik,
Hayâtı düşmen-i hürriyyete kıymetli satmaktır.
Yazıb çizmek abestir, geçti çoktan vakt-i
neşriyyat,
Hüner şimdi gidib İstanbul'a bomba atmaktır!..

Aşağıdaki dizelerinde de, «Yâ İlâhî, kahr ü tedmîr et hükümdârânını» yollu Tanrı'ya sığınmalardan uzaktır:

Umumî bir hücûm ettir ki cellâdı ezib geçsin,
Bizim evlâdımız yoksa kurtulmaz esâretten.

*

Ne mümkün başka türlü bizce istihsâl-i hürriyyet,
Çalış hünkârı kaldır ortadan, hal' et hilâfetten.

*

Dövüb eşşek gibi vâliyi sürsünler çıkarsınlar,
Budur insanca şimdi beklenen her bir vilâyetten.

*

Dökülen kan boşa gitmez reh-i hürriyyette,
İnkılâba olur er geç cereyânı bâdî.
İç yüzünden çürütüb rahneler eyler peydâ,
Temelinden göçürür heykel-i istibdâdı!

B) Kişileri Konu Alan Yergileri:

Bunların bir bölüğü geleneksel yergi anlayışına bağlı, konu aldığı kişiyi yerin dibine batıran, sövgülerle dolu hicviyelerdir. Nazmi adlı kişi için yazdığı aşağıdaki dörtlük, bu kümedeki yergilerine bir örnektir:

Âferin gayretine Nazmî-i sahib-i keremin,
Halka g.. vermede ibzâl-i inâyet eyler.
Telgıafa direk olsa yediği ...ler eğer,
Şarktan garba beş on kerre kifayet eyler!

Kimi yergi şiirlerinde ise, belirli bir kişiyi hedef almakla birlikte, toplumsal eleştiriye dönüktür. Hedef aldığı kişi bir yolsuzluğun, bir bozukluğun simgesidir. Bir vezir için yazdığı aşağıdaki dörtlükte görüldüğü üzere:

Hamiyyetsiz dedim hakkında, afv et, infi'âl etme.
Hamiyyetsizsin elbette vezâret var iken serde.
Değil mi, bir düşün, ikbâline merhûn vicdânın?
Be vicdansız teres, hamiyyet nerde sen nerde!

Abdülhamid'in kişiliğine yönelik pek çok yergi şiiri de bu kümeye girer.

C) Şaka Amacıyla Yazdıkları:

Bu tür kıt'aları yakın çevresindekilere, daha çok da İzmir'deki aydınlara yöneliktir. Yakın dostu Tevfik Nevzad'ı konu alan kıt'alarının sayısı pek çoktur.

Kendisini üstad belleyen Neyzen Tevfik için yazdığı kıt'aları, bu kümedeki verimlerine örnek olmak üzere, topluca veriyoruz:

Kimseler Hâfız'ın alnı yere gelmiş diyemez,
Doğduğundan beri kıç dönmedi Şeytan'a bile.
Çok cevâmîde, mesâcidde dolaştı amma,
Koymadı alnını hiç secde-i Rahmâna bile.
Hacıyatmaz gibidir sanki köpek oğlu köpek,
Ayak üstünde kalır düşse de mîzâna bile!

*

Her makâmı âlem-i lâhûta aks-endâz olub,
Sanki imdâda gelen Tevfîk'e Cebrâîl'dir.
Canlanır herkes o taksîm eylese mahşer gibi,
Nâyı gûyâ Neyzen'in bir sûr-ı İsrâfîldir!

*

Mûsikî İzmirli Tevfîk'in bugün öz mâlidir,
Münkirân-ı Hakka karşı şâhîd-i dünyâ çıkar.
Hazret-i Hâfız izâle etti nâyın bikrini,
Her delikten şimdi bin evlâd-ı Mevlânâ çıkar!

*

Yağlasın kız neyini hazret-i pîr,
Bârek-allah, koca Hâfız alıyor.
Bâ'demâ kalmadı hâcet nefese,
Kamışı şimdi ..tünden çalıyor!

Aşağıdaki dizeleri, onun dostlarına yönelik yergiler yazmasının nedenini açıklayabilir:

Bir güzel mazmun bulunca Eşrefâ,
Kendimi hicv eylemezsem kâfirim!

*

İstemem çatmak, darıltmak dostları;
Pîr-i fânîyim, dokunmam her tele.
Ah, lâkin kıt'amı yazmak için
Muktazîdir hâmeyi almak ele.

D) Çeşitli Konular:

Eşref, yukarıdaki kümelemeye girmeyen, başka konuları ele alan şiirler de yazmıştır. Bunlar arasında, insanoğlunun yaratılışından kaynaklandığına inandığı birtakım kötülüklere değinen pek çok dize vardır. Mezartaşına yazılmasını istediği dörtlük gibi:

Kabrimi kimse ziyâret etmesin Allah için,
Gelmesin redd eylerim billâhi öz kardaşımı.
Gözlerim ebnâ-yı âdemden o rütbe yıldı kim,
İstemem ben fâtihâ, tek çalmasınlar taşımı!

E) Kendi Dizeleriyle Eşref:

Son olarak, Eşref'in «kendisini» yansıttığı dizeleri üzerinde durmak istiyoruz.

O, birçok şiirinde başına gelenlerden yakınmakla birlikte, doğruyu söylemeyi, namuslu olmayı, açık alınla yaşamayı ilke edinmiştir:

Eylemem ölsem de kizbi ihtiyâr,
Doğruyu söyler-gezer bir şâirim.

*

Kizb ile ülfeti yoktur dilimin

*

Kadr ü nâmûsumla ahrârâne imrâr-ı hayât,
Sen gibi bir pâdişâh olmaktan evlâdır bana!

*

Olsa da âb-ı hayât içmem elinden nâkesin,
İntihârı eylerim tercîh nâmûsumla ben.

*

Arızî öyle ne rütbe, ne nişânım olsun,
Çıkayım alnı açık âlem-i istikbâle!

O, doğruyu söylemenin, doğru yoldan sapmamanın nelere mal olduğunu, nelere yol açtığını bile bile bu yolu tutmuştur:

İstikametten udûl ettirmedi vicdânımız,
Kim muvaffak olmadık vaktiyle cem'-i servete.
Olmayan hatt-ı hatâsı eski bir defter gibi,
Devr olunduk devr-i istibdâddan hürriyyete!

*

Çektiğim cevr ü cefânın sebebinden sorma,
Deme kim: «Bâdıhavâ menkabe tellâlı budur».
Habs ile, nefy ile, işkence ile ömrü geçer,
İşte Türkiyye'de şair olanın hâli budur!

*

Eylemem hicv-i edânî eylemekten ihtirâz,
Olsun onlardan denî dûçâr-ı vehm ü bîm olan.
Bir zarar gelmez o kâfirlerden aslâ, gelse de
Âteş-i Nemrûd'dan korkar mı İbrahîm olan!

Eşref, yergileri söz konusu olunca, alçakgönüllü davranmaktan kaçınır; hicviyelerinin Nef'î'ninkilerden daha üstün olduğunu ve alçaklara yıldırımlar yağdırdığını belirtir:

Pâdişâhım, vak'a-i Nemrûd'u bir der-hâtır et,
Ben de Hakk'ın gerçi bir mahlûk-ı
bî-dermânıyım.

Çok mudur karşı gelib etsem seninle harb ü darb,
Sen mezâlim şâhısın ben de suhan sultâniyım!

*

Oku eş'arımı bir kerre benim,
Deme Nef'î'ye o bir hârikadır.
Ehl-i nâmûs olana hoş görünür,
Fakat alçaklara bir bârikadır!

*

Yeniyi, eskiyi bir kerre oku, derk eyle.
Eskinin söyle ki vâcib mi değil mi def'i.
Kılıca karşı ehemmiyeti olmaz tîrin,
İşte Şemşîr-i Zebân, işte Sihâm-ı Nef'î!

*

Kahr için hasmımı bir ra'd-ı kazâdır kalemim,
Lekeler zâlimi, püskküllü belâdır kalemim.

Karşımda nice erbâb-ı denâet titrer,
Hâkim-i mahkeme-i hükm-i cezâdır kalemim.

*

Eşrefâ, meydân-ı hicvin Haydâr-ı kerrârısın,
Yok zebân-ı zülfikarından senin can kurtaran.

*

Eşrefâ, düşmana doğrusu bir şer olurum!

Son olarak, Eşref'in şiir anlayışını yansıtan iki dörtlüğünü aktaralım:

Hâmemi âheng-i matbu'âta tevfîk eyleyib,
Şiiri bin külfetle söyler, bî-tekellüftür derim.
Bir kolay san'at mı var âlemde şâirlik gibi,
Sözlerimde olmasa ma'nâ, tasavvuftur derim.

*

Ekserî hicvimde ta'yîn-i esâmî eylemem,
Fikr-i mahsûsumca bu hâlin şudur ki mûcîbi:
İsterim her bir denîye kabil-i tatbîk olub,
Kullanılsın herbiri bir numrosuz gözlük gibi!

III
ŞİİRLERİ ÜZERİNE YARGILAR

Eşref'in yergi şiiri alanındaki gücü, İkinci Meşrutiyet'in ilanından sonra hiç tartışılmadan onaylandı. Günümüz yazarları, edebiyat tarihçileri, eleştirmenleri de aynı yargıya varıyorlar:

«Türk edebiyatının en büyük yergicisidir.»
(Behçet Necatigil, *Edebiyatımızda İsimler Sözlüğü)*

«Hiciv şiirimizin en kuvvetli örneklerini o verdi.»
(İlhan Selçuk, *Cumhuriyet,* 22.7.1977)

Bu alt bölümde, Eşref'in yergi şiirleri üzerine değerlendirmeler aktaracağız.

AHMED TEVFİK:

Kıt'alarının çoğunda kişisel amaçların izi değil, hakkı savunma amacı görülür, yıldırım gibi seçilir.

Hak ve adaleti savunmadaki cesurca özenine bakılınca, dayanıklı kişiliğine «adalet savcısı» unvanı da verilebilir. Hükümet savcısı, adliye binasının temelini sarsacak bir tavırla, haksever kulakları patlatacak bir seslenişle Eşref'in hak ve adalete saldıran bir kimse sıfatıyla mahkûmiyetini isteyebilir. Varsın istesin.

Umulur ve yakarılır ki, Eşref gibi hakka hizmet eden kimsenin zulüm görmüş olması, mutlak adaletin ortaya çıkmasına vesile olur.

20 Haziran 1319/1903
(İ.M.K. İnal'ın *Son Asır Türk Şairleri*'nde)

HÜSEYİN KÂMİ:

Eski dönemde bütün diller «riyasız dua» ile uğraşırken, topluluklarda, toplantılarda gözüpek bir biçimde uzanan, ancak bu saygın şairin diliydi. Biraz daha açık söyleyelim: Biz, Eşref'in kıt'alarını ezberleyip okuyabildiğimiz için, kendimize bir cesaret payı bile çıkarırdık. (...)

Eski dönemde hükümetin eleştirilebilmesi birçoklarımızın akıllarımızdan bile geçmezken, Eşref:

Mansıb erbâbı yemîninde sebât eylemiyor

yolundaki sözleriyle herkese ibret dersleri veriyordu. Bunların büyük ve ulusal savaşımlar olduğunu sanırım ki bugün her insaf sahibi itiraf eder. İstibdad ilerigelenlerini Eşref kadar hiçbir dil bu derece açık ve sürekli bir biçimde milletin gözleri önünde sergileyememiştir.

(*20. Asırda Zekâ,* S. 7, 10 Haziran 1912)

İSMAİL HABİB SEVÜK:

Eşref adı anılınca, öyle birçoklarının sandığı gibi o, ne öyle yalnız şiirleri bir kitaba geçmeyecek kadar müstehcen bir hicivci, ne de öyle kelimeler kullandığı manzumelerinde bile sadece dudaklarda gülümseme çizmekle yükümlü bir eğlendirici değildir.

O, kendi alanı içerisinde tam anlamıyla bir toplum şairidir. Nesnel bir güçtür. Kendi düzeyine ve kendi uzmanlığına göre şiirin orijinal objektifini çağının üzerine çevirmiştir. Ve bize ayakta kalmaya haklı eserler vermiştir. Onun asıl gücünü de işte burada aramak gerekir. Yoksa onun Nef'î'den daha «ateş zebân» olduğunu, sövüp saymaktaki gücüyle ölçmek hiç doğru olmaz. O, dıştaki şiirini yakalamak noktasındandır ki, asıl yüksekliğini göstermiştir.

(*Edebî Yeniliğimiz,* İst. 1931)

LÂEDRÎ:

Büyük hiciv şairi Eşref'in «Hasbihâl» ve «Lâzımsa» adlı uzun şiiri ve benzerleri siyasi şiirlerin en kuvvetlilerindendir. Bunların halkımız üzerindeki etkilerini nasıl inkâr edebiliriz. O, uzun süren bir mutlakiyet dönemi içinde İkinci Abdülhamid ile çevresindekileri yerip aşağılamaktan çekinmemiş, yazıları bellekten belleğe, dudaktan dudağa aktarılmıştır. Halk bunları okumakla teselli oluyor, baskı yapanlardan bir çeşit intikam alıyordu.

İnkılâbın zorunlu olduğunu kafalara ve ruhlara bu şiirlerin aşıladığını inkâr edebilir miyiz?

(*Haber,* 16.11.1941)

ZİYA SOMAR:

Fatih'in divanını, Ömer Hayyam'ın rubaîlerini tekar tekrar okumaya erişen Türk okuyucusu, sür-

günden sürgüne giderek, ülkede her türlü kör zorbalığa ve acımasızlığa bir an boyun eğmeksizin en ağır ve ezici diliyle küfür eden; şiiri, ipekböceğinin hâreli salyası ve örümceğin saydam ağı gibi, benliğinin iliklerinden süzerek bazan bireylerin, bazan toplumun manevî yüzüne fırlatan *şair* hakkında, Türk okuyucu, sadece kahve sohbetlerini dolduran yakası yırtık fıkra ve mısralardan başka ne biliyor? Her şiirini, zekâsının sert ve kıvılcımlı parıltıları içinde birer çelik parçası gibi döverek tavlayan Şair Eşref ne ahlâkını yalnız beyaz rakı kadehinin dibinde birer zevk ve alışkanlık damlası halinde sulandırıp cıvıtmış bir adamdı, ne de yalnızca şereflere ve değerlere saldıran kıskanç bir kavga adamıydı. Onun bu dişli tırnaklı mısralarının dibinde öyle anlamlı ve toplumcu, fakat duygularını yalnız görenek inanışlar içinde çürütmeyip daima hür ve firarî bir ruhun kaba sığmayan atışları ile taze ve havadar kılmış öyle kendinden doğma görüşler ve sezişler vardır ki, bunu bulmak için, bir an bu hamlelerin biraz etten ve sinirden yapılmış dışını geçmek ve sezişin fışkırdığı doğa kaynağına kadar girmek gerekir.

Şiirin değerini, fazlasıyla toplum değerleri ötesinde ve her zaman gönüllerin ölçüsüz beğenileriyle anlamaya çalışan edebiyat eleştirmenliğimiz, doğal olarak, bu şairi, sanat değerleri içine almayacaktır.

(*Yakın Çağların Fikir ve Edebiyat Tarihimizde İzmir,* İzmir 1944)

MİDHAT CEMAL KUNTAY:

Bu ihtilâlsiz fakat büyük şair, hicivci Eşref'tir. Benim kuşağım Hukuk Mektebi'nde okurken Şair Eşref'in kıt'aları, Mecelle'nin maddeleri kadar ezberimizdeydi. Sarayı ve hükümeti hicveden bu kıt'alarla dolu olan genç kafalar, yalnız meyhanede adam öl-

dürmeye alışmış bir memlekette olmasaydık, kanlı ihtilâller çıkarabilirdi. (...)

Ondan önceki hiciv şairleri —Zafernâme sahibi dışında— bireyi hicvettiler. Eşref bireyde hükümeti hicvediyordu. Hatta hükümetlerin kavramlarını!..

(*Son Posta,* 21.10.1945)

REFİK HALİD KARAY:

Gerçek anlamıyla şair olmadığı halde vezinli kafiyeli hicivler söylediği için eskilerin kendisini bu sıfatla andıkları ve bize bu sıfatla tanıttıkları merhum Eşref'in hiçbir yaşımda hayranı olmadım. (...)

Artık bizi Şair Eşref tarzı mizah ve hiciv memnun bırakamaz. Daima daha güzelini, iyisini, temizini, terbiyelisini ve gerçekten esprilisini arayacağız.

(*Akşam,* 12.5.1956)

HİKMET İLAYDIN:

Onun baskın niteliği bir hicviye şairi olmasıdır. Fakat onu beylik bir söz olmaktan kurtarmak gerekir.

Sözgelimi onda dönemini dolduran ve sarsan bir çeşit Namık Kemal, karakterleri kolaylıkla sezen, iki mısra darbesiyle hemen şekilleştiren bir karikatürist, her gerçeği mutlaka iki yönüyle göstererek bir tarafı kızdırırken öbür tarafı güldüren iğneli bir eleştirmen, nihayet kendi gönlünce yaşattığı âlem bir yana bırakılırsa, her türlü dış kurala karşı ateş püsküren hırçın bir bireyci-anarşist ruhu yaşamaktadır.

(*Fikirler,* Ağustos 1947)

HAKKI TARIK US:

Eşref'in nükteyi hicivden ayıramadığını zannettirmek isteyenler Eşref'i az tanıyanlar olduğu gibi,

Eşref'in dilini kaba bulanlar da onun konularını ve karşısındakileri iyi tanımayanlardır:

Dinle sen, bakma kusûra, olsa da savtım kerîh,
Her sühân çıkmaz bizim tezgâhtan böyle nezîh.
Ârife takdîm ü te'hîri bunun lâbe'sefih,
Elverir ıslah-ı nefs eyler ise birkaç sefîh,
Her nasıl yazsan değişmez çünkü ma'nânın adı!

parçası bu türlü düşünenlere Eşref'in kendi verdiği cevaptır.

Eşref'i kendi çağı içinde ve kendi çağı için yargıladığımız zaman onu gerçek büyüklükleriyle görmemiz mümkün ve onunla övünmek hakkımızdır. Eşref sanatındaki ve sanatın elindeki bu özelliklerledir ki, Türkiye'de İkinci Meşrutiyet döneminin açılmasında ve insanların yaşamak hakkı ile vicdan serbestliğini elinde tutmasında en önemli bir görev gördü ve bir adamdan çok bir isyan dönemi oldu ise, bu dönem içinde hele Ege illerinin kültürünü beslemek için başlı başına ve yer yer bir ilerleme etkeni oldu.

Dünyayı mutlu görmek isteyen Eşref, bu ülkede, bir derneğin, bir partinin yapmak istediği demokrasi denetimini adeta tek başına yapabilmiş ve «Birtakım a'zâya mâlik ben de bir cem'iyyetim» demesinde bu bakımdan haklıyken, biz kendisini mutlu edemedik.

(*Aylık Ansiklopedi,* S. 41, Eylül 1947)

SÜLEYMAN ŞEVKET TANLI:

Zekâsında bir nükte ve hiciv kaynağı varmış gibi kolaylıkla söylenmiş hissini veren kıt'alarıyla, yerine göre zulmü iğnelemekte, süngülemekte, haksızlığı keskin ve dokunaklı sözleriyle göğüslemek istemekte gayret göstermiş adam. Bütün ömrü boyunca

istemiş ki padişah, vezir, vali, ulema ve memur, kendince millete yan bakan, işine yalan ve riya karıştıran herkes, şiirinin zehrini tatsın. Onları okuyanlar fena insanlara karşı içinin hıncı ile teselli duysunlar.

(*Tarih Boyunca Güzel Yazılar III*, 2. bas., İst. 1948)

İBRAHİM ALÂETTİN GÖVSA:

Eşref, hiciv yolunda edebiyatımızın en yüksek bir simasıdır. Avrupa edebiyatında bile *satire* denen bu edebî şekilde bütünüyle başarılı olanlar pek azdır. Zaten hiciv sahibine şereften çok mahcupluk getiren bir türdür. Tehlikeli bir silah gibi sahibini de yaralayabilen bir araçtır. Bundan dolayı hiçbir zaman taklide ve tavsiyeye değmez. Fakat Eşref hem yaratılışındaki büyük yetenek bakımından hem de Sultan Hamid zamanının hazırladığı ortam ve sebepler bakımından bunda müstesna olarak başarılı olmuştur. Onun hicvi, Nef'î'nin ve Sürurî'nin hicivlerinden çok daha üstündür. Zaten o kişisel amaçla değil, çok kez memleket kaygısıyla ve gerçekten yerilmeye değer olan fena adamlara saldırmıştır.

Uzun manzumeleri arasında da güçlü beyitleri varsa da en başarılı olanları kıt'alarıdır. İçlerinde çirkin kelimeleri ve açık benzetişleri kapsayanlar varsa da yine hemen hiçbiri bayağı ve iğrenç sayılamaz.

(*Türk Meşhurları Ansiklopedisi*, İst., bty)

HİLMİ YÜCEBAŞ:

Korku nedir bilmeden, yıllarca zâlimleri hicveden, etrafındaki cahillerle alay eden, hırsızları yerin dibine geçiren Eşref, şiddetli ifadesiyle edebiyatımızın kâbına erişilmez bir hicivcisidir.

(*Şair Eşref*, İst. 1958)

BURHAN FELEK:

Meşrutiyet ilan edilir edilmez, ilk işim, bütün hürriyete susayanlar gibi Eşref ve eserlerini aramak, okumak ve doya doya okumak oldu. (...)

Eşref, zekâsı, hiciv ve nüktedeki gücü yönünden edebiyat tarihimizde benzerine bir iki tane ancak rastlanabilen nadirattandır.

Manzumelerinde sık sık rastlanan istihcan, onların değerini düşürmekten çok uzaktır.

Zaten eserin sanatta ve özellikle hicivde müstehcen olması değerine engel değil, çok kez etken olmuştur.

(Cumhuriyet)

HİKMET DİZDAROĞLU:

Eşref, hiciv alanında, kendinden önce ve sonraki bütün şairlerden üstündür ve onlardan ayrılır.

Açtığı yolun ilk yolcusu kendisidir. Ne örneği vardır, ne izleyeni. Kendi yolunu kendi çizmiş, bu yolda tek başına yürümüş, bu yolun tek yolcusu olmuştur.

Eşref'in en müstehcen kıt'alarında bile *banalité*'nin zerresi yoktur. İşte Eşref'i öteki hiciv şairlerinden ayıran en önemli nokta budur.

Sonra Eşref, hicvinin konusu ve içeriği bakımından da ötekilere benzemez. Kişisel kırgınlıkları, pek az kıt'asına konu olur. O en çok millet ve memleket hayatında gördüğü düzensizlikleri, aksaklıkları, bunlara yol açan kişileri diline dolardı. Fakat burada kişi, birey olmaktan çıkar; bir karakter, bir tip olarak belirir. Bunun birkaç istisnası vardır ki, asıl kuralı bozmaz elbet.

Haksızlığa isyan ve onu yerginin ölümsüz diliyle sergileme, ruh yapısının temelini oluşturur. Belki de

hiçbir şair, onun kadar çağını karikatürize ve karakterize edememiştir.

Zaten onun ustalığı burada. Olanları büyütmüyor, bozmuyor da; olayı, yalnızca karakteristik çizgilerle sergiliyor. Hicvi yıkıcı değil, yapıcı ve yaratıcıdır. Eşref'in kıt'aları birer espri komprimesi gibidir; gücünü ifadesindeki şiddetten değil, esprisinin özelliğinden alır. Küfrederken bile başkadır. Usulîzade Eşref olduğu hep bellidir. Bir kelime ile o, «Eşrefâne hicv»in özgün yaratıcısıdır. Eşref'i bir bütün olarak ele alacak bir eser, edebiyatımıza çok şey kazandıracaktır.

(*Hisar,* S. 16, Ağustos 1961)

FAHRİ UZUN:

Eşref'in ilk ve en esaslı kişiliği, olayları tam bir yetkinlikle görmek ve sonra onları cevaplandırmak bakımından eleştirici bir hicivci oluşudur. O, en çetin olayları hep bu gözlükle görür. (...)

Hiciv bakımından müstesna bir değer olan Eşref'in en yüzeçıkan kişiliğini, onun gerçekten müstehcen ve kaba sözleri üstündeki üstün sanatçılığı besler. Yoksa, şiddetli olmayan, ve yalnızca realiteye şöyle bir dokunup o konuyu aruz ve kafiyenin çerçevesine almak, bu, Eşref'in birinci plandaki yeri ve kişiliği değildir. Bazı yazarlar Eşref'i edepli göstermek çabasına düşüyor ve o yöne doğru ağdıkları görülüyor. Bu niçin gereklidir? Sanat her şeyi kapsıyorsa ve sanat gereciyle işlenerek her ifade mubah oluyorsa Eşref'ten bunu saklamak, onun gerçek ve çıplak kimliğini belirtmemek beğenilir bir çaba olabilir mi?

(*Bütün Eşref,* İst. 1964)

CEVDET KUDRET:

Türk edebiyatında başlangıcından bugüne kadar yetişen hemen bütün şairler hep ciddi şiire önem vermişler; yergi çeşidine ise, ancak yeri geldikçe, arasıra başvurmuşlardır. Eşref ise, yergiden başka şiir yazmayı düşünmemiştir bile. Onun ciddi bir eda ile başlayan şiirlerinin dahi, dönüp dolaşıp yergiye döküldüğü görülmektedir. (...)

İstibdat devrinde olduğu gibi, Meşrutiyet devrinde de, her türlü kanunsuzluğa karşı kalemini bir silah gibi kullanan Eşref, yaşadığı çağda, özgürlükten yana olanlarca derin bir sevgi ve saygı ile karşılanmıştır. Yergileri, her sınıf halk arasında hızla yayılmıştır.

Gerek o devirde, gerek daha sonra, onun çığırını yürütmek isteyenler, (...) «hicviye» adı altında, kahvehane dedikodularını aşmayan, edep dışı birtakım açık-saçık laflar karalamaktan ileri gidememişlerdir.

(*Eşref - Hicviyeler,* 3. bas., Ank. 1970)

FERİT ÖNGÖREN:

Eşref'de bütün olarak hiciv, bir efe duruşuna gelip dayanıyor. Bir paşaya sığınıp diğer bir paşaya vurmak gibi bir Osmanlı hiciv geleneği Eşref'de sözkonusu değildir. Bu nedenle hep ortada kalmış, sürülmüş, kitaplarını dışarda bastırmış bir hicivcidir. Eşref'in bir diğer özelliği de, şair olarak yalnızca hiciv yazmış olmasıdır. Düzyazıları da aynı hiciv havasını taşır. (...)

Eşref, aynı zamanda Batıdan gelme, parlamentarizm, enternasyonal, grev, piyango gibi deyimleri, kavramları rahatça ve bol bol kullanmıştır. Denilebilir ki, günümüzde bir mizahçının üstüne söz ede-

bileceği bütün çağdaş kavramlar, motifler, kurumlar, ilk kullanılış biçimleri Eşref'de görülebiliyor.

(*50 Yılın Türk Mizahı,* İst. 1973)

OKTAY AKBAL:

Eşref'in Abdülhamid için yazdığı yergileri pek çok... Bilmem bugünkü «eski özlemcileri», «padişahçıları», «Abdülhamid övgücüleri» bu şiirleri görmezler mi? Eşref neden yazmış bütün bunları, hiç düşünmezler mi? (...) Eşref'in şiirleri de Abdülhamid'i, onun dönemindeki acıları yaşatan birer belge olarak yaşıyor.

(*Cumhuriyet,* 18.2.1978)

MEHMET ERGÜN:

Eşref'i kendisinden önceki heccavlardan ayıran; sonrakilerle öncekilerin arasında bir geçiş noktası, bir köprü durumuna getiren temel öge, düzen içerisinde kalarak değil de, bir seçeneğe yaslanarak hicvetmesidir. Kişiselliğe sürüklenmemesinin de, hicvi ayağa düşürmemesinin de gerisinde yatan neden budur. (...)

Eşref, asıl özgürlük tutkusunu dile getirdiği ürünleriyle ayaktadır. Gündemden çıkmayan ve önceliğini koruyan bir madde çünkü özgürlük sorunu. Döneminin bilinciyle de olsa, bu sorunu dile getirdiği ürünleri, günümüzde de etkileyici olabilmektedir. Yani Eşref, salt hicve getirdiği yeni solukla değil, üzerinde durduğu ana sorunsalla da günümüze ulaşmayı başarmış bir sanatçıdır.

(*Türkiye Yazıları,* S. 58, Ocak 1982)

FİKRET OTYAM:

Onun zamanında hür, demokratik rejim, Danışma Meclisi neyim yoktu, zora gelince Padişah, «hür-

riyet» getirmiş idi memlekete, nitsin Eşref, ağzı da bağrı da yanmıştı bundan da; durur mu, durursa da yaraşmaz Eşref'e, alır kâğıdı kalemi, o dönemi bilmeyen bizlere yadigâr bırakır dört mısra ile bir tarih kitabına bedel olarak:

Vakt-i istibdâdda söz söylemek memnu' idi,
Ağlatırdı ağzını açsan hükûmet ananı.
Devr-i hürriyyetteyiz şimdi, değişti kaide:
Söyletirler evvelâ, sonra ...erler ananı!

Ne ki, o zamanlarda 141, 142. maddeler neyim olmadığından Eşref yine de,

Varsa fikrimde hatâ, afv etmeyin, tashîh edin,
Varsın «enternasyonal» olsun bu divânın adı!

deyivermiş, koymuştur yüreğinden geçeni ortaya ve bunu tüm diyenler gibi yine tıkılmıştır mapus damına...

(*Türkiye Yazıları*, S. 58, Ocak 1982)

AZİZ NESİN:

Eşref, taşlamayı özellikle özgürlük savaşımında zorbalara ve zorbalığa karşı bir silah olarak (çürütme ve çürüterek yıkma silahı) kullanmıştır. Onda taşlamanın işlevi daha çok politiktir.

(*Dönemeç*, S. 58, Mayıs 1982)

EFDAL SEVİNÇLİ:

Eşref, kişiliğiyle II. Abdülhamid yönetimine karşı direnmiş, şiirleriyle direncini yaygınlaştırmıştır. (...) Hiç kimseden korkmadan şiirleriyle kavga eden Eşref, bugün bile, dili eskise de yergiye uygun her ortamda adı anılan, şiirleri okunan özgürlükçü bir ozandır.

(*Dönemeç*, S. 58, Mayıs 1982)

YAŞAR AKSOY:

Şair Eşref, Türk yergi sanatının olduğu kadar, toplumsal gelişmemiz içinde ilk özgürlüklerin kazanılmaya çalışıldığı İstibdat dönemindeki uğraşı nedeniyle Türk Devrim Tarihinin en önemli isimlerinden biridir. 31 Mart İsyanını bastırmak için hareket geçen Hareket Ordusu'ndaki bir Türk askerinin silahındaki kurşun ne önemde anlamlı ise, şüphesiz Anadolu'da halkın diline düşen Eşref Yergilerinin anlamı da o derece önemlidir.

(*Dönemeç,* S. 58, Mayıs 1982)

ATİLLA ÖZKIRIMLI:

Aslında Eşref büyük bir şair değildir. Ama seçtiği yolda bugün bile aşılmamış bir hiciv ustasıdır. Bir yetenektir ve bu yetenek kendi türünde Nef'î'den sonra en başarılı örnekleri verir.

(Türk Edebiyatı Ansiklopedisi,
C. 2, İst. 1982)

MEHMED KEMAL:

Divan şairleri hicviyelerinde kişileri yeriyorlardı. Eşref, kişileri yererken düzeni de yerdiğinden dayanılmaz olmuştur. Şiirle düzen yericisi olmak belâlıdır.

Şiirleri arasında duygusal olanları yok mudur? Elbette vardır. «Kişi hissettiği nisbette yaşar» dizesi onundur. Ama ondan sonra, «İnsan âlemde hayâl ettiği nisbette yaşar» dizesi daha çok üne kavuşmuştur. Belki de Yahya Kemal, bu dizenin unutulduğunu gördüğünden, Eşref'ten esinlenerek söylemiştir.

(*Cumhuriyet,* 17.7.1983)

IV
GENEL DEĞERLENDİRME

Eşref'in geleneksel yergi anlayışını aşarak toplumsal eleştiri alanına girmesi, Abdülhamid rejiminin kalemlere ve ağızlara kilit vurmaya yöneldiği yıllara rastlar. Anlamlı bir kesişmedir bu. Tanzimat'ın getirdiklerinin etkisiyle özgürlükten ve insan haklarından söz edebilen aydınlar başta olmak üzere, sultanın tüm uyrukları yeniden «depolitize» edilmiştir. Abdülhamid yönetimi, benzeri baskı rejimleri gibi, hapis-işkence-sürgün düzeneğini işleterek ortalığı sütliman edeceğini sanmaktadır. Ve, yine tüm baskı rejimleri gibi, «söz»ün gücünü hesaba katmadığından, daha ilk adımda yara almıştır.

Mısır'a gidip Jön Türklere katıldıktan sonra, Eşref'in «söz»ünün gücü birdenbire artar. Osmanlı Devleti sınırları içerisindeyken çok dar bir çevreye yayılabilen yergi şiirleri, *Deccâl*'inin ve öteki kitapçıklarının yayımlanması ile, —başka Jön Türk yayınlarıyla birlikte— Yıldız Sarayına yönelik birer söz bombası olup çıkar...

İkinci Meşrutiyet'in ilanından sonra adına bir gazete çıkarılacak ölçüde ünlenmiş olan Eşref, bu kez yeni rejimi —bombalamasa bile— sarsmaya başlar; bu yüzden de dışlanır.

Burada, «hassasiyetin, imanın yerini zekâya bıraktığı zamanlarda güçlü mizahın hükmünü süreceğini», «mizahın sadece zekâ ile işlemesine karşılık hicvin hem zekâ hem imandan güç aldığını» gözönüne

almak gerekir. Sadri Ertem, «Bir şeye inanmayan adam hiciv yapamaz,» der ve ekler: «Hiciv, yaşanacak bir hayat tasavvuruna dayanarak gelişir. (...) Hicivde, olması gereken hayatı olumsuz şekilde anlatan bir idealizm ve zekâ eseri göze çarpar.» (25). Eşref, yüzyıllar boyu «Tanrının yeryüzündeki gölgesi» olarak görülmüş olan sultana, mutlak otoriteye yergi bombaları yağdırırken hem zekâya, hem özgürlük tutkusuna (inancına) yaslanıyordu. Ve, «düzen içinde kalarak değil, bir seçenek adına» hicvetmekteydi; «varolanı sabit veri olarak alan önceki heccavlardan ayrılmasını sağlayan temel öge» buydu (26).

Bütün bu değerlendirmeler, kanımızca, Eşref'in yergi şiirlerinin vurucu etkiyi sağlamasının gerçek nedenini ortaya koymaya yetmez. Etkiyi sağlayan, bomba benzetmesini gözönüne alırsak, bombanın «tahrip gücü»dür. Bu güç nereden geliyor? Eşref'in şiirini güçlü kılan nedir?

Eşref'in —eski edebiyatta «mazmun» denilen— buluşları çarpıcı, etkileyicidir. Bunda, halkın içinden yetişmiş bir kimse olmasının büyük payı vardır: Yüzyıllar boyu halk ağzında oluşan atasözleri, deyimler, deyişler... dilin rengini, kokusunu verir. Sövgülerin, argo sözcüklerin zaman zaman yerginin «tuzu biberi» oluşu gibi... Eşref, bütün bunları yergi şiirlerinde başarıyla ve çarpıcı biçimde kullanmıştır (27). Özellikle, kıt'alarının en vurucu yeri olan son dizelerinde:

---

(25) Sadri Ertem: **Fikir ve Sanat**, İst. 1938/39, s. 99.

(26) Mehmet Ergün: «Eşref ya da 'Özgürlük Tutkusu'», **Türkiye Yazıları**, S. 58, Ocak 1982.

(27) Bugün de Can Yücel'in ilgi gören yergi şiirleri incelendiğinde, dile yaslanma, Türkçe'nin inceliklerinden yararlanma, dilin tadını çıkarma çabası görülür. Salâh Birsel'in denemelerinin ilgi toplaması da aynı nedene dayanır.

Üste oğlu gelip tüy dikti!

*

Bir kucak süngerle düşmüş bir suya eşşek gibi!

*

Sana haşhaş mı dokundu başı dönmüş katırım?!

*

Bir giren sonra içinden gâvur olsa çıkamaz!

*

Hacıyatmaz gibidir, düştüğü yerden kalkar!

*

Bir de dört gözlü olursak n'olacaktır bakalım!

*

Yediğin herzelerin cümlesini kustururum!

*

Tatlı dilden bir söğüş ister misin?

*

Kuş kadar ömrü ola vuranın!

*

Zuhûr etti eşekler sanki aslan postu altından.

*

Çıkar mı bu zamanda doğru çizgi eğri cedvelden?!

*

Söyletirler evvelâ, sonra ...ler ananı!

*

Şimdi bir de kıçımızdan Hacıyatmaz çıktı!

Bu vuruculuğu, onun «toplumun realitesine nüfuz» özelliğiyle ([28]) de açıklayabiliriz.

Eşref'in yergi şiirleri yazıldığı çağda işlevini yerine getirdiği gibi, sonraki dönemlerde de zaman zaman başvurulan bir siyasal savaşım aracı olmuştur: Gazeteler, «olağanüstü dönemlerde hemen Fikret'in,

(28) Bu ölçüt Sadri Ertem'dir; Neyzen Tevfik'in yergi şiirleri için kullanmıştır (A. Kabacalı: **Çeşitli Yönleriyle Neyzen Tevfik**, İst. 1987, s. 86-87).

Eşref'in taşlamalarına el atarlar» (29); dergilerin böyle dönemlerde Eşref'i gündeme getirdikleri (30) görülür.

Eşref, «olağanüstü» dönemler son bulup gerçek demokrasiye geçildikten sonra da okunacak bir şairdir. Güçlü yergi şiirleri, hemen her dönemde ilgileri çekecek özellikler taşımaktadır.

(29) Aziz Nesin: **Azizname**, 4. bas., İst. 1973, s. 9.

(30) **Türkiye Yazıları** ile **Dönemeç**'in kaynakçada belirtilen sayıları.

EŞREF'İN KİTAPLARI
ve
Eşref'in Yazmadıkları

Kırmızı renkli kabında «30 Teşrin-i Sani 1320'de Mısır'da basılmıştır» kaydı vardır. Bunu «Kahire, 13 Aralık 1904» biçiminde belirtebiliriz.

Kitabın kapağında yer alan beyitler (ikilikler) şunlardır:

Budur adl-i ilâhî, pâydâr olmaz düşer zâlim,
Gelir elbette galib birtakım cellâda «Deccâl»im.

*

Almayan çakmaz, alan hâl-âşinâyândır bunu,
Bir alan, bir almayan âdem peşîmândır bunu.

Kapakta bir de «Kıt'a» yer almaktadır:

Pâdişâhım oku insâf ile hak ver kuluna,
İnfiâl eyleme Deccâl'i görürsen şâyed.
Gördüğüm zulmü cihâna duyurursam çok mu?
'Her ki zahmî hored, elbette figanî dâred' (*).

Kitabın birinci sayfasında «Cülûsundan beri millet perîşân oldu her yüzden» dizesiyle başlayan «Kıt'a» ile bunun hemen altında «İfâde-i meram» başlığıyla şu iki dize bulunmaktadır:

Niyyeti hâlis olunca kişinin,
Hayr olur âkıbeti her işinin.

Bunu, şu açıklama izlemektedir:

(*) «Her kim ki yaralıysa, elbette inleyecektir» (Farsça).

«Deccâl evvelce gazete olarak çıkmak için hazırlanmıştı. Fakat buralarda pek çok gazeteler çıkıp batmış olduğundan, bunun kitap şeklinde çıkması daha münasip olacağını bazı tecrübekârân ehibbâ (deneyimli dostlar) ihtâr ettiler. Ben de kabul ettim. Çünkü yazdığım şey hangi şekilde olursa olsun evvelemirde (öncelikle) ahîren (sonradan) gördüğüm bir zulm ve belâyı neşretmekti. Deccâl'in gazeteye nisbetle daha mücelled bir yolda zuhûru (ciltlenmiş bir biçimde çıkması) arzû-yı fakîrâneme muvâfık (isteğime uygun) geldi. Bunu bu kitapta yazdığım vechile sırf kendi felâketimi kendi asâr-ı perîşânımı (perişan eserlerimi), kendi hissiyât ve kendi meşhûdâtımı (duygularımı ve tanık olduklarımı) neşre hasrettim (yayımlamakla sınırladım).»

Eşref, bu açıklamadan sonra, «Deccâl'ın sebeb-i zuhûru» başlığı altında, İzmir'deki evinde tutuklanışından Mısır'a gidişine kadar başından geçenleri anlatmaktadır. Araya birçok kıt'a, fıkralar, beyitler ve bir gazel sıkıştırılmıştır. Eşref çoğu kez konudan ayrılarak anlattığı olayla doğrudan ilişkisi olmayan şeyler anlatmakta, bir ya da birkaç kıt'asını yazmakta, sonra «gelelim sadede» diyerek hapishane hayatını, yargılanmasını... anlatmayı sürdürmektedir. Kitabın sonunda Deccâl'ı pâdişâhın doğum gününde çıkarmak istediğini, ancak baskının geciktiğini bildirmekte ve bir «Zeyl» (ek) vermektedir. İki buçuk sayfalık bu ekte yedi kıt'a yer alır. Son kıt'a «Hamîd'in tâc ü tahtı târmâr olsun diye millet» dizesiyle başlar.

DECCÂL, İkinci Kitab

Kırmızı renkli kapağında «İkinci Kitab», «Deccâl», «Gönül Eğlencesi», «Eser: Eşref», «Her hakkı mahfuz değildir», «Mısır'da basılmadı», «1907» kayıtları ile şu kıt'a vardır:

Kimseye mektub göndermem berâ-yı ihtiyât,
Vaktim oldukça bu yolda tab'-ı âsâr eylerim.
Neşr eder men'-i dühulü'yçün hükûmet
«sirküler»,
Sıhhatimden dâhili böyle haberdâr eylerim!

İç kapağında ise, «İkinci Kitab», «Deccâl», «Eser: Eşref», «Her hakkı mahfuzdur», «Mısır'da tab' olunmuştur», «1907» kayıtları ile bir kıt'a, bir beyit yer alır:

Kıt'a

Seyf ile da'vâ-yı rüchan etse söz,
Âkıbet mağlûb olur seyf-i hadîd.
Mevki'inde çünkü bir nutk-u beliğ,
Arz- tesîrât eder topdan şedîd!

Beyt

Almayan çakmaz, alan hâl-âşinâyândır bunu,
Bir alan, bir almayan âdem peşîmandır bunu.

Üçüncü sayfanın başında şu kıt'a yer alır:

Hurûfâtı müsâvî gerçi cellâd ile Deccâl'ın,
Mezâlimde fakat bilmem ki artık hanginiz ehven.
N'ola fahr eylesek Deccâl'e da'vâ-yı tefevvukla,
Harâb ettin bu mülkü pâdişâhım andan evvel
sen!

Eşref, bu kıt'anın hemen altındaki önsözde, kimi Avrupa devletlerinin çağın gereklerine göre Yeşil Kitap, Mavi Kitap diye kitaplar çıkardıklarını belirttikten sonra, «bizim Kızıl Sultan'a mensûb olan kırmızı kablı *Deccâl*...» demekte ve Abdülhamid yönetiminin kötülüklerini sayıp dökmekte, ardından ikinci *Deccâl*'ın geç yayımlanmasının nedenlerini anlatmaktadır. İlk bölümde birkaç kıt'a, «Tasvîr-i Ahvâl» baş-

lıklı murabba, «gibidir» redifli kaside, «gibi» redifli «bir manzûmeden» on beş beyit, «Şahid-i hürriyyetin çoktan vatan meftûnudur» dizesiyle başlayan gazel yer alır.

İkinci bölüm, «Şemşîr-i Zebân» (dil kılıcı) başlığını taşır. En açık saçık yergilerinin yer aldığı bu bölüm için Eşref, «şathiyyât mecmu'âsı» (şaka, mizah dergisi) demektedir. Bu bölüm, «Kıt'a-i te'vile» (sözü çevirme kıt'ası) başlığını taşıyan yedi beyitlik bir «Mukaddeme» (önsöz) ile başlar. İlk beyit, Namık Kemal'in «Çekmedim ömrümde zencîr-i esâret bârını» dizesiyle başlayan dörtlüğünü anımsatır:

Ben ol sayyâd-ı cellâdım ki meydân-ı hamiyyette,
Kemend-i himmeti terk eylemem bir lâhza yanımdan.

Burada, yazılış öyküleri de anlatılarak, birçok kıt'a verilir.

Kitabın sonunda «Şemşîr-i Zebân için eskiden yazılmış (manzum) takrîzler (övgü manzumeleri)» ile Abdülhamid'e ve Dr. Abdullah Cevdet'e yönelik yergi şiirlerinin yer aldığı dört sayfalık «Zeyl» (ek) bölümü vardır.

Arka kapakta,

Düşünüb çıksın içinden ahbâb,
Nokta mecmu'âsı oldu bu kitâb.

beyti bulunmaktadır. Bu beytin eklenmesinin nedeni, kimi sövgü sözleriyle cinsel organ adlarındaki harfler yerine noktalar konulmuş olmasıdır.

ŞÂH VE PÂDİŞÂH

15 Kânûn-ı evvel (Aralık) 1906'da Kahire'de Matbaa-i İctihad'da basılmıştır. Kapak sayfasında şu beyit vardır:

Okurken pek kusûra bakma, zât-ı muhterem,
mu'tâd,
Eder sehv-i mürettibden bu «Şâh ü Pâdişâh»
feryâd!

Başlığın altında «Muhyî-i Devlet-i Aliyye-i İraniyye-i İlâ Hazret-i Muzafferüddin Şâh yâhud Abdülhamid'e Son Bir Ders-i İntibâh» kaydı yer alır. Meşrutiyet ilan eden İran şahını öven, Abdülhamid'i ve rejimini yeren uzun bir kaside ile sonuna eklenmiş bir kıt'adan oluşan kitap 16 sayfadır. Eşref, İkinci *Deccâl*'da, «*Şâh ve Pâdişâh*'dan maksadım hürriyetle istibdâdı muhakeme etmek (yargılamak) idi,» der.

İkinci baskısı Mart 1908'de Rusçuk'ta yapılmıştır. Kapak sayfasında «Devr-i istibdâdda tab' olunmuştur. Fi'atı yarım frank. Her hakkı mahfuzdur. Adres: Rusçuk'ta Olisa Priştova numro 7. İkinci tab', sene 1908 Mart» kaydı vardır. Tevfik Hacı Sun' ullah, «İhtar» başlıklı sunuş yazısında Eşref'in kitaplarını yayımlama görevinin kendisine verildiğini belirterek bunları özenle bastırıp ucuz fiyatla çıkaracağını duyurmaktadır.

İSTİMDÂD

1906'da Kahire'de basılmıştır. Başında şu kıt'a yer alır:

Âh-ı mazlûmîn eder çıktıkça gökte ittihad,
Korkarım ki arş-ı a'lâ sarsılır feryâddan.
Yâ ilâhî, kahr ü tedmîr et hükümdârânını,
Zevk alan hangi hükûmet varsa istibdâddan!

Kitap, Hz. Muhammed'e seslenen ve Abdülhamid'in baskı rejimini dile getirerek ondan imdat isteyen 23 bendlik bir muhammesten oluşur. Arka kapakta şu kıt'a bulunmaktadır:

Pâdişâhım, hocasın milletine hakkıyle,
Öğretirsin nice esrârı kitabsız fensiz.
Biz anarşist ile bombun, maşin enfernalin
Ne demek olduğunu öğrenemezdik sensiz!

HASBİHÂL, Birinci Kitab

Mavi renkli kabında «Her hakkı mahfuzdur. Mısır'da basıldı. 1908» kaydı ile bir kıt'a, bir beyit vardır:

Kıt'a

Çıkardım gerçi şol mavi kitâbı ortaya amma,
Kalem destimde âciz kaldı tasvîr-i mezâlimden.
Tenzîl et, oku bir kerre lûtfen, kaldırıb atma,
Derûnunda neler var anlaşılsın
«Hasbihâl»imden.

Beyt

İyd ederler birleşib Ahmed, Bohor, Kosti, Agop,
Kal'alardan hangi gün patlarsa yüz bir pâre top.

Birinci sayfasında, adı «*Hasbihâl yâhud Eşref ve Kemâl*» olarak gösterilen kitabın ilk kıt'ası şöyledir:

Şeyh-i âlî-himem(!) Nâmık Kemal'in bilmedi
kadrin
Diyenler nefsini ifrît-i istibdâda kaptırdı.
Hayâtında küçük bir hâne ihsân etmedi amma,
Vefâtında anın'çün muhteşem bir türbe yaptırdı.

Eşref, bu kıt'adan sonra «Fâtihâ» başlığı altında Namık Kemal'i övmekte, «bizdeki edebiyat dünyası devrimini harekete geçiren Namık Kemal Beyin adını işitmedik Türk pek azdır» demektedir. Onun üstünlüğüne erişilemeyeceğini ifade eden Eşref, bir manzumesine «edebiyat-ı Osmaniyede makbul olan bir tarzda», «tehzil» (ciddi bir esere lâtife biçiminde benzek, nazîre yazma) yoluyla birer beyit eklemekle

yetindiğini ve buna bir zeyl (ek) yazdığını belirtmektedir.

Eşref kitaba uzun dipnotlar eklemiş, dipnotlarında fıkralar, «muhavere»ler (karşılıklı konuşma), kıt'alar, beyitler vermiştir.

«Manzume» başlığı altında iki dize Namık Kemal'den verip iki dize kendi yazdığı benzeği eklemek yoluyla on ikinci sayfaya kadar gelen Eşref, yine dipnotları ekleyerek, «Zeyl yâhud Abdülhamîd-i Sânî'nin Târih-i Hayâtından Bir Nebze» başlıklı uzun şiirini ellinci sayfaya kadar sürdürür. Bu sayfada, «Lâhika» (ek) başlığı altında, uzun uzun övdüğü Prens Sabahaddin'in babası Mahmud Celâleddin Paşa'nın türbesine, uygun bir yere asılmak üzere hazırladığı uzun tarih manzumesini vermektedir. Manzume,

Geldi imdâda «Muhammed» düşünürken tarih,
Buldu yol Avrupa'dan «Cennet»e Mahmud Paşa

dizeleriyle sona erer. Muhammed'in ebced hesabında karşılığı 92'dir. Böylece 1320 Hicri (M. 1902) tarihi elde edilir.

Bunu 1323'te (M. 1907) İngiltere'nin Folkstone kentinde ölen Jön Türklerden Memduh Beyin ölümü için yazdığı tarih manzumesi izler. Manzume,

«Kabri» hâricde kalınca söyledim târihini:
Şâhid-i hürriyyetin Memduh Bey kurbânıdır

dizeleriyle biter. Son dizenin ebced hesabıyla karşılığı olan sayıdan «kabir» sözcüğünün karşılığı çıkarılarak 1323 Rumi (M. 1907) tarihi elde edilir.

Daha sonra Eşref, «yayımlamakta olduğu Deccâl dizisine oranla biraz daha nezihce olan Hasbihâl dizisine geçmesini uygun gördüğü bazı eski şiirler»ini verir: Kıt'alar, «Defter-i A'mâl yahud İ'tirâf-ı Cürm»

başlıklı uzun şiir ve «Gireriz mey-kedeye dârü'ş-şifâ niyyetine» dizesiyle başlayan gazel. Son olarak, «vaktiyle kendi için yazdığı, mezar taşına yazılmak üzere vasiyet ettiği bir mezartaşı kitabesi»ni aktarır. Bu, «Kabrimi kimse ziyâret etmesin Allah için» diye başlayan dörtlüğüdür.

Arka kapakta, «Hasbihâl'in ikincisinin çıkarılmak üzere olduğu» bildirilir ve Eşref'in kitaplarını satan Nasûhî Bey Eczahânesi'nin manzum ilanı yer alır:

Ecel gelmeksizin Allah muhtâc etmesin amma,
N'olur n'olmaz yine sen Türk etibbâsıyla ahbâb ol.
Eğer ma'ruz olursan hangi emrâza, bâ izn-i Allah
Gel «Eczahâne-i Mir Nasûhî»ye, şifâyâb ol.

İRAN'DA YANGIN VAR

Muzafferüddin Şah, İran'da meşrutiyet ilan ederek Meclis'i açmıştı (Eşref, bu olay üzerine *Şâh ve Pâdişâh* adlı kitabını yazmıştır). Muzafferüddin Şah'ın ölümünden sonra tahta oturan Muhammed Ali, altı ay sonra Meclis'i topa tuttu, milletvekillerinin hepsini öldürttü. Kaçmayı başaran iki milletvekilini de ağaca astırdı. Daha sonra yeniden seçim yapılmasını istedi.

Eşref, bu olayı konu alan, «Mebde-i mezâlim-i İran fi 22 Haziran sene 1908» sözleriyle başlattığı kitabını kıt'alardan oluşturmuş, araya açıklamalar eklemiştir. Kitapta, «Acem Şâhı'nın Meclis-i Meb'usânı topa tuttuğu zaman söylenilen tarihdir» başlığıyla verilen, kaside biçiminde yazılmış 21 beyitlik bir tarih de yer almaktadır.

İran'da Yangın Var, 1908'de Mısır'da basılmıştır.

Aynı yıl, İkinci Meşrutiyet'in ilanından sonra İstanbul'da ikinci baskısı yapılmış, o sırada Abdülhamid tahtta olduğundan, bu baskıda Abdülhamid'in adı geçen yerlere noktalar konulmuştu.

Ön kapakta, Eşref'in fotoğrafı altında şu kıt'a yer almaktadır:

Hâdisât-ı dehr ile Eşref, ağardı saçlarım,
İhtiyâr oldum gönülde eski şenlik kalmadı.
Şol kadar etti felek ta'lim-i mahviyyet bana,
Bak şu tasvîr-i fakîrânemde benlik kalmadı.

Arka kapakta ise önce bir beyit:

Düşünüb çıksın içinden ahbâb,
Nokta mecmu'âsı oldu bu kitâb.

Sonra,

Pardon

Bunu taklid edenler eşektir,
Tasvirimiz olmayan taklid nüshasını alanlar
eşek oğlu eşektir.

cümleleri ve bir kıt'a:

Gelib Rûhü'l-Kudüs imdâda yazdım son zamanında,
Büyük bir zâlime karşı kalemle bir gazâdır bu.
İsâbet ettire cangâh-ı istibdâdına Allah,
Şeâmetlû Şeh-i İrân'a bir sehm-i kazâdır bu!

(Sehm-i kazâ, «kader oku» demektir. Nef'i'nin yergi şiirlerini toplayan **Sihâm-ı Kazâ** [kader okları] kitabını anıştıran Eşref, kendi kitabını da ona benzetiyor).

Ölümünden Sonra Yayımlananlar:

ŞÂİR EŞREF'İN KÜLLİYÂTI, Birinci Kitab

Hüseyin Rifat tarafından hazırlanmış, 1928'de İstanbul'da, Vakit Matbaası'nda basılmıştır. Üst başlığıyla birlikte tam adı, «Nef'î'den Âteşîn Şair Eşref'in Külliyâtı»dır.

Kitabın başında (s. V-XXV) Hüseyin Rifat'ın «Eşref'e Aid Hâtıralar» başlıklı yazısı vardır.

Burada, Eşref'in daha önceki kitaplarında yer alan şiirleriyle bunlara girmemiş kimi şiirleri, herhangi bir düzene bağlı kalınmadan birbiri ardına sıralanmıştır. Cevdet Kudret'in belirttiği gibi, «Şairin basılmış eserleri görülmeden hazırlandığı anlaşılan bu eserde birtakım yanlışlar (sözcük değişiklikleri, beyitlerin alt üst olması, kimi şiirlerin yazılış sebeplerinin yanlış yansıtılması) bulunduğu gibi, Eşref'e ait olmayan bazı parçalar da ona aitmiş gibi gösterildiği için kitabı ihtiyatla karşılamak gerektir. Basılmış eserlerinden alınan parçaları denetleme olanağı varsa da, bunların dışında kalan parçaların doğruluğunu denetleme olanağı ne yazık ki, yoktur.»

Vakit Gazetesinde Tefrika Edilenler:

Hakkı Tarık Us'un yönetimi altında yayımlanan *Vakit* gazetesi, 7 Kasım 1928-4 Haziran 1929 arasında, Eşref'e ayırdığı küçük bir köşede, onun şu eserlerini tefrika etmiştir:

MECLÎS-İ MEB'ÛSÂN

Eşref'in Meclîs-i Meb'ûsân'ı yâhud Mahsûl-i Hayâli başlığıyla yayımlanmıştır (7 Kasım-5 Aralık 1928).

Eserde, Abdülhamid'in baskı yönetimi sırasında büyük umutlar bağlanan Meclîs-i Meb'ûsân'ın bilgisiz ve yetersiz kişilerden oluşması, çözüm bekleyen sorunlar karşısında etkisiz kalması ve seçim sistemi eleştirilir. Dört dizelik kıt'alardan oluşan eserde, araya düzyazılı açıklamalar ve mesnevi biçiminde yazılmış parçalar eklenmiştir. Parçalardan birçoğu birinci tekil kişi ağzından yazıldığından, eser bir çeşit manzum tiyatro oyunu izlenimi vermektedir.

BERGÜZÂR

Eşref'in Bergüzârı adıyla yayımlanmıştır (6 Aralık 1928-18 Ocak 1929). Eşref,

Bundaki sözler medâr-ı ifihârımdır benim,
Çünkü oğlum Mustafâ'ya bergüzârımdır benim

demektedir.

Eserdeki dörder dizelik kıt'alarda ahlak ve görgü kuralları dile getirilmekte, «insanın insanla ve toplumla olan ilişkileri» üzerine öğütler verilmektedir. Avram Galanti, bir bölümünü Eşref'in Mısır'daki hayatından söz ederken aktardığımız yazısında, «Oğluna hitaben, o zamana kadar altmış kıt'ayı bulmuş olan gayri matbu (basılmamış) *Nasihatnâme* adlı» bir eser yazdığını belirtir. 44 kıt'ası yayımlanmış olan *Bergüzâr*'ın bir adı da *Nasihatnâme* olmalı.

KUYRUKLU YILDIZ

Vakit gazetesinde 19 Ocak-28 Şubat 1929'da yayımlanmıştır.

Eşref'in son yıllarını Kırkağaç'taki evinde geçirdiği sırada, Halley kuyruklu yıldızının 18 Mayıs 1910'da dünyaya çarpacağı söylentisi çıkmıştı. Şairimiz,

bu olaydan esinlenmiştir (Hüseyin Rahmi Gürpınar da *Kuyruklu Yıldız Altında bir İzdivaç* adlı romanını yazmıştı). Hilmi Yücebaş'ın el yazısıyla aslının kendi kütüphanesinde bulunduğunu belirttiği bu eserde kıt'alar, fıkralar, konuşmalar yer alır. Kimi parçaları Eşref'le oğlu Mustafa Şâtim birlikte kaleme almışlardır.

RÛYÂ

Vakit gazetesinde *Eşref'in Rûyâsı* adıyla yayımlanmıştır (1-7 Mart 1929).

21 bendden oluşan şiirde, İttihat ve Terakki'nin (Cemiyeti/Fırkası) tutumu yerilmektedir.

KIT'ALAR VE HİKÂYELER

Eşref'in kitaplarına girmemiş şiir, fıkra ve düzyazıları *Vakit* gazetesinde bu başlık altında yayımlanmıştır (13 Mart-4 Haziran 1929). Yayın sırasında tarih ya da konu ayrımı yapılmamış, ele geçenler birbiri ardı sıra verilmiştir.

DECCÂL, Üçüncü Kitab

Hasbihâl'in sonunda üçüncü *Deccâl*'in de çıkmak üzere olduğu belirtilmişse de, kitap basılmamıştır. Hilmi Yücebaş, Mısır 1907 tarihi ve «Yayımlanmamış olan bu eserin, şairin el yazısı ile aslı kütüphanemdedir» kaydı ile *Şair Eşref Bütün Şiirleri ve 80 Yıllık Hâtıraları* adlı kitabında (İst. 1978) yayımlamıştır. Kitap, kıt'alar, beyitler ve düzyazılı açıklamalardan oluşmaktadır. Birinci ve ikinci *Deccâl*'le *Hasbihâl*'de bulunan kimi kıt'alar bu kitapta da yer almaktadır.

İlk üç kıt'a:

Avamm ü nâs ile kanun-ı hilkatte müsaviyken,
Niçin mağrûr olursun, bence ...sin sen.
Kapaklanmış olan bir bahsi açmak istemem,
yoksa
Aranmış olsa aslın âdetâ bir ...sin sen!

*

Pâdişâhım verdiğin vâlilik olsa istemem,
Âdem olmak sadrıâzamlıktan â'lâdır bana.
Kadr-i nâmûsumla ahrârâne imrâr-ı hayât
Sen gibi bir pâdişâh olmaktan evlâdır bana!

*

Her biri bir başka sûretle şehîd olmaktadır,
Böyle çarh-ı i'tikadın mihveri îmân olur.
Havf ile emr-i evvel-i emre itaat eyleyib
Ümmet-i merhûme zıllullâh için kurban olur.

• *Deccâl* adlı 13 sayfalık kitapçık:

Seyfettin Özege'nin *Eski Harflerle Basılmış Türkçe Eserler Kataloğu*'na göre, Eşref'in *Deccâl*'inin birinci kitabı 1326/1910'da basılmıştır ve 13 sayfadır. («İkinci kitab: Kahire 1907, 72 s.» olarak verilen künye doğrudur; başka bir deyişle, şairimiz Eşref'in *Deccâl*'inin ikinci kitabıdır).

Anlaşılıyor ki, Özege yukarıda tanıttığımız 48 sayfalık «*Deccâl,* Birinci Kitab»ı görmemiştir. Kataloguna aldığı *Deccâl,* ayrı bir künye altında gösterilmesi gereken, şairimize ait olmayan bir kitaptır.

Şair Eşref'in *Deccâl*'ini incelemek isteyenler de, Milli Kütüphane katalogunu taradıklarında, bu kitapla karşılaşmaktadırlar. Milli Kütüphane'den alınmış fotokopisini gözden geçirdiğimiz 13 sayfalık, 1326'da (Rumi tarih ise 1910'da, Hicri tarih ise 1908'de) basılmış, basımevi ve baskı tarihi verilmeyen bu kitapçıkta Afgan Şahı yerden yere vurulmakta, onun «kanlı perçelerinden kurtulmak için» insanlığa seslenilmektedir. Bu propaganda yayını, «İşte Şah, işte kanlı Deccâl» cümlesiyle sona ermektedir.

• *Sultan Abdülhamid'in Evâil-i Saltanatı* adlı kitapçık:

Cevdet Kudret, «Sultan Abdülhamid'in Devr-i Evâil-i Saltanatı» adlı, 1908'de Rusçuk'ta basılmış bir kitapçığın Eşref'in eseri olduğunu yazar ve bunda

«Abdülhamid'in biyografyası, şehzadeliği, Sultan Murad'ın tahttan indirilmesi, Abdülhamid'in tahta çıkışı»nın anlatıldığını belirtir.

Hilmi Yücebaş, bunun Eşref'e mal edilmesini kınar; «Bu 14 sayfalık broşür, Ahmed Saib beyin ... *Abdülhamid'in Evâil-i Saltanatı* adlı ve Mısır'da 1326 (1910) yılında ikinci baskısı yapılmış olan 206 sayfalık eserinin —mukaddimesi hariç— (4-17). sayfalarının aynen kopyasından ibarettir» der.

Biz, Seyfettin Özege'nin *Eski Harflerle Basılmış Türkçe Eserler Kataloğu*'ndaki araştırmamızda şunları saptadık:

Ahmed Saib'in *Abdülhamid'in Evâil-i Saltanatı* adlı, 152+4 sayfalık kitabı 1326/1910'da Kahire'de basılmış. Aynı kitap ikinci kez Kahire'de, Hindiye Matbaasında yine 1326/1910'da basılmış; bu ikinci baskı 206 sayfa.

Sultan Abdülhamid'in Evâil-i Saltanatı adını taşıyan, yazarı Eşref olarak gösterilen 14 sayfalık kitap ise (C. Kudret'in yazdığı gibi 1908'de değil) 1326/1910'da Rusçuk'ta basılmış.

Bütün bunları gözönüne alarak şu sonuca ulaşıyoruz:

Hilmi Yücebaş, «Merak edenler Beyazıt Devlet Kitaplığının 22125 numarasında kayıtlı olan Ahmed Saib beyin eseriyle Eşref'e ait olarak gösterilen 14 sayfalık eseri karşılaştırabilirler» diyor. Demek ki, bir çalıntı (intihal) olayı söz konusudur. Cevdet Kudret'in Rusçuk'ta basılan kitpaçığın yayın tarihini 1908 olarak göstermesi, not alırken ya da Miladi tarihe çevirirken bir yanlışlık yapmasından kaynaklanmış olmalıdır (1). Çalıntı yapan kişinin, kimliğini

(1) C. Kudret, titiz çalışmalarına ve yargılarına güvendiğimiz bir yazarımızdır. H. Yücebaş'ın, bu yanlışlıktan dolayı, kitabında yakışıksız sözler kullanmasını doğru bulmuyoruz.

gizlemek için ya da başka nedenlerle Eşref adını kullandığı, bu Eşref'in «Şair Eşref» olmadığı anlaşılıyor.

- Eşref'e mal edilen bir dörtlük:

Vergi miktarını ol mertebe artırmalı kim,
Sâhib-i servet olanlar da züğürt kalmalıdır.
Yalnız fâhişeler vergisi haksızlık olur,
Evlilerden de .....tikçe rüsûm almalıdır!

Bu dörtlük, Hüseyin Rifat (Işıl)'ındır. Ancak, birçok kaynakta Eşref'in kıt'aları arasında gösterilmektedir (2). Bundan dolayı Hüseyin Rifat, «ölülerin şiirlerini yaşayanların sahiplenmesine alıştık ama, yaşayan birinin şiirinin bir ölüye mal edilmesine ilk kez rastlanıyor,» dermiş.

- Aşağıdaki kıt'alar Deli Hikmet'indir:

Ben-i âdem esâsen müttehiddir, cismi vâhiddir,
Budur saf ibâdetten murâdı varsa Allâh'ın,
Müsâvîdir nazargâh-ı Hudâ'da cümle mahlûkat
Hukukan bir çobandan farkı yoktur bir şehinşâhın.

*

Ne hikmettir ki, kassâm-ı tabiat ahd-i evvelde
Müsâvât üzre taksîm etmemiş erzâkı efrâda;
Aceb mi reddedersem ben de bî-pervâ bu taksîmi,
Zaruret her şeye mecbûr eder insanı dünyâda!

Eşref, bu dörtlükleri *Hasbihâl*'in 2. sayfasındaki dipnotunda, «Merhum Kemal Bey, bir gün Cevdet Paşa'ya Deli Hikmet merhumun âtîdeki kıt'alarını okumuş» dedikten sonra verir. F. Uzun (*Bütün Eşref*, s. 31 ve 35) —üstteki iki satırı okumadığı için olacak— bunları Eşref'e mal edivermiştir!

(2) Bu nedenle, **Nükte Fıkra ve Yergileriyle Şair Eşref** adlı kitapçığımızda biz de yanılgıya düştük.

• Şu beyit de Eşref'e mal edilmiştir:

Ger senin ak sakalın tâ be göbekse a baba,
Ben fakîr oğlunuzun da tâ be omuzdur ...ağım.

Oysa bu ikilik, yergileriyle tanınan divan şairi Sürûrî'nindir. İçinde açık saçık birçok küfür ve yergi bulunan, baskı yeri ve tarihi belirtilmeyen (19. yüzyılda basılmış olmalı) *Hezeliyyât-ı Sürûrî Merhum* adlı kitabın 53. sayfasında, bir «Gazel»in beyitlerinden biri olarak yer alır:

Bak senin tâ be t... ise sakalın a baba,
Ben fakîr oğlunuzun tâ be omuzdur ...ğım.

• «Gibidir» redifli kaside Abdülhalim Memduh tarafından tahmis edilmiş ve bu biçimiyle İzmir'de yayımlanan *Edeb Yâhû* gazetesiyle (31 Ocak 1324-7 Mart 1325, S. 18-23) İstanbul'da yayımlanan *Eşref* gazetesinde (23 Mayıs 1325-18 Haziran 1325, S. 12-16) yer almıştır. Cevdet Kudret'in belirttiği gibi, bu tahmis *Eşref'in Külliyatı*'nda «Gibidir Kasidesi» adıyla basılmış; «bu baskıda, açıklayıcı herhangi bir not konmayarak, eklenen dizeler de Eşref'inmiş gibi gösterilmiştir.»

• Eşref'in «Tercümân-ı Millet yâhud Kasîde-i Hürriyet» başlıklı, altında 6 Haziran 1327 (19 Haziran 1911) tarihi bulunan uzun şiiri, ilk kez *Eşref'in Külliyâtı*'nda yer almıştır. Hüseyin Rifat, «eski edebiyatın tahmis dediği şekilde yazılmıştır» demektedir. Cevdet Kudret ise, «Tahminime gbre, bu şiir de —'Gibidir' redifli kasidede ve Ârif Paşa hakkındaki manzumede olduğu gibi— kaside biçiminde yazılmış, sonradan başkaları tarafından tahmis edilmiştir» dedikten sonra şu kanıtları öne sürer:

«a. Şiirin adının *Tercüman-ı Millet yahut Kaside-i Hürriyet* oluşu, bunun kaside biçimiyle yazıldığını gösterir.

b. Anlamca birbirine bağlı beyitler arasındaki anlam birliği, üstlerine katılan üçer dize yüzünden bozulmakta, ancak bu katma dizeler atıldığı zaman beyitler birbiriyle kaynaşabilmektedir.

c. Şu beyitten açıkça anlaşıldığına göre, kasidenin aslına dahi sonradan birtakım beyitler katılmıştır:

'Bundan a'lâ mı olur feyz ü terakkî millete:
'Taşrada oldu «lise» ba'zı debistânın adı.

Bazı debistânın [okulun] adının 'lise' oluşu, Eşref'in ölümünden çok sonraki bir zamana, Cumhuriyet devrine ait bir olaydır (1923). Bu katma beyitler yüzünden şiirin genel planında yer yer anlam tutarlığı bozulmaktadır. Fakat, yukardaki beyitte olduğu gibi, bunların hepsini tespit etmek kolay değildir.

Bütün bu kanıtlardan anlaşıldığına göre, şiire sonradan epeyce el karışmış; değil sadece Meşrutiyet devrinde, Cumhuriyet devrinde dahi, birtakım kimseler Eşref'in adı arkasına saklanarak, onun kasidesini tahmis etmek, ya da —yukarıdaki beyitte olduğu gibi— kasidenin aslına birtakım parçalar ekleyerek, içlerini dökmeye çalışmışlardır.»

• «Der Hakk-ı Ârif Paşa» başlığıyla ve muhammes biçiminde *Eşref'in Külliyâtı*'nda yayımlanan, Bitlis valisi Üsküdarlı Ârif Paşa'yı yermek üzere kaleme alınan şiir de kaside biçiminde yazılmıştır. Cevdet Kudret'in belirttiği üzere, «Fehmi adında birisi tarafından sonradan tahmis edildiği, 'tâc beyit'e eklenen üç dizeden birisinde:

Fehmiyâ! el açarak eyleyelim Hakka duâ

denmesinden açıkça anlaşılmaktadır.»

KIT'ALAR
ve
BEYİTLER

Acıya hâl-i sabâvette alıştırmak için
Müslümanın ...ni önce şeri'at kesiyor.
Âlet-i zulm ederek dîn-i mübîni hâşâ,
Dilini doğruların sonra hükûmet kesiyor!

•

Âcizâne Meclis-i Hâssa duâ benden budur:
Etsin istilâ verem, danga, gırip öldürmesin;
Değmesin böyle zevâtın nabzına nâ-merd eli,
Fücceten öldür de yârab bir tabîb öldürmesin!

Eşref, Meclis-i Hâs yakıştırmasını Meclis-i Vükelâ (bakanlar kurulu) için kullanıyor.

•

Açıldı ba'demâ ikbâl-i mensubîn-i matbû'at,
Gider vaktiyle hepsi semtine, yanlış kapı çalmaz.
Ne ni'mettir, deyib de bir yiyib bin şükür olunmaz mı?
Muharrirler sokaklarda dayak yer şimdi aç kalmaz.

İttihatçıların İkinci Meşrutiyet'ten sonra basına da yönelen yıldırma eylemleri üzerine.

•

Âferin gayretine Nazmî-i sâhib-keremin!
Halka g.. vermede ibzâl-i inâyet eyler.
Telgrafa direk olsa yediği ...er eğer,
Şarktan garba beş on kerre kifâyet eyler!

•

Agop Pâşâyı lûtf et pâdişâhım, sadr-ı â'zam yap,
Denînin üstüne varsın gelen de bir denî olsun.
Sadâret mührünü memnu' ise vermek Müselmana,
Yahûdiden usandık, bir zaman da Ermenî olsun.

Kâmil Paşa'ya II. Abdülhamid dönemindeki sadrazamlığı sırasında yöneltilmiş ağır bir yergi.

•

Agniyâ derd ü belâ-yı fıkarâyı bilmez,
Şehre mensûb olan ahvâl-i kurreyi bilmez.
İhtisâsı kişinin meyli olan kande olur,
Olmayan şübhesi, Kanun-ı Cezâ'yı bilmez.

•

Agniyâdan zâil olmaz ihtiyâc,
Gelse dünyanın nukûdu bir yere.
Kim öderdi hakkını sâillerin?
Olmasaydı karşılık: Allah vere!

•

Ağzıma her ne gelirse söylerim,
Ne solum Eşref, ne sağım var benim.
Ölsem ayrılmam vatandan bir karış,
Kırkağaç'ta çünkü bağım var benim.

Kırkağaç'da bir bağ satın alıp ev yaptırdıktan sonra.

•

Âh Eşref, Hazret-i Allâh-ı görmek isterim
Bulmuş olsam ben de bir yol Hazret-i İsa gibi.
Bir Muhammed ümmetiyim ki, bulunsam Tûr'da
«Len terânî» dinlemem ben Mûsâ gibi.

Tûr: Hz. Musa'nın çıktığı Tûr-u Sina. «Len terâni»: Tanrı'nın «Beni görmeyeceksin» buyruğu.

•

Ah kör olsa da doktor Horoni bir görsek,
Düşse de her gece kurtulmasa memşâlardan.
Kimsenin lûtfunu şimdi göremezken körler,
O utanmaz dilenir gördüğü âmâlardan.

İzmirli göz doktoru Horoni için.

•

Ahalî akl ü hikmetce müsâvî,
Denilmez kim şu Sokrat'tır, bu Bokrat.
Aristokrat eğer zengin demekse,
Bizim millet tamamıyla demokrat!

Bokrat: İbni Sina.

•

Âh-ı mazlumîn eder çıktıkça gökte ittihâd,
Korkarım ki arş-ı a'lâ sarsılır feryâddan.
Yâ İlâhî, kahr ü tedmîr et hükümdârânını,
Zevk alan hangi hükûmet varsa istibdâddan!

•

Âhı yelpâze olur ateşine,
Ehl-i nâmusu yakar hükm-i zaman.
Nerede var ise p..t ve p...k,
Nefes aldıkça alır rütbe, nişan!

II. Abdülhamid döneminde göğsü nişanlarla süsleme modası yaygınlaşmıştı. Padişah önüne gelene Mecidî, Osmani, Hamidi nişanlarıyla Liyakat, İmtiyaz madalyaları veriyordu. Bu konudaki haberler günlük gazetelerin birinci sayfalarında, «Tevcihât» ve «Nişan» başlıkları altında yer almaktaydı. **Mâlûmat** gazetesini yayımlayan Baba Tahir, yabancılar adına bu işin ticaretini yapacak ve zamanla taklit nişanlar verecek kadar işi ileri götürmüştü.

•

Âhiren pâdişâhım zulmü halt ettin rezâletle,
Kaçarken esdikâ-yı bendegânın böyle bak kal sen.
O mâbeyn-i hümâyûn kala beynin gibi hâlî,
Firâr etsin de zevcâtın yakında dal...k kal sen!

•

Akhisar'ı, Soma'yı isterim eltâfından,
Hat boyu olmazsa ben humekadan ölürüm.
Buralardan ne için fâsık-ı mahrûm olayım,
Belki Salihli'ye gitsem sulehâdan olurum!

Kaymakamken, görev yerinin değiştirilmesi için Aydın (İzmir) valisi Kâmil Paşa'ya.

•

Akıllandım, ferâgat eyledim hicv-i edâniden,
Hapishâne ziyâret eylemekten çünkü bıktım ben.
Şu asr-ı mâdelet-i hazret-i cenâb-ı pâdişâhîde
Felâket mektebinden bâ-şehâdetnâme çıktım ben!

•

Alçaklar içre şimdi asrın ferîdi sensin.
Olmaz mı müddeâya vicdânınızda şâhid?
Derlerse de ahâlî: Peh peh bu sadr-ı âlî!
Sence alış veriş yok, sözler makama âid.

Sadrazam Damad Ferid Paşa'nın gösteriş için istifa edip sonra istifasını geri alması üzerine.

•

Alçakları i'lâ edemez rütbe-i bâlâ,
Yed'-i tıynet olan bence sevâb etse hatâdır.
Erbâb-ı merâtibden olan öyle zevâta
Bir formalı haydud çetesi dense sezâdır!

Rütbeler hakkında bilgi ve Eşref'in bu konuda görüşü için «Şâh ve Pâdişâh» kasidesine bakınız.

Ale'lamyâ cemi'-i kârda bahs-i kader olmaz,
Topa karşı kubur sıkmakla ümmîd-i zafer olmaz.
Eder bu re'yimi tersânede hammallar teslîm,
Hasan Paşa gibi merkeble deryâda sefer olmaz.

İdare-i Mahsusa'nın (Şehir Hatları İşletmesi), adını Bahriye Nâzırı Hasan Paşa'dan alan vapuru için. Merkeb, binilecek şey anlamına da geliyor.

•

Âlem-i işret ile âlem-i cinnet bir iken
Deliye herkes acır, sarhoşa aldırmazlar.
Ref' ederler deliden hâme-i teklîfâtı,
Sarhoşu düştüğü yerden kaldırmazlar!

«Eşref'ten Nükte ve Fıkralar» bölümüne bakınız.

•

Alet-i zulm olmada dîn-i mübîne herbiri,
Kurtulup öyle hükûmetlerden millet kalmasın.
İsterim Allahtan Eşref, hulûs-ı kalb ile,
Müslüman namıyle dünyâda hükûmet kalmasın!

•

Alî'den isterim kevser, şefaât Fahr-ı Âlemden.
Müheyyâdır husûle gelse bunlar rahmet-i Bârî.
Nasıl hüsn-i tesâdüf eylemiş ebced hesâbıyla:
Muhammed'le Alî kaçsa odur Rab'bın mimârı.

Arap harflerine sayısal değer verilerek yapılan ebcet hesabı üzerine kurulmuş bu dörtlükteki buluş şudur: Muhammed (92) ve Ali (110) sözcükleri toplamı, 202'dir. Bu, Rab sözcüğünün karşılığı olan 202'ye eşittir.

•

Allah emsâliyle her saat müşerref eylesin,
Etti Esvabcı-başı İsmet dahi terk-i hayât.

Son libâsı İsmet'in Hünkâr'a da olsun nasîb,
Kaabızu'l-ervâha minnettar kalsın kâinat!..

Bu dörtlük, ilk kez Kahire'de yayımlanan **Doğru Söz** gazetesinin 2. sayısında (5 Nisan 1906), «Ziya'-ı Musib» (isabetli kayıp) başlığı ve «Sultan Hamid'in süt kardeşi, Beyoğlu canavarı Fehim'in babası Esvapçı-başı İsmet'in inâyet-i Rabbaniyye ile âzim-râh-ı cehim olduğunu İstanbul gazetelerinde okuduk. Cenâb-ı Hak bütün Müslümanları emsâl-i kesiresini idrâk saadetiyle memnûn eylesin. **Âmin.**» cümleleri altında yer almıştır. Emsâl-i kesire: Bol örnekler.

•

Alma oğlum kudretinden fazla bir yük üstüne;
Her işin erbâbı var, her zâhidin bir mezhebi.
Haddini bil evvelâ, yoksa batarsın mutlaka
Bir kucak süngerle düşmüş bir suya eşşek gibi!

•

Aransa hakkı varsa her kimin kimde, mehâkimde,
Demem sâir refîkânımla mîzana «edeb yâhû»...
Hükûmet bundan evvel etti matbu'âtı çırçıplak,
Kusûra bakmasınlar, çıktı meydana **Edeb Yâhû**...

II. Meşrutiyet'ten sonra İzmir'de yayımlanan **Edeb Yâhû** gazetesinin başlık klişesi altında.

•

Arzu ettiği eşkale koyup ma'nâyı
Hokkabazlıkla süreyyâyı serâ gösteriyor;
Ne mahâret ki **Tanîn**'de cenâb-ı Câhid
Karayı ak, akı isterse kara gösteriyor.

Hüseyin Cahid (Yalçın)'in iki arkadaşıyla birlikte 2 Ağustos 1908'de çıkarmaya başladığı **Tanin** gazetesi, İttihat ve Terakki'nin yayın organıydı.

•

Asrımızda gülistân-ı âlemin bir bûmusun,
Pâdişâhân-ı cihânın bizde en meş'ûmusun.
Sûretin rûyada dehşet-bahş olurken millete,
Bir Arab İzzet gibi Çingânenin mahkûmusun!

Abdülhamid'in çok çirkin bir kişi olduğu, bu nedenle fotoğraf çektirmediği söylenince. Arap İzzet, padişahın «Serseccadecisi» idi.

•

Attı at ânı, o da dûzaha attı cânın.
Biri duymuştu bunu, çıktı dedi memşâdan:
Nalları atmak ile (dördü hesabdan tarh et)
Çıka târih-i vefat ism-i (Agop Paşa)dan.

Eski Hazine-i Hassâ Nâzırı Agop Paşa'nın attan düşüp ölmesi üzerine, tarih dörtlüğü.

•

Avamm ü nass ile kanun-ı hilkatte müsâviyken
Niçin mağrûr olursun? Bence ...sin sen.
Kapaklanmış olan bir bahsi açmak istemem, yoksa
Aranmış olsa aslın âdetâ bir .....sin sen.

Mısır'da yazılmış.

•

Az oku, çok iyi belle, zîrâ
Kabiliyyetle beyinler doludur.
Hüner açmaktır o isti'dâdı,
Okumak, doğru düşünmek yoludur.

•

Az zaman içre olurdu meşcere rûy-i zemîn,
Çıksa ormandan dayakla şimdiki müstahdemîn.
Kurt, ayı bunlar kadar ormanı tahrib eyleyemez,
Hepsi hırsız, lâ'net-ullâh-ı aleyhim ecmâîn!

Azl olunca gelib İstanbul'a biz,
Önce Beyoğlu'na sık sık gideriz.
Her dilenci vapuruyla sonra
Devr-i ebvâb-ı edânî ederiz.

•

Bâb-ı Âlî eski bir enkaz-ı istibdâd idi,
Böyle yangınlar devâm etsin, bununla bitmesin.
Hepsini şemşir-i hürriyyetle tecdîd eyleriz,
Üstümüzden Rabbim istikrâzı eksik etmesin!

Bu ve aşağıdaki iki dörtlük, İkinci Meşrutiyet döneminde çıkan Bâb-ı Âli yangınından sonra yazılmıştır.

•

Bâb-ı Âlî gecede böyle olunca hâlî,
Çıksa âfâka ne gam sâz-ı figanın nagâmı.
Beklemezse hademe, kim kime söz söyleyecek?
Yeni bir bekci kadar yok vükelânın kıdemi!

•

Bâb-ı Âli'yi yakan âlet mutlak sobadır
Denilince işiten kimse yalan sanmaz mı?
Her kabahat sobanın olduğunu farzedelim,
Acaba Bâb-ı Meşîhat'ta soba yanmaz mı?

Sorunun ardında, Bâb-ı Meşihat'ın (Şeyhülislamlık kapısı, binası) yanması dileği de var.

•

Ba'demâ arz-ı şikâyetten ibâ' etmez miyim?
Elli yıldır hoş geçindim baht-ı menhûsumla ben.
Olsa da âb-ı hayât, içmem elinden nâ-kesin,
İntiharı eylerim tercîh nâmusumla ben!

•

Ba'demâ tanzîm-i eş'ara merâkım kalmadı;
Sözlerimde varsa kizbim Hak vebâl etsin bana.
Söyledim bin kıt'a, artık hicve oldum tevbekâr,
Hakkını Eşref, şu eşşekler helâl etsin bana!

•

Bahtından şikâyet etme, işte valisin bugün;
Bir zamanlar Binbirdirek üstünde bir berber idin.
Valden lûtf eylemiş hakkında, yoksa ey teres,
Sen babandan olsaydın bugün ester idin!

•

Bahtiyar en sonra İzmir'den giden meb'uslar,
Herbiri yollarda bin yûhâ ile alkışlanır.
Önde meb'us, arkada zeybekleri görünce nâs,
Pâytahta bir reis-i eşkiya gelmiş sanır.

İkinci Meşrutiyet'te, ilk seçimlerin ardından.

•

Ba'is oldu hüsn-i hizmet, bence mağdûriyyete,
Pâdişâhım, lûtfuna arz-ı dehâlet eylerim.
Ben Daday'ı pâytaht olsa dahi etmem kabul,
Kişver-i Çîn içre Varhayvay'a hicret eylerim.

Daday kaymakamlığına atanınca, görev yerinin değiştirilmesi için Kâmil Paşa'ya. Kimi yerlerde ilk dize «Hüsn-i hizmet bence bâis oldu mağdûriyyeti», üçüncü dize «Ben Daday'a olsa bâg-ı İrem gitmem yine» biçimindedir. Birçok yerde de eski harflerin okunuşundan dolayı Daday yerine Tatay yazılmaktadır.

•

Başıboş gezmeyi sanma hürriyyet demek.
Komşunun tarlasına girse keserler dananı.

Olma agrâza hedef, yoksa iki şâhit bulub
İrticâiyyûndan derler, ...er ananı!

İkinci Meşrutiyet'ten sonra.

•

Beka-yı nâmına hâdim Kemâl'in kaldı dünyâda,
Tarîk-i cennete nûr-ı Hudâ fânûsu olmuştur.
Dolaş alnı açık firdevs-i a'lâda vakûrâne,
Emîn ol, nesl-i pâkin vârisi nâmûsun olmuştur!

Ahmed Celâleddin Paşa için.

•

Belâdır yangını İstanbul'un, nisbet olundukta
Kalır yanında ehven ateşi, Nemrûd-ı nâdânın.
Husûsiyle bu akşamki harîk-i hânmân-sûzu
Cehennem sandım, altında görünce Bâb-ı Fetvâ'nın!

İstanbul Süleymaniye'deki Bâb-ı Fetvâ ile Haliç arasında, o dönemde Keresteciler denen yerde çıkan büyük yangın üzerine söylenmiş. Burası, gece uzaktan bakılınca Bâb-ı Fetvâ (o dönemde Şeyhülislamlık, bugün Müftülük binası) altında gibi görünürmüş.

•

Ben alıştım âlemin vaktiyle habs ü nefyine,
Bin belâ gelse çekinmem, âşıkım hürriyyete.
Dâimâ ma'nî olur Eşref, ulûvv-i himmetim,
Vermem istiklâlimi dünyâda bir Cem'iyyete.

İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne girmesi önerilince.

•

Ben değil nokta-i serhadd-i Acem, ey vükelâ,
Çin'e gitsem bile arz eylemezem çîn-i cebîn.

Ne kadar çünkü ırak olsa bir âdem sizden,
Ol kadar bence olur Hazret-i Allâh'a yakîn.

Uzak bir bölgeye kaymakam olarak atanınca.

•

Ben muvaffak olmadım bir rütbenin tahsîline,
Mîrimîrân oldu madûnumda kullandıklarım.
Çeşm-i istihfâf ile bakmaktalar şimdi bana
Bir zamanlar üstüne her yerde çullandıklarım!

Son iki dize Yücebaş'ta şöyledir: «Âh böyle rütbesiz gördükçe her yerde beni / Çeşm-i istihfaf ile bakmakta kullandıklarım.»

•

Ben nasıl şimdiki insanlara düşnâm etmem,
Yoktur âsâr-ı vefâ çünkü ehibbâda bile.
«Tahtayı çak» ile cem'iyyete lânet okurum,
Olsa tâbutum eğer seng-i musallâda bile!

•

Ben ölünce demeli ahbâblar:
Behresi söğmek için eksikti;
Sıçtı şâirliğe Eşref, gitti.
Üstüne oğlu gelip tüy dikti!

•

Ben ölünce seng-i kabrim çalmasın kimse diye,
Havf edib durmaklığın bîhûdedir sersem senin.
Kimse dikmez başına taş, ba'de'l-mevt,
Çünkü gördü «İ'tirâf-ı Cürm»ünü âlem senin!

«Defter-i A'mâl yâhud İ'tirâf-ı Cürm» başlıklı uzun şiirine gönderme.

•

Ben ...imle oynarım, çünkü babam da oynamış,
Çıkmadım meydâna ben cennetteki Tûbâ gibi.
Belki etmezdi bu eğlence babamdan intikal,
Ben de doğsaydım n'olurdu Hazret-i İsâ gibi!

•

Ben vücûdumda olandan fazla a'zâ istemem.
Sanma öyle yan bakıb bî-keyf ve bî-kemiyyetim.
Kıl temâşâ: Cismimin ulvîsi var, süflîsi var,
Birtakım a'zâya mâlik ben de bir cem'iyyetim!

•

Ben züğürt olsam dahî kalmaz cenâzem ortada,
«Kokmasın» der de bu millet bir mezâra daldırır.
Ömrünü tezyîde sa'y et, benzemesin hiç bana,
Sen ölürsen ey ...im zann etme kimse kaldırır!

•

Beni Sivrihisâr'a merhamet et oturtturma,
Kerem kıl Akhisâr'ı, dersen İzmir'den ırak olsun.
Mücerred bir hisâra gönderilmekse eğer maksad,
Efendim başı sivri olmasın da, bâri ak olsun!

Sivrihisar kaymakamlığına atanınca, Kâmil Paşa'ya bu dörtlükle sesleniyor. Oturtmak, aynı zamanda atamak anlamına geliyordu.

•

Benim ol fâtih-i sânî ki, çoktur tecrübem harbe;
Kefen renginde, başımda biten saçlar ak olmuştur.
Ne bir ferhunde tâli'dir ki, kan dökmeksizin aldım:
Zamânımda Taşoz hiçbir kazâsız sancak olmuştur!

•

Besmele duymuş olan Şeytan gibi,
Korkuyorsun höt dese bir ecnebî.

Pâdişâhım öyle alçaksın ki sen,
İzzet-i nefsin Arab İzzet gibi!

Abdülhamid'in Seccadecibaşısı Arap İzzet'in sözünden çıkmadığı öne sürülür. İzzet Ağa, Fehim Paşa'nın babasıydı ve ikisi de her türlü kötülüğün simgesi olarak tanınırdı. Arap İzzet'ten «Pâdişâhım görüyorsun çoktan» diye başlayan dörtlükte de söz edilmektedir.

•

Beyn-i bâlâna vurup afyonunu patlatırım,
Sana eşşek gibi hendekleri hep atlatırım.
Dürterim hâme-i mahmûzum ile karnına ben,
Sana haşhaş mı dokundu başı dönmüş katırım?!

•

Beyt-i âtîde olan saltanata
Serfürû etse becâdır taclar:
Fes nedir, şapka nedir âdem için,
Natürel başta dururken saçlar?!

İsviçre'deyken yazdığı belirtiliyor.

•

Beyt-i âtîyi revâ eylese herkes nakarât;
Vâli Paşa bu gece dâr-ı bekaya gitti:
Hîç iş görmedi eyyâm-ı hayâtında habîs,
Millete, memlekete öldü de hizmet etti!

Rüşvetçi bir kişi olarak tanınan Üsküdarlı Ârif Paşa'nın ölüm haberi üzerine.

•

Bi-hamdi lillâh tekessür etmede âsârı ahrârın.
Bunu böyle yazardı olsa da asrın Sürûrî'si...

Bin üç yüz yirmi dört'te nâgihânî ümmü dünyâdan
Vücûda geldi Sa'deddin Mazlûm'un **Zuhûrî**'si...

Kemal Sa'deddin Mazlûm'un Kahire'de yayımladığı Zuhûrî adlı gazetenin çıkışı dolayısıyla. Rumi 1324'ün karşılığı 1908'dir. Sürûri, yergileriyle tanınan Divan şairlerindendir. «Özgür kişiler» anlamına gelen ahrâr sözcüğü Abdülhamid yönetimi altında yaşamayan (yurt dışındaki) Jön Türkler için kullanılıyordu.

•

Bi-izn-illâh olursun mazhar-ı afv-ı şehinşâhî,
Uyarsın sen de bundan sonra âheng-i umûmîye.
Refîk eyler Huda tevfîkini, sabr et, elem çekme,
Muvakkat bir misafirsin Celâleddin-i Rûmî'ye...

Konya'da sürgün bulunan tanınmış yazar-yayıncı Ebüzziya Tevfik için.

•

Bildiğim'çün bizdeki ahvâl-i cem'iyyeti ben,
Hepsine «ikbâl için yekdigere mugber» derim.
Fırkalarca söz, demokrata edince intikal,
Ümmeti yok sanki bir âvâre peygamber, derim.

İttihat ve Terakki'ye karşı.

•

Bilemem doğru mu, evrâk-ı havâdis yazıyor:
Kolera mikrobu b.klarda olurmuş ekser.
Vükelâ döktü kademhânelere gerçi kireç,
Onların üstüne bilmem ki etibbâ ne döker?

•

Bilenlerle değildir pâdişâhım bilmeyenler bir,
Tarîk-i i'tisâfı yolcular reh-zenden öğrensin.

Ma'at-ta'zîm gelsin şimdi diz çöksün huzûrunda,
Usûl-i zulm ü gadrı Engizisyon senden öğrensin!

•

Bilmeden îcâb-ı hâli, «çıkmıyor aylık» diye
Olmasın bihûde memûrîn-i devlet pür-telâş.
Âcizâne kırdı vergîden hükûmet yüzde beş,
«Yüzde doksan beş de biz kırdık» desin ehl-i maaş.

Vergisini peşin ödeyenlere yüzde 5 indirim yapılırken memur aylıkları ödenmemektedir. Bir memur, «Bu gidişle halimiz ne olacak?» diye Eşref'e sorunca.

•

Bilmeyenler de bilenler de maârif diyeli,
Eyledi cümlemizi lâfz-ı maârif geveze.
Yalnız mektebe hasr etmeyelim vaktimizi,
Yapalım her köye bir tane de dârü'l-aceze.

•

Bil-vekâle kapatır hangi nezâretse açık,
Göz dikip durma uzaktan, sıkılınca içine.
Çıktı bir tekmede üç nâzır içinden ammâ,
Kabine doldu Halil Bey tıkılınca içine!

Dörtlük, Meclis-i Mebusan reisliği ve nâzırlıklar yapmış olan Halil Menteşe'yi hedef alıyor. Kabine sözcüğünün «ayakyolu» anlamına da geldiği gözönüne alınmalı.

•

Bi-meze bezmimize gelse hezârân mihmân,
Hani ahlat yutana zerre kadar yok diyecek.
Olmayıb ahlata râzı da ne halt eyleyecek?
Karaağaç'ta acı badem de bulunmaz yiyecek...

Dörtlük, Eşref'in Aydın ilinde Denizli sancağına bağlı Garbi Karaağaç kaymakamı bulunduğu sırada yazılmış. Bu ka-

zanın adı, Acıpayam (acı badem). Eşref, «Ovasında ahlat ağacından başka ağaç görülmezdi,» diyor.

•

Bin müzeyyen kasr-ı âlîden daha âlî gelir
Âlem-i meyhânede bir kûşe-i vahdet bana.
Bir prenses verseler zurna davulla, istemem,
Nâ-sezâdır altmışından sonra cem'iyyet bana!

Cem'iyyet sözcüğü iki anlamlı: Hem İttihat ve Terakki anlamında, hem topluluk (eğlence topluluğu)...

•

Binbaşı, fikri denâetle dolu maskaranın,
Herkesin zannı gibi Mustafa dîvâne midir?
Yediği ekmeği bilmez o köpek cinsi gibi,
Kimbilir aslı Arapkirli mi, Çingâne midir?

Binbaşı Mustafa için. Eşref, Arapkirli sözcüğünü öteden beri arası açık olan Abdullah Cevdet'i hedef alarak kullanıyor. Abdullah Cevdet (Karlıdağ) de Jön Türklerdendir. Uzun süre **İctihad** dergisini çıkarmış, çeşitli konularda kitaplar yayımlamış bir düşün ve eylem adamı ve yazardır.

•

Bir asker dünkü gün seraskere gitmiş, demiş: «Gördüm
Gözümle zevcemi, tatlîka ruhsat ver, fenâdır bu.»
Cevâben şöyle fermân eylemiş re'y-i sâible:
«Bırakma, bizde de vâki olan bir mâcerâdır bu.»

Asker, «gördüm gözümle» sözünü «zina yaparken gördüm» anlamında kullanıyor. O dönemde, askere alındığı sırada evli olan er, üstünün izni olmadan boşanamazdı. Serasker Ali Sâib Paşa için.

•

Bir büyük âdem idi şurda yatan zât-ı şerîf,
Bizde ölmüş edebiyyatı bu etti ihyâ.
Gitti vaktâ ki Ziyâ, kaldı cihan zulmette,
Kim dediyse dedi tarihi için: «Fevt-i Ziyâ».

Şair Ziya Paşa için yazılmış bu tarih dörtlüğündeki «Fevt-i Ziyâ» sözü hem «Ziya'nın ölümü», hem «ışığın kaybolması» anlamına geliyor ve ebced hesabıyla Rumi 1297 (Hicri 1880) tarihini veriyor. Eşref, Adana'da vali muaviniyken Ziya Paşa'nın mezarını sık sık ziyaret ettiğini belirtiyor; mezartaşı için «Taş yuvarlak olup her tarafı yazılmıştır. Yazılacak bir parça yeri kalsaydı, şu kıt'amı o taşa yazdıracaktım, muvaffak olamadım,» diyor.

•

Bir büyük, alçak olur rütbe-i bâlâ'ya kadar,
Adamın pâyesi arttıkça hicâbı azalır.
Böyle bâlâda bitince derecât-ı nâmûs,
Var kıyâs eyle gürûh-ı vüzerâda ne kalır!

•

Bir denî çıkıb aleyhimde bulunsa çok mu?
Kamere av'ave eyler ne köpekler bilirim.
Kâbe-i kıble-nümâ-yı zurafâyım Eşref,
Bilemez kadrimi hâlâ ne eşekler bilirim!

•

Bir hurma ile Arab yaşarmış.
Ver hakkını bunu diyen zevâtın.
Şampanya ve biftek isteyenler,
Öğrenmeli sırrını hayâtın!

•

Bir işe girmek için bilmem ki
Baltayı nerde varıb da assam?

Yanaşıb Matbaa-i Takvîm'e
Gençlerin kartını bâri bassam!

«**Takvim-i Vakayi** gazetesinde bir iş bulmak için **Dahiliye** Müsteşarına yazmış olduğum kıt'adır» kaydıyla.

•

Bir kasabhaneye dönmüş Kasaba,
Her yeri bir sürü bekler, oturur.
Öyle âsâyişi muhtel olmuş
Memleketlerde köpekler oturur!

İkinci Meşrutiyet'ten sonra, Kasaba ilçesi kaymakamlığı (30 Eylül 1908 →) sırasında.

•

Bir kolu âdi demirdendir, bir kolu hâlis gümüş,
Vakt-i istibdâd ü hürriyyet ağır bir kerpeten.
Sanki meb'ûsan bir kıskaç, hükûmet nalband,
Orta yerde biz kapaklandıkça olduk nal döken!

•

Bir kulaklar vâr idi kim şu yatan bîçârede,
Heybetinden her temâşâ eyleyen mebhût idi.
Kim inanmazsa görenler söylesin Allâh için,
Ol kulaklar âdetâ bir çift büyük tâbût idi!

Kırkağaç'ın Gelenbe nahiyesinden Dombaycıoğlu **Ahmed** ölünce.

•

Bir oğulluk gibi İblîs'i kabul etse bile,
«Benim oğlum» diyemez, Hazret-i Âdem kızarır.
Reh-güzerinde durub ..... okur **kavm-i Yezîd**,
Pâdişâhım seni gördükçe Cehennem kızarır!

•

Bir sürü sanki koyundur millet,
Sürünün kurdu Hamîd-i Sânî.
Nice can yaktı ocak söndürdü,
Dûzaha gitmedi hâlâ cânı!

•

Bir sürü yırtıcı hayvanla Komisyon doldu.
Şu kadar kim, kimi nâhik kimisi nâtıktır.
Biliriz hepsinin ahvâl-i husûsiyyesini,
İçlerinde yine bi'n-nisbe köpek Sâdık'tır.

Sadık adlı bir zat için. İnsana «hayvan-ı nâtık» (konuşan hayvan) denildiği gözönüne alınmalı.

•

Bir taraf gayet sıcaktır bir taraf bâridse de,
Çok değildir ol kadar Bitlis ile Van korkusu.
Meskenette millet olmazdı bu rütbe maskara,
Olmasaydı herkesin kalbinde Fizan korkusu!

Siyasi sürgünlerin birçoğu Fizan'a gönderiliyordu.

•

Bir zaman düştük öne kavga-yı hürriyyet için,
Şimdi kartalmış hıyar âsâ eğildik arkaya.
Önde gençler, maslahatlar hep temiz ellerdedir,
Biz tekaüdlükle sıfırü'l-yed çekildik arkaya!

Emekliye ayrıldıktan sonra. Maslahat sözcüğü hem iş, hem erkeklik organı anlamına geliyor.

•

Bir zaman millet el üstünde tutardı kendini,
Daimî sûretle bundan sonra kol altındadır.
Avdet etmekle berâber bir iyi halt etti,
Şimdi bîçâre Murad Bey konturol altındadır.

Mîzan gazetesi sahibi ve tarih öğretmeni Mizancı Murad, Abdülhamid'in çıkardığı göstermelik aftan sonra Avru-

pa'dan İstanbul'a dönünce saygınlığını yitirmiş ve hükümet denetimi altında yaşamıştır. Eşref, Birinci **Deccâl**'de bu göstermelik affa inanarak dönen iki kişiden söz ediyor: Mısır'da **Feryâd** gazetesini çıkaran Lûtfi Bey müebbed, Avrupa'dan gelen Şirvanîzâde Mehmed Tahir Bey üç yıl kalebentliğe mahkûm edilmişler. Eşref onlarla hapishanede karşılaşıyor ve bu kıt'ayı söylüyor.

•

Birdir Allah, nazîri yoktur.
«Kulhü vallâhü ahad» bî-şekktir.
Şâhid-i âdil iken mevcûdât,
Şekk eden birliğine, eşşektir!

•

Birer sûretle ecnebîler senden cizye almakta,
Verirsin pâdişâhım bittab' korku belâsından.
Utanmazsın ahâlîden iâne celb ü cem'inde,
Ne farkın kaldı bilmem bir dilenci kethudâsından!

Makedonya'daki askerler için halktan iane (yardım) toplanması dolayısıyla.

•

Biri cennette âsûde, biri dûzah-nişîn oldu,
Tecellî etti bir ayda bu yolda cilve-i Mevlâ.
Geberdi sanma câsûsu, alıştı rûh-ı menhûsu,
Murâd-ı Hâmis'i ta'kîb için gitti Hasan Paşa.

Ali Suavî'yi öldüren Beşiktaş Muhafızı Yedi Sekiz Hasan Paşa'nın ölümünden sonra.

•

Biri gûyâ demirdendir, biri altundan ma'mûl;
Cevâbım şimdilik böyle eğer lâzımsa ciddiyyet:

Biri boynumda hâlâ, sıkletinden bî-haber sanma,
Ağır zencîr-i istibdâddan, zencîr-i hürriyyet.

İttihat ve Terakki yönetimine karşı.

•

Biri üç ayda doğan oğluna nâm etti taleb,
«Tatar olsun,» dedim; ettikte taaccüb izhâr,
Ben dedim ki: «Dokuz aylık yolu üç ayda gelen
Çocuğun ismi acîb mi konulursa Tatar?»

Eşref'in açıklaması: «Trabzon'da bulunuyordum. Birisinin üç ayda bir oğlu doğmuş. Çocuğun ismini benim koymaklığımı arzu ettiğinde eski bir fıkra hatırıma gelerek 'Posta Tatarı' olsun, dedim. Şaşması üzerine şu kıt'ayı söyledim.»

•

Birtakım ehl-i nifâk ü küfr ü şirki hicv için
Hasbet-en-lillâh Hassân'a vekâlet eylerim.
Olduğu'yçün emrini infâz bundan maksadım,
Yâ Resûl-allâh ümmîd-i şefaât eylerim!

•

Biz getirdik Şarka son nevzâd-ı meşrûtiyyeti.
Kaldı yâd ellerde ammâ girmeden üç yaşına:
Öyle ırgatlardan olduk bâğ-ı hürriyyette ki,
Biz yetiştirdik gülü eller takındı başına!

•

Biz tevârihte emsâlini pek çok gördük,
Eden elbette bulur, ettiği çok gitmez.
Eşkıyâ seyf-i Hudâdan sırtını kurtaramaz,
Çünkü afv etse hükûmet, Çakıcı afv etmez!

Köseli Mehmet Çetesi'ndekilerin Ödemiş dolayında öldürülmeleri üzerine yazılmıştır. Çakıcı ve çetesi için, «Çakıcı gezmede...» diye başlayan dörtlüğe bakınız.

•

Bizce ahbâbı ziyârette tekellüf yoktur,
Yüz bulunca oturur, bulamazsak yollanırız.
Alaturka vizite n'olduğunu öğreneli,
Biz de taklîd-i ekâbirle kart kullanırız!

Eşref, bu dörtlüğü kartvizitine koyduğunu belirtiyor.

•

Bizdeki san'atı taklîd edemez Avrupalı.
Sanma âheng-i umûmîye bu hey'et kapılır;
Milletin ağzı açıldıkça kilit vurmak için
Bâb-ı Âlî'de ne san'atlı anahtar yapılır!

•

Bize gurbet değilken dâr-ı dünyâ, dâr-ı ukbâda,
Memâtı sevmemekte afv olunmaz bir hatâmız var.
Düşünsek biz, ölümden korkmamak lâzım gelir, zîrâ
Yerin altında, üstünden ziyâde akrabâmız var!

•

Bize Kanûn-ı Cezâ vermiş iken hakk-ı sarîh,
Vükelânın .... milletçe.
Verelim her ne ise bunda cezâ-yı nakdî,
Gaib olmaz yine irad yazılır devletçe!

Meclis-i Vükelâ'daki (bakanlar kurulu) görüşmeler dolayısıyla.

•

Bize zencîr-i esâret yakışır ziynet için,
Vatanın mahvına zîrâ ki bütün diş bileriz.
Değil evrâk-ı havâdiste kıraât etmek,
Levh-i mahfûzda «hürriyyet»i görsek sileriz!

Levh-i mahfûz: İslâm inanışına göre, insanların başından geçeceklerin ezelde (önsüz geçmiş zamanda) yazılı bulunduğu levha.

•

Bizim doktor Hüsnü Bey terk-i işret eylemiş duyduk,
Bize etmez takarrüb, şimdi gûyâ gitti el oldu.
Şahsen bir tecrübe ettik, devâm eyler mi bilmem ki,
Tarîk-i âma girdikte Hüsnü Bey embesil oldu!

Embesil, aptal anlamına da geliyor (Fransızca **imbécile**).

•

Biziz ol gezmeden seyyâh, bir şey bilmeden âlim.
Bizim'çün meskenet lala, cehâlet vâye olmuştur.
«Söz olsun pâdişâhım» kavl-i meşhûru kabîlinden
Maârif herkesin ağzında bir sermâye olmuştur!

•

Bosnâ, Girid'le Kıbrıs, Mısır, Tûnus giderken
İblîs ederdi böyle Abdülhamîd'e telkîn:
«Dünyâ-yı bî-bekayı terk eylemezden evvel
Bir memleket bırakma yâ hâtemü's-selâtîn!»

Savaşlar ve çeşitli nedenler sonucu sözü geçen ülkelerin Osmanlı Devleti'nden ayrılması nedeniyle. Hâtemü'-selâtin, sultanların sonuncusu demek.

•

Böyle bir âdî seyâhattan mücerred maksadım,
Bastığım toprakta Osmanlı, Acem, Rus olmasın.
İsterim kim öyle bir hürriyyet almış memleket,
Olmayınca âdemin bir cürmü mahbus olmasın!

Eşref, bu dörtlüğü Türkiye'den ayrılışını açıklamak amacıyla yazmıştır.

•

Böyle bir derde Deli Yani değil, Yûnan'da
Sulhtan başka Felâtun olsa da bulmaz devâ.

Eşrefâ, geldi yedi devlet, dedi tarihini:
Sulh dedi, Abdülhamîd'e etti Yûnan iltijâ!

1897 Osmanlı-Yunan savaşının ardından, tarih dörtlüğü (**Hizmet**, 13 Mayıs 1313 / 26 Mayıs 1897).

•

Bu âlem mahvolunca yâ İlâhî,
Akıt deryâları dâr-ı cahîme.
Su bassın, nâ-bedîd olsun cehennem,
Bütün mahlûku sevk eyle naîme.

•

Bu harb ânında rahatsızlığın şevketlû hünkârım,
Oldu mesmu'umuz, çeşmânımızdan kanlı yaş çıktı.
Hudâ eksiklik göstermesin; cephane kahtında
Mesâneden bak endaht için a'dâya taş çıktı!

Balkan Savaşları sırasında, V. Mehmed Reşad'ın ameliyat olmasının ardından.

•

Bu tesâdüften melekler oldu şâd,
Vardır elbette daha âmâdeler.
Şehremîni dâhil oldu cennete,
Çıktı cennetten Bedirhan-zâdeler!

Açıklama, «Eşref **Doğru Söz**'de» ara başlığı altında verilmişti.

•

Bu yıl kış oldu İstanbul'da fevkalâde dehşetli ,
Sebeb, Bulgar ile hem Bosna, hem Hersek soğuk geldi.
Cenâb-ı Hak hemen encâmını hayr eylesin, yoksa
Mabâdisinde hürriyyet bizim'çün pek soğuk geldi.

•

Bu zâtın pek sezâdır nâmına dense ebü'l-ahrâr,
Kemâl ile Ziya Beyler bunun vaktinde gün gördü.
Bu meşrûtiyyeti vaktiyle anlar ettiler ihzâr,
Bugün ol sâye-i âlîde millet bir düğün gördü.

Jön Türklerin koruyucusu Mustafa Fâzıl Paşa için, İkinci Meşrutiyet'ten sonra.

•

Budur hükm-i rü'yet, bütün muhassırât
Uzaktan küçüktür, yakından büyük.
Fakat Şâh-ı Efgan bunun aksine,
Uzaktan büyüktür yakından küçük!

•

Budur tarihçesi Abdülhamîd'in:
Otuz üç yıl belâ çektik, fakat güç...
Ne lâzım asrına bir başka ta'rif,
«Belâ» ebced hesâbıyla otuz üç!

•

Bugün Kadıköyü'nde bekcilik etmekte Hırvatlar.
Bu hâli seyr eden ehl-i hamiyyet ağlayıb sızlar.
Karadağ olsa da âdem dayanmaz böyle ahvâle,
Polislerle becâyiş oldu gûyâ eski hırsızlar!

•

Buldu şân ü şeref Osmanlılar askerlikte,
Bu esâsı düvel-i sitte çalışsa yıkamaz.
Kışlalar sâye-i şâhânede cennet gibidir,
Bir giren sonra içinden gâvur olsa çıkamaz!

«Eşref'ten Nükte ve Fıkralar» bölümüne bakınız.

•

Bulundum ümmetinden yâ Resûl-allah, mes'ûdum,
Günâhım çoksa da aslâ bulunmam âh ü zâr üzre.
Sen ol peygamber-i âhîr-zamânsın kim murâd etsen
Olur afv-ı umûmî âhirette ehl-i nâr üzre.

Can vermeden etme hazer,
Sanma hayâtı mü'teber.
Dünyâda rahat yok, meğer
Nâdân ve ahmak olmalı!
İnsan isen ümmîdi kes,
Yükselmeğe etme heves,
Bâlâlık isteyen teres
Gayetle alçak olmalı!

Eşref'in notu: «Ahmet Midhat Efendi rütbesinin bâlâ olması için öteye beriye koşup etek öptüğü sıralarda şu kıt'ayı söylemiştim.» (Kıt'alar genellikle dörtlük biçiminde yazılırsa da, burada ve ilerde bir başka örnekte rastlandığı gibi, ikiden fazla beyitle oluşturulan kıt'alar da yazılmıştır. Bunlara «Kıt'a-i kebire» denirdi.)

•

Cevâmide cemaât kalmamış havf-ı hükûmetten,
Mezâlimle memâlik bir yıkık mihrâba dönmüştür.
Serâpâ sahne-i gülzâr-ı hürriyyet harâb olmuş,
Menâbi'-i hamiyyet çeşme-i bî-âba dönmüştür!

•

Cihan müştâkın ammâ, olmayınca meblâğ-ı ma'lûm,
Gelib de hâk-i pâye yüzlerin kabil mi sürsünler?
Çıkar tasvîrini, binlerce tevzî et vilâyâta,
Ahâlî sûret-i matbû'ana bâri tükürsünler!

Eşref'in Külliyâtı'nda ve M. S. Çapanoğlu'nun bir yazısında bu kıt'anın Abdülhamid için söylendiği öne sürülmektedir. İkinci **Deccâl**'da rüşvetçiliğiyle ün alan Derviş Paşa hakkında yazıldığı belirtilmiştir.

•

Cihanda pâdişâhım hayret-efzâdır fütûhâtın,
Ahâlînin elinden zabt olunmuş çiftlikâtın var.

Ne mutlu, memleket gittikçe artar feyz-i lûtfunla,
Memâlikte senin milyon kadar müstemlekâtın var!

Abdülhamid'in, halkın mallarına el koyup kendisine özel çiftlikler kurması üzerine.

•

Cümle â'zâ-yı beden lâzımdır,
Pek çoğu bâis-i cimnastik olur.
Nûr-ı aynım sanma ....ğı abes,
İhtiyarlıkta ...e yastık olur!

•

Çakıcı gezmede dağda rahat,
Paşamın gerçi yamandır fikri:
Dedi: «Üç ayda nihâyet tutarım.»
İkisi geçti, üçün kaldı biri...

İzmir dolayının ünlü eşkiyası Çakırcalı Memed Efe (1872-1912), uzun yıllar Abdülhamid'i, hükümeti ve İzmir (Aydın) valisi Kâmil Paşa'yı uğraştıran bir çıban başı olmuştu. Abdülhamid, onun eşkiyalıktan vazgeçmesini sağlamak amacıyla, birkaç kez özel af çıkarmıştır. Bu dörtlük, Arnavutluk ayaklanmasını bastırarak ün kazanmış olan ve «Makedonya Kahramanı» diye bilinen Kara Said Paşa'nın Çakırcalı'yı yakalamakla görevlendirilmesinden sonra yazılmış. Çakırcalı'nın kurnazlığıyla o da başa çıkamamıştır.

•

Çalışsa bin sene, bülbül gibi karga fasîh olmaz,
Balonla âsmâna çıksa bir âdem Mesîh olmaz.
Müebbeddir, silinmez nakş-ı te'sîrâtı vicdânın,
Berâet etse de mücrîm, derûnu müsterîh olmaz!

•

Çâresâz olmaz ise Encümen-i Meb'usân,
İşimiz kaldı bizim merhamet-i A'yân'a.
Zemm ü kadhi ederek vâsıta-i tediyyât,
Atacaklar bizi de nevbet ile zindana!

İkinci Meşrutiyet'ten sonra Meclis-i Meb'usan'da Matbuat Kanunu tasarısı görüşülürken. Zemm ü kadh, birini kötüleme, çekiştirme demektir. Hakaret ve sövme suçları da aynı kavramla ifade ediliyordu. Basın özgürlüğünü kısıtlamak, mizah gazete ve dergilerini baskı altına almak amacıyla Matbuat Kanunu'na konulmak istenen bazı maddeler, geniş tartışmalara yol açmıştı.

•

Çektiğim cevr ü cefanın sebebinden sorma,
Deme kim: «Bâdıhavâ menkabe dellâlı budur».
Habs ile, nefy ile, işkence ile ömrü geçer,
İşte Türkiyye'de şâir olanın hâli budur!

•

Çıkar haksız, ikim ki dinsiz derse Nevzâd'a,
Günâhı çoktur ammâ, kizbi aslâ iktisâb etmez.
Değil bir Müslümandan, gelse hattâ sulb-i kâfirden,
Cenâb-ı Hak mukarrerdir ki Nevzâd'a azâb etmez!

Dostu avukat Tevfik Nevzad için.

•

Çıkar mı öyle evrâk-ı havâdis kendi kendine,
Ayakta bir belâdır da bunu bilmez muhâsibler.
Gece gündüz döker bîçâreler göz nûrun işlerken,
Ahâli kör kalırdı olmamış olsaydı mürettibler!

Gazete ve kitaplar, harfler birer birer birbirine eklenerek, «mürettip»lerce diziliyordu.

•

Çırağan'a nazîre yaptı âteş Bâb-ı Âli'de,
Nasıl yapmaz: Birinden iş, birinden muktezâ çıkmaz.
Amel etmek eğer lâzımsa mefhûm-ı muhâlifle:
Demek şimdi belâ toplanmayan yerden kazâ çıkmaz!

Çırağan, yanmadan önce Meclis-i Meb'usan binasıydı. Eşref'in bu yangınla ilgili öteki dörtlüklerini sonraki sayfalarda bulacaksınız.

•

Çizerler her eserden bî-muhâbâ birtakım yerler.
Edibim, sanma kim yalnız senin dîvânı çizmişler.
Geçen gün Encümen'de yok iken Hayret, bütün hey'et,
Arabca bir kelâm zann eyleyib Kur'ân'ı çizmişler!

Sözü geçen Encümen, resmi adı Encümen-i Teftiş ve Muayene olan sansür kuruludur. Eşref'in dostlarından şair Hayret de bu kurulun üyesiydi. Dörtlük, H. Yücebaş'ın yayımladığı Üçüncü Deccâl'da şöyledir: «Alel'amya çizerler her eserden birtakım şeyler / Azizim sanma kim ancak sizin dîvânı çizmişler / Geçen gün Encümen'de yok iken Hayret, bütün hey'et / Arabça bir kitab zann eyleyip Kur'an'ı çizmişler.» Midhat Cemal Kuntay'a göre dörtlük, Halil Edib beyin şiir kitabı birçok yeri çizilerek sansür edilince yazılmıştır (**Son Posta**, 25 Ocak 1951).

•

Çok mu eylersem şikâyet tali'-i nâsazdan,
Üstüme bir katre düşmez yağsa gökten sîm ü zer.
Şol kadar emrâza istidâdı var ki cismimin,
.. bitî eyler sirâyet ihtilâm olsam eğer!

Yazılış nedeni, «Eşref'ten Nükte ve Fıkralar» bölümünde.

•

Çok tezekkür ettiler dün Meclis-i Mahsûs'da
Milletin ahlâk ü husûl-i intizâm hâlini.

Aldılar taht-ı karara şimdilik bi'l-ittifâk,
Hüsn-i tanzîm etmeğe bah-nâmenin eşkalini!

Meclis-i vükelâ (bakanlar kurulu) görüşmelerinin «birçok maskaralıklardan ibaret olduğunu» işitince.

•

Dâimâ gitsem Çırağan'a, işittikçe desem:
Lâ'net olsun hepsinin de bahsine, mebhûsuna.
Söz alıb kürsîye çıktıkça çekib bir besmele,
Enseden bir sille aşketsem Tokat meb'usuna!

•

Değiştir meclis-i hâssı, buyur erbâbını ta'yîn,
N'olur ey pâdişâhım, halka karşı bir nümâyiş et.
Bütün bir hey'etin var ise tebdîlinde mahzûr,
Haham-başı'yı olsun Şeyhülislâm'la becâyiş et!

Eşref, hey'et-i vükelâ'yı (bakanlar kurulu), «meclis-i hâs» (özel meclis) olarak niteliyor. Şeyhülislâm da bu kurul içinde yer alıyordu.

•

Delik buldukça girmezsin uğursuz,
Edersin bâzı falso, hâricinde.
Ne a..... kısmetin vardır ne g....en,
S..m kaldın mı kadro hâricinde?

Vali muaviniyken, kadrosu kaldırılarak açıkta kalınca. Üçüncü dize, kimi yerlerde «Ne oğlandan ne kızdan nasibin var» biçimindedir.

•

Deme sürdüm çıkardım Eşref'i Dârü'l-hilâfet'ten,
Benim tevcîh-i Hak'la gittiğim yol sebîlimdir.

Melekler şâhidimdir, dest-i kudret eylesin tebcîl,
Bu yerden ben gidersem hazret-i mikrop vekîlimdir!

Bir memurluk göreviyle İstanbul'dan uzaklaştırılınca, Dahiliye Nâzırı'na. «Deme sürdüm çıkardım...» diye başlayan dörtlüğe de bakınız.

•

Derin tefekküre dalmış hımâr-ı Bağdâdî,
Nedir düşüncesi, ot mu saman mı yoksa alef?
Hava ile sudan olmuş nasîb mû'tâdı,
Sezâdır arpaya cânın verib de olsa telef!

•

Devâirde kör olsun yan bakanlar millete Eşref,
Diye el kaldırıb etsem duâ dergâh-ı Mevlâya.
Zuhûr eylerdi her merkezde birçok kör, husûsiyle
Dönerdi Bâb-ı Alî mecma'-i mahsûs-ı a'mâya!

•

Devr ü teslîm etmek üzre düşmana bâkîsini,
Mülke bir hayrü'l-halef bulmaklığa cehd etmeli.
Nâmını rahmetle yâd ettirmek isterse Hamîd,
Süt karındaşı Fehîm'i bir veliahd etmeli!

Abdülhamid'in Osmanlı tahtına geçme yönteminde değişiklik yapacağı yolundaki söylenti üzerine. Fehim Paşa, her türlü kötülüğü yapan bir kişiydi, «Beyoğlu Canavarı» diye tanınırdı. Eşref'in açıklaması: «Kıt'ayı yazdığımız vakit Abdülhamid'in süt kardeşi Fehim olmayıp babası İsmet Bey olduğunu birisi ihtar ettiğinde, 'sütü bozuk olduktan sonra babasının da oğlunun da Allah belâsını versin' demiştim.»

•

Diplomatlar utanır öyle yalan söyleyemez,
Hilede hud'ada Cizvit kudemâsı gibidir.

İ'timâd eyleme, her va'di şeh-i devrânın
Millete verdiği Kanun-ı Esasî gibidir!

Abdülhamid'in yurt dışındaki Jön Türkleri getirtmek amacıyla çıkardığı göstermelik af dolayısıyla.

•

Doğduğu leyl mübârektir bu şeb peygamberin,
Mâha rağmen doğsa güneş şâyândır akşamdan.
Nüsha-i Kur'andan yaldızlı bir yaprak gibi,
Bir evrâktır nûrdan, defter-i eyyâmdan.

•

Doğduğum günden beri mâtem yakamdan düşmedi,
Sanki çarhın her günü rûz-ı Muharremdir bana.
Mürg-i dil sevdâ-yı hürriyyetle çırpındıkça âh,
Âlemin îd-i saîdi yevm-i mâtemdir bana!

•

Donanmadan eser yok, sanki Tersane tershâne,
Mesâil-hâne şimdi sevâhil-i mekteb olmuştur.
Sefîneden kolayca üstüne atlar süvâriler,
Siyâsiyyûn için gûyâ «Midilli» merkeb olmuştur.

Abdülhamid, isyan korkusuyla donanmayı bakımsız, hareketsiz bırakmıştı. Bu nedenle Avrupa devletleri zaman zaman Midilli adasına yönelik isteklerde bulunuyorlardı.

•

Dökülen kan boşa gitmez reh-i hürriyyette,
İnkılâba olur er geç cereyânı bâdî.
İç yüzünden çürütüb rahneler eyler peydâ,
Temelinden göçürür heykel-i istibdâdı!

•

Döndü keremin âlem-i işretteki va'de,
Ey kân-ı kerem, zift ile Şeytan tutulur mu?

Bir başkası yuttuysa onu ben keder etmem,
Aksu var iken hiç Karacasu yutulur mu?

Eşref, vali Kâmil Paşa tarafından Karacasu kaymakamlığına atanır. Durum İstanbul'a bildirilmeden ve daha o göreve başlamadan, Dahiliye Nezareti'nin buraya bir başkasını atadığı anlaşılır. Kıt'a bu olay üzerine yazılmıştır.

•

Dün Münif Pâşâ ....ken köyde bir mektebli kız,
Bilmeyib âdâbı basmış bir alay câhil herif.
Halbûki ta'lîm için zifâf-ı talebât,
Münhasırdır nâzıra bir tehc-i kanûn-ı münîf!

Birçok yeniliklerin öncüsü olan Maarif Nâzırı Münif Paşa, «ekonomi politik» dersleri de vermiştir. Eşref bu dörtlüğü, Paşa'nın Kuşdili dolayında bir kızla basıldığını işitince yazıyor. Tehc-i kanûn-ı münîf: Yüce açık saçıklık yasası. «İnas ile zükûra...» diye başlayan dörtlüğe de bakınız.

•

Dün yine bir yerde ta'rîz eylemişler merkebe,
Bilmiyorlar kim atarsa pek yamandır çiftesi.
Hiç de lâf altında kalmaz çok zekîdir köftehor,
Kim ona «eşek» dese, birden «babandır» der sesi...

İkinci Meşrutiyet'ten sonra toplanan Meclis-i Meb'usân'da yoklama yapılırken Meclis Başkanı, Babanzade İsmail Hakkı Beye, eski harflerin okunuşundaki bir nokta farkından dolayı, dikkatsizlik sonucu «Yabanzade...» diye seslenir. Babanzade, oturduğu yerden «Babandır, Baban!» diye bağırır. Bu espri o günlerde çok tutulur. Mecliste kavgalar olmakta, mebuslar küfürleşmekte, birbirlerine «eşek» diye seslenmektedirler. Eşref'in dörtlüğü bütün bu olaylardan sonra yazdığı anlaşılıyor.

•

Dün yine söyledi zevzekçe biri,
Bize târiz ediyormuş «Geveze».
Ne cesâret, daha dün ağlar iken,
Adam olmuş atıyormuş herze!..
Eşrefâ söylüyorum işte peşin,
Çiy yerim sonra onu misl-i meze!

Düşme dâ'vâya, uyuş, aslâ güvenme hakkına,
Şimdiki hâkimlerin izhâr-ı hak menfûrudur!
Eyleme hükkâmdan hükkâma arz-ı iştika',
Bu meseldir: İt itin her yerde mîrâhûrudur!

Düşse, bir hileye müstenidendir bu sukut,
Bir çeviklik ile meydân-ı hünerden kalkar.
Ne kadar zulm ile sarsılsa yıkılmaz millet,
Hacıyatmaz gibidir, düştüğü yerden kalkar!

Hacıyatmaz adlı mizah gazetesinin başlık klişesi altına konulmak üzere.

Ebü'l-Ekrem Kemâl'in rıhletinde hazret-i Haydâr
Şarâb-ı kevseri merhûma attırdıkça attırdı.
Kızıl Sultan ânın'çün türbe inşâ eyledi sanma,
Yine avdet eder havfıyla mermerle kapattırdı!

Abdülhamid'in Namık Kemal için türbe yaptırması dolayısıyla. Kimi yerlerde «Ebü'l-Ekrem Kemal'in» yerine «Ebü'l-ahrâr Kemal'in»; «Yine avdet eder havfıyla» yerine «Gelir havfıyla tekrâr üstünü» sözleri vardır.

Ecânibden kız almak bizde âyinen değil memnû',
Bu yolda pîr olanlar evvel alıb civanlandı.
Ricâl-i asr-ı hâzırdan misâl istersen, ez-cümle:
Sâid Bey gâvur İzmir'de bir kızla nişanlandı!

Edâ-yı hacc içün kılsın mükellef fart-ı sâmânı,
Eğer toprak çekerse Kâbe-i Ulya'ya dek gitsin.
Rakîbin yeryüzünde tek vücûdu zâil olsun da
Dilerse Hak taa'lâ cennet-i â'lâyı bahş etsin!

•

Edebiyyât-ı atikayla cedîde bir mi?
Eskilerde ne kadar olsa tekellüf çoktur.
Eski eş'arda durbîn ile ma'nâ seçilir,
Yeni eş'arda ma'nâ gibi külfet yoktur.
Gerçi ben bî-tarafım, sorsalar ammâ ki derim:
Bizde yeniler eskilerden b.ktur.

Musavver Eşref'te (S. 26/1) ve kimi yerlerde üçüncü ve dördüncü dizeler yoktur; son dizede «dâim» yerine «şimdi» sözcüğü vardır. Kıt'a, Üçüncü Deccâl'da yukarıdaki gibidir.

•

Edebsizlik verildi şehr-i Bağdâd içre dellâle,
Bulundu mollalardan, şeyhlerden gizli çok talib;
Cezâ kısmı reîsi muttali' oldukda bu hâle,
Çıkıb meydâna zilzurna dedi: Elhükmü lilgalib.

•

Eder celb-i şefâat kesret-i eşkin kıyâmette,
Hudânın lûtfu çoktur, gam yeme Eşref söner dûzah.
Riyâkârân-ı ümmetten eğer bir zâhid-i bârid,
Ederse bir nefes, kânûn-ı sânîye döner dûzah!

•

Edilir seyf-i siyâsetle riyâset icrâ,
Haddini bilmeyenin defter-i ömrü dürülür.
Bundan â'lâ mı olur resm-i müsâvât-ı hukuk,
Şimdi ârifler içinde cühelâ da sürülür!

•

Edilse her biri teşrih, tavşandan yüreksizdir,
Ufak bir havf ile hâsıl olur kalbinde bin sekte;
Maâliden eser yok, hepsi küsmüş hüsn-i ahlâka,
Bu millet meskenetle sanki olmuştur dezenfekte!

•

Ehibbâdan biri hüsn-i teveccüh eyleyib izhâr,
Dedi: «Eşref, livâ' me'mûru ol, mâhiyyesi çoktur.»
Dedim: «Ey mîr-i Tal'ât, doğru ihtârınız ammâ,
Bu diller vâr iken bizde kazâdan kurtuluş yoktur!»

Dostlarından şair Üsküdarlı Talât'ın, «Bari mutasarrıf olsan da, kaymakamlık aylığından daha fazlasını alacağından ara sıra bizi de gözetsen,» demesi üzerine.

•

Ekserî hicvimde ta'yîn-i esâmi eylemem,
Fikr-i mahsûsumca bu hâlin şudur ki mûcibi:
İsterim her bir denîye kabil-i tatbîk olub
Kullanılsın her biri bir numrosuz gözlük gibi.

•

Elinde yok adâlet, olsa da sen kim, adâlet kim?
Görürsen nerde bir maznûn, kabâhat sendedir dersin,
Polisler üstüme saldırdı, ben bir sille aşk ettim,
Be mustantik efendi, söyle sen olsan ne b.k yersin?

«Eşref'ten Nükte ve Fıkralar» bölümüne bakınız.

•

Ellerinden hapı bir kerre yutan kurtulamaz,
Ölecek hastaların can-bâzıdır doktorlar.
Avlanır sayd-gâh-ı dehre gelenler, güyâ
Malekü'l-mevtin önünde tazıdır doktorlar!

•

Emr-i hizmetlerini canıma minnet bilerek
Cümle ahbâbıma bir bende-i ahker olurum.
İsmimin evvelini, ahîrini tayy ederek
Eşrefâ, düşmana doğrusu bir şerr olurum!

Arap yazısının özelliği dolayısıyla Eşref, e, ş, r, f harfleriyle yazılır. Baştaki ve sondaki harfler atılınca ş ile r «şerr» (şer) olarak okunur.

•

Ensesi kurtulmadı gitti tokattan milletin,
Bizdeki ense değil, gûyâ kırılmaz alçıdır.
Yok hafiyye jurnalından korku ammâ neyleyim,
Şimdi evrâk-ı havadis neşr eden jurnalcıdır.

İkinci Meşrutiyet sonrasının jurnalcı gazetecileri için.

•

Eski bir top yükledip bir merkebe,
Rast gele salmakta halka süngü Şâh!
Pâdişâhım, sen hayâ etmez misin?
Senden eşnâ' zulmü yaptı dünkü Şâh!

•

Eskiden Konya'ya bağlı idi Garbî Karaağaç,
Devrilib sonra Denizli'ye edildi ilhâk.
Yüklenib sırtına yüzlerce bakayâ o zaman,
Giydi hürmetlice bir Konya külâhı sancak!

Eşref'in kaymakam bulunduğu Garbi Karaağaç, daha önce Konya'ya bağlıyken, sonradan Denizli'ye bağlanmıştı. Bundan kaynaklanan birçok sorunla uğraşması gerekiyordu. «Bakayâ» dediği budur.

•

Eşkiyâ her çaldığın verse halâs olmaz yine,
Bak ne rütbe mültezem âsayişi insanların.

Hep bulur erbâb-ı sirkat âkıbet ettiklerin,
Yanlarına kor mu me'mûrin-i devlet ânların?

•

Eşrefâ meydân-ı hicvin Hayder-i Kerrârıyım,
Yok zebân-ı zülfikarımdan benim, can kurtaran.
Kuyruğundan tutmak icâb etti Mîr-i Hayder'in,
Karşıma çıksın cihanda varsa Mervan, kurtaran!

•

Eşref âsâ olmasın mesken Kula, hiç bir kula,
Ney gibi hicrinle Mevlânâ, hemîşe inlerim.
Bir zaman gülşende dinlerken nevâ-yı andelîb,
Şimdi bir vîrânede baykuş sadâsı dinlerim.

Kula kaymakamlığı sırasında.

•

Etme «izzetlû» efendim su-i zann,
Kızdığım her şahsı sanma haşlarım.
Sen bana yazsan «fütuvvetlû» ne gam,
Ben sana «izzetlû» der de başlarım!

Abdülhamid döneminde «rütbe» düşkünlüğünü ortaya koyan bir dörtlük. Eşref'in yazdığına göre, bir kaymakama «dördüncü» sınıftan rütbe vermişler. Daha önce adının önüne «rıf'atlû» yazılırken, rütbeden sonra «fütuvvetlû» diye yazmaya başlamışlar (geriye gidiş). Kaymakam, ağlamaklı bir durumda, «benim yerimde sen olsan ne yapardın?» diye Eşref'e yakınmış. Eşref, «senin yerinde olsam şu kıt'ayı söylerdim,» deyip, İzmir mektupçusunu hedef alan yukarıdaki dörtlüğü söylemiş. «İzzetlû» valilerin kullandığı bir san olduğu kadar, «Ben senin izzetlû, saadetlû...» diye başlayan sövgünün de bir ögesidir.

•

Etmeden tahkîk hiç söz söylemem bir şahs için,
Eski bir darb-ı meseldir gerçi orman taşlamak.
Hicv edersem hâini, zâhid, günâh ettin deme,
Din-i İslâm'da sevabdır çünkü Şeytan taşlamak!

•

Etmesinler beni gözlükle görenler tâ'rîz,
Zaaf geldi gözüme, gamla ağardı sakalım.
İki gözle yakayı kurtaramazken elden,
Bir de dört gözlü olursak n'olacaktır bakalım!

•

Etmiş diye bir katili tahlîs-i girîbân,
Bihûde figan eylemenin var mı lüzûmu?
Maktûlün eder a'ilesi çâk-ı girîbân,
Katilden alır mahkeme zebhiyye rüsûmu!

•

Ettiler ettikçe alçaklar denâette sebât,
Kollarındaki sırmayı her bir müşirin yolmalı.
Bir ferîkin böyle tefrîkindeki ma'nâ nedir?
Yüzbaşı yüz, binbaşı bin parça olsun, bölmeli.

Abdülhamid döneminde ferîklik (kolordu komutanlığı) rütbesinin «birinci ferîk» (korgeneral) ve «ikinci ferîk» (tümgeneral) olmak üzere ikiye ayrılması üzerine.

•

Ey bana medyûn olan zât-ı âlî menkabet!
Hak muammer eylesin İzmir'de dâim sâkin ol;
Ben neler çektim neler senden kıyâs et ol zaman,
İstérim Allah'dan bir kerre sen de dâyin ol!

Borç verdiği bir arkadaşından uzun süre parasını alamayınca.

•

Ey bana tıynet-i âdemde saman var mı diyen,
Eyleme bir daha tekrâr bu su'âl-i hâmı;
Balçığında saman olsaydı eğer ebbü'l-beşerin,
Çatlayıp da yarık olmazdı ananın a..!

«Eşref'ten Nükte ve Fıkralar» bölümüne bakınız.

•

Ey eden tasvîrime nigâh-ı iltifat,
Fikrimin âlâm, bâdi-i perişânîsidir.
Bak ne hâle koydu cefâ-yı rûzgâr,
Eşref'in işte şu sûret nüshâ-ı sanîsidir!

Eşref, Kırkağaç'ta kaymakamken, İzmir'e gidip fotoğraf çektirmeyi ve bunu İbnülemin Mahmud Kemal'e (İnal) göndermeyi düşünür; fotoğrafın arkasına yazılmak üzere bu dörtlüğü hazırlar. Ancak vakit bulup fotoğraf çektirmeye gidemez.

•

Ey geçen başına bir maslahatın,
Serfürû ile budur şimdi hüner:
Güvenib arkana mağrûr olma,
Maslahat hüsn-i idâre ister!

•

Ey pâdişâh-ı âlem, düşman mısın zekâya?
Erbâb-ı iktidârı gördün mü saldırırsın.
Asrında kaldı millet üstâdsız, kitabsız,
Havf eylerim yakında Kur'ân'ı kaldırırsın!

•

Ey ...im kalkma sakın, sonra seni sustururum;
Mürtecîdir diye jandarmalara tuttururum.
Takarım bir polisin arkasına seni,
Yediğin herzelerin cümlesîni kustururum!

•

Ey vakitsiz hâneme mihmân olan,
Tablakârımla döğüş ister misin?
Matbah-ı tab'ımda yoktur başka şey,
Tatlı dilden bir söğüş ister misin?

•

Ey vatan ver elini sıkayım;
Elimizden gidiyorsun, adiyö.
Çeşm-i şefkat ile baktıkça sana,
Beni mahzûn ediyorsun, adiyö.

Türkiye'den ayrılırken. Adiyö: Elveda (Fransızca Adieu, Adieux).

•

Ey velî-ni'metim istersen eyle imtihân,
Bin kadar me'mur içinde sâde ahmak ben miyim?
Tâlihimden nefs-i İzmir'de açık hizmet mi yok,
Yoksa her bir hizmetin nâ-ehli ancak ben miyim?

İzmir'de görev verilmesi için, vali Kâmil Paşa'ya.

•

Eyledi şems ü kamer gûyâ semâda ittihâd,
Ortadan kalkınca Yıldız, oldu dünyâ gark-ı nûr.
Doğdu, istibdâdı boğdu mihr-i hürriyyet o gün,
Oldu On Temmûzda âlem serâpâ gark-ı nûr!

10 Temmuz: Miladi takvimle İkinci Meşrutiyet'in ilan edildiği gün olan 23 Temmuz 1908.

•

Eylemem âlemde bin cem'iyyet olsa intisâb,
Eşrefâ, yekdîgere hem-cinsimin tercihi güç.
Bence bunlardan ibâret zübdesi cem'iyyetin,
Hazret-i Allah bir, vicdân iki, millet üç!

İttihat ve Terakki Cemiyeti / Fırkası'na karşı.

Eylemem hicv-i edânî eylemekten ihtirâz,
Olsun onlardan denî, dûçâr-ı vehm ü bîm olan.
Bir zarar gelmez o kâfirlerden aslâ, gelse de,
Âteş-i Nemrûddan korkar mı İbrâhîm olan!

•

Eylemem ölsem de hakkında sükûtu ihtiyâr.
Bak şu kopyamdan beni der-hâtır eyle dâimâ!
Hiddetimden çıktı tasvîrim fenâ, mâzûr tut,
Aldırırken resmimi, zîrâ söverdim ben sana!

Sevmediği bir kişiye gönderdiği fotoğrafın arkasına yazmış.

•

Eylemem ölsem de kizbi ihtiyâr,
Doğruyu söyler gezer bir şâirim.
Bir güzel mazmûn bulunca Eşrefâ,
Kendimi hicv eylemezsem kâfirim!

•

Eylesin yolculara hazret-i Allâh meded,
Bâ-husus eyler ise zigzag ile seyr ü sefer.
Şirketin zulmünü kaldırmağa yoktur imkân,
Yıkıb İstanbul'u, doldurmalı deryâyı meğer.

Şirket: İstanbul iskeleleri arasında vapur işleten Şirket-i Hayriye.

•

Farkı yoktur ayıdan zerre kadar
Sayd için kendini dağda yoranın.
Böyle arzu eder insâniyyet:
Kuş kadar ömrü ola kuş vuranın!

•

Fesâd ü fitnede, icrâ-yı envâ'-ı mezâlimde
Nazîrin dehre gelmez bir daha, millet emîn olsun.
Hayât-ı kâinâta pâdişâhım sen vedâ' et de
Velîahd ettiğin isterse İblîs-i lâ'în olsun!

Abdülhamid'in Osmanlı tahtına geçme yöntemini değiştireceği yolundaki söylentiler dolayısıyla.

•

Feylesofâne bakınca safahât-ı dehre,
Aklıma vak'a-i Hâbil ile Kabil geliyor.
İttihâd'ın anılınca o mubârek(!) nâmı,
Eşrefâ, hâtırıma bir sürü katil geliyor.

Mehmed Selâhaddin'in Mısır'da basılan **Bildiklerim** adlı kitabının kabına yazdığı kıt'a.

•

Gâvur İzmir'de sokaklar dardır,
Bir selâm tavrı ile can koruruz.
Şöyle dursun develerle araba,
Yolda eşşeklere biz has dururuz!

«Eşref'ten Nükte ve Fıkralar» bölümüne bakınız.

•

Gayr-ı câizken taarruz, Ermenî'den bid' ile.
Milletin yoklanmadık İslâm'ı, Rûm'u kalmadı.
Olduğu'yçün pâdişâhım herkesin ırzı senin,
Hanelerde ırz ü nâmûsun lüzûmu kalmadı!

Evinin polislerce basılarak aranması üzerine.

•

Geç gelir bezme ekâbir denilir; isbâtı:
Sonradan geldi, bunun de şerefi yükseldi.

Arz-ı tebrîk ederiz, mâder-i matbû'âta,
Türk dilini söyleyerek âleme **Tonguç** geldi.

Tonguç, İkinci Meşrutiyet'i izleyen dönemde birbiri ardı sıra yayımlanan gazetelerden biridir. Sahibi Mirza Mehmed, başyazarı Abdürrıza Namık'tı. 1908-1909'da İstanbul'da günlük olarak yayımlandı.

•

Geçenlerden alırlar para kıt'a-i tarîk âsâ
Devâmından bu hâlin vakt-i hürriyyette âr etti.
Bilâ-mûcib yıkıldı gitti sanma dâr-ı dünyâdan,
Dilenmekten usandı, Köprü ârından firâr etti!

Galata ile Eminönü'nü birbirine bağlayan ilk köprü tahtadandı ve köprüyü geçenlerden on para ücret alınırdı. Eşref, Abdülhamid döneminde, «Ahali Köprüden on para vermezse geçirmezler / Ne fayda ummaktayız böyle dilenci hükûmetten?» demişti. İkinci Meşrutiyet döneminde Haliç'ten çıkmakta olan bir vapur, tahta köprüye çarparak bir kanadını kopardı. Kopan parçalar akıntıyla Saraybur-nu'na doğru sürüklendi, oradan Marmara'ya geçti. Kopan bu kanat deniz araçlarıyla eski yerine çekildi. Dörtlük, bu olay üzerine yazılmıştır. 1910'da tahta köprü yerine bugünkü (tarihe karışmak üzere olan) köprü yapıldı.

•

Geldi beğlerbeğine nevbet-i hicviyyâtım,
Ba'demâ ben vüzerâya dil uzatmam aslâ.
İkisi boyda müsâvîdir, inanmaz iseniz
Ölçünüz, işte ..kim, işte Mehmed Paşa.
Şol kadar farkları vardır kim olunsa nisbet:
Harekât ü sekenâtça o ...imden budala!

Bitlis valisi kısa boylu Mehmed Paşa için.

•

Geldi çöktü meclise vâlî gibi,
Bârek-allâh çaldı emsâli gibi.
Gerçi her telden çalar mîrim, fakat
Dâire öz ceddinin mâli gibi.

Memduh Yavuz Süslü'nün **Ermenekli Şair Hasan Rüştü Hayatı ve Eserleri** adlı kitapçığına göre (Konya 1937), Köylü Matbaası'nda bir «çalgı faslı» düzenlenmiş. Daire çalan ve yüzce Kâmil Paşa'ya benzeyen biri gelip mindere çökünce hemen âlem başlamış. Eşref, dörtlüğü oracıkta yazmış. İzmir mektupçusu için yazıldığı da öne sürülmektedir.

•

Gelen bir hey'et-i mahsûsa âciz kaldı hallinden,
Mu'ammâ oldu esbâb-ı zuhûru iğtişâşâtın.
Bu dünyâda yekûnu anlaşılmaz sorma bîhûde,
Kıyâmette çıkar meydâna miktârı vefiyyâtın!

Adana'daki Ermeni olayları üzerine, olayların çıkış nedenini ve kaç kişinin öldüğünü araştırmak üzere, Meclis-i Meb'usan üyelerinden oluşan bir kurul görevlendirilmişti. Kurulda Tekirdağ mebusu Babikyan Efendi de vardı. Eşref o sırada Adana vali muaviniydi.

•

Gelen mihmânı bir sûretle def' eyler kapûsundan,
Misâfir gelse Azrâîl'i de alçak kabûl etmez.
Tecâvüz etse de doksan beşi Dombaycı'nın sinni,
Niçin ölmez deme, ol kâfiri toprak kabûl etmez!

Kırkağaç'ta komşusu Dombaycı Ahmet için.

•

Geleli âleme bin türlü mûsibet gördüm,
Görmedim gerçi cihanda ne biçimdir kolera.

Ben züğürtlük gibi bir illete karşı durdum,
Eylemem zerrece pervâ, ne ...kimdir kolera!

•

Gelib hürriyyet, istibdâdı istirdâd ettikçe
Şaşırdık biz, reh-i nâ-reftede fayton değiştirdik.
Değiştirdi külâhın Ermeniler Müslümanlarla,
Attıkça silâhlar korkudan biz don değiştirdik.

Adana'daki Ermeni olaylarından sonra.

•

Getirme yâda nâmûsu refâh-ı hâl lâzımsa,
Hamiyyeten uzak dur nokta-i ikbâl lâzımsa.
Cebîn ol, feyz alırsın şöyle kim, hattâ karından kork,
Serasker işte meydânda eğer emsâl lâzımsa!

Serasker Ali Sâib Paşa için.

•

Girdim mezâr-ı habse, oldum cüdâ güneşten,
Zann etme mücrimiyyet bâdisi bu sülûkun.
Gün görmesem aceb mi Eşref, beni tab'iat
Halk etti milletimden, bir erzâlü'l-melîkûn.

•

Gitgide kesb eylesin mahsûl-i tab'ın intizâm,
Olsun eş'ârın dahi kuvvetli, i'mânın gibi.
İsterim Allah'tan oğlum hulûs-i kalb ile
Sen perîşan olma eş'âr-ı perîşanın gibi!

Oğlu Mustafa Şâtim'in **Eş'âr-ı Perîşân** adlı şiir kitabı dolayısıyla.

•

Gitmek üzre âlem-i ukbâya ben yolcuyum,
Son konağıdır o âlem, âlem-i nâsûtumun.
Hem gider sırtında hem şiddetle lânet eylerim,
Girmesin nâ-merd olanlar altına tâbûtumun!

•

Gitse Azrâil, lâyıktır dese Allaha kim:
«Hastalarda şürb-i semiyyât ile diş kalmadı,
Fahr-ı âlem aşkına artık tekaüd et beni,
Çünkü doktorlar çoğaldı, bence bir iş kalmadı!»

İzmir'i kasıp kavuran bir salgın hastalık dolayısıyla. İlk dize kimi kaynaklarda «Gitse Azrâil dese bir gün Cenâb-ı Hakka kim:» biçimindedir.

•

Gitse bir hastaya doktor Şâkir,
Kurtulur lâhzada anî, o alîl.
Çıkmadan doktor efendi kapıdan,
Bacadan çünkü girer Azrâîl!

İzmir Belediye hekimi Şâkir için. İkinci dize kimi kaynaklarda «Kurtulur baktığı saatte o alîl» biçimindedir.

•

Gittiği'yçün baba Eşref'le vedâ' eylemeden,
Edemez mes'eleyi herkese sıhhatle beyân.
Almalıydı eline maslahatın doğrusunu,
Görmeden gitmemeliydi babayı Babikyan!

Adana'daki Ermeni olayları dolayısıyla gelen (Bkz. «Gelen bir hey'et-i mahsusa» diye başlayan kıt'a) Tekirdağ meb'usu Babikyan için. Çevresindekiler Eşref'e «Baba» dermiş.

•

Görüb evvel nice **Hizmet**'le **Âheng** ü **Terakkî**,
Çıkardı **İzmir** adlı bir cerîde şimdi Hakkı.

Gelib **Hizmet**'le Aheng ü Terakkî yazdı tarih:
Bu âlemde ede Hakkı ile **İzmir** terakkî...

Bıçakçızade Hakkı'nın İzmir adlı gazeteyi çıkarması dolayısıyla, 1312/1896'da.

•

Görür âsâyişi millet, fakat i'lân-ı resmîde,
Hükûmet yoldaki hırsızlara bilmem müsebbib mi?
Soyulmakta mürettibler giderken her gece yolda,
Aceb bunlar cezâ-yı nakdî-i müretteb mi?

•

Gûyâ elektriktir hürriyyetin ziyâsı,
Kullanmayı bilenler eyler evi münevver.
Bilmeksizin ederse iş'âle kim tasaddî,
Hem kendisi olur kül, hem ev yanar berâber!

•

Güller kuruyub dikenlik oldu,
Şenlik bize dil-şikenlik oldu.
Bîçâre vatan teverrüm etti,
Râyât-ı zafer kefenlik oldu!

Abdülhamid'in tahta çıkışının yıldönümü her yıl Rumi 19 Ağustos'ta kutlanır. Eşref Mehterhane'de tutukluyken de gazeteler şenlik gürültülerinden söz etmektedir. Eşref ise bu «Şarkı»yı mırıldanır.

•

Günâhım çok benim, afv-ı umûmi isterim Eşref,
Günahkârânı afv etmek Hudâ'nın çünkü şânından.
Nasıl afv-ı umûmî istemem mahşerde Mevlâ'dan,
Benim ruhum dahi zîrâ üç aylar Müslümânından.

•

Haber aldım ki mevsûkan, kalıb evvelce sünnetsiz,
Sakaldan sonra vermek istiyormuş kelleyi alçak.
Kusûra bakmasın, kelle müşevveş söyledim târih:
Kesildi lihyesi dipten, Sakallı kaldı cascavlak!

Sakallı Mehmed Paşa hakkında.

•

Hâdisât-ı dehri seyr ettikçe âdem etmeli,
Bir girilmişken, neden paydostan evvel gitmeli?
Vâkıâ pek güç değildir intihâr etmek, fakat
Mudhikât-ı âlemi bilmem nasıl terk etmeli?

•

Hak selâmet versin ey **Deccâl,** yol verdim sana,
Her diyârı gez dolaş, fırsat bulursan Çin'e git.
Paris'i eyle ziyâret evvelâ âdâb ile,
Hâk-i pây-i Hazret-i Sabahaddîn'e git!

Birinci **Deccâl'**ı Prens Sabahaddin Bey'e sunarken.

•

Hal' olmamak'çün hâkan-ı sâbık,
Kasdı, kavurdu mülkü serâser,
Bozdu nihâyet tebdîri takdîr
Allahüekber, Allahüekber!

•

Hâkim-i mutlakıdır âlem-i rûhun vicdân,
Kişi şahsiyyetin çünkü o kuvvetle bulur.
Kim ki, vicdanı hilâfında ederse hareket,
Kendi şahsiyyetini kendi rezîl etmiş olur.

•

Halk, asrında teneffüs eylemekten havf eder,
Her ne mümkünse yapıp dünyâyı ettirdim sükût.

Bûmlar ötsün serîr-i şevketinde an-karîb,
Pâdişâhım perdedâr olsun kapunda ankebût!

•

Hamdi ahbabına, şâir değil Eşref, dermiş;
Ben dahi Hamdi için ..ne değildir dersem,
İnanır mı bu iki kizb-i sarîhe âlem?
Eylesek mahkemede her ikimiz birden kasem.

•

Hâmemi âheng-i matbû'âta tevfîk eyleyib,
Şi'ri bin külfetle söyler, bî-tekellüftür derim.
Bir kolay san'at mı var âlemde şâirlik gibi,
Sözlerimde olmasa ma'nâ, tasavvuftur derim.

•

Hâmid-i Sâni'yim ki, kadrimi bilsin zaman sonra,
Hıyâr-ı devleti ağyâra uğdurdukça uğdurdum.
Büyüklük eyleyib ezcümle bir Midhat gibi şahsı,
Mücerred bir şehîd etmek için Tâif'te boğdurdum!

•

Hamîd'in tâc ü tahtı târmâr olsun, diye millet
Nasıl el kaldırıp etmez duâ dergâh-ı Mevlâya?
Esîr oldu vatan yaşmaklı bir duhter gibi, gûyâ
Şeh-i âlem saçından tuttu, teslim etdi â'dâya!

•

Hamiyyetliyi gördü eski devletlû, atûfetlû,
Boyun eğdi domuzca çıkmadan yassı kılıç kından.
Ne destur-ı mükerremler ki hürriyyetten ürkünce,
Zuhûr etti eşekler sanki aslan postu altından!

•

Hamiyyetsiz dedim hakkında, afv et, infi'âl etme,
Hamiyyetsizsin elbette vezâret var iken serde.

Değil mi, bir düşün ikbâline merhûn vicdânın.
Be vicdansız teres, hamiyyet nerde sen nerde!

Bir vezir için.

•

Hân-ı sâbık ile sultân-ı zamân beyninde
Bilmiyorduk, var imiş meslek ü meşrebde tezâd.
Farmason zümresine hasm-ı anûd idi Hamîd,
Câh-ı fetvâyı aceb farmasona verdi Reşâd.

12 Ocak 1910'da ilan edilen Hakkı Paşa kabinesinin üyelerinden Musa Kâzım Efendi, Mason olarak tanınmıştı. Şeyhülislamlığa getirilen Musa Kâzım Efendi, bu iddiayı yalanlamıştır.

•

Hasan Paşa geberdi hazır olsun darb için ervâh,
Varır varmaz ite, sille tokat â'lâdan, ednâdan.
Ayu oğlu ayu belki kaçar, zencir takın muhkem,
Sakın vaz geçmesin orda Suavî eski dâ'vâdan.
Nasıl hakkında böyle sözlerim âteş-feşân olmaz,
Onun darb ettiği çok kimseler vardır ehibbâdan.
Kızgın kızgın topuz vurdukça dûzahda zebâniler,
Ola hâkan-ı sâbık hande-zen, firdevs-i â'lâdan.
Beşiktaş'tan çıkardım bir ayu yazdım bu tarihi:
Hasan Paşa cehennem oldu gitti bu dâr-ı dünyâdan.

Çırağan baskını olayında «sarıklı ihtilâlci» Ali Suavi'yi öldüren Beşiktaş Muhafızı (Yedi Sekiz) Hasan Paşa'nın ölümü üzerine yazılmış «tarih» manzumesi. 1322 (1906) tarihi elde edilmektedir.

•

Hastalık mı bendeki sevk-i tabiî mi nedir,
Eylerim her nerde görsem nûru, nârı i'tirâz.

Emr-i Hakla seyr edince tarz-ı taksîmâtını,
Etmeseydim şu cennet-i â'lâya bâri i'tirâz!

•

Hastalıktan vükelâ etti yine kesb-i şifâ,
Böyle bir fırsatı fevt etti ecel vâ-esefâ!
Anlara «dank» ü «grîp» etmedi te'sîr, meğer
Erişe kahr-ı İlâhî ile dehşetli vebâ!

Bir ara «vükelâ»nın hastalanması, ve iyileşmeleri dolayısıyla.

•

Hava almaz güneşsiz bir yerin mahsûlüdür amma,
Bunu tatsız görünce atma insâf eyleyib elden.
Olur mu muntazam âsârı bir fikr-i perîşânın,
Çıkar mı bu zamanda doğru çizgi eğri cedvelden?!

Birinci **Deccâl'ı** bir zata sunarken.

•

Hayret ettim aldırınca resmimi,
Ben miyim bu, bilmedim ben, siz bilin.
Aslına uymazsa tasvîrim n'ola,
Giydiğim gömlek emânet, fes elin.

«Adana Vali Muavini olmuştur, Mektupçu ondan fotoğraf istiyor. Daha fazla atlatamayıp kerhen çıkartıyor fotoğrafı ama, kendi sünepeliğine de o kadar kızgındır. Kıt'asını resminin altına yazarak o resminin çıkmasına yardım eden Doktor Şerefüddin Mağmûmi Beye armağan eyler.» — F. Uzun.

•

Hazır esvâb satan kavm-i Yehûddan birisi
Bana bir «kaşkariko» eyledi külliyyet ile.

...erim ben ânın ecdâdını ammâ n'ideyim,
Sadr-ı a'zâm gücenir gayret-i milliyyet ile!

Kâmil Paşa için, sadrazamlığı sırasında.

•

Hem sözü, hem fikri nâsın kontrol altındadır.
Kimseler Türkiyye'de bu hâle mânî olmuyor.
Eskiden derlerdi ki, gümrük alınmaz lâfdan,
Şimdi sansör yüzde yüz gümrükle kani olmuyor!

•

Her beldede terakkî san'atça mümkün amma,
Masrafla sa'ye karşı az çok mukadder ister.
İzmir'de bir hevesle Türkçe cerîde neşri
Açlıkla ülfet etmiş fahrî muharrir ister!

•

Her biri bir başka sûretle şehid olmaktadır,
Böyle çarh-ı i'tikadın mihveri i'mân olur.
Havf ile emr-i evvel-i emre itaat eyleyib
Ümmet-i merhume zıllullâh için kurbân olur.

•

Her biri hâlince icrâ-yı mezâlim etmede,
Görse bir me'mûru insan bir şakî zann eyliyor.
Eyleme bîhûde ey bîçâre feryâd ü figan,
Âh-ı mazlûmu hükûmet mûsikî zann eyliyor!

«Araştırıp soruşturmadan padişahın buyruğuyla hüküm vermeye hazır olan birtakım alçak memurlar hakkında». «Eşref'ten Nükte ve Fıkralar» bölümüne de bakınız.

•

Her cihetce hâlimizden belli istikbâlimiz,
Sözlerimden asrın icraâtını zem çıkmasın.

Ehl-i vicdânın aceb mi habse mahkûmiyyeti?
Maksad istikbâle bir nâmuslu âdem çıkmasın!

«Durup dururken hükûmet seni ne diye mahkûm etsin?» sorusuna karşılık olarak.

•

Her gelen zulm ile icrâ-yı hükûmet eyler,
Gösterin âdil olan var ise bir dânesini.
Ben tenezzül edemem varsın eşekler ...sin,
Şam'a vâli olanın Hind'e kadar ânesini.

Abdülhamid'in, her türlü alçaklığı yapmakla tanınmış bir «kul»unu Şam Valiliğine ataması üzerine.

•

Her gören durmaz arar rûhsâr-ı hüsn-i mutlakı;
Varsa ol meh-pâre, hembezm-i melâik olmalı.
Mutlaka ol nûr-ı lâhutîyi görmek isteyen
Mûsikîden şi'rden şehbâle mâlik olmalı.

•

Her günün takvimi bir başka musîbet gösterir,
Kalmamış bir gün felekte sanki meş'ûm olmadık.
Tali'imden sâde ben meçhûlü kaldım âlemin,
Kalmadı akran ü emsâlimden mâ'lûm olmadık!

Eşek dergisinin kapanmasından sonra, onun yerine çıkan **Mâlûm** dergisine gönderdiği kıt'a.

•

Her iki hûn-rîzin asrında döküldü gerçi kan,
Kapladı yer yer zemîni hûn-ı mazlûm ü şehîd!
Bunda ısrâr eylerim Allah'a da versem hesâb:
Bir Hamîd'e denk olur ancak iki tâne Yezîd!

Ebced hesabına göre Hamid 62, Yezid 31 rakamını verir.

Her iki koldan bizim'çün tecrübe oldu nasîb,
Anladık mâ'nâsını süfliyyetîn, ulviyyetin.
Dest-i istibdâdı da gördü zavallı ensemiz,
Bârekallâh, sillesi kuvvetli meşrûtiyyetin!

•

Her taraftan kat'-ı ümmîd eyliyen bir âdemin
Hasbihâli arşa doğru nâle-i cângâh olur.
Müddeîsi pâdişâh olsa eğer bir kimsenin,
Hâkimi rûz-ı cezâda Hazret-i Allah olur!

•

Herkese mebzûl olan bir imtiyâzı istemem,
Nefsime meydân-ı hodgâmîde hem-dem kalmasın.
Öyle sevdâ-yı teferrüd var ki dilde, isterim
Rütbesiz âlemde benden başka âdem kalmasın!

Bir zatın sorusu üzerine rütbesi ve nişanı olmadığını belirtir. O kişinin «öyle şey olmaz, senin için bir rütbe yazalım» demesi üzerine.

•

Hey'et-i mahsûsanın oldu önünde âleti,
Kaldırıp indirmede atmış ..e döndürdüler.
Bir büyük noksânı var dîni gibi tâlîhinin,
Muş'a lâzımken kedi, bir piç köpek gönderdiler.

Kayırılarak Muş'a gönderilen bir mutasarrıf için.

•

Hıfz-ı sıhhat ile âlemde tedâvi edecek
Her zaman kendisidir kendisini insânın.
Doktorun hastalara verdiği ekserî reçete
Celbidir sanki derim, mahkeme-i kübrânın.

Mahkeme-i kübrâ: Kıyamet günü. Burada «ölüm» anlamında.

Hırsızı te'dib ederler sille-i kanun ile,
Sirkatin bir nev'i câiz, türlüsü memnûdur.
Nef'i âleme var, mazarrat varsa da kendisine,
Eşref'in neşr eyle, çal âsârını, meşrûdur!

•

Hicvi terk eyleyeli emr-i ehibbâ üzere,
Kaldı bir seyf-i muattal gibi kilk-i hünerim.
Ne sühûlet ki mürekkeb ile kâğıd aramam,
Rû be rû kızdıkça şimdi lisânen söğerim!

•

Hizmet etmek devr-i istibdâd ile hürriyyete,
Her kula olmaz müyesser, ihtidâ etmek gibi.
Tûl-i müddet küfr ile imrâr edib de ömrünü,
Bir «şehâdet»le sonunda cennete gitmek gibi!

Abdülhamid'in hafiyelerinin de İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne girmeleri dolayısıyla.

•

Hizmet etmek isterim kayd-ı hayat ile, fakat
Gönlümün meyli ne beylik, ne pâşâlıktadır.
İhtiyârım, geldi emvâta karışmak demleri,
Son ümîdim Meclis-i A'yân'a âzâlıktadır.

•

Hükm-i vicdânımdan ayrılmam kıyâmet kopsa da,
Olsa etrafımda Osmanlı bir erkân-ı harb.
En mühim devr-i hayâtım geçti kahriyyât ile,
Altmışımdan sonra korkutamaz beni dîvân-ı harb.

•

Hüsnü'yâ, eyleme tâcil, teennî eyle,
Bozarak silsile-i hicvimi girme araya.

Mütemâyizlere gelsin sıra inşaallah,
Çekeyim .....ını cümleden evvel sıraya!

Polis Meclisi Reisi (Müdürü) Hüsnü Beye. Mütemâyiz, dönemin «rütbe»lerinden biridir.

•

İhtiyârız Kordon'a çıkmaklığa yüz kalmadı,
Sâlhurde bir uşaktan farkımız yoktur bizim.
Girmeyiz kerhâneye bâbında nevbet bekleriz,
A. pazarında .....tan farkımız yoktur bizim!

«Eşref'ten Nükte ve Fıkralar» bölümüne bakınız.

•

İhtiyarlıktan ağarmış demeyin saçlarıma,
O beyaz renkli tâcı tecrübelerle ördüm.
Bir babam vardı emin olduğum insan, onu da
Anamı ..... almış da .....ken gördüm!

•

İktidârın yoksa isbât etmeye,
Doğruyu arz eylemek bî-fâide.
Gam yeme meyhânede yersen dayak,
Son meze orda bu olmuş kaide!

İkinci Meşrutiyet'ten sonra İttihatçıların İzmir'deki taşkınlıkları ve kimi gazetecileri dövmeleri üzerine.

•

İlâhî, yok nazîrin, yok nazîrin, yok nazîrin!
Ne vardır müsteşârın, ne müşirin, ne vezîrin.
Gidenler kalmasın ukbâda Allahım cezâsız,
Yeter hâinlere dünyâda bu abd-i hakîrin!

•

İlâhî! Zulm-i me'murîn ile zâten yıkılmıştır,
Şu mülke merhamet eyle, belâ gönder gaibden...
İ'âne akçesinden para çalsa çok mu hâinler,
Eder şimdi denîler istifâde her mesâibden!

Halktan askere yardım için toplanan parayı bazı kişilerin zimmetine geçirmesi üzerine.

•

İnas ile zükûra fa'ili, mef'ûlü öğretti,
Mekâtibde o zâtın tâ-be-haşr nâmı söylensin.
Önünden, arkasından masrafı irâda uydurdu,
Tasarruf fennini âlem Münif Pâşâ'dan öğrensin!

Birçok yeniliklerin öncüsü olan Maarif Nâzırı Münif Paşa, «ekonomi politik» dersleri de vermiştir. Eşref bu dörtlüğü, Paşa'nın Kuşdili dolayında bir kızla basıldığını işitince yazıyor. «Dün Münif Pâşâ...» diye başlayan dörtlüğe de bakınız.

•

İntihar etmez o kâfir, bunda mutlak hile var,
Gerçi şâyi' oldu yekden böyle bir muğlâk haber.
Söyledim târih-i tammın «ye» ile ben Eşref,
İntihâr etmek değil bu, şöhrete doğru sefer.

Son dizedeki harflerin ebcet hesabıyla karşılıklarına «ye» harfinin karşılığı olan 10 sayısı eklenerek tarih düşürülmüştür. Dörtlük, bir intihar salgınının söz konusu olduğu o dönemde, Hüseyin Kâmi'nin Bebek'te intihar ettiği yolundaki haber üzerine yazılmıştır.

•

İntisâb etseydim evvelce Rıza Paşa'ya ben,
Medh için icâd ederdim çok güzel mazmunlar.
Hep senâ-yı devleti işgal ederdi fikrimi,
Kurtulurdu ol zaman hicv ettiğim mel'unlar!

•

İntizâr eyler hitâm-ı mâha erbâb-ı maaş,
Günü sayar gaflet ile bîçâre, mahkûmîn gibi.
Bu tehâlükle eder hayfâ ki imrâr-ı hayât,
Görmedim bedbaht insanlarda, me'mûrîn gibi!

•

İsmi ma'lûm olmayan bir hastalık etti zuhûr,
Serserîdir, yatırıb kaldırmasından korkulur.
Olsa da bu hastalık beyne'l-etibbâ şübheli,
Çıktı tımarhâneden, saldırmasından korkulur!

Akıl hastanesinde görülen kolera, «şüpheli hastalık» diye nitelenince.

•

İstedim bir temiz elden yine me'mûriyyet,
Yaşımı sordu, suâl eyledi bilmem n'idecek?
Yaşımı sorması beyhûde değil zannederim:
Gâlibâ bir de güzel câriye ihsân edecek!

Eşref, yine kaymakamlık görevinden alınmıştır. Yeni bir yere atanması için sık sık Kâmil Paşa'ya başvurmaktadır. Günün birinde Paşa, «İstanbul'a memur adaylarının yaşlarını bildireceğim. Sahi, sen kaç yaşındaydın?» diye takılır. Dörtlük bunun üzerine yazılmıştır.

•

İstemem çatmak, darıltmak dostları;
Pîr-i fânîyim, dokunmam her tele.
Ah lâkin kıt'amı yazmak için,
Muktazîdir hâmeyi almak ele.

•

İstemem devlet aleyhinde evimde kıyl ü kal!
Korkarım jurnal ederler, herkesin nâmûsu var.
Askerîden, şeyhden, kıssîsden, küttâbdan,
Hazret-i Şâhın cihanda it kadar câsûsu var.

İstemez olmağı eğlencesi Meb'ûsânın,
Doğrusu cümlesi de mevkiinin sâhibidir.
Linç ile vinç ile mümkün mü sukut ettirmek,
Bârekallah, vükelâmız hacıyatmaz gibidir!

İkinci Meşrutiyet'ten sonra, Bakanlar Kurulu için.

•

İstikametten udûl ettirmedi vicdânımız,
Kim muvaffak olmadık vaktiyle cem'-i servete.
Olmayan hatt-ı hatâsı eski bir defter gibi,
Devr olunduk devr-i istibdâddan hürriyyete!

•

İşi bitti denizin sâye-i hakânîde
Kara vapuru da öyle biter inşaallah.
Milletin servet ü sâmânı o yüzden çoğalıb
Karadan hepsi sille'ye gider inşaallah!

Hicaz Demiryolu yapımı dolayısıyla.

•

İşittim ki seni Nâcim darıltmış,
Demiş: «Rütben büyük kendin küçüksün.»
O sarhoşlukla etmiş bir köpeklik,
N'olur afv eyle, sen ândan büyüksün!

Eski Halep mektupçusu İzzet Bey ile Diyarbakır İstinaf Mahkemesi savcısı Nâcim Bey, İstanbul'da sarhoşken kavga etmişler; Nâcim Beyin, «Rütben büyük ama kendin küçüksün» demesi üzerine İzzet Bey darılmış. Eşref, bu dörtlüğü barışmalarını sağlamak amacıyla yazıyor!

•

İşittim satılmış yirmi beş merkeb üç günde,
Demek merkeblere âlemde pek şiddetli havâyic var.

Anırmaz boş yere bî-şübhe el-mâlûm-ı Kıbrısî,
Bilir ki asrımızda merkeb olmakta büyük iş var!

•

İ'tirâf-ı acz edib bizden hükûmet çekti el,
Sâyenizde biz de artık nâil-i hürriyyetiz.
İttifak üzre temâs etsek n'olur yek-dîgere?
Aynı biz de siz gibi dağlarda bir cem'iyyetiz!

Ünlü eşkiya Çakırcalı Mehmed Efe'nin İzmir'de İttihatçılardan birine yolladığı mektup dolayısıyla, Çakırcalı'nın ağzından.

•

İttifâk etse de âlem benim olsa dünyâ,
Kâinâtın yine âlâyişine aldanmam.
Ol kadar lûtfunu gördüm ki senin dünyâda,
Ben cehennemlik olursam da İlâhî, yanmam!

•

İttihâd üzre anâsır toplanıb bir noktada,
Sarf-ı himmetle garazsız mülkü ihyâ etmeli.
İçlerinden koğmak üzre birtakım alçakları,
Önce tensîkatı cem'iyyette icrâ etmeli!

İttihat ve Terakki, kamu yönetiminde düzenleme gerekçesiyle kimi memurların görevine son verince.

•

İş ü işret lekesiz âdem için bir lekedir,
Sâde su aynı şifâ olduğunun hikmeti bu.
Bunu herkes bilir ey vâlî-i âlî-himmet,
Ne revâ, âlem-i âba karışa Karacasu...

Karacasu kaymakamlığına atanacağı yolunda söylentiler çıkınca, vali Kâmil Paşa'ya.

•

İzmir'e hammalbaşı olduysa ser-seccâdeci,
Anlaşıldı kendisi bir abd-i mümtâzdır sana.
Ettiğin cürm ü günâhı boynuna almak'çün,
Pâdişâhım, öyle bin hammalbaşı azdır sana!

Abdülhamid'in, seccadecibaşısı İzzet Ağayı büyük gelir getiren İzmir gümrükleri hamalbaşılığına ataması üzerine.

•

Kaabızu'l-ervâh bir gün nezd-i Hak'ta söylemiş:
«Kesret-i şuglüm senin ma'lûmun ey Rabb-ı Kerîm.
Afv kıl, nerde hekim varsa İlâhî sen beni,
Benden â'lâ iş görür elbette hâzik bir hekîm!»

•

Kabrimi kimse ziyâret etmesin Allah için,
Gelmesin redd eylerim billâhi öz kardaşımı.
Gözlerim ebnâ-yı âdemden o rütbe yıldı kim
İstemem ben fâtihâ, tek çalmasınlar taşımı!

Eşref, **Hasbihâl**'in sonunda, bu dörtlüğün mezartaşına yazılmasını vasiyet ettiğini belirtmektedir.

•

Kabza ma'ni mi aceb bizdeki faaliyyet,
Yoksa mahrûm-ı terakkî midir ehl-i irfan?
Vükelâ zümresine hayli tasarruf ettik,
Olmadık mı mutasarrıflığa hâlâ şâyân?

•

Kadı-zâde palamut öşrüne defter mi tutar?
Ezberinden bilir anbara girenle çıkanı.
Hiç utanmaz yalanın sûret-i tekrârından,
Levhâ-i hatırı gûyâ yalanın dipkoçanı!

«İzmir Palamut Âşar Müdürü Kadızade Edhem Efendi'nin hesaplarına bakmak için İstanbul'dan bir maliye müfettişi

gelmişti. Meydanda defter bulamadığından hiddet edip duruyordu.» — Eşref.

•

Kadrini hayfâ vatanda bilmedi Abdülhamîd,
Pek büyük bir hakkın amma milletin üstündedir.
Ecnebîler merkad-ı pâkinle etsin iftihâr,
Burda sen yattıkça Parîs cennetin üstündedir!

Paris'te ölen ve aynı yerde gömülen Damad Mahmud Paşa için.

•

Kalanlar kadrodan hâriç, kaderden iştika' etmez,
Yapanlarca yeter ki bir hesab olsun, kitab olsun.
Vatan mâmûr olursa emr-i tensikat ile derler:
Yapılsın hânemiz de gönlümüz varsın harâb olsun!

Kamu yönetiminde düzenleme ve «kadro» sorununu konu alan kıt'alarından biri.

•

Kalmadı beyninde ashâb-ı tarîkın ihtilâf,
Ehl-i hakkı birbirine toplayıb berkittiler.
Şeyh Bâkî rehber oldu bu seferde, cümlesi
İbn-i Süfyân'ı ziyâret'çün ta Şâm'a gittiler.

•

Kalmadı eski selâbetten, metânetten eser,
Hüsn-i ahlâkı bozuldu ümmet-i merhûmenin.
Pâdişâhım verme beyhûde hafiyye aylığı,
Hasbeten lillâh millet hep hafiyyendir senin!

•

Kalmadı lezzeti istikrâzın,
Çünkü yok istemiş olsak verecek.

Bu gidişle gelecek yıl bilemem,
Kadronun dâhiline kim girecek?

Yine memur «kadro»ları.

•

Kararmışdı gözüm ye's ü elemden,
Bugün farkeyledim leyl ü nehârı;
Kıçımdan âsafâ çektin çıkardın,
Kolaylıkla şükür Sivrihisâr'ı!

Sivrihisar kaymakamlığına atanma kararı durdurulunca, vali Kâmil Paşa'ya.

•

Kemâl erbâbını mahv ettin, alçaklar yetiştirdin,
Terakkî arzu ettikçe millet, reh-zen oldun sen!
Bozarsın beynini dâmâdın olsa öz kerîmenle,
Niçin bilmem ki böyle her kemâle düşman oldun sen!

•

Kerem kıldı, cenâb-ı mîr-i İsmâil Hakkı'ya
Bir evlâd verdi Mevlâ, zülfikar-ı Murtaza âsâ
Muammer eyle yârab, intikam alsın âdûlardan,
Ola bâzûları ahkâm-ı Hakka âlet-i icrâ.
Bana meyl-i maâlî hep babamdan intikal etti
Diye fahr ü mübahât eylesin her yerde bi-pervâ.
Ben icad ettim Eşref tâmiye-i tarih muaccemde,
Cevab vermek kolaydır ber-mâruz olsa da peydâ.
Çıkınca dîde-i düşmen dedim târih-i cevher-dâr:
Kınından çıktı Seyfullah Sârim, titresin â'dâ.

H 1318/1900

Bu tarih manzumesi, İsmail Hakkı'nın (Paşa) H. 1326'da (1908) Kahire'de basılmış olan **Vatan Uğrunda yâhud Yıldız Mahkemesi** adlı kitabından alındı.

Yazar, hiçbir suçu yokken Abdülhamid'in kurdurduğu mahkemede yargılanarak Rodos'a sürülür. O sürgündeyken

İstanbul'da doğan oğluna Seyfullah Sârim adını verir (seyf-i sârim, keskin kılıç demektir). Kitabında, bu adı vermeyi, durumuna uygun bulduğunu; onun Seyfullah (Tanrı'nın kılıcı) olarak ortaya çıkıp uğradığı bunca belâların intikamını almasını dilediğini yazıyor. Daha sonra Mısır'a giden yazar, Eşref'le orada tanışmış olmalı.
Son dizenin ebced hesabıyla karşılığı olan tarihten «dide» (göz) kelimesinin karşılığı çıkarılınca, yazarın «dokuz yaşına girdiği halde kucağına alamadığı» oğlunun doğum tarihi (H. 1318/1900) elde edilmektedir. Bu, tarih düşürme sanatında «tâmiyeli tarih»tir. Yalnız noktalı Arap harflerinin sayılması yoluyla düşürülen tarih ise «tarih-i mücevher»dir. Eşref, hem «tâmiye-i tarih», hem «tarih-i cevherdâr» yöntemini kullanarak yeni bir tarih düşürme çeşidi «icad ettiğini» söylüyor.
Meyl-i maâlî: Derin şeyleri öğrenme tutkusu, hevesi.

•

Kıyâmet necm-i gîsûdar ile teşrîn-i sânîde
Koparsa çok değildir ol kadar dehşetli bir hızdan.
İşitmiştim bunu vaktiyle bir mâhir müneccimden:
Mukaddermiş harâbîsi bu mülkün çünkü «Yıldız»dan!

Dünyaya Halley kuyruklu yıldızının çarpması sonucu kıyamet kopacağı yolundaki söylenti üzerine. Ayrıca «Eşref'ten Nükte ve Fıkralar» bölümüne bakınız.

•

Kilisâda Yahûdi, Rûm olur Havrâ Sokağında,
Gerek uysun gerek uymasın, kizbi yaman söyler.
Budur dünyâda Doktor Edhem'in hâli, kıyâmette
Resûl-allah'ı görse Müslümânım der yalan söyler!

Dostu Dr. Taşlızade Edhem için.

•

Kime arz eylesem ahvâli, gûş etmez atar çifte,
Yanımda kalmadı insanların bir farkı merkebden.

Bu kerre cebr-i noksân eyledik, çok şeyler öğrendik,
Şehâdetnâmesiz çıktıksa da zencîrli mektebden!

Hapishanede yazılmış.

•

Kimsenin hakkında tahkîk etmeden söz söylemem.
Eski bir darb-ı meseldir gerçi «orman taşlamak».
Hicv edersem zâlimi, zâhid, «günâh ettin» deme,
Din-i İslâmda sevabdır çünkü Şeytan taşlamak!

İlk kez **Doğru Söz**'de yayımlanmış (S. 2, 5 Nisan 1906); İkinci **Deccâl**'de ilk dize «Etmeden tahkik bir söz söylemem bir şahs için» olmuş, üçüncü dizedeki «zâlimi» sözcüğü yerine «hâini» kullanılmıştır. «Eşref'ten Nükte ve Fıkralar» bölümüne de bakınız.

•

Kizb ile ülfeti yoktur dilimin,
Olsa da dolma yalancı, yutamam.
Nâtuvânım ol kadar açlıktan,
Ramazan gitse bir ayda tutamam!

•

Koçan şeklinde hıfz ettim, götürdüm Mısr'a birlikte,
Gıyâben hacz edin kim tâlibi kumdan daha çoktur.
Teeddüb eylerim ammâ efendim, doğrusu lâfın,
...imden gayrı bende hacze lâyık mâmelek yoktur!

Mısır'a gittikten sonra, Türkiye'ye dönmezse malvarlığına el konulacağı yolunda bir resmi ilan yayımlanması üzerine.

•

Kollarından bağlamış zencîr ile Divân-ı Harb,
Böyle görmek istemem timsâl-i Meşrûtiyyet'i.

Hey efendi, himmetim ol rütbe kim bâlâ-bülend,
Az gelir gönlümce cumhûriyyetin hürriyyeti!

•

Korkusundan Hüsnü câmide lerzân etti,
Bir gâvur bir gâvuru Müslüman etti.
Kal'abend olmayarak girdi hisâra kâfir,
Kurtarıb kuyruğu bin secde-i şükrân etti.

•

Korkuyor asrında millet âh çekmekten bile,
Her ne yaptınsa yapıb dünyâyı ettirdin sükût.
Bûmlar ötsün sarây-ı şevketinde an-karîb,
Pâdişâhım perde-dâr olsun kapında ankebût!

•

Koşardım yangına petrol sıkardım bin tulumba ile,
Cihan yansa tutuşsa, bin grevle hây ü hûy olsa.
Derûnunda olurdum aç susuz ölmekliğe râzı,
Hükümdârân-ı asrın kellesinden bir saray olsa!

•

Kör kader sâikımız oldukça
Atlı girsek hana harlı çıkarız.
Bizde oldukça bu baht-ı nâsâz,
Hızr'ı görsek de zararlı çıkarız!

Adana Vali Muavini iken, vali muavinliklerinin kaldırılması dolayısıyla açıkta kalınca.

•

Kulûb-i asdıka yandıkça nâr-ı zulmle dâim,
Gülistân-ı ekâbir âh-ı mazlumîn ile solsun.
Barut yağdır beş on gün yâ İlâhî Bâb-ı Âlî'ye,
Akibinde biraz da yağdır âteş hepsi mahv olsun!

•

Kusuru mazhar olsun afva rindân-ı mey-âşâmın,
Şahîdân-ı arâkın pek çoğu erbâb-ı gayrettir.
Budur kanun-ı cem'de muktezâ-yı hükm-i işret kim,
Dün akşamki geçen ahvâli zikretmek rezâlettir.

•

Lağv olunmaz mı muavinlik beni vâlî bile
Yapsalar vâlilere birden bu tatbikât olur;
Ric'at eyler nısfı kadro hâricinden mahşere
Girmiş olsam cennet-i â'lâda tensikat olur!

Yine vali muavinliği kadrosunun kaldırılması dolayısıyla.

•

Levh-i mahfûza şakî yazmış iken bir kulunu,
Sü'adâdan eder isterse Cenâb-ı müte'âl.
Nezd-i Bârî'de olunca bu tebeddül câiz,
Ne revâ olmaya tashîh-i sicill-i ahval!

Eşref, Bâbiâli'deki sicilinde bir yanlışlık olduğunu bildirerek, ilgili müdürden düzeltilmesini rica eder. «Buraya yazılan bozulmaz!» cevabını alınca.

•

Lisân-ı hâl ile dâim çeker enkazı «Yâ Hâfız!»,
Devâir ibret aldı Bâb-ı Âlî'nin helâkinden.
Müessirdir kulûbe Bâb-ı Âlî'nin bu tanzîri,
Çırağan'ın geçen yılki makam-ı sûzinâkinden!

Bâb-ıâli yangını üzerine, bir yıl önceki Çırağan yangınını anımsayarak. Buradaki Hâfız, Tanrı'nın adlarından biridir ve «aşağı düşüren, alçaltan» anlamındadır. «Yâ Hâfız» kalıbı da sabır dileği olmaktadır.

•

Maârif yok, zirâatle ticâret ehli yoktur yok;
Hele me'mur olanlar şimdi nâsın sersemindendir.

Maaş ehli değil, keşfinden âciz etibbâ da:
Usûl-i merkeziyyet mikrobun son sistemindendir!

•

Maksadın himmetse ger mevcûdu ıslâh et yeter,
Uğraşıp te'lîf ile bahsetme okyânûsdan.
Merhamet, himmet, fütuvvet, âtıfet, gayret gibi
Birtakım elfâz-ı bi-mânâyı sil kamûsdan!

Muallim Naci, sonradan **Lûgat-ı Naci** adıyla yayımlanan edebiyat sözlüğünü hazırlarken.

•

Malımı, mevkiimi bilmeden etme tâ'rîz,
Tarz-ı teklîf-i ilâhîyi düşün sen be herif.
Parasızlık Hacer-i Esved'e sürdürmedi yüz,
Yaptım ancak Karataş üstüne bir beyt-i şerîf!

Eşref'in açıklaması: İzmir'de «Karataşın üstünde bir ev vardı. Tekkelik hizmetini de görürdü. Şeyhi de eski Bağdad nâ'ibi zürefâ-yı ümmetin en yüksek tabakaları efradından olan Ruhi Bey merhumdu. Merhum bugün kazandığını bugün yerdi. Agniyâdan olan bazı kimseler Hicaz'a gitmesini müstehziyâne tavsiye ettiklerinde bunları ıskat yolunda talebi üzerine söylediğim şu kıt'ayı levha yapıp tekkeye asmıştı.» Ruhi Bey, Eşref'le ilgili anılarda sözü çokça geçen Ruhi Baba'dır. Kâbe'deki Hacer-i Esved'in sözlük anlamı kara taş'dır. Beyt, burada ev anlamındadır.

•

Mansıb erbâbı yemininde sebât eylemiyor,
Böyle hâinlere bilmem ki **daha n'etdirelim?**
Rüşvet i'tâsını men' etmeye me'mûrîne,
Bâri efrâd-ı âhâliye **yemîn ettirelim!**

Yargıçlık vb. görevlere atananlar göreve başlarken yemin etmekteydiler. Bu yöntem yaygınlaştırılarak bütün memurlara yemin ettirilir olmuş, ancak rüşvet vb. yolsuzluklar sürüp gitmişti.

Mazhar olmuştur Muhammed Mustafâ'nın nâmına,
Sükker-i i'mânına mur-ı sefâlet düşmesin.
Sakla Allahım ânı herbir günahtan, bâhusus
Âlem-i meyhâneye ben düştüm oğlum düşmesin!

•

Mekteb-i gâmda Hüseyn-i Kerbelâ'dan feyz alıb,
Bin felâket dersini birden bitirmişlerdeniz.
Etmeyiz öyle olur olmaz belâdan ictinâb,
Biz makam-ı Yûsuf'u görmüş geçirmişlerdeniz!

•

Menbâ-ı zehr-i denâet mi dimâğın, yoksa
O mukassî yüreğin şeytana hizmetçi midir?
Müslüman kisvesi altında o kalpaklı nefer,
Yıktığın hânelerin üstüne nöbetçi midir?.

Abdülhamid'in buyruğuyla İzmir'e giden Hademe Feriki Tatar Şakir Paşa, Eşref'in birçok arkadaşının sürülmelerine yol açmıştı. Dörtlük, paşanın **Mızraklı İlm-i Hâl**'den çalıntılarla dolu **Müslüman Nefer** adlı (2. bas., İzmir 1317/1899) bir kitap yayımlaması üzerine yazılmıştır.

•

Menşe'inden Hakkı'nın etmek revâ mı ihtilâf,
Kendi hem Bektaşi hem şair ve hem de yerlidir.
Sanmayın bihûde izhâr-ı taassub etse de,
Mîr-i Hakkı ced be ced hâlis Gâvur İzmirlidir!

Dostu Bıçakçızade Hakkı için. İzmir'e o dönemde halk arasında Gâvur İzmir denilmekteydi.

•

Meymenet beklenecek mi oradan haşre kadar,
İbn-i Süfyân olan mevkî-i şûmun selefi!
Olsa me'lûf-ı sitem çok mudur Ârif Paşa,
Şam'a vâli olan olmaz mı Yezidin halefi!

Millete erbâb-ı mansıbdan biri eşşek dese,
Redd edilmez böyle bir söz gerçi, ammâ can sıkar.
Olsa da millet eşşek, eşşek diyen bilmez mi ki
Sadr-ı â'zâmlarla vâliler de bu milletten çıkar!

•

Mîr-i Nevzâd'ın sokağa yığsalar ef'âlini,
«Din» uzaktan seyrederken, cumbadan «i'man» güler.
Vursa hikmetten eğer dem, rûh-ı Volter şâd olur,
Dîne dâir bir makâle yazdı mı Şeytan güler!

Tevfik Nevzad için, şaka.

•

Muktezâ-yı hükm-i kanûn-ı tab'îat böyledir:
Düşmek üzre yıldırım ekser muallâ tâk arar.
Çok mu nâmerdin felâketten selâmet bulması?
Herkese gelmez belâ, erbâb-ı istihkak arar!

S. N.Ergun (**Namık Kemal Hayatı ve Şiirleri**, İst. 1933, s. 223) bu dörtlüğü Namık Kemal'e mal etmiş; bundan dolayı kimi yerlerde de dörtlük Namık Kemal'in gibi gösterilmiştir. Ergun daha sonra yanlışını düzeltmiştir (**Namık Kemal'in Şiirleri**, İst. 1941, s. XXXVI). Kıt'a, İkinci Meşrutiyet'in ilk döneminde, Kâmil Paşa'nın sadrazamlıktan çekilmesi sırasında **Yeni Gazete**'de yayımlanmıştır.

•

Musîbetle belâ âlemde gûyâ izdivac etmiş,
Vücûdum hâsıl olmuş bunların sanki firâşından.
O rütbe nefret ettim âlemin âlâyişinden kim,
Kefen kıymetlidir inidimde şimdi kumâşından!

•

Muattaldır otuz yıldan beri amma muvakkattır,
Hükûmet sanma kim lâğv etti Meb'ûsânı, A'yânı.

Eğer câri değilse hükmü Kanun-ı Esâsî'nin,
Mukaddes, gayr-i mes'ul eyleyen kimdir Hamîd Hân'ı?!

•

Mutlakıyyet girdi ammâ reng-i meşrûtiyyete,
Hep âvamil eski enkazın yeni bânisidir.
Müttefiktir bunda tarih-âşinayân-ı cihân,
Devr-i hâzır eski devrin nüsha-i sânîsidir!

•

Muvaffak oldu, meşrûtiyyet isterdi hayâtında,
Gazâ-yı ekberi târih-i Osmani'ye şân verdi.
Yazık kim doymadı mâşûka-i vicdânına, Eşref,
Refik Bey âkıbet âguş-ı hürriyyette can verdi.

•

Mücâvir kalmak üzre Hacc'a gitmişken Ali Rûhî,
Kudüs'ten kaçtı geldi bir zaman, amma beş on gün de
Uzadı bu sefer, bîçârenin canı sıkılmıştır,
Çıkar rûhu ...ünden korkarım deryânın üstünde.

Ertuğrul vapurunun batışı sonucu ölen Veyis Paşa-zâde Ali Rûhî Bey için. Kimi yazarlar Eşref'in bu dörtlüğünü bir «kehanet» sayarken, kimileri de Ali Rûhi Beyin daha önce karaya çıktığını, Ertuğrul'un batışı sırasında ölmediğini öne sürmüşlerdir. (Ali Rûhî için bkz. Hikmet Feridun Es: «Pasifik'te Kaybolan Türk Şairi», **Hürriyet** gazetesi eki, 23.1.1983).

•

Mülkü nısfından ziyâde hasma verdiyse n'ola,
Patlasın ehl-i hased, bu pâdişâhın insânıdır.
Eskiden hâkan iken berreyn ü bahreyne fakat
Şimdi bir ırmakla birkaç çiftliğin hakânıdır!

•

Mümkün oldukça çalıştım mihneti zevk etmeğe,
Ömrümü demle geçirdim, gamla meşgûl olmadım.
Haps ü tazyikın dahi envâ'ını gördümse de,
Hamdü-lillâh kendi vicdânımda mes'ûl olmadım!

•

Mümkün olsa kaçarım âlem-i ervâha kadar,
İttihâd eylemem ecsâd ile makberde bile.
Ol kadar eyledim ebnâ-yı beşerden nefret,
İstemem yüzlerini görmeyi mahşerde bile!

•

Müreccahdır sözün te'sîri sihre,
Söversen ayrılır kavga edenler.
Müvezzîler «Edeb Yâhû!» dedikçe,
Kaçar yollarda istibrâ edenler!

•

Müsâvâta riâyet etmedin hâinsin ey mikrop,
Halâs oldu ekâbir sen gibi bir derd-i mühlikten.
Gezib vîrânelerde birtakım çıplakla uğraştın,
Vekâletten seni azl eyledim, def' ol memâlikten!

Eşref, memurlukla kendisini İstanbul dışına gönderen Dahiliye Nâzırına karşı «Deme sürdüm çıkardım» diye başlayan dörtlüğü yazmış; mikrobu (kolera mikrobu) vekil bırakmıştı. Bu dörtlük, «mikrobun görevini yapmaması» üzerine yazılmıştır.

•

Müslümanlarca firengi olmanın ma'nâsı yok,
Böyle ma'nâsız tarîk-i âmme sizler gitmeyin;
Çarşılarda rastgele herkes tutub belki ...ker,
Elhazer ey Müslümanlar, keşf-i avret etmeyin.

•

Nâfile sanma bugünlerde birâder işsiz,
Nâzırın mevkii boş, kürsüsü işle doludur.
Deme aslâ şu zamanda daha bir tek yol yok,
Yapılan işlere bak, hepsi teseyyüb yoludur!

o

Nasıl mağrûr olursun servetinle ey mürüvvetsiz,
Hayât-ı kâinatın zehrini bir aç kalandan sor.
Olunca pek kolaydır halka ihsân eylemek amma,
Ne hale geldi bir kerre o ihsânı alandan sor!

•

Nasıl zıd olmasın âlemde Garbiyyûna Şarkiyyûn?
Güneşten hepsini gûyâ ki nûrun mâh almıştır.
Zira'at, ma'rifet, san'at, sa'adet şimdi ânlarda,
Cehâlet, meskenet, zillet, rezâlet bizde kalmıştır!

•

Nâzır-ı Zabtiyye ..... Beyefendi dün gece
Hürmüz'ün kerhânesinde bir güzel zevk eylemiş.
Şöyle ki, ni'met-tesâdüf o gece âgûşuna
Zevcesi hanımefendiyi kader sevk eylemiş!

o

Ne ahâlî ne muhâcirde hamiyyet kalmış,
Tarafeynin iyilik üzre değil efkârı.
Cümlesi bâr-ı belâdır vatan sırtında,
Böyle hicret edenin böyle olur enzârı!

93 Savaşı'ndan (1896/97 Osmanlı-Rus savaşı) sonra Kula'ya yerleşen göçmenlerle yerli halk arasında anlaşmazlık çıkar. Manisa mutasarrıfı, ilçenin kaymakamı Eşref'e «hangi taraf haklı, gayrıresmi olarak yaz» diye haber gönderir. Eşref, bu dörtlüğü yazar.

•

Ne farkı var kadrodan hâric kalanlarla?
Yine aylıkça eskiye ric'at edilmiştir.
Bana terfi'-i me'mûriyyet etmek vâcib olmaz mı?
Maaşım seyf-i tensikatla sünnet edilmiştir.

•

Ne gam gitse memâlik, pâdişâhım sen heman sağ ol.
Cihangîr'i Beşiktâş'ınla birleştir de muhtar ol.
Felâket-dîdegânın öyle tutsunlar ki burnundan,
Yerin yurdun yıkılsın, memleketsiz bir hükümdâr ol!

•

Ne yaman pinti kö...tir hele Doktor Cevdet,
Bir milim verse eğer secde eder Melhame'ye.
Bir sinek konsa kazara b..una şekve-günân,
«Hakkımı ekl ediyor» der de koşar mahkemeye!

Dr. Abdullah Cevdet için. Melhame: Selim Melhame Paşa.

•

Ne kostüm giymiş olsa herbirinde bir garâbet var,
Vücudu korkuluktur, reng-i ciddiyyet yok üstünde;
Görünce mösyö doktor Cevdet'in başında bir şapka,
Yaban mantarına benzer, yetişmiş bir b.k üstünde.

Avrupa'da Dr. Abdullah Cevdet'i (Karlıdağ) başında kolonyal şapka ile görünce.

•

Ne mizâhî, ne siyâsî verir sadra şifâ,
Herkes evrâk-ı havâdis okumaktan bıktı.
İntizar eyler iken cümlesinin yatmasına
Şimdi bir de kıçımızdan **Hacıyatmaz** çıktı!

Hacıyatmaz dergisinin çıkışı dolayısıyla.

•

Ne revâdır bu gidiş meslek-i uşşakîde,
Böyle mi himmet eder âşık olan birbirine?
Şeyhimiz halka diye tekkede oğlan .....in
Çekelim biz abaza köşede tesbih yerine!

•

Nefret ettim bâ'demâ Osmanlı nâmı istemem,
Yok mu istikrâha hakkım söyle Allah aşkına?
Pâdişâhım, başka bir lûtf istemem senden, fakat
Tab'iyyetten beni afv eyle Allah aşkına!

Mehterhane'de tutukluyken, arkadaşları Yıldız Sarayı'ndan «ne istiyorlar?» diye amaçlarının sorulacağını umarlar ve af istemekte birleşirler. Eşref ise bu dörtlüğü yazar.

•

Nev-edîbân döndürüb dârüşşifâya âlemi,
Herkesin havruz atarken şi'rine, înşâsına,
Müstecâbî-zâde İsmet oldu dâmen der-meyân,
S..tı Mahmud Ekrem'in «Şemsâ»sına, memşâsına!

Dâmen der-meyân olmak: Birdenbire ortaya atılmak. Ulunay, **Milliyet**'te şu açıklamayı yapmıştı: «(Recâizâde) Ekrem Bey, **Zemzeme** adlı bir eser neşretti. Muallim Nâci, **Demdeme** adı ile çıkardığı bir eserle bunu hayli hırpaladı. Ekrem Bey Şemsâ diye bir eser daha neşretti. Bunu Müstecâbîzâde İsmet fena halde tenkid etti. Bu hâdise üzerine Eşref de şu kıt'ayı yazdı.»

•

Nev'-i insan sevdiği bir şeyi pek çok zikr eder,
Ol sebebden kim, fem-i rindândan dem düşmüyor.
Pek muhabbet eylemiş, Mevlâ mübârek eylesin,
Vâizin kürsîde ağzından cehennem düşmüyor!

•

Nice âcizleri gafil bulub kendi tokatlarken,
Yazık, kurşunla merhûmun vefâtı pek garîb oldu.
Müyesser olmamışken cami'e girmek hayâtında,
Vefât ettikte Câvid'e bakın mescid nasîb oldu!

Sadrazam Rifat Paşa'nın oğlu Cavid, Köprü'de bir Arnavut tarafından öldürülür. Cenazesi mescide getirildiğinde.

•

Nice bîçâreyi pâmâl-i heyûl eyler iken
Sevk-i gaflet ile gerdûne suvârân-ı kirâm,
Gayret-ullâh meğer âsârını mı gösterecek
Ezilir it yerine şimdi mü'şirân-ı kirâm!

İstanbul Birinci Daire-i Belediye Müdürü (ilçe belediye başkanı, denilebilir) Raşid Efendi'nin arabası Bayazıd meydanında ünlü yiyicilerden Derviş Paşa'nın arabasına çarpıp da Paşa yaralanınca.

•

Nice yıldır gelib Rahmâna secde etmemiş kimse ,
Örümcekler yuva yapmış idi hep zîr ü bâlâya.
Zelâzilden yıkıldı sanma câmiler, cemaatsız
Kalınca secde etti hey'etiyle Hak Taalâ'ya.

Eşref'in İstanbul depreminde «büyüklerden bazı kimselere yazdığı zelzele mektubu».

•

Nikbîn ol, sevk-i gafletle deme, ceffel kelâm
«Eski yangınlardaki kıymetli eşyâ kalmamış.»
Bâb-ı Âlî yangınında lâyıkıyle anladık,
Ortada efrâdı var ammâ tulumba kalmamış!

•

Nisbet-i âdile yok cürm ü cezâ beyninde,
Kerbelâyı getirir hâtıra mazlûm oluşum.

Bende-i Âl-i Resûl olduğumun bürhânı,
Yetişir mâh-ı muharremde şu mahkûm oluşum!

Muharrem ayında mahkûm oluşu dolayısıyla.

•

Oku eş'arımı bir kerre benim,
Deme Nef'i'ye o bir hârikadır.
Ehl-i nâmus olana hoş görünür,
Fakat alçaklara bir bârikadır!

•

Oku şu kitâbı, **Rehber-i** Hac'dır,
Arapçası nedir öğren havudun.
İçinde cedveli görünce sanma
Vapur hesâbıdır Hacı Davud'un.

Dostlarından Hacı Davud Bey, merkezi İzmir'de olan Hacı Davud kumpanyası vapurlarından biriyle hacca gider, dönüşünde **Rehber-i Hac** adlı bir kitap yayımlar. Kitapta Tûr-ı Sinâ'daki zeytin, ekmek, peynir, hurma vb. nin fiyatlarını gösteren ayrıntılı bir liste de vardır.

•

Okuyub defter-i a'mâlimi mahzûn olma,
Deme: «Tâdâd-ı maâside bu bir âr etmez.»
Cümlesi ben gibidir eşref-i mahlûkatın,
Fakat Eşref gibi isyânını izhâr etmez!

«Defter-i A'mâl yâhud İ'tirâf-ı Cürm» başlıklı muhammese bakınız.

•

Ol kadar döktüm ki yaş esnâ-yı istibdâdda,
Vakt-i hürriyyette dîdem başka bir nem almamış.

Öldü evlâdım bugün, yok bende hâlâ ağlamak,
Ağlamak'çün gözlerimde galibâ yaş kalmamış!

Kızının ölümü üzerine.

•

Oldu âlemde esâret memnu',
Bunu bilmez mi gürûh-ı üdebâ?
Tam hürriyyeti yâd eyleyenin
...ini kesse sezâdır vükelâ!

•

Oldu â'zâ biri Şûrâ'ya, dedim, yer yoktur.
Olsa olsa sana ancak, bu olur tedbîrim.
Tutacak anda kayış yoksa tramvay âsâ,
Ayak üstünde re'îsin ...ni tut mîrim!

Tanıdıklarından biri Şûra-yı Devlet (Danıştay) üyesi olur, dairede oturacak yer bulamaz.

•

Oldu On Temmuzda palyaço gibi bir mashara
Giydirildi çıngıraklı bir külâh hürriyyete
Bizden â'lâ mı boyar eşşek, aceb Kaysarlılar
Eski istibdâdı sokduk reng-i meşrûtiyyete!

On Temmuz: İkinci Meşrutiyet'in ilanı tarihi (23 Temmuz 1908).

•

Oldu şân ü şeref Osmanlılara askerlik,
Bu esâsı, düvel-i sitte çalışsa yıkamaz.
Kışlalar sâye-i şâhânede cennet gibidir,
Bir giren sonra içinden gâvur olsa çıkamaz!

Abdülhamid döneminde askerlik süresinin çok uzun oluşu dolayısıyla.

Olma İstanbullu, istersen eğer şân ü şeref,
Beyt-i âtiyi kabûl et şâhid'i sâni gibi;
Anlar olmaz dâhil-i silk-i celil-i askerî,
Beş sene müddet ile mahkûm olan câni gibi!

•

Olmadık gitti bu âlemde belâdan hâli,
Bizce yok mudur acaba kurtuluşun imkânı?
Eskiden korkar idik nerde hafiyye görsek,
Korkutur milleti şimdi gazete erkânı...

Malûmât gazetesini yayımlayan, Abdülhamid'e yakınlığıyla tanınmış Mehmed Tahir (Baba Tahir) için.

•

Olsa da aklı başında düşmen-i hürriyyetin,
Tâ ki timarhâneye lâyık dikilsin heykeli.
Kaydederken cevherin tarihini geldi «ecel»
Görmeden tekrar istibdâdı gitti Kör Ali!

İkinci Meşrutiyet'in başlarında Kör Ali adlı bir yobaz, başına topladığı kişilerle birlikte Yıldız'a giderek ayaklanma girişiminde bulunmuş ve idam edilmişti. Bu, «31 Mart Olayı»nın provası sayılmaktadır. Eşref, bu olayı konu alan dörtlüğün son dizesinde, ebcet hesabıyla tarih düşürmektedir; tarihin tamamlanabilmesi için «ecel»in karşılığı olan sayının da eklenmesi gerekir.

•

Ortadan kalkmada günden güne feyz-i bereket,
Şimdi altın yerine köylülerin benzi sarı.
İbret al, dikkat eyle, boynuna tak da yâhû,
Kırkağaç'ta meteliktir fıkaranın katarı!

Kırkağaç'ta kadınların boynuna takılmak üzere ipe dizilmiş altınlara «katar» denirmiş. Eşref bir gün on beş kadar meteliği ipe dizip torununun boynuna takar; bunun ortasına da beşibirlik biçiminde kesip üzerine bu dörtlüğü yazdığı mukavvayı asar.

Oturup kaldı **Sakarya** karada,
Suya **Kaplan** da kıçından daldı.
Ey suvârân-ı sefâin, çalışın,
Bahrı berr etmemize az kaldı!

İdare-i Mahsusa tarafından işletilen vapurlar Abdülhamid döneminde sık sık karaya oturur. **Sakarya** adlı vapurun karaya oturması, aynı gün **Kaplan** adlı vapurun suya kıçından dalması dolayısıyla.

•

Otuz a'zâ iken miktârı oldu üç yüze bâliğ,
Terekkıyyâtı pay biç, şimdiki Şûrâ-yı Devlet'ten.
Çocuklarla berâber ânda âzâdır uşaklar da,
Açık mâ'nâsı ammâ anlamaz herkes bu hikmetten.

•

Öldürülmüş Çakıcı âmennâ,
Kim inanmazsa buna aldanıyor.
Başı yok, kolları yok bir cesedi
Karısı gördü, ...nden tanıyor!

Ünlü eşkiya Çakırcalı Mehmed Efe'nin öldürülmesinden sonra.

•

Öyle bir dâr-ı sefâlet kim, esâfil duramaz,
Ne yatak var, ne yemek var, ne şarap var, ne meze.
Ez-kazâ hâneme her kim gelirse, bilirim:
Görünür çeşmine Cennet gibi Dârü'l-aceze.

•

Öyle bir hünkâr ile millet belâya düştü kim,
Haşre dek kan dökmeye İblîs'e karşı va'di var.

Şimdi de kalkıştı tebdîl-i verâset etmeğe,
Zulmü bitmek bilmiyor, mâba'dinin mâba'di var!

Abdülhamid'in Osmanlı tahtına geçme yöntemini değiştireceği yolundaki söylentiler üzerine.

•

Öyle mâhir ki vekâlette cenâb-ı Nevzad,
Kurtarır katil-i mahkûmu vekâlet etse,
Hem çıkar hârice cânı hem eder şehrâyin,
Müddet-i hapsinin ammâ sülüsânı bitse...

Avukat, yazar Tevfik Nevzad için.

•

Öyle me'mûrîn alıştı şetm-i matbû'âta ki,
Duysa aldırmaz geçer, sathî nazarla bir görür.
Etmesin beyhûde evrâk-ı havâdis av'ave,
Eski bir darb-ı meseldir: İt ürür, kervan yürür!

İkinci Meşrutiyet'ten sonra.

•

Öyle ser-mest-i mey-i hürriyyet oldu memleket,
Her taraf mahşer gibi bir velvele hâlindedir.
Hazret-i Allah hayr etsin heman encâmını,
Sallanır lâyenkatî' bir zelzele hâlindedir.

•

Pâdişâhım, bir dırahta döndü kim gûyâ vatan,
Dâimâ bir baltadan bir şahı hâlî kalmıyor;
Gam değil ammâ bu mülkün böyle eden çıkması,
Gitgide zulm etmeğe elde ahâlî kalmıyor!

Makedonya Osmanlı Devleti'nden ayrılırken.

•

Pâdişâhım, ehl-i mahşerden hayâ etmez misin?
Sağlığında herkese sihr eyledin câdû gibi.
Kimseden ummâ sakın bir fâtiha ba'd-el-memât,
Çünkü kırbaçla alınmaz fâtiha vergû gibi!

•

Pâdişâhım, görüyorsun çoktan,
Çıkıyor meseleler hiç yoktan,
Arab İzzet kılavuz oldukça
Burnunu kurtaramazsın b.ktan!

«Besmele duymuş olan...» diye başlayan dörtlüğe bakınız.

•

Pâdişâhım, her irâden aynı hikmettir senin,
Bir kerâmettir hele tahlîf-i hükkâm-ı kirâm.
Bu usûlü cümle me'mûrîne tâmin eyle kim,
Çatlasınlar hepsi, kurtulsun şu millet vesselâm!

Yargıçların göreve başlarken yemin etmesi yönteminin getirilmesi üzerine, rüşvetçiliğin yaygınlaşması konusunda.

•

Pâdişâhım hocasın milletine hakkıyle,
Öğretirsin nice esrârı kitabsız, fensiz.
Biz anarşist ile bombun, maşin enfernalinin,
Ne demek olduğunu öğrenemezdik sensiz!

•

Pâdişâhım Türkçe bir Şehnâme inşâd eyledim.
Rûh-ı Firdevsî-i Tusî reh-nümâ oldu bana.
Görmemiştir kimse eslâfında böyle bir kitâb,
İşte ben yazdım, kabûl et, yadigâr olsun sana!

Eşref, hapishanedeyken bir oyun yazmayı düşünür. Bunda Abdülhamid, Sultan Mahmud Gaznevi'yi; kendisi de Firdevsi-i Tusi'yi simgeleyecektir. Dörtlüğü, bu oyunun başlangıcı olarak kaleme almış.

Pâdişâhım vak'a-i Nemrûd'u bir derhâtır et,
Ben de Hakkın gerçi bir mahlûk-ı bî-dermânıyım,
Çok mudur karşı gelib etsem seninle harb ü darb,
Sen mezâlim şâhısın, ben de bir sühan sultanıyım.

•

Pâdişâhım verdiğin vâlilik olsa istemem,
Âdem olmak sadrâzamlıktan â'lâdır bana.
Kadr ü nâmûsumla ahrârâne imrâr-ı hayât,
Sen gibi bir pâdişâh olmaktan evlâdır bana!

•

Pâdişâhım, yedine mühr-i sadâret alanın
Olmalı herkesin indinde musaddak değeri.
Yoksa böyle bir fehâmetlû beyinsiz herifin
Arnavud olsa dahi beş para etmez ciğeri!

•

Pâre toplanmazdı Eytam Sandığı'nda bir zaman,
Şimdikinden olsa az, bende-i nizâmın fâizi.
Bir oruç tutmazdı vâiz, kayd ederdi deftere,
Olmasaydı bir de alınmış siyâmın fâizi!

•

Pehlivan idi mukaddemleri Doktor Edhem,
Yenilib herkese biçâre, küserdi kadere.
Pehlivanlıktan edib keff'-i yed oldu doktor,
Herkesin sırtını şimdi o getirmekte yere!

Dostlarından Dr. Taşlızâde Edhem için.

•

Pek harâretle çıkışma bizde âdem yok diye,
Kahvelerde boşboğazlarla ederken hasbihâl.

Hey efendi, bâri sen etme zamanından iştika',
Nerde sen bir iş bulurdun olmasa kahtü'r-ricâl!

«Bizde adam yok» diyen «münasebetsiz» bir zat için.

•

Pek kolaylıkla tab'iat değişir zann etme,
Ey bana târik-i hicv olmayı tavsiyye eden.
Güvenirsen ..tüne gel ikimiz and içelim,
Bırak ib....ği, terk edeyim hicvi de ben!

«Bırak böyle hiciv yazmayı» diyen birisi için.

•

Perdenin arkasına geçti Fuad,
Pek mahâretle eder herkese bahs-i ibret.
Karagöz kadrini elbette bilirler Eşref,
Pek sever çünkü hayâli karagözlü millet!

Ali Fuad Beyin çıkardığı (6 Ağustos 1908) **Karagöz** adlı mizah gazetesinin geniş ilgi görmesi üzerine.

•

Pertev-i ikbâledir herkesteki şevk ü şitâb,
Gör ki pervâne kalmaz, şem'a vaktâ ki söner.
Farkı yoktur şimdi bir şemsiyyeden bir dostun,
Kim havâda bir fenâ sûret görünce ters döner!

•

Rahm-i mâderden beri âşık-ı hürriyyetim,
Doğduğum günden beri müştâk-ı meşrûtiyyetim.
Öyle «On Temmûz»dan sonra girenlerden değil,
Hak bilir ki ben kadîmen dâhil-i cem'iyyetim!

İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne girmesi için ısrar edilmesi üzerine. On Temmuz: İkinci Meşrutiyet'in ilan edildiği tarih olan 23 Temmuz 1908.

•

Rahm-i mâderden nasıl çıktıysa hâlâ öyledir,
Gezmeden seyyâh-ı âlem, bilmeden allâmedir.
Gam mıdır mektebden olmazsa şehâdetnâmesi,
Eşrefâ, oğlum için nâmım şehâdetnâmedir!

Mustafa Şâtim için.

•

Rapor tanzim ederken hânesinde Mösyö Babikyan,
Yalan yazdırmamak üzre kolundan tuttu Cebrâil.
Tutuldu nutku birden, söyleyib yazdırmak isterken,
Yapıştı ensesinden bârek-allâh boğdu Azrâil!

Adana'daki Ermeni olaylarını incelemeye gelen kurulda yer alan Tekirdağ mebusu Babikyan, evinde bu konudaki raporunu yazarken ölmüştü. Olayla ilgili, «Gelen bir hey'et-i mahsûsa...» ve «Gelib hürriyyet...» diye başlayan dörtlüklerin açıklamalarına da bakınız.

•

Rekizisyon denilen yağmacılık
Öyle gitmekte ki artık dikine,
Biri memşâda görülse, derhal
Vaz'-ı yed eyleyecekler ...ine!

Taşınmazların kamulaştırılmasına «istimlâk», taşınır mallara el konulmasına «istimvâl» denirdi. «İstimvâl»in Fransızcası «rekizisyon»dur. Dörtlük, bu yolda aşırı gidilmesi ve haksızlıklar yapılması üzerine yazılmıştır.

•

Resm-i tahlifin şümûlü olmadı vâlilere.
Çok yemiş de ânların karnı yemine tok mudur?

Anlaşılmaz sehve mebnî mi bu istisnâ aceb,
Yoksa vâlilerde ümmîd-i sadâkat yok mudur?

Rüşveti önlemek için memurlara yemin ettirme yöntemi uygulanırken valilerin bundan ayrık tutulması dolayısıyla.

•

Rûh-ı İskender'i hayrette bıraktı azmi,
Eritir baksa nüfûz-ı nazarı pulâdı.
Sığınıp Hazret-i Allah'a cenâb-ı Eyyub,
Yıktı bir tekme ile heykel-i istibdâdı!

•

Rûh-ı Midhat'la Ziyâ böyle hitâb etmededir:
«Madik» ettin bize ey pinti Hamîd-i Sânî.
Seni berbâd ederiz mahkeme-i kübrâda,
Açmadan gelme sakın Meclis-i Meb'ûsân'ı!

Midhat: Midhat Paşa. Ziya: Ziya Paşa.

•

Rûy-ı arza gölgesi düşmez imiş peygamberin.
Mu'cize varsa budur, başka bürhân istemem.
Görmedim âlemde bir gün, kahr-ı zıll-ul-lâhtan,
Yâ İlâhî, gölge etme başka ihsân istemem!

•

Rûy-ı hürriyyet otuz yıldır harâm oldu bana,
Hoş geçirsem bâri bundan sonraki eyyâmımı.
Tek dilensem de esîr-i Bâb-ı Âlî olmasam,
Zîr-i tevcîhattan sürsem çıkarsam nâmımı!

•

Rûz-ı mahşerde Muhammed'le Ali hürmetine
Dilerim nâsı bütün mazhar-ı gufrân eyle.

Yeter insanlara dünyânın âzâbı Yârab,
Âteş-i dûzâhı söndür de gülistan eyle.

•

Saadet'le **Tarîk** kizbi mizân-ı irtikâb eyler,
Usandık **Tercümân**'ın şîve-i tarz-ı edâsından.
Mürüvvet, Servet âsâ hepsi kalksın ortadan derken,
Zuhûr etti yine bir b.k **Sabaḥ**'ın mâverâsından!

«Bir aralık **Mürüvvet, Servet** gazeteleri ortadan kalkmış, **Sabah** gazetesi çıkmış ve onu da **Zuhûr** nâmında bir gazete tâkip etmiş idi.» — Eşref.

•

Sad-hezârân âferîn olsun, Japonlar harb edip,
En büyük bir düşmanı bir hamlede sindirdiler.
Pek domuzlaşmıştı Moskof, bir kulağından tutub,
Sille-i Aksâ-yı Şarkı şark-şark indirdiler!

•

Saftır sîne-i künyesi ayna gibi,
Olamaz öyle ol enîsi mücellâ cinin.
Röntgen baksa, şuâ'ı arasa, zerre kadar
Bulamaz dînini i'mânını Muhiddin'in.

•

Sağlığında bir karış yer koyma Allah aşkına,
«Mülkü taksim eyleyib geldim!» de ceddin Fâtih'e.
Pâdişâhım, ölmeden öldür şu kansız milleti,
Hepsinin kabr-i şerîfinde oku bir fâtiha!

•

Sana zâlim demiş Yervant, çok görme kabûl eyle,
Budur dünyâda, hattâ ahirette nâm-ı berbâdın.

Huzûr-ı hâkim-i mutlakta insâf et yârın, söyle:
«Beni mahv eyledin zâlim» demez mi rûhu Nevzâd'ın!

Eşref, kendisini ve iki arkadaşını mahkûm eden «Cinayet Mahkemesi» reisine seslendiği bu dörtlüğe, Nevzâd sözcüğünden sonra şu dipnotunu eklemiştir: «Cinayet Mahkemesi tarafından Karakuşi bir hükümle üç sene kalebendliğe mahkûm edilerek Adana hapishanesinde feci bir sûrette mahv olup giden felâket arkadaşım zavallı Tevfik Nevzad!»

•

Sarıklı gördüğün câhilleri zann eyleme nevvâb,
Kurutmak'çün dıraht-ı mülkü gûyâ bir diken sarmış.
Başından boynuna indir, anınla boğ hemen kelbi,
Sarık sanma, bir ölmüş beyne tutmuş bir kefen sarmış!

Eşref, Şeyhülislâmlıkça atanan kazâ nâibleri (kadı'ları) için, «Kazâ nâibleri denilen murdarlar hırsızlıkta, edebsizlikte, namussuzlukta eşkiyadan daha fena, daha kötülükçüdürler» diyor ve ekliyor: «Dolayısıyla tüm ilçeler halkını bu kıt'a yargısının gereğini yapmaya en kutsal bir görev olmak üzere çağırırım.»

•

Sa'y edib tahrîre vüs'at ver beğim,
Galibâ ki iktidârın yok gibi.
Bir düşersen dâm-ı hicv ü hezlime
Sonra müstekrah olursun b.k gibi!

•

Sebeb vardır, vatandan ihtiyârî kimse dûr olmaz,
Bunu herkes bilir, hubb-ı vatan gerçi mukaddesdir.
N'ola bir hubb-ı gurbet hâsıl olsa bil'akis bizde?
Vatanda ehl-i nâmûsun ikametgâhı mahbesdir.

Türkiye'den ayrılması dolayısıyla.

•

Selb ile, i'dâm ile tedib olunmaz eşkıyâ,
Başına hattâ zebâniler gibi vursan topuz.
Lâ-yu'kal doğduğu günden beri maslûb iken,
Serfürû etmez yine kalkar domuz oğlu domuz.

•

Sen ey Hakan-ı mahlû', her ne derlerse aldırma,
Muacciz bir muhâcirmiş gibi yerleş Selânik'te.
Sakın ha pâytahta (dönme) ler döndürse de dönme,
Münâfık bir muhâcirmiş gibi yerleş Selânik'te!

Abdülhamid'in 31 Mart Olayı'ndan (13 Nisan 1909) sonra tahttan indirilip Selânik'te, Alâtini köşkünde oturmak zorunda bırakılması dolayısıyla.

•

Sen komisyonda bir â'zâsın köpek, çok havlama,
Bir .....ğı kıllı belki çanına ot tıkar.
Şol kadar â'zâya mâliktir kim bu abd-i hakîr,
Bir tekinden sen gibi dünyâda bin â'zâ çıkar!

•

Sen sen ol her gördüğün âdemle etme ihtilât,
Hânumânın bir kuru isnâd edib de yakmasın.
Boynuna takmazdan evvelce oku kerrât ile,
Nushası şeyhin de evrâk-ı muzırre çıkmasın!

İzmir'de birçok aydının, yok yere Bitlis ve Kastamonu'ya sürülmesinden sonra.

•

Seni tekfîr eder mutlak, desen dünyâ yuvarlaktır,
Döner dünyâ, o dönmez; çünkü sâbittir inâdında.
Sorulsa hâce-i dânâ Selânik nerdedir bilmez,
Bilir ammâ ki kaç tüy varsa Cibrîl'in kanâdında!

Yobaz din «bilgin»leri için.

•

Ser-i kârâ geçenler olduğu'yçün hâin-i millet,
Dıraht-ı mel'anet her cânibe sâye salmıştır.
Bozulmuştur esâsından, düzelmez gelse de Mehdî,
Bu mülkün emr-i ıslâhı cenâb-ı Hakka kalmıştır!

Son dizede, Ziya Paşa'nın bir dizesi biraz değiştirilerek kullanılmıştır.

•

Sıhhatından bir haber çoktan beri,
Anladım dâyinlerin de almamış.
Ey Tosunzâde, senin Bitlis'te
Boynuzundan başka nâmın kalmamış!

Bitlis'e giderken Muş'ta tanıştığı Tosunzade Ahmed Efendi, Bitlis'ten kendisine haberler yazmasını rica eder. Orada hemen herkes, kendilerini dolandıran bu Ahmed Efendi için «Bırak şu dolandırıcı, boynuzlu herifi...» derler. Eşref de Tosunzâde'ye yukarıdaki kıt'ayı gönderir.

•

Sikkesiz gezmesi takdîr-i ilâhîdendir,
Her ne yaptıysa ona tâlih-i dûnu yaptı.
Mevlevîlikte neler çekti zavallı Cevrî,
Ceddi giydirdi külâh, oğlu başından kaptı!

«Kalender meşreb» bir Mevlevî dervişi olan dostu Cevrî Efendi, «sikke» denilen külâhı başından alınıp, «yolsuz edilir». Dörtlük bu olay üzerine yazılmıştır.

•

Sıktı rûh-ı milleti artık bu istikrâz işi,
Pek ümidlenmiştik evvel, sonra bir şey olmadı.
Gitti milyon bulmağa nâzır, Fransız mülküne,
Hayf kim milyon değil, biçârecik yüz bulmadı.

•

Sinni yüzü mütecâviz, ne eder bir vâli,
Hep bu yüzden bozulur memleketin ahvâli.
Mülkün ihyâsına bir meyti eyler me'mur,
S..ayım kuvve-i idrâkine Bâb-ı Âlî!

•

Sûrete etme nazar, sîrete bak ârif isen.
Cam gibi cevher-i îmân da nümâyân olmaz.
İ'tikadımca benim Avrupa'da bir âdem
Şapka giymekle gâvur, fesle Müslüman olmaz!

•

Şehinşâh-ı muazzam Abdülhamîd Hân'ın
Bu milletçe vücûdu bâis-i feyz ü necât oldu.
Girid bâde'z-zafer ilhak edildi millet-i Yûnan'a,
Memâlik sâye-i şâhânede müstemlekât oldu!

Girit sorunu dolayısıyla.

•

Şeref yok hem kaçıp hem bayrak açmakta; bugün erlik
Hayâtı düşman-ı hürriyyete kıymetli satmaktır.
Yazıp çizmek abestir, geçti çoktan vakt-i neşriyyat,
Hüner şimdi İstanbul'a bomba atmaktır!

Mısır'dayken.

•

Şerîat men' ederken rüşveti bilmem ki hakcûyân
Ne cür'etle keserler tekkelerde nezr edib kurban.
Ölüler nezr ile is'af edince böyle mes'ûlü,
Kıyâs et, parasız iş mi görür artık diri insan!

•

Şevâib-i himmet heykel-i nefsîdedir,
Döndü sahn-ı mahşere rûy-i zemîn.

Mazhar oldu «An temettû» sırrına,
Ölmeden öldü şu millet âferîn!

•

Şifre bizde gazete, tecrübedir mıftâhı.
Dikkat et sözlerime, cümle mebâhiste oku.
Bilmek istersen eğer sıhhatini bir şeyin,
Vak'anın aksini evrâk-ı havâdiste oku!

Abdülhamid dönemi basınıyla alay.

•

Şimdi bir Türkün çıkıb İran'a tâbi' olması,
Afganistan'dan taleb-kâr-ı ulûm olmak gibi.
Müskirâtın nev'ini tebeddül bir sermest için,
Ermenilikten çıkıb bihûde Rûm olmak gibi!

Osmanlı uyruğundan İran uyruğuna geçen biri için.

•

Şimdiki Nâzır-ı Bahriyye Celâl Paşa'yı
Şöyle ta'rif ediyor vak'a-nüvîsân-ı ümem:
Gelecek olduğunu bilse idi neslinden,
Almadan Hazret-i Havvâ'yı boşardı Âdem!

Cevdet Kudret'in belirttiği ve İkinci **Deccâl**'da açıkça yazıldığı gibi, «Bu kıt'a, hürriyetseverlerin en büyük düşmanı Bahriye Nâzırı Celâl Paşa hakkında söylenmiştir. Hüseyin Rifat'ın **Eşref'in Külliyâtı** adlı eserinde bu kıt'a, yanlış olarak, Bahriye Nâzırı Hasan Paşa hakkında söylenmiş gibi gösterilmiş ve oradan yararlanan bütün antoloji ve okul kitaplarında aynı yanlış tekrarlanmıştır.»

•

Şimdiki Nâzır-ı zabtiyye Şefik Paşâ'nın
Dili ağzında, yalan çantasının miftâhı.

Olacak âlem-i târihte bir yüz karası,
....mını ....dını ....imin fellâhı!

Bu dörtlük de Bahriye Nâzırı Hasan Paşa için söylenmiş gibi gösterilmiştir.

•

Şimdilik yaktı Frenk Gümrüğü'nü nâr-ı harîk,
Gelir Osmanlı için de sıra inşaallah.
Yana hamallar ile nâzır ve me'mûrîni,
Seyr edenler diye şevk ile: Maaşallah!

•

Şimdilik yâver olub tâlih-i harb,
Galebe çaldı Rusa Japonlar.
Kim gelir alta nihâyet bakalım,
Hele bir kerre çözülsün donlar...

Rusya-Japonya savaşı başlayınca, «buzlar, donlar çözüldükten sonra» Rusya'nın kazanacağını öne sürenlere karşı. Eşref'in Rusya'nın yenilgisi üzerine söylediği dörtlük, «Yunus bunu demişti vaktiyle...» diye başlamaktadır.

•

Tab'iat eylemiştir mâye-i emrâz ile tahmîr,
Harâb oldu vücûdum âlemin derd ü belâsıyle.
Cihâna hasta geldim, hasta gitdim dâr-ı ukbâya,
Uyuşmam cennetin de korkarım âb ü havâsiyle.

•

Tahta çıktı böyle bir günde Hâmid-i bed-hisâl,
Her tarafta kana Şarkın kandığı gündür bugün!
Çâresiz âteş yakıb kendi yağıyla kavrulur,
Milletin nâr-ı sitemle yandığı gündür bugün!

Mehterhane'de tutukluyken, Rumi 19 Ağustos'ta, Abdülhamid için şenlikler yapılırken.

Tanîn-endâz olan herbir sözü sen saçmadır sanma,
Teberrî kasd eden dâîm muvâfık gıybetin söyler.
Budur âlemde Eşref muktezâ-yı tab'-ı cinsiyyet,
«Şecâat arzederken merd-i kıbtî sirkatin söyler!»

•

Tarhı öğretdi harîta vakt-i istibdâdda,
Geldi hürriyyet, bulundu cem' için tâlimde,
Gösteren darbı bize Dîvân-ı Harb olduysa da,
Nâzır-ı Mâliyyedir üstâdımız Taksîm'de!

İttihatçıların Taksim'deki kışlayı satma girişimleri üzerine. Darb. hem çarpma işlemi, hem dayak; taksim, hem bölme işlemi, hem semtin adı.

•

Tefrika saldın miyân-ı millete şol rütbe kim,
Âlet etmekte seni agrâza dostun düşmenin.
Pâdişâhım verme bîhûde hafiyye aylığı,
Hasbeten-lillâh millet hep hafiyyendir senin!

Birtakım jurnaller sonucu Kemalpaşa-zâde Said Beyin Yemen'e sürüldüğü, San'a'da havasız bir kale bodrumunda tutulduğu söylenince.

•

Tegayyür eylemez mâ'nâ, değişmiş olsa da elfâz,
Hükûmetce talebkâr-ı hukûkun nâmı serkeştir.
Sakın terkîbinin zannetme vardır başka mâ'nâsı,
Usûl-i merkeziyyet «Hak vere!» sanki kardeştir!

•

Telâkî mev'idi olmuştu her gün zenperestâne,
Ne şıllıklar, ne şıklar oynatırdı göz ile kaşı.
Zelâzilden yıkıldı, indi sanma kubbeler hâke,
Hüdâî bir külâh giydi bugün Kalpakçılarbaşı!

•

Temâyüz eyler âdem nâtıkıyyetle behâimden
Suhansâz olmayan insana hayvan dense elyâktır.
Esâsen nâtıkıyyetten de maksat doğru söz, yoksa
Yalancı kimseler tahte's-sıfır hayvandan alçaktır!

•

Tesâdüf mü, kader mi kudretim yok fark ü temyîze,
Usandım doğrusu derd ü belâdan, ye's ü mâtemden.
Demir sandıkta olsam da gelib bulmak mukarrerdir!
Kazâra bir kıvılcım sıçramış olsa cehennemden...

Cezaevindeyken.

•

Tırılım öyle ki, ey vâli-i âlî himmet,
Beyt-i âtî ile tasvir edemem ahvâli;
Yok kıyâfetce benim bitpazarından farkım,
Sâyenizde olalı kaymakam istibdâli.

İzmir Valisi Kâmil Paşa'ya. İkinci dize kimi yerlerde şöyledir: «Cep delik, yok metelik, kise bakırdan hâli». F. Uzun, «istibdâl» sözcüğünü şöyle açıklıyor: «Biraz açıkta kaldıktan sonra tekrar başka yere memuriyet değiştirmektir. Eskiden kızdıklarına böyle yaparlardı.»

•

Tilkillik'te yavrunun bihûde koptu kuyruğu;
Böylece sâdık idi angarya, nefye gitmeden.
Sen Hasan Beyde olan kurnazlığı seyr eyle kim,
Mazhar-ı afv oldu ömründe kabâhat etmeden.

Hasan Bey ve kimi arkadaşları haksız yere Bitlis ve Kastamonu'ya sürülürler; daha sonra affedilirler, İzmir'e dönmelerine izin verilir.

•

Toprak altında da olsam bulurum,
Erişir burnuna birkaç tekmem.
Can verip kurtulurum zann etme,
Şeytan el çekse de ben el çekmem!

Abdülhamid'e.

•

Ufak işlerle Eşref kayrılırdık devr-i sâbıkta,
Yeni devre girib, sandık, kapandı eski defterler.
Bizim'çün vakt-i hizmet geldi derken safderûnâne,
Tuhaftır şimdi de cebren tekaüd etmek isterler.

İkinci Meşrutiyet'ten sonra.

•

Uğrarsa vebâ râhın eğer semt-i Halîc'e,
Bir muş ile tersâneye gir, ref'-i nikab et.
Bul Nâzır-ı Bahriyye'yi Allah'ı seversen,
Al cânını bin katle bedel bir de sevâb et!

Bahriye Nâzırı Hasan Paşa için.

•

Usandım Kırkağaç'ta kayd-ı zencîr-i alâikten,
Nasılsa bilmeyib evvelce, bağ yapmak kolay sandım.
Düşüb sahrâlara Mecnûn'a bir hayrü'l-halef oldum,
Ziraat Bankası'ndan para aldım, ben de bağlandım.

•

Uyar her bendi, herbir fi'line Abdülhamîd Hân'ın,
Cezâ Kanûnu'nu tatbîka bir maznûn lâzımsa;
Yezîd'in cürmü ondan az gelir mîzân-ı mahşerde,
Odur İblîs'den sonra eğer (mel'un) lâzımsa!

•

Uzak düştükse de senden beş on gün ah Gâvur İzmir,
Dolaşmak üzre sahrada felekten sanma gün çaldık.
Ne var arpa suyu, ne bir yeşillenmek, ne ağnanmak,
Eşekce hayli gündür Kırkağaç'ta bağlanıb kaldık!

•

Üç tuğlu vezîr olurdu evvel,
Üç tüylüsü şimdi oldu peydâ,
Üç tuğ ile üç tüyü kıyas et,
Devlet ne idi, ne oldu hâlâ!

•

Ümmîdin kes cihandan, nâlişimden eyle istimdâd,
Şikâyât-ı bülend et âsmâna kaldırıb bâşın.
Nişantaşı yıkılsın şiddet-i zilzâl-i âhımla
Beşikvârî taşı toprağı sallansın Beşiktâş'ın!

Abdülhamid Beşiktaş semtindeki Yıldız sarayında oturuyordu.

•

Vak'ayı arz ettiği'yçün eskiden câsûs olan,
Andan istikrâh edermiş ehl-i nâmûs ü hayâ.
Vak'a yokken şimdi i'câd eyliyorlar, aferîn:
İşte on dördüncü asrın bir terakkisi daha!

•

Vakt-i fırsat gözetir şâh-ı cihân,
Tutar elbette elinden kaçanı.
Yine sâhib olur inşâallah,
Mısır'ın kaldı elinde koçanı!

«Bu kıt'a Mısır'ın İngilizler tarafından işgali üzerine yazılmıştır. Mısır'ı doğrudan doğruya İngiltere idare edecek, fakat dış görünüşe göre, egemenlik yine Osmanlı İmparatorluğu'nda kalacaktı. Eşref, devletin bu sözde egemenliğini, mülkünü kaybedip de elinde sadece koçanı (tapu senedi)

kalan kimselerin haline benzetiyor. Şiirde **Mısır** ve **koçan** sözcükleri iki anlamlı olarak kullanılmıştır.» — Cevdet Kudret.

•

Vakt-i hürriyyette, Hayret, dendi nâmın mürteci,
Bir zaman yanımda, istibdâda, derken düşmenim.
Mutlaka bir sehve mebnîdir bu mahkûmiyyetin,
Nefye sen lâyık değilsin, çünkü isbâtın benim!

Bu dörtlüğün şair Hayret Efendi'nin Rodos'a sürgün gitmesini engellediği belirtilmektedir. Hayret Efendi, Abdülhamid döneminde Encümen-i Teftiş ve Muayene adlı sansür kurulunun üyesiydi. «Çizerler her eserden...» diye başlayan dörtlüğe bakınız.

•

Vakt-i istibdâdda söz söylemek memnû' idi
Ağlatırdı ağzını açsan hükûmet mananı!
Devr-i hürriyyetteyiz şimdi, değişti kaide,
Söyletirler evvelâ, sonra s...ler ananı!

Selahaddin Bey adlı memur, «ana» yerine, şaka olsun diye «mana» dermiş. Meşrutiyet döneminde siyasal düşüncelerinden dolayı Selahaddin Bey'in memurluk görevine son verilince Eşref bu dörtlüğü söylüyor.

•

Vali Paşa azl olundu sonra, amma bâzılar
İsteyib ibkasını muhzır yapıp gönderdiler.
İşte ibkadır denirken infisâl etti yine,
Şaşkını mâcun ile kalkan ...e döndürdüler!

•

Vâli Paşa bana sarhoş demiş mecliste,
Ben inanmam hünerin kimseye etmez mahmûl.

Şu kadar var ki, bir â'zâ ânı tasdîk etmiş:
B.k yemişse bu yemiştir o ağızdan menkûl.

Vali Arif Paşa, vilayet meclisinde Eşref için «sarhoş» demiş, bir meclis üyesi de bunu onaylamış.

•

Var ise kimde arâzi bankaya merhûndur,
Sâhibi bîçâre zann eder ki hâlâ mâli var.
Ey teadi-i hukuk-ı nâsa cür'et eyleyen,
Belki hakkın halk için ihmali yok, imhâli var!

•

Vatanda kalmadı farkım uğursuz bir muhâcirden,
Fakîri etti yolda şiddet-i sermâ nevâzilli.
Bizim Sami ile hembezm olub bir gün dedim Eşref:
Bugünlerde bizim'çün nüzhet-âbâd oldu Nâzilli.

•

Vatandan yer verildikçe eğer câizse gazîlik,
Cihanda pâdişâhım, gaziyânın ser-firâzısın.
Cülûsundan beri çok memleket, millet fedâ ettin,
Bu sûretle, değil bir kerre, sen bin kerre gazîsin!

Osmanlı Devleti'ne bağlı birçok ülkenin birbiri ardı sıra bağımsızlık kazanmasının ardından.

•

Vatanın hâl-i garîbânesine baktıkça
Girye-i hûn-i hamiyyetle gözüm doldu benim.
Günde bin türlü mezâlim olarak mesmûum,
Hâfızam hâne-i cellâda şebîh oldu benim!

•

Vidinli bir muhâcir şöyle nakl-i mâcerâ eyler:
Bulunmuştu atılmış bir çocuk bir bâb-ı mescîdde;

Ne rütbe tali'i yâver imiş seyr eyle masûmun:
Odur işte Vidinli Sırrı Paşa şimdi İzmir'de!

Paşa, İzmir'de mutasarrıfmış.

•

Vükelâ kabrine heykel dikelim şöyle yazıb
Ki, bunun hâl-i hayâtında yeri münhâl idi;
Sanmayın yevm-i vefâtında bilindi kadri,
Sağlığında yine bu böylece bir heykel idi!

•

Yalınız kaldı devâirde kibâr-ı seele,
Bir sühûletle sürüldü sürülenler yolda.
Tard olunsaydı eğer bir de gürüh-ı cehele
Üç kişi kalmaz idi koskoca İstanbul'da!

Dilencilerin İstanbul'dan sürülmesinden sonra.

•

Yangın oldukça kereste satan esnaf evvel,
Hüsn-i hulyâ-yı ticâretle olurken mes'ud,
Onların da bu sefer talıtasını ...ti harîk.
«Nâbedîd oldu, bilirsin yok olandır nâ-bu'd».

Keresteciler yangını dolayısıyla. Eşref, son dizeyi Sünbülzade Vehbi'nin **Tuhfe-i Vehbi**'sinden alıp «tazmin» etmiştir.

•

Yaptığı bir ev için lâyık değildir kıyl ü kal,
Her nasılsa ittibâ-ı isr-i Şeddâd eyledi;
Çok mu Nevzâd'a bu sâhilhâne, insâf eyleyin,
Yıktığı bin hâneden bir hâne bünyâd eyledi!

Birçok kaynakta, dörtlüğün dostu avukat Tevfik Nevzad'ın yeni ev yaptırması üzerine yazıldığı ifade edilir. **Tevfik** Nevzad'ın kızı Benal Nevzat, babasının ev tamamlanmadan

tutuklandığını ve sonra Adana Hapishanesinde öldüğünü Ziya Somar'a söylemiştir.

•

Yarıda kalmıştı bir lûgatı, ikmâli
Hazret-i İsmet için kısmet imiş Nâci'nin.
Çıktı meydâna vefâtında, bunu bilmez idik,
Kısm-ı süflîsi dahi ismet imiş Nâci'nin!

Muallim Naci'nin yazmaya başladığı sözlüğü Müstecâbizâde İsmet'in tamamlaması dolayısıyla. «Maksadın hizmetse ger...» diye başlayan dörtlüğe de bakınız.

•

Yaşım ilerledikçe arttı gerimin ihtiyâcı,
Bugünlerde geniş donlar bile gelmektedir dar.
Hemen bir kız mı oğlan mı peydâ eylesem bilmem,
Benim de bir siyasî müsteşâra ihtiyâcım var!

•

Yatan arslana gezen tilki müreccâh, derler,
Gezmeden keşkûl-i dervişe metâlik girmez.
Girmese hâne-i câsûsa aceb mi rindân,
Kelb olan menzile efrâd-ı melâik girmez!

İstanbul'da dostlarından biri, hafiyelik yapan bir zatın evine birlikte gitmeyi önerir. Eşref, «Gitmem, sen de gitme,» der. Dostu nedenini sorunca bu dörtlüğü söyler.

•

Yazılsın kanla târih-i husûsîsi Hamîd Han'ın,
Zamânında memâlik Kerbelâ meydânı olmuştur.
Celâb-ı Hakk aceb sormaz mı mahşerde bu milletten,
Niçin bir pâdişâhın keyfinin kurbânı olmuştur?
Giden gelmez tarik-i ahiretten farkı yoktur hiç,
Yemen evlâd-ı İslâm'ın mezâristânı olmuştur!

•

Yeniyi eskiyi bir kerre oku, derk eyle!
Eskinin söyle kim vâcib mi değil mi def'i.
Kılıca karşı ehemmiyeti olmaz tîrin,
İşte Şemşîr-i Zebân, işte Sihâm-ı Nef'î!

Şemşir-i Zebân, Eşref'in kendi dörtlükleri için kullandığı genel başlıktır. Bunlarla ünlü yergi şairi Nef'î'nin yergilerini biraraya getirdiği **Sihâm-ı Kazâ'yı** kıyaslıyor ve kenninkini üstün buluyor.

•

Yere bir dâne düşmez bin nohud serpilse, vechinde
O ruhsâr-ı mübârek sanki makkabla oyulmuştur.
Yüzü işkenbenin tersinden olsa besbeter çok mu?
O sûretten hayâyı dest-i Hak tırnakla yolmuştur!

Yüzü çiçekbozuğu olan, sonradan bozuştuğu bir yazar dostu için.

•

Yine «İstanbul'a geldi» diye yazmış gazete,
Sanmayın geldiğimi herkese ihtâr ediyor.
«İşte gelmiş» diyerek nâfile koşturmak için
Alacaklı olan eşşeklere ihbâr ediyor!

•

Yok dühûliyyem elimde Cennete gitmek için,
Âcizâne iltică ettim der-i iclâline.
Nerdedir Viktor Hügo bir kerre görmek isterim,
İşte geldim **mon diyö** dergâh-ı alû'l-âlîne.

Paris'e gittiğinde. **Mon dieux:** Tanrım (Fransızca).

•

Yok nezâhet biliriz şîve-i güftârında,
Olsun evrâk-ı havâdiste bu yolda dellâl.

Rûz-ı menhûs-ı velâdette olub kör kandil,
Ümmü dünyâda Arablarla basıldı Deccâl!

Birinci Deccâl'ı Abdülhamid'in doğum gününde (19 Ağustos H. / 1 Eylül) yayımlamak ister; bu, kitabın son kıt'ası olacaktır. Ama kitap öngördüğü zamanda yayımlanamaz; «zeyl» (ek) yapar.

•

Yunus bunu demişti vaktiyle, geldi çıktı:
Moskof ile Japonlar paylaştılar kozunu.
«Bir sinek bir kartalı kaldırdı vurdu yere,
Yalan değil gerçektir, ben de gördüm tozunu.»

Rus-Japon savaşının, o dönemde küçük bir ülke olan Japonya'nın yengisiyle sonuçlanması üzerine. Sovyet devriminden önce Rusya'nın simgesi kartaldı. Son iki dize Yunus Emre'nindir ve Eşref —ona saygısından olsa gerek— bu dörtlüğünde ilk ve son kez hece veznini kullanmıştır.

•

Yutmayın yüz on üçüncü bendi ey meb'ûslar,
Hazın olunmaz, doksan üç târihinin bir mâcûnudur.
Meclis'in ilk ictimâ'ında hemen tâdil edin,
Eski Kanûn-ı Esâsî bir polis kanûnudur!

1293 (1876) Anayasasının 113. maddesi, padişaha dilediği kişileri yurt dışına sürme yetkisi veriyordu. Abdülhamid bu yetkisinden birçok kez yararlanmıştır. Eşref, dörtlüğünde, İkinci Meşrutiyet'ten sonra yapılan ilk seçimlerin ardından, toplanmak üzere olan milletvekillerine sesleniyor.

•

Yükseliş çâresidir geçmişe sövüb saymak,
Bu teşebbüs, maraz hırsına bilmem şâfi' mi?
İsterim ben de usûlen çalışıp yükseleyim,
Babamın kabrine ...sam acaba kâfi mi?

•

Yüz tuttu inkırâza cism-i cesîm-i devlet,
Döndü harâbe-zâra maşrıktaki mebânî.
S..tı cihana gitti Abdülhamîd-i Evvel,
Tüy dikti sonra geldi Abdülhamîd-i Sânî!

•

Zabtiyye Nâzırı oğlanları sürdürmüş imiş,
Görmeli medhe sezâ doğrusu bu himmetini.
Mazhar-ı afv olurlar yine bir gün elbet,
Çünkü hemcinsi çeker birbirinin gayretini!

•

Zâil olmaz agniyâda ihtiyâc,
Gelse dünyânın nukûdu bir yere.
Kim öderdi hakkını sâillerin,
Olmasaydı karşılık «Allah vere».

•

Zamânımda olan her bir fenâlıktan haberdârım,
Vatan satranca döndü, ben dahi bir şahs-ı menhûsum.
Ahâliyi aceb mi habs ü nefy etmekle zevk alsam,
Cülûsumdan beri Yıldız'da zirâ ben de bir mahbusum!

«Şimdi şu kitabı okuyub yâhud okutub bizim hakkımızda gıyâben dahi bir hüküm verdirecek olan Abdülhamid'in müdafaası da bu kıt'a olacaktır.» — Eşref'in **Deccâl**, Birinci Kitap'taki notu.

•

Zâtı Eşref olana rütbe şerâfet vermez,
Karşısında güneşin çünkü dayanmaz jâle.
Ârızî öyle ne rütbe ne nişânım olsun,
Çıkayım alnı açık âlem-i istikbâle!

•

Zemzem-i milleti sebîl etti siyâset yoluna,
Nâfiz olmakta cihangîre kadar fermânı.

İftihâr etse sezâ rûh-ı Selîm-i Evvel,
Bârek-allâh, Taşoz'u aldı Hamîd-i Sânî!

Abdülhamid'le alay.

•

Zenne meyl eyleme âlemde olursun rüsvay,
Ne revâ akl-ı bâliğ ede cem'i izdâd,
Oldu dîvânesi mecnûn-ı tarîk-i ...in,
Dağların şenliği benden sorulsa Ferhâd!

•

Zevcsiz kaldı kerîmem diye havf etme sakın,
Ne de olsa alacak var, paralı çıktı adın.
İhtiyâc tâlib-i meşru' ise bilmem amma,
Üsküdar halkı umumiyyet ile senin dâmâdın.

Üsküdarlı Âkif Paşa için.

•

Zırhlılarda ne kazan var, ne kömür var, gûyâ
Cümlesi sâhil-i deryâda ceseddir bî-ruh.
Kalkışırdı yine da'vâ ile istirdâda,
Bizdeki tekneleri görse idi Hazret-i Nûh!

Donanmanın Abdülhamid dönemindeki durumu üzerine.

•

Zuhûr ettiyse medhiyyem müessir zehr-i hicvimden,
Değil bende kabahât, bendeki baht-ı siyâhımdır.
Fütûr etmem, â'sâ-yı sabra ettim ittika' Eşref,
Cihândan Şâh gitti, şimdi nevbet pâdişâhındır!

Şâh ve Pâdişâh adlı kitapçığını yayımlamasının hemen ardından İran Şahı ölünce.

•

(ZY) gibi serkeşliği âdet edib,
Zann ederdi ..... çıkarmak mârifet.
Bir «dayak» çektim, dedim tarihini:
Tâhir'in burnu kırıldı âkıbet!

Abdülhamid'e yakınlığıyla bilinen Malûmat dergisi sahibi Mehmed Tahir (Baba Tahir) dayak yiyor ve bu sırada burnu kırılıyor. Son dizenin ebcet hesabıyla karşılığı olan sayıdan «dayak» sözcüğünün karşılığı olan sayı çıkarılınca, olayın tarihi 1314 (M. 1898) elde ediliyor.

•

(ZZ) için hükmüm yürür kadı-i mülk-i şehvetim.
Nefs-i emmâre cihân-ı cismimin İblisidir.
Mâverâ-yı nehre gitse hall eder her ukdeyi,
Müşkilât-ı ümmet-i Lûtun ....im müftîsidir!

Bir ilçenin müftüsü hakkında.

•

Çattılar korsan gibi birdenbire,
Bu işe şaştı Hamid'in Holo'su.
Gerçi kurbân oldu **Alpagut** ammâ,
Tokad'ı yedi İtalyan filosu!

1911'de, Osmanlı Devleti ile İtalya arasında Trablusgarp Savaşı sürerken. Holo, daha önce sözü geçen Arap İzzet'in aile adıdır. **Alpagut,** Trablusgarp limanında demirliyken İtalyanlar tarafından batırılmıştı. Küçük bir gemi olan **Tokad,** İtalyan filosuna saldırmış ve savaş gemilerinde hasara yol açmıştı. Aşağıdaki dörtlükler de Trablusgarp Savaşı üzerinedir.

•

Bahren çıkamaz zann ederek etme tebessüm,
Türkün karada ma'rifeti olsa gerektir.
Biz bekler iken almayı, zabt etmeyi mülkü
Heyhât ki bugün aldığınız hepsi kötektir!

Biz tenezzül etmeyiz harbe denizden âşikâr,
Bir peleng-i kahire martı olur mu hiç şikâr?
Bir kerre gelsin çıkarsın leşkerin ol sâhile,
Dâr-ı dünyâyı ana Osmanlılar eyler mezâr!

•

Neslimiz nesl-i besâlet, soyumuz al kanlı,
İşte tarihimizin her yanı anlı şanlı.
Tavşanı biz araba ile tutarız, sabr ediniz,
Talyan'ı dalyana üftâde eder Osmanlı!

Talyan: İtalyan.

Hudâ âlem ki bir haksız verilmiş hükme kurbânız,
Açıl ey bâb-ı Mehterhâne, geldik biz de mihmânız!

Uzun bir tutukluluk döneminden sonra İstanbul Hapishanesinin Mehterhâne bölümüne götürülünce.

•

Türbe farz et, oku bir fâtihâ üç de ihlâs,
İhtiyar meclîsine döndü bizim Meclîs-i Has.

Abdülhamid'in Bakanlar Kurulu için.

•

Mükâfâtı tayya kadar derd-mendin,
Mücâzâtı kürektir kal'a-bendin!

•

Eski püskü yama kendi el işim,
Merhametsiz! Balodan mı gelişim?

Hapishaneden çıkıp İzmir'e döndüğü gün, paltosunun yakasındaki yamayı göstererek «bu halin ne?» demek isteyen bir dostuna.

•

Lâf devâ ana, niyyet ne lâzım âkile,
Herkesin âlemde bin mâfevki bin ma'dûnu var!

•

Gelmiyorlar kaldı hâlî mevkî-i âlileri,
İt gibi yıldı dayaktan Erzurum valileri.

«Bir marşın nakaratı».

•

Bir, iki, iki delik
Abdülmecid oldu melik!

Delik, «0» biçiminde yazılan 5 rakamıdır. İlk dize 1255 rakamını, yani Abdülmecid'in tahta çıktığı yılı verir (M. 1839).

•

İşte son perde kapandı, bitti iş,
Nerdesin nerde ehl-i kemâl, yetiş!

•

Düşse bir takım aşrı mazlûm olanlar üstüne,
Mâr-ı mecrûhu görünce mûrlar ejderlenir.

•

Ketm ederler keyf için keyfiyyet-i ma'lûmeyi,
Allah ıslâh eylesin bu ümmet-i merhûmeyi!

•

Ne selâmlıkta işim var ne kapımda uşağım,
Vali paşa ....imdir mutasarrıf .....ğım!

•

İşim çok, rütbe istihsâline vakt ü zamânım yok,
Benim Anka gibi âlemde nâmım var, nişânım yok!

•

Cihâna karşı İstanbul bu asrın irtikâbından,
Sıkıldıkça sıkıldı, yerlere geçti hicâbından!

Depremden sonra.

•

Ol kadar lûtfunu gördüm ki senin dünyâda,
Ben cehennemlik olursam da İlâhî, yanmam!

•

Açık dursun hemîşe bâb-ı cinnet,
Muhâbâ-yı şehâdettir bu millet!

•

Dostum rinde, adüvv-i zâhidim,
Ben Müslümanım, ...ındır şâhidim!

•

Saadetten gerisin, İzzetlû'dan berisin,
Adana'dan bilirim, cenâbetin birisin!

Karesi Mutasarrıfı Ömer Âli Beye.

•

Bu bağda gül-i maksûd açılmadı Eşref,
Felek abes yere icrâ-yı nevbahâr eyler!

Kırkağaç'taki bağında geçirdiği günler için.

•

Ahâlî-i memleket tezvîre daldı,
Hükûmet nerde, Gördes nerde kaldı...

•

Hasta olmuştu geçenlerde yine buldu şifâ,
Böyle bir fırsatı fevt etti ecel vâhayfâ!

•

Bi'l-bedâhe söyledim tesvîrini işkenbeden,
Hande-i mestâne yıktı sarhoşu iskemleden.

İçkiyi fazla kaçıran birisi, meyhanede gülerken dengesini yitirip sandalyeden düşünce.

•

Köprü başında kuru eşcârı etmek meyvedâr,
Muhterem Divan-ı Harb'in mu'cizâtından biri!

31 Mart olayından sonra Savaş Divanı kararıyla İstanbul Eminönü'nde, Köprü başında asılanları görünce.

•

Hayli isti'dâdı var kim milletin deyyusluğa,
Uncu Ahmed gelse bir gün heykel-i nâmûs olur!

•

Oturub ehl-i hevâ herbiri bir saz çalar,
Çelebî böyle olur bizde konser dediğin!

•

Bir zamanlar ben çobanlık eyleyib çaldım kaval,
Görmedim ebnâ-yı cismimde koyunca anlayan!

•

T...k üstünde yatan s.. gibi sermest-i gurûr,
Azıcık doğruluversen a s.... sen ne olur?

Kendisiyle karşılaşınca ayağa kalkmayan birisi için.

•

Sanma Divrik yalınız sâil-i mâhir çıkarır,
Gâh olur Tâhir-i Nâdi gibi şâir çıkarır!

Dostu Tahir Nadi (Ozanözgü) için.

•

Çekilmez bâr-ı işret tâ sabâh-ı haşre dek Eşref,
Meğer kim bezmimizde Evliyâ-zâde Refîk olsun.

Evliyazade Refik Bey için. Refik, arkadaş anlamına da geliyor.

•

Dün gece bir rü'yâ gördüm merdivenden inmişim,
Sadr-ı a'zâm eşşek olmuş ben de gûyâ binmişim.

•

Bir zaman sâgar be-kef tâkib ederken muğbeçe,
Şimdi destimde revolver, eşkıyâ ardındayım.

Garzan kaymakamlığı sırasında, eşkiya avına çıkınca.

•

Zîr-i hâke geçecektir ataben,
Pâdişâhım bu, dayan, son Akabe'n!

Akabe sorunu çıkınca, Abdülhamid bir ara İngilizlere karşı tutum almış, sonradan her şeye boyun eğmişti. Atabe: Eşik. Akabe, aynı zamanda belâ anlamına geliyor.

•

Ben öyle gözü tok merd-i meydân-ı cihânım ki,
Müsâvî ind-i rindânemde bir katreyle bir ummân.

•

Aceb mi fâhişe kesretlenib rehber azaldıysa,
P.....ler vâr iken kerhâneci olmak kimin haddi!

•

Îd ederler birleşib Ahmed, Bohor, Kosti, Agop,
Kal'alardan hangi gün patlasa yüz bir pâre top.

101 pâre top, yeni padişah tahta çıkınca atılırdı.

•

Bu mecmû'â değildir, ma'kes-i âh ü figanımdır,
Kabûl et, hâk-i pâyine bir değersiz armağanımdır.

•

Eşrefâ, meydân-ı hicvin Haydâr-ı kerrârısın,
Yok zebân-ı zülfikarından senin can kurtaran.

•

Sadr-ı a'zâmda olaydı bendeki baht-ı siyâh,
Bir köye muhtar-ı sânî eylemezdi pâdişâh!

•

Cevâb yok Bâb-ı Âlî'de bugün de hayli eğleştim,
Mezaristân'a gittim sanki mevtlerle söyleştim!

ÖTEKİ ŞİİRLER

- Gazeller
- Kasideler
- Musammatlar

GAZEL

Bir günüm âsûde geçmez âh ü efgan etmeden,
Bir gecem bulmaz sabâhı gamla idmân etmeden.

Her felâket başvurur bir kerre bâb-ı lûtfuma,
Boş bırakmam kudretimce ben de ihsân etmeden.

Pek düşünmem bir belânın zeyli melhûz olsa da,
Bir belâdan önce tahlis-i girîbân etmeden.

Olduğu'yçün bir misâfirden ziyâde hürmetim,
Git demem hangi mûsibet gelse mihmân etmeden.

Bir felâket sergisi oldum ki Eşref, seyrime
Geldi bin gam, bin keder, bir kerre i'lân etmeden.

(Deccâl, Birinci Kitab)

GAZEL

Gireriz mey-kedeye dârü'ş-şifâ niyyetine,
İçeriz bâde-i gülgûnu duâ niyyetine.

Bizce bin ömre değer vuslatı binte'l-inebin
Bilerek cân veririz zevk ü safâ niyyetine.

Biz gibi pîrlerin pîr-i muganıdır pîri
Şeyhe lûgat okuruz hayır duâ niyyetine.

«Ne belâdır yine binlerce belâlar çekeriz,
İsm-i A'zâm okusak def'-i belâ niyyetine.»

Ararız def'-i gamın çâresini işrette,
Eşref'â zehir içeriz sanki şifâ niyyetine!

(Hasbihâl)

GAZEL

Şâhid-i hürriyetin çoktan vatan meftûnudur,
Mâni-i vuslat olan ammâ sarây-ı dûnudur.

Rûy-ı mir'ât-ı felekte her şafak meşhûd olan,
Yerdeki birçok şehîdin gökte aks-i hûnudur.

Şâh-ı âlem besteler şarkı yapar hep sûz-nâk,
Kıt'alar kanûn-ı istibdâdın merhûnudur.

Sâkıt oldu her nizâmın hükmü mazlûmîn için,
Ortada hükm eyleyen şimdi cezâ kanûnudur.

Eşrefâ hürriyyet uğrunda fedâ olsak n'ola,
Zulmü sultânın, yudulmaz bir belâ mâ'cûnudur.

(Deccâl, İkinci Kitab)

GAZEL

Kahve kahve devr eden tenbellerin sultânıyız,
Her gece meyhânelerde zurnâ-i hakanîyiz.

Âcizâne bekleriz her bir işi Allah'tan,
Hân-kah-ı âlemin bir derbeder mihmânıyız.

Etmez uşşâk-ı meserret kâbe-i dilde tavâf,
Girîbân-ı mihnetin bir kulbe-i ahzanıyız.

Eylemek âmâlimiz ruh-ı Resulullah'ı şâd,
Yıldız'a karşı Mısır'da Türklerin hîşânıyız.

Eşrefâ olsak aceb mi kûy-ı gurbette melûl,
Pâdişâhın zulm ü istibdâdının kurbânıyız.

(Deccâl, İkinci Kitab)

GAZEL

Erganûnu dinlemem bir rind-i fevkalâdeyim,
Daimâ kanûnu berbâd (*) etmeğe âmâdeyim.

Müstakıllen bir hükümdârın kanâat mülküne
Kayd-ı ikbâl ü saadetten fakat âzadeyim.

Kıymet-i dünyâ nedir indimde, var eyle kıyâs,
Cenneti bir habbeye satmış bir Âdem-zâdeyim (**)

En büyük derdim hayâtım, ey tabîb-i sâde-dil,
Etme bihûde devâ, ben başka bir sevdâdayım.

Hür değildir kimseler, hürriyyetim ma'lûm (*) iken
Bak belâya Eşrefâ, ben de esîr-i bâdeyim.

(Doğru Söz, S. 8, 27 Haziran 1906;
Eşref'in Külliyâtı)

GAZEL

Hicret etme ey gönül hum-hânenden gam-hâneye,
Varsa nakdin gez - yürü kerhâneden kerhâneye.

Gam değildir rind için te'sîr-i meyden ölse de,
Neşvesi mîras kalır mestâneden mestâneye.

Beyt-i âtîyi demiş vaktiyle bir zarîf,
Aynı hikmettir bu, kavli benzemez efsâneye.

(*) **Doğru Söz**'de «berbâd» yerine «tahkir», «ma'lûm» yerine «ma'ruf» sözcüğü var.

(**) Ahmed Kemal'in (Akünal) **Doğru Söz**'deki notu: «Hz. Eşref, bu mısraında camiyet-i maani itibâriyle cenâb-ı Hâfız'ın 'Pederem Favza-i Rıdvân bedü kerdüm bi-furuht / Nâ-halef bâşem eğer men becevi nefrûşem' beytini geçmiştir.» Hâfız = Hâfız-ı Şirâzî.

«Gitti Mecnûn, hâne-i dehri bize ısmarladı,
Bir harâb evdir, kalır divâneden divâneye.» (*)

Biz vatanda âdetâ olduk muhâcir Eşrefâ,
Çünkü hicret eyleriz meyhâneden meyhâneye.

(Eşref'in Külliyâtı)

GAZEL

Nedir bu türlü türlü sendeki efsâneler, vâiz,
Bakılsa senden âkildir bütün divâneler, vâiz!

Şarâb-ı kevseri andıkça ağzın hiç kapanmazken,
Kapansın mı senin emrin ile meyhâneler, vâiz!

Sanırlar akrabâsından biri kürsî-nişîn olmuş,
Senin âvâzını duysa eğer Çingâneler, vâiz!

Cihâdın fazlını i'lân edersin herkese ammâ,
Kaçarsın ordudan vız vız edince dâneler, vâiz!

Senin gümbürtünü hıfz eyler ammâ kubbe-i mescid,
Çıkar arş-ı Hudâ'ya na'ra-i mestâneler, vâiz!

(Eşref'in Külliyâtı)

GAZEL

Dil-i derd-âşinâyı âteş-i firkatle yaktın sen,
Sigortâ olmadan bir hâneye âteş bıraktın sen.

Sehâb-ı zülfün altından nigâhın oldu berk-endâz,
Zalâm-ı leyl-i nevmidide şimşek-vârî çaktın sen.

(*) Makaali'nindir.

Nihâyet hâlime rahm eyleyüb va'd-i visâl ettin,
Yatarken gönlümü tahlîs için bir kanca taktın sen.

Tabîbim baktığın dil-hasteyi bîgâne zann etme,
Teverrüm eylemiş aşkınla bir bîçâre baktın sen.

Veda' etse hayâta çok mu Eşref ba'de-zîn ey şûh,
Dil-i derd-âşinâyı âteş-i firkatle yaktın sen!

(Eşref'in Külliyâtı)

GAZEL

Şimdi pek çok tekkeler tenbel yatağıdır bütün,
Medrese sâkinleri asker kaçağıdır bütün.

Başka millette yetişmez bizdeki hamallar,
Ümmet-i merhûme gûyâ Kürt uşağıdır bütün.

Seyredib kelle kulak, var sanma millette kafa,
Gördüğün cümle kafalar tuz-kabağıdır bütün.

Milletin evlâdı indinde öküzse pîrler,
Ânlara hayrü'l-halefler de buzağıdır bütün.

Garba nisbet biz henüz insan değil müsveddeyiz,
Âh kim mektebliler bizden aşağıdır bütün.

Biz hudayî-nâbitiz, bizde muallim hakkı yok,
Bizdeki üstâdlar bizden bayağıdır bütün.

Birbirin gûyâ yuvarlanmış da bulmuş Eşrefâ,
Ehl-i mansıb tencere, millet kapağıdır bütün.

(Edeb Yâhû, S. 5; **Eşref'in Külliyâtı)**

GAZEL

Kahr için hasmımı bir ra'd-ı kazâdır kalemim,
Mahveder zâlimi, püskullü belâdır kalemim.

Karşısında nice erbâb-ı denâet titrer,
Hâkim-i mahkeme-i hükm-i cezâdır kalemim.

İşitince sesini sanma iki dilli düdük,
Mürtekibler için âheng-i cefâdır kalemim.

Çok mu alçaklara âlemde çalarsam galebe,
Elde bayrak gibi ihsân-ı Hudâ'dır kalemim.

Sihr-bâzân-ı cihâna kesilir bir ejder,
Sanki Eşref, yed-i Mûsâ'da â'sâdır kalemim.

(Eşref, S. 5; **Eşref'in Külliyâtı)**

GAZEL

Hasret-i yâr ile akşama kadar zâr ederim,
Geceler tâ-be-seher eşkimi îsâr ederim.

Şerer-i gamla içim köz gibi yanmakta iken,
Hande-i rû-yı riyâ gösteremem âr ederim.

Rûz ü şeb üstüme bârân-ı felâket yağıyor,
Kime arz eylesem ahvâlimi bîzâr ederim.

Giderim mey-kedeye, pîr-i muganı bulurum,
Derd-i dilden eğer anlarsa haberdâr ederim.

Dolaşıp durma derûnumda, yıkıl git, yoksa
«Mürtecîdir» diye ey gam, seni ihbâr ederim.

(Eşref'in Külliyâtı)

Kızının ölümü üzerine yazılmıştır.

GAZEL

Hâl-i dehşet bâis-i keşfü'z-zünûn oldu bana,
Sanki tevkifhâne bir dârü'l-fünûn oldu bana.

Olduğu'yçün münselib bâde't-tereddüd ıstırâb,
Habs olunmak bâdî-i sabr ü sükûn oldu bana.

Her seher vakti eder tebliğ âheng-i hazîn,
Nâle-i zencir gûyâ erganûn oldu bana.

İ'tidâl üzre belâ tek tek gelirdi eskiden,
Habs olunmak bâdî-i sabr ü sükûn oldu bana.

Bitmeden ömrüm aceb bir gün gelir de der miyim:
Hamd ü lillah, şimdi alçaklar zebûn oldu bana.

Pek hücûm eyler bu günlerde felâket üstüme,
Eşrefâ, bilmem nasıl sihr ü füsûn oldu bana!

(Deccâl, Üçüncü Kitab)

GAZEL

Hükûmetten ümmîd etme azîzim dâd lâzımsa,
Mezâristâna git bir işte istimdâd lâzımsa.

Açıp sâl-nâmeyi hâinleri bir bir temâşâ et,
Nişanlı birtakım hayvanları tâdâd lâzımsa.

Görürsen bir hamiyyet-mendi jurnal ver aleyhinde,
Uyurken düş görüp küfretti de, üstâd lâzımsa.

Sakın mahrem konuşma mahreminle kendi hânende,
İçinden çek velev lâhavle olsun yâd lâzımsa.

Büyükler evlerinden başka bir kârhâne yaptırdı,
Utanma sen de bir meyhâne aç îrâd lâzımsa.

Maârif nâzırı mektepte kız ..... bu bir iş mi,
Kilisede papaz ... sen dahi icâd lâzımsa!

(Deccâl, Üçüncü Kitab)

Eşref'in «lâzımsa» redifli bir kasidesi de vardır (bkz.). **Bu gazel, o kasidenin bir parçası olarak kaleme alınmış olabilir.** Salnâme: Burada, birçok bilginin yanı sıra üst düzeydeki görevlilere de yer veren devlet yıllığı, **Sal-nâme-i Devlet-i Aliyye-i Osmâniyye.**

GAZEL

—Abdülhalim Memduh'la Müşterek Gazel—

A.M.: Tab'ıma âlem muvâfık olmuyor, âh olmuyor,
Âh kim âhım gibi bir âh-ı can-gâh olmuyor.

Eşref: Her kimi görsem şikâyet eyliyor bir dertten,
Bendeki bin derde hiç bir kimse agâh olmuyor.

A.M.: Ben elimle girye-i efrâdı silmek isterim,
Maksadım âlîdir, ammâ hâh-ı nâ-hâh olmuyor.

Eşref: Sağ iken yok derd-i âlemden halâsın çâresi,
Her nasılsa zehr içib ölmek de eyvâh olmuyor.

A.M.: Etsem ben zehâb-ı âleme bir dem sülûk,
Olmuyor bu tab' ile vallah billah olmuyor.

Eşref: Âlemin bir hâline bir hâli Eşref uymuyor,
Ol sebebden neş'e-i dil de gâh olup gâh olmuyor.

A.M.: Gezdim ey Memduh ben âlemde birçok han-kâh,
Dergeh-i vicdân gibi devletlû dergâh olmuyor.

GAZEL

—Gördes Sergisi için—

Gelince vakti Gördes sergisinde zadegân oynar,
Görenler zann eder kim Kürt çalar Çingânegân oynar.

Atarlar kim orada top tüfek, güm güm öter dağlar,
O hây ü hûyu bir kerre gören insanda cân oynar.

Ahâlî mevsimi geldikte vazgeçemez domuzluktan,
Domuzlukta umûmen birleşip pîr ü civân oynar.

Gelin kızlar biraz tenbel olup imdâda gelmezse,
Sepet sırtında dâmâdın eşekçe bir zamân oynar.

GAZEL

Öyle bir rindim ki koltuklar matâfımdır benim,
Her gece kerhâneler beytü'z-zifâfımdır benim.

Döndü bir kürsî-i istiğrâka vîrân karyola,
Çâk çâk olmuş cibinlik i'tikâfımdır benim.

Sevdiğim eş'âr ü istiş'âre hâcet var mıdır,
On sene evvelki şükât telgırâfımdır benim.

Benden öyle gizlice aşk ü alâka bekleme,
Tercümân'da yazdığım en gizli lâfımdır benim.

GAZEL

Ma'rifet kesb edegör var ise hissiyâtın,
Ele servet mi geçer olmasa malûmât'ın?

İmtiyâz alma cehâletle, olursun rüsvây,
Bâis-i hande olur herkese neşriyyâtın.

Sakın izhâr-ı gurur eyleme, burnun kırılıp
Bir dayak olmaya Taksim'de tahsîsâtın.

Devlet ü millete hizmetse merâmın cidden,
Vâkıf ol künhüne mektebde siyâsiyyâtın.

Sen diler diplomat diler Dekadan ol oğlum,
Âdem ol, bence yekûnu bu çıkar kerrâtın.

Musavver Malûmât dergisini çıkaran ve Abdülhamid'e yakınlığıyla tanınan Mehmed Tahir'in (Baba Tahir) Taksim'de dayak yemesi dolayısıyla. Eşref gerçekte Mehmed Tahir'e seslendiği halde, söz sanatı yaparak oğluna sesleniyormuş izlenimi de veriyor.

GAZEL

Gördüğüm rü'yâ mı bilmem başka bir âlem midir,
Arz-ı envâr-ı hakîkat şevk-i câm-ı Cem midir?

Bir oyuncak oldu etfâlin elinde memleket,
İş bilen yok mu, bilenler yoksa hep sersem midir?

Bâb-ı Âlî'nin yanık enkazına her dem düşen
Katre-i eşk-i ahâlî mi aceb şebnem midir?

Sadr-ı â'zâm yapsalar vallâhi şimdi istemem,
Evliyâ-yı maslahât benden daha hurrem midir?

Bir hayalcinin hayâl oynatmasından farkı yok,
Âharın reyiyle icraât eden âdem midir?

Eşref'in ilk beyti yazarken Ömer Hayyam'dan önemli ölçüde etkilenmiş olduğu anlaşılıyor.

GAZEL

Nice demdir bana meyhânede dem hemdem olmuştur,
Vücûdum alkolik, işretle rûhum sersem olmuştur.

Gönül eğlenmiyor bir yerde, bilmem ki ne hâlettir,
Hayâtım bence gûya bir belâ-yı mübrem olmuştur.

Döner çarh-ı felek, kalmaz bu âlem böyle elbette,
Hitâma ermeyen dünyâda hangi âlem olmuştur.

Ehibbâ gelir de Kâ'be'den bir gün der elbet:
«Nasîbin cânib-i pîride âb-ı zemzem olmuştur.»

Geçerken ben mey-i gül-femi öyle gösterib durma,
Bana binte'l-inep ey muğbeçe nâ-mahrem olmuştur.

GAZEL

Fakîrim ol mertebe kim hâlime sâman ağlar,
Bana ebvâb-ı cevâmide gedâyân ağlar.

Cana ol mertebe kast etmektedir derâ-i düyûn,
Bulamaz çaresini Hazret-i Lokmân ağlar.

Öyle müstağrak-ı deryâ-yı düyûnumdur ki
Görse ger hâl-i perîşanımı Yunân ağlar.

Derd-i cû cismimi ol rütbe zaif eyledi kim,
Acıyıb hâlime ekmekçideki nân ağlar.

Hasret-i câm ile meyhane önünden geçsem,
Kızarır rengi şarâbın fıçıda kan ağlar.

GAZEL

Bu mihnet-gehde envâı belâya mübtelâ vardır,
Beşerdir kim elbette başında bir belâ vardır.

Ehibbâyı görürsen münfaîl, bîgâneden sanma,
O gün hakkında mutlak âşinâdan iftirâ vardır.

Sakın bir kimseye ifşâ-yı sırr etme bu âlemde,
O sırrı ketm içün zann etme erbâb-ı vefâ vardır.

Birî hakkında şâyet bir münâfık söylese bir söz,
Ona birden inanma mutlaka bir mâcerâ vardır.

Gelirse semtine uğratma Eşref, çünkü dünyâda
Münâfık kimselerde ne vefâ var, ne hayâ vardır.

GAZEL

Âlem-i aşkın dilim vüs'atli bir hâmûnudur,
Gözlerim gûyâ o hâmûnun iki ceyhûnudur.

Rû-yi mir'at-i felekte her şafak meşhûd olan
Yerdeki mazlûmların göklerde aks-i hûnudur.

Emr ü nehy ü nîk ü bedde şerh ü tefsîr istemez,
Herkesin vicdanı en ma'nâlı bir kanûnudur.

Hıfz-ı cân eyler ehibbâ nusha-i eş'ârımı,
Hâme-i mûciz beyânım hasmımın taûnudur.

Bir hıdîv-i mülk-i ma'nâyım cihanda Eşrefâ,
Pâdişahlar rütbe-i irfânımın meftûnudur.

GAZEL

Sanki efkârım gamın deryâ-yı bî-pâyânıdır,
Gözlerimden döktüğüm yaşlar belâ bârânıdır.

Kıydı bir memdûh-i devrâna yine zâlim felek,
Zâlimin bu döktüğü bilmem kaçıncı kanıdır.

Başka sanma burdaki zâlim felekten maksadım,
Şimdilik Türkiyye'nin sultân-ı bî-vicdânıdır.

Rû-yi arz-ı i'tiyâdı kanla iska' eylemek,
Sanki asrında memâlik Kerbelâ meydânıdır.

GAZEL

Ey gönül âh etme, her derdin selâmettir sonu,
Ölmeyen bir hastanın hâl-i nekahettir sonu.

Gam yeme ferdâ için, saat bu saat gün bu gün,
Olsa olsa dâr-ı dünyânın kıyâmettir sonu.

Cünhadan kaç, eyle mümkünse hazer,
Çünkü böyle i'tiyâdın bir cinâyettir sonu.

Ekser rind-i hudâ pîr-i mugana borçludur,
İşretin birkaç kadeh sonra semahâttir sonu.

Bir zamanda hayr olan iş istihâre istemez,
Bâzı beyhûde teennînin cesârettir sonu.

Hak, hukuk te'sîsi bahş etmez sana ey mürtekib,
Tevbekâr oldun mu zann etme berâettir sonu.

Gâhı câne, gâhı vicdâne fena tesîr eder,
Eşrefâ, dünyada her zevkin nedâmettir sonu.

GAZEL

—Ahmed Kemal'e—

Gelmez icrâsı elimden ihtilâl ağlar bana,
Kûşe-i meyhanede Ahmed Kemâl ağlar bana.

Rûz ü şeb olmaktayım ben dâhil-i beytü'l-harem,
Ben haram içtikçe kisemde helâl ağlar bana.

Feyz-i pîr-i meyle bir kerre olursam nâra-zen,
Kâ'be'de terk-i ezân eyler, Bilâl ağlar bana.

Perde-i mes'udiyyet-i ehl-i sâlib'i seyr edib
«Vâh biçâre!» diye gökte hilâl ağlar bana.

Geçti âh ü vâh ile eyyâm-ı mâzi Eşrefâ,
Zâlimâne gülmez istikbâl, hâl ağlar bana.

(**Doğru Söz**, S. 7, 14 Haziran 1906)

Yazılış öyküsü, Ahmed Kemal'in «Eşref Mısır'da» altbölümüne aktardığımız anılarında.

GAZEL

Ehl-i himmet israf-ı mal ettikçe sim ü zerlenir,
Kullandıkça kılıç par par yanar cevherlenir.

Havf-ı avdetinden olur mir'at alanlar pür-telâş,
Der-akab ekser kibârın merkadi mermerlenir.

Düşse bir zâlim düşer mazlûm olanlar üstüne,
Mâr-ı mecrûhu görünce mûrlar ejderlenir.

Bir düşen olsa önünde ümmet-i merhûmenin,
Gördüğü zulme mukabil cümlesi Hayderlenir.

İftihâr etse sezâdır bu gazelle nâzımı,
Böyle olsa Eşref'in eş'ârı hep ezberlenir.

(**Doğru Söz,** S. 12, Eylül 1906)

Kıbrıs'ta yazılmıştır.

Zulm-i sultâna sükût etmemek isyan gibidir,
Cop yeyip «of!» dememek ni'mete şükran gibidir.

Etmeli habse girip nefye giderken de duâ,
Çünkü sultâna duâ, bâis-i gufran gibidir.

Hep duâ eyleyelim, Rabbim akıllar versin,
Yılda yüz bin kişi bir vehmine kurban gibidir.

Vech-i maymûnunu bir kerre görenler bayılır,
Kafası balkabağı, burnu badılcan gibidir.

Etsem insâf ile âyîne-i târihe nazar,
Geçmişin hangi meşâhiri Hamid Han gibidir?

Dâimâ zabt-ı memâlikti Timurleng'in işi,
Bu verir isteyene, sâhib-i ihsân gibidir.

Devr-i Haccâc'ı da, Cengîz'i de az çok tanırız,
Bunların hangisi âyâ, şeh-i devrân gibidir?

Pek zekîdir, bu güzel işleri hep kendi yapar,
Diplomatlar da bunun aklına hayrân gibidir.

Kurenâsında bir âdem denecek âdem yok,
Asdıkadan geçinenler bile Mervân gibidir.

Kuyruğu böyle kuşun böyle olursa çok mu,
Bendegânı ol delikanlıya şâyân gibidir.

Yeridir bâzısının hâlini tasvîr etsem,
Çünkü destimde kalem hâme-i Hassân gibidir:

Vükelâyı sıraya çeksem eğer zâhir olur,
Kimisi hırsız uğursuz, kimi nâdan gibidir.

Her birinde şeref-i âs-i mez'iyyet mevcûd,
Cümlesi bir anadan doğma Müsülman gibidir.

İşte ezcümle sadâretteki Rif'at Pâşâ,
Bir manastırda olan a'zâm-i ruhbân gibidir.

Ne günahlar çıkarır mansıba tâliblerden,
O hesâbın görülen yerleri pinhân gibidir.

Sâyesinde nice erbâb-ı denâet geçinir,
Sifle-perverlik o zâta şeref ü şân gibidir.

Düşmen-i ehl-i hayâ, hâmi-i erbâb-ı şeka
Mûcid-i derd ü belâ, vâris-i Şeytan gibidir.

İsminin gayr-i mahallinde bulunmaz rif'at,
Nice eşhas-ı edâni ile ihvân gibidir.

*
**

Bâdemâ geldi sıra zât-ı veliyyü'l-niâme,
Suhteler âteş-i aşkıyla fîrûzan gibidir.

Bir cemâl âşıkı bîçarenin indinde bugün
Şeyhülislâm müzellefçe bir oğlan gibidir.

Ahz-i feyz etti kılıb ser-be-zemîn, dem-be-hevâ
On yaşından beri mahbûb-ı gedâyân gibidir.

Etti ta'lîm kerem-zâde-i Uryânî'den
Bâb-ı ihsânı ânın melce-i uryân gibidir.

Kavm-i Lût âyetinin hepsini ezberden okur,
O gibi mes'elede hâfız-ı Kur'ân gibidir.

Bu gibi, çeşm-i felek görmedi şeyhülislâm,
Koca bahnâme âna **Sübha-i Sıbyan** (*) gibidir.

Edelim Hazret-i Serasker'e tahvîl-i makal,
Bu kasîdem vükelâya göre dîvan gibidir.

(*) İşaretli sözcükler için kasidenin sonundaki açıklamalara bkz.

Andırır heykeli ayniyle Serasker Pâşâ,
Sath-ı divâra müressem olan arslan gibidir.

Yaramaz bir işe, tahsîl-i rızâdan başka,
Dâimâ meclis-i mahsûsda derbân gibidir.

Şöyle baksan bir ayak kahvecisi zann olunur,
Kafası aynı dibek, gözleri filcân gibidir.

Saçları şöyle kalındır ki, münâsib tenine,
Âdetâ lihyesinin her teli kaytân gibidir.

Kış günü sanki kurulmuş sobadır bir odada,
Teni Bektâşi lisanındaki mercan gibidir.

Meclis-i hâs'sa ocak yakmağa hâcet yoktur,
Germ eder bir nefesi menfez-i volkan gibidir.

*
**

İşte şimdi sırası geldi Said Pâşânın,
Bâb-ı Âli'de o da mervaha-i cünbân gibidir.

Benziyor abdal olan zâta reîs-i Şûrâ (*)
Hıfz-ı ikbâli için lâhzada giryân gibidir.

Seyr edin dikkat ile gözlerine, sürmelidir,
Hırsına gözlerinin yaşları bürhân gibidir.

Fikrini meclis-i mahsûsda i'rad edemez,
Tekyede şart-ı selâma geçinen cân gibidir.

Duymadım sirkatini, iffeti mechûlümdür,
Sûretâ hazret-i Hak'tan da herâsân gibidir.

*
**

Hele o Nâzır-ı Bahriyye Hasan Pâşâ'nın
Devlet ü millet için varlığı tûfân gibidir.

Elde tesbîh-i riyâ, dilde beyân-ı tezvîr,
Meclis-i hâsda bâzîçe-i şeytân gibidir.

Şeytanın masharası, cümlemizin yüz karası,
Onun ahlâkına şeytan bile hayrân gibidir.

Nice yıldan beri tersâneyi berbâd etti,
Zırhlının her birisi bir ölü kaplan gibidir.

Yediği b.ları tathîr edemez Bahr-i Muhît,
Seyyiâtı karada bir koca ummân gibidir.

Sanki fir'avna bedel tâ-be-göbektir sakalı,
Hânının heybeti ucûbe-i devrân gibidir.

Ne kadar varsa nişanı o kadar göğsünde,
Şir-i pençe çıkarıp ölmesi erzân gibidir.

Bu kadar sözle mesâvîsi edilmez tâ'rif,
Belki hakkında kitab yazması şâyân gibidir.

*
**

Simâ, Nâzır-ı Adliyyeye adüvvü'r-Rahmân,
Saldırır her tarafa, yırtıcı hayvan gibidir.

Şol kadar terbiyesizdir ki ayu oğlu ayu,
Âna nisbetle eşşekler bile insân gibidir.

Vâkıâ iffet-i nâmûsunu inkâr edemem,
Şu kadar var ki, ayı mûcib-i udvân gibidir.

Uluorta budaladır, bunamıştır diyemem,
Âdetâ ilmi gibi aklı da noksân gibidir.

Oğlunun ismini bâ'zan düşünür de bulamaz,
Cehl ü cinnet karışık sâhib-i nisyân gibidir.

*
**

Dâhiliyye işinin nâzır-ı müstesnâsı,
Yâni Memdûh-i zamân, sâhib-i irfân gibidir.

Her işin ârifidir, bilmediği varsa eğer
Zevk ü nâmûs ü hamiyyet ile vicdân gibidir.

Eli bayraklısıdır ehl-i şeka'nın elhâk,
Sanma kim tatlı dili derdlere dermân gibidir.

Dediler nâmına ebnâ-yı zaman, cisr-i cedîd,
Eski köprü koca müstâmele unvân gibidir.

Mâdihim ben, o benim sîga-i mef'ûlümdür,
Nâm-ı Memdûh, bugün dillere destân gibidir.

⁂

Nâzır-ı Nâfiâ Mahmûd Celâleddin kim
Mesleğinde ol dahi fâik-i akrân gibidir.

Olacak Nâzır-ı Bahriyyeye bir hayrü'l-halef,
Ki ol vâdîde bu da fâris-i meydân gibidir.

Bu ne devlet ki, nezâretde o zâtın nâmı,
İmtiyâz isteyen âdemlere i'lan gibidir.

Vükelâ, farz edelim cümlesi Fir'avn olmuş,
İçlerinde hele bu, fitnede Hâmân gibidir.

Gtü müstâ'mele lâyık mı demek, arz odası
İçine türlü kereste konulan hân gibidir.

⁂

Pek zekîdir hele Tophâne müşîri pâşâ,
Sanma i'cadı ânın top ile çevgân gibidir.

Genc-i Tophâne silahlarla lebâleb doldu,
Ermenîlerden alındı çoğu, talan gibidir.

Fahr edilmez mi ki, Tophâne'deki mevcûdât:
Çakı, eczâlı tabanca; kama, kalkan gibidir.

Seyr eden bunları Çin eslihâsı zann eyler,
Bâ'zısı eski teber, bâ'zısı tırpân gibidir.

Topculuktur bu gidişle işimiz âlemde,
Çünkü her dâire bir vâdi-i husrân gibidir.

*
**

Zühdî Pâşâ ki maârife bugün nâzırdır,
Cümle düşvâr olan işler âna âsân gibidir.

Bu ne kudret ki elifbâyı okur ezberden,
Tûtî-nâme (*) ânın indinde **Gülistân** (*) gibidir.

Dâhil-i cedvel eder vak'a-i Âşık Kerem'i,
Nâzırın bu eseri ders-i debistân gibidir.

Feyzi Âşık Ömer'in (1) anda tecellî etmiş,
Kahve kahve dolaşan sazlı gazel-hân gibidir.

Zühd ü takvâda eşi vâr ise Bersîsâ'dır,
İlm ü irfânda da Köroğlu'na akrân gibidir.

*
**

Hele ol Nâzır-ı Maliyye olan zât-ı şerîf,
Herkese keşkûl açan sâhib-i Selmân (*) gibidir.

Zann eder kendisini mazhar-ı tevfîk-i Hudâ,
Bu hesab ferruh-i icmâlde noksân gibidir.

Boş durur elleri i'râd ile masraf edemez,
Ne giren var ne çıkan, veznede mîzan gibidir.

Hep çürüktür koca defterde bekaya görünen,
Bizdeki borçluların sağlamı Yûnân gibidir.

---

(1) **Eşref'in** Külliyâtı'nda «Âşık Kerem'in»dir. Kahve kahve dolaşmaktan ve Âşık Kerem olayını anlatmaktan söz edildiğine göre, **Deccâl**'daki aslında olduğu ve **S. N. Ergun**'un yazdığı üzere (**Âşık Ömer**, bty, s. 90) «Âşık Ömer'in olmalı.

Toplayıb başına erkânı riyâzet okutur,
Ah kim anlatamaz, zihni perîşân gibidir.

«Hâriciyye düzelib mazhar-ı tevfîk oldu»
Diyen âdemlere âkil deme, bühtân gibidir.

Kalkmış olsa aradan mebhas-ı tazminâtın,
Bizde de diplomasi âlem-i Yûnân gibidir.

Öyle dikkatla ahidnâme yazar kim nâzır,
Mavrokordato'ya imzâlamaktan âsân gibidir.

Öyle bilgiç ki, Teselyâ'yı sanır Afrika'da,
Zanneder kim Atina, merkez-i Efgan gibidir.

Olduğuy'çün bu dahi bî-haber-i ehl-i vukûf,
Ah bî-çâre vatan kulbe-i ahzan gibidir.

*
**

Nâzır-ı hâzır-ı Evkaf-ı cenâb-ı Galib,
Süferâ-i âlem için bir koca mihmân gibidir.

Aşçıdır sanki imârette, değildir nâzır,
Tekye-i meclis-i mahsûsda kurbân gibidir.

Okuyor fâtiha «âyende revende» görse,
Çünkü cismi müteharrik mezâristân gibidir.

Yazsa tevcîh-i cihât eylese dest-i kudret,
Tekye-i âhireti zâtına çeşbân gibidir.

«Gaffâr-allahü lehû» nâsıyesinde yazılı,
Sûret-i zâhiresi mazhar-ı imân gibidir.

(Deccâl, İkinci Kitab;
Eşref'in Külliyâtı)

Sübha-i Sıbyan: Öğrenciler için düzenlenmiş Arapça-Türkçe sözlük. «Mahmudiye» diye de anılan bu kitapçık ilk kez 1801'de basılmıştır. **Reîs-i Şûrâ:** Şûrâ-yı Devlet (Danıştay)

Başkanı. **Tûtî-nâme:** Çokça okunan eski bir halk hikâyesi ya da romanı. **Gülistân:** İranlı şair Sadi-i Şirazi'nin ünlü eseri. **Sâhib-i Selmân:** Ateşe taparken Hıristiyanlığı kabul eden, Hz. Muhammed'e satıldıktan sonra Müslüman olup kölelikten kurtulan Selmân-ı Fârisî. Selmân'ın adından, «niyaz (yardım) kabul eden derviş» anlamında «selmanî» sözcüğü türetilmiştir.

«Bu kasidenin Abdülhalim Memduh (ölm. 1905) tarafından tahmis edilmiş (her beytin üstüne üçer dize eklenerek beşer dizelik bendler haline getirilmiş) biçimi, Meşrutiyet'ten sonra İzmir'de çıkarılan **Edeb Yâhû** gazetesiyle (31 Ocak 1324 - 7 Mart 1325, S. 18-23), İstanbul'da çıkarılan **Eşref** gazetesinde (23 Mayıs 1325/1909 - 18 Haziran 1325/1909, S. 12-16) tefrika edilmiş; söz konusu tahmis, **Eşref'in Külliyâtı** adlı eserde **Gibidir kasidesi** adıyla basılmış; bu baskıda, açıklayıcı herhangi bir not konmayarak, eklenen dizeler Eşref'inmiş gibi gösterilmiştir.» — Cevdet Kudret.

İkinci **Deccâl**'da «Bu kasidede Hünkâra ait olan on beyit ahiren (sonradan) Mısır'da ilâve edilmiştir» kaydı vardır.

HASBİHÂL
yâhud
EŞREF VE KEMAL

Otuz yıldan beri biz kestik ümmîdi selâmetten,
Rezâletle çekilmek üzreyiz artık hükûmetten.

Gelir elbet nakîsa şânına, millet hakîr oldu
Silik beşlik gibi düştükçe düştü kadr ü kıymetten.

Hafiyye oldu millet, fârig oldu başka hizmetten,
Kuru bir iftirâ etmezse evlâdır i'ânetten.

Hâmîr-i mâyesi bir semm-i katildir cevâsîsin,
Halâs olmaz hamiyyet-mend olanlar zehr-i mihnetten.

Mu'îni pâdişâhın birtakım erbâb-ı cinâyettir,
Ocak söndürmeyi şimdi sayarlar hüsn-i hizmetten.

Olur ehl-i fesâda iltihâk etmiş diye mahkûm,
Mükâfatı budur erbâb-ı azmın hüsn-i şöhretten.

Hükûmet öldürür tûl-i hayâta nâil olsan da,
Döverken gardiyanlar kurtarır hıfz-ı emânetten.

Çıkarsan «Yıldız»a tıynet değişmez, işte Zıll-ullah:
Utanmaz kendi nefsinden, hayâ etmez melâmetten.

Ekâbir fırsatı fevt etti gitti, şimdi ahlâfın
Bir iş gelmez elinden, kurtuluş yoktur rezâletten.

Açıktır bâb-ı mahbes ihtilâf-ı kavl-i millette,
Eder menfâ taaddüd ittihâd-ı re'y-i ümmetten.

Eğer bir zelzele olmazsa bir yer titremez ammâ,
Yürekler hoplamakta bizde fıkdân-ı metânetten.

Kazâ ızhâr-ı feyz etmez iken hâlâ doğar hûrşîd,
Utanmaz mı felek milletteki za'f-ı basîretten.

Nasıl zencîre vurdu yirmi milyon şîri bir maymûn,
Utansın şîr-der-zencîrler bend-i hakaretten.

Kör olsun diye Yıldız ziyasıyla kamaşmış göz,
Utansın yerde kalmış kabiliyetler tabîatten.

Neden Osmanlıyız bilmem ki, biz Türk oğluyuz yâhû,
Yalancı şâhid olduk gitti bîhûde şehâdetten.

Biz ol süflî-tabîat birtakım Çingânegânız kim,
Cihanda farkımız yok şimdi bir çulsuz aşîretten.

Biz ol Kıbtî-i nihâdâıız ki meydân-ı cehâlette,
Kolaylıkla ölüp kurtulmayız hâk-i mezelletten.

Eden çok ben gibi meyhâneden dâvâ-yı hürriyyet,
Fakat tırnağını kessen kaçar meydân-ı gayretten.

Umumî bir hücûm ister ki, cellâdı ezip geçsin,
Bizim evlâdımız da yoksa kurtulmaz esâretten.

Felek bir hızlı devretsin de bir Yıldız sukut etsin,
Benim yoktur ümmîdim başka bir ciddî azîmetten.

Vatan bir nâ-hudâ keştîye dönmüştür ki deryâda,
Delinmiş tekne batmak üzre emvâc-ı musîbetten.

Meleklerden büyüktür mevkiim, havf ü recâ bilmem,
Teveccüh beklemem, iş istemem bâb-ı hükûmetten.

Ne mümkün başka türlü bizce istihsâl-i hürriyyet,
Çalış hünkârı kaldır ortadan, hal' et hilâfetten.

Civan-merdân-ı ümmetten hazer eyler mi ol zâlim,
Elinden gelse helvâ yaptırır hûn-ı hamiyyetten.

Yüzükler varsa da cevherli millette büzük yoktur,
Ezildikçe ezildik sadme-i kâbûs-ı sıkletten.

Görün bir kerre hurşîdâne ey didâr-ı hürriyyet,
Cihânı feyz ile tenvîr edib kurtar esâretten.

Tulû' ettinse de bir kerre maşrıktan gurûb ettin,
Seni nâ-mahrem etti bir yesirci çeşm-i ümmetten.

Bizim'çün yok mu lûtfun âh ey ümmîd-i istikbâl,
Tükendi hüsn-i hulyâlar da sevk-ı ye's ü mihnetten.

Senindir devr-i şevket, ba'demâ ahvâli tahvîl et,
Yazık mahv olmasın millet, rehâ-yâb eyle âfetten.

Resul-allâh ile Namık Kemâl'in aşkına yârab,
Şu bedbaht ümmeti artık uyandır hâb-ı gafletten.

(Hasbihâl)

Namık Kemal'in «Hürriyet Kasidesi»ni tehzil (alaylı bir biçimde taklit etme) yoluyla yazılan bu kaside, **Hasbihâl**'de Namık Kemal'in her beyti altına Eşref'inkiler eklenerek yayımlanmıştır.

ZEYL

yâhud

ABDÜLHAMÎD-İ SÂNÎ'NİN TÂRİH-İ HAYÂTINDAN BİR NEBZE

Konuşsan hangi bir âdemle, bahs eyler sadâka'tten,
İkinci, gelse, îrâd-ı makal eyler şecâetten.

Üçüncü istifâde etmek ister de bu fırsattan,
«Büyük ceddim filân âdem» diye başlar asâletten.

Atar attıkça dördüncü dahi, halt-ı kelâm eyler
Filan mescitte almış olduğu eski icâzetten.

Beşinci iftihâr eyler hukuka intisâbından,
Ne cevherler yumurtlar sormadan bahs-ı vekâletten.

Gelir altıncısı bezme yalandan bin havâdisle,
Erir insanlar mecliste bunları gördükçe hayretten.

Dolar bunlarla ezcümle Mısır'da «İsplandid Bar»,
Makamen ne fahr ederler «Kontinental»e karâbetten.

Sokulmak'çün kolayca, hepsi bâb-ı inkılâb ister,
Bunu beklerler ammâ başka elden, başka kuvvetten.

Gelince mevki-i devrân, yalan da olsa sen söyle,
Bir alçak senden evvel dem urur belki hamiyyetten.

Elinden gelmiyorsa bâri sus, millet deyib durma,
Kerâmet mi umarsın birtakım korkak cenâbetten.

Bu asr-ı mefsedet hasr-ı cenâb-ı pâdişâhîdir,
Halâs olmaz hamiyyet-mend olan âlâm-ı gurbetten.

Geçirtir yirmi milyon halkı bir zâlim sicillâta,
Sorulsa kendisi âcizdir isbât-ı hüviyyetten.

Açar altın anahtarla kilid bâb-ı vicdânı,
Kasa hırsızlığı bin kerre ehvendir bu sirkatten.

Çıkınca yılda on milyon lira dünyâda bir elden,
Zelîlâne çıkarmış anladık dünyâ hakîkatten.

Havâdis toplanır hünkâra dâir, başka iş yoktur,
Budur devletçe şimdi beklenen her bir sefâretten.

Sefâretler olub hâricde matbu'ât için câsûs,
Vazîfesi inhirâf ettirmek efkârı hakîkatten.

Nasıl bilmem ki bu mikrob leb-i ervâha nüfûz etti,
İbâretken hâmîr-i mâyesi zulm ü cehâletten.

Bu câhil oğlu câhil ibtidâî görmeden tahsîl,
Nasıl sürdü nice ehl-i zekâyı Dersaadetten.

Ele ba'zı sefâretlerden aldı tercümânlar ki
Bu sûretle haber sirkat eyler ekser sefâretten.

Acâibdir cihânı aldatır şansız nişanlarla
Nasıl eyler beraat Avrupa bilmem bu zimmetten.

O elden kesr-i şân eyler iken şimdi nişân almak,
Alanlarda eser yok mu aceb âdemiyyetten?

Bugün namûskârândan biri rütbe, nişân alsa
Olur hakkında hâsıl sû-i zann erbâb-ı dikkatten.

Kapandı menfa'atle Avrupa akvâmının ağzı,
Kulaklar da tıkandı bankınotlarla sefâretten.

.....

Olunca bin sekiz yüz yetmiş altı harbi Moskof'la,
Dilerdi İngilizler müstefîd olmak bu fırsattan.

O harbe Türkü teşvîki değildi sû-i kasdından
Düşürmekti garaz Moskofları mevki'ce kuvvetten.

Fakat Abdülhamîd'in maksadı Türkler ezilmekti,
Anın zu'munca kurtarmak hatâdır Türkü zilletten.

Müsâ'id oldu harbe İngiliz bunda hatâ etti,
Karanlık mıydı bilmem ânlarca âtî bidâyetten.

.....

Okunsa dinlemez na't-ı Resûl'ü, bir ufak jurnal
Huzûrunda olur makbûl kırk yıllık ibâdetten.

Hicâz'a Şam'dan bir râh-ı ehven yapmaktan maksad
Resûl-allâh'ı bîzâr eylemektir, sanma hürmetten.

Hicâz'a râh-ı ehven yapmanın var mıydı ma'nâsı
Dilenmek sûretiyle böyle bir bîçâre ümmetten?

Bu hat işler mi, yoksa işlemez mi, yok mu tahkîkât?
Nihâyet gün gibi her şeyde zâhirdir bidâyetten.

.....

*
**

Hükûmet vâkıâ kaht-ı ricâle uğradı ammâ,
Muvazzaf şimdilik kırk bin hafiyye çıktı milleten.

Hafiyye çoktur ammâ, bunları tedkîke merci' yok,
Niçin vârestedir bilmem ki bunlar bir nezâretten.

Musallat etti bir câsûsa karşı başka bir câsûs,
Nasılsa «ümmet-i merhûme» zevk aldı bu san'atten.

O istikrâza koştukça Fransa i'tibâr etti,
Fenâlık etti şarka iktisâdî bir siyâsetten.

O ikrâz etmemiş olsa harâb olmazdı Türkiyye,
Kovar alçakları servet-i tarîk-i istkâmetten.

O istikrâzlarla milletin ahlâkı avlandı
Kazandı ecnebîler de bu gârât-ı habâsetten.

Edebsizler ufak kızlar bulub mâbeyne yollarlar
Kalem tasvîre burda gayr-i kadirdir hacâletten.

Nikâhı yokken istifrâş eder ahrâr-ı nisvânı
Masundur galiba şehvet-penâhînin nefsi kudretten.

Bunun asrında her şahsın hukuku pây-mâl oldu,
Hayâtı milletin bin kerre fâci'dir esâretten.

Dayandı İngiliz nisvânı, hak-kı intihâb ister,
Beğenmek bir koca, ma'dûd olur bizde hacâletten.

N'olur bir kız da varsın kendi bir zevc intihâb etsin,
Bu yüzden bâri bir kerre nasîb alsın tab'iatten.

Bu sûret de muhalif mi aceb emr-i ulü'l-emre,
Şerî'at sarsılır mı böyle ma'kul bid'atten?

.....

Otuz a'zâ iken mikdârı oldu üç yüze bâliğ
Terakkiyâtı pay biç şimdiki Şûrâ-yı Devlet'ten.

Çocuklarla berâber ânda a'zâdır uşaklar da,
Açık ma'nâsı amma anlamaz herkes bu hikmetten.
.....

«Yetişmez bizde bir âdem» diyenler halt eder artık,
Çıkar bin fazla a'zâ her nezâretten, emânetten.

Bu eşhâsın hafiyye yüzde doksanı bilâ-şübhe,
Bu darlıkta bu bolluk sanma devletçe semâhatten.

Mezâlimden müretteb bir kovan doldursa bir mu'zib
Fonografı getirtir nefy eder sevk-i cehâletten.

Vatan, nâmûs, hürriyyet gibi elfâz-ı kudsîyi
Otuz yıldan beri kaldırmak ister kalb-î milletten.

Lûgatlerden bilinmez hangisi dûçâr-ı kahr olmuş,
Şaşırdı kaldı erbâb-ı kalem evhâma hizmetten.

Siler herbir eserde şekl-i zâlim'i görse bir sansör,
Müsâvî söylemez ammâ, sen anlarsın işâretten.

.....

Ledünniyâtı bilmez, der k bizde ba'zı zevzekler:
Niçin bilmem ki bekler her işi millet, hükûmetten?

«Niçin mekteb yapıb nâfi' ticârethâneler açmaz,
«Değildir behre-ver millet maâriften, ticâretten?»

Ahâlî bin belâdan sonra yapmış olsa bir mekteb,
Rehâyâb olması mümkün mü inkişâf-ı hükûmetten?

Hükûmet hangi bir mekteb için yaptırsa ta'lîmât,
O mektebden çıkan mümkün mü kurtulmak cehâletten?

Batarsın bir ticârethâne açsan, olsa sermâyen,
Fehim Paşa gibi alçaklara i'tâ-yı rüşvetten.

Bizim hiç farkımız yok pâdişâha karşı hayvandan,
Sürer evlâdımızla isteyince Dersaâdet'ten.

.....

Kıyâm etti bi-hakkın Erzurumîler vilâyetçe (*)
Vilâyâtı Hudâ hıfz etmesin hüsn-i sirâyetten.

(*) Erzurum halkının ayaklanıp valiyi dövmeleri olayı. Eşref, bu konuda «Gelmiyorlar kaldı hâli mevki'-i â'lileri / İt gibi yıldı dayaktan Erzurum vâlileri» nakaratlı bir marş yazdığını belirtiyor.

Dövüb eşşek gibi vâlîyi sürsünler çıkarsınlar,
Budur insanca şimdi beklenen her bir vilâyetten.

«Kanı kanla yumazlar», eski bir darb-ı meseldir bu,
Ahâlî ittihâd etse belâ gelmez hükûmetten.

.....

Otuz yıldan beri dâhilde evrâk-ı havâdis yok,
Bu da olsa gerek bizce alâmât-ı kıyâmetten.

Ne farkı var **Sabah**'ın (1) **Tercümân**'ın (2), **İkdâm**'ın (3) şimdi
Keneflerde asılmış ince evrâk-ı tahâretten?

Kızıb meydâna **Sancak**'la (4) çıksa Avrupa titrer,
Takınsa boynuna bir nüsha **Şûrâ-yı Ümmet**'ten (5).

Terakkî (6) lâfzını duydukça eyler arz-ı işmi'zâz,
Terakkiyâtı sevmez, istemez sevk-i cehâletten.

Ne mal olduğunu anlardı dünyâda duyar duymaz,
Okutsa bir takım da **İctihâd** (7) alsa Cevdet'ten.

Progre (8), **el-Mukattam** (9) dâhile girmek niçin memnu',
Hükûmet korkuyor hâlâ demek neşr-i hakikatten.

.....

Sıkıldı zât-ı şâhâne, dedi: «Başka sözüm yoktur,
Sürülsün hâsılı az çok kim anlarsa kitâbetten.»

Nasıl asker verir bilmem ki, hâlâ duygusuz millet (*)
Gidenler can verir yollarda açlıktan, sefâletten.

(1, 2, 3) İstanbul'da yayımlanan **Sabah**, **Tercümân-ı Hakikat** ve **İkdam** gazeteleri.

(4, 5, 6, 7) Mısır'da basılan Jön Türk gazeteleri. **Şûrâ-yı Ümmet**, dizgi harfleri bulmakta güçlükle karşılaşıldığından, Mısır'da basılıp Paris'te yayımlanıyordu.

(8, 9) Jön Türklerden yana iki gazete: Avram Galanti'nin de yazdığı günlük Fransızca **Le Progrès** ile Arapça yerel bir gazete olan **el-Mukattam**.

(*) Bu aç, sefil âsâkir-i şâhâne bazan giydirilmek istenilirse,

Yemez içmez melektir sanki asker çırılçıplak,
Şehîd olmak için bîçâreler dönmez azîmetten.

Giren taht-ı silâha eksériyyâ ölmeden çıkmaz,
Anın'çün kaldı pek tarlalar hâlî ziraâtten.

Silah altında kalmış yirmi beş yıllık nefer vardır,
Unutmuşlar, zavallı hep sükût etmiş itaatten.

Zekâsından belâ görınüş bugün dârü'ş-şifâlarda
Yatan vardır otuz yıldan beri isnâd-ı cinâyetten.

Pabuçsuz yüzbaşı çok, az mı püskülsüz mülâzımlar,
Ayırmaz binbaşı bunlar için bir hisse sirkatten.

Neferler bir ağızdan «Pâdişâhım çok yaşa!» derken,
Verâdan yüzbaşı top patlatır ifrât-ı hiddetten.

Etibbâ öldürür kim hastegânı öyle sür'atle,
Ederler çok zaman vâreste Azrâîl'i külfetten.

Fişenksizdir tüfenkler, gülle yok, toplar mu'attaldır,
İbârettir hükûmet bir heyûlâ-yı siyâsetten.

Hulâsa bizde yoktur «İkinci Fırka»dan (1) başka,
O da nefs-i hümâyûna olan hıfz ü sıyânetten.

Mükemmeldir kıyâfet, çantada birkaç kuruş vardır,
«İkinci Fırka» gûyâ avdet etmiştir esâretten.

Birinci Fırka İstanbul'dadır amma maaş almaz,
İtaat varsa da yoktur eser aslâ şehâmetten.

---

eski pirinç çuvalları siyaha boyatılıp elbise yaptırılır, bunlar da üç gün sonra ağarır, çuval markası meydana çıkar. İşte bu kıçı markalı âsâkir-i şâhâneden birine: «Arkadaş! O kıçındaki numara ne numarasıdır?» diye sormuşlar; asker, bilâ-tereddüt: «Alay numarasıdır!» demiş. — Eşref.

(1) Abdülhamid'i korumakla görevli muhafız tümeni.

Üvey evlâdı gûyâ başka ordû-yı hümâyûnlar,
Şehîd olmak ne hâcet, can veren çoktur zarûretten.

Yemen evlâd-ı İslâmın mezaristânı olmuştur,
Azîmet eyleyen mahrûm olur sıhhatle avdetten.

Yeşil ormanları zâlim köyler gibi harâb etti,
Elinden gelmiş olsa kestirir Tûbâ'yı cennetten.

Susuz bir çeşme yaptır, nisbet et nâm-ı hümâyûna,
Eğer rütbe, nişan almak dilersen şimdi devletten.

Kademhâne yapanlar nâmını korlar Hamidiyye
Alıştı müstefîd olmakta vâliler bu ni'metten.

Donanmayı tutup hacz ettiler hakk-ı karâr üzre,
Bırakmaz midyeler çıksın Halîc-i Dersaâdet'ten.

Ahâlî köprüden on pâre vermezse geçirmezler,
Ne feyz ummaktayız böyle dilenci bir hükûmetten?
.....

Teveccühten değil uşakları «bâlâ», «vezîr» etmek,
Merâmı: Sâkıt etmek rütbeyi kadr ü meziyyetten.

Çoğaltılmakta böyle bunların mikdârı Yıldız'ca,
Ahâlî kalmasın hâlî diye buhrân ü dehşetten.

Sanır bil-cümle millet kendini taht-ı tarassudda,
Helâllaşmaksızın çıkmaz evinden kimse ümmetten.

Gelirse sağ selâmet hangi bir âdem eve akşam,
Ederler hânede şenlik vuku-ı hüsn-i avdetten.

Lâtife zann edib gülme, çekilmez bir belâdır bu,
Yazarken ürperir insanda tüyler havf ü haşyetten.
.....

Okurlar postalarda yazdığın mektûbu evvelce,
Bugün hâlî değil her dâire böyle rezâletten.

Devâirde çalarlar istesen herhangi evrâkı.
Sened ver, sonra çaldır, ictinâb etme kefâletten.

Fehim Paşa açık katil iken katil Hüseyn oldu,
Bidâyet böyledir ammâ değişti iş nihâyetten.

Cihanda pâdişâhım başka bir şey var mıdır tatlı,
Boğub da intikam almak kadar Taif'de Midhat'ten.

Nasıl vergû-yı şahsî almak istersin ahâlîden,
Hükûmetçe utanmak yok mudur yâhû rezâletten?

.....

Kazandır milleti evvel-emirde, sonra al sen de,
Vatan hâlî değildir her çeşit esbâb-ı servetten.

Muâdildir iki iklîm-i Mısr'a hıtta-i Bağdad,
Adâletle çalış da müstefîd ol her vilâyetten.

Sen olmazsan otuz milyonla ist'icâra tâlib var,
Yalan mı doğru mu anla, çekil bir yıl hilâfetten.

Verirsin aldığın vergileri millet aleyhinde,
Otuz yıldan beri kurtulamadın gitti cebânetten.

Ahalîden neden vergi alır öğren hükûmetler,
Eğer kurtarmak istersen bilenlerce melâmetten.

O vergi mâl ü cân ü ırzını kâfil iken halkın,
Vatan hâlî değil her yerde erbâb-ı şekavetten.

Biraz i'mâr edilse, şimdiki çaylar makâmında
Kolonya, gülsuyu cârî olur her bir vilâyetten.

.....

Misâfirlikle geldi ... âlî-i siyasîmiz (*)
O da aslan payı ahz eyledi hak-kı verâsetten.

Kolayca aldı gitti imtiyâzât-ı hat-tı Bağdâd'ı,
Çıkardı mülkü gûyâ müşterek bir mâlikiyyetten.

(*) Almanya imparatoru. — Eşref.

Bu hattın imtiyâzı bir gece bitti tezkîresiz
Arab İzzet, Selimü'l-Melhame (1) geldi sefâretten.

Mukayyedse eğer kalûbelâda nâm-ı nâ-pâkin,
Yamandır, iş sorarlar birtakım cünha, cinayetten.

Niçin derler kapattın Bâb-ı Meb'ûsânı, A'yânı,
Neden ettin teşebbüs mülkü tahrîbe bidâyetten?

Bi-gayr-i hak niçin nefy eyledin birçok Müselmânı,
Ne zevk aldın aceb bahş ettiğin âlâm-ı firkatten?

Niçin habs eyledin erbâb-ı isti'dâdı keyfin'çün,
Neden zâlimliği kendince saydın bir mahâretten?

Cülûsundan beri kaç âdem öldürdün beyân eyle,
Yatırmak üzre banka kaç kuruş çaldın bu milletten?

Ahîren en büyük bir mektebi söyle niçin yaktın?
Sebeb yok başka, huylandın Fransızca kıraâtten.

.....

Değilsin pâdişâh, satmak için mülkü münâdîsin,
A zâlim, bahs edersin bir de kudretten, mehâbetten.

..tünde bir kazık olduysa Jön Türkler mübârek bâd
Yazarlar zevk alırlar sendeki evhâma hizmetten.

«Henüz millette meşrûtiyyete yok, dersin, istihkak»,
Nasıl bilmem ki ayrılmakta vicdânın hakîkatten?

Eğer millet eşekse, sen de eşekler pâdişâhısın,
Berâet eylemek mümkün müdür söyle bu sûretten?

Berâet pek kolaydır, topla Meb'ûsânı, A'yânı,
Biraz da ânlara yüklet de sen kurtul şu sıkletten.

---

(1) Abdülhamid'in yakınlarından Şamlı İzzet ile Selim Melhame Paşa.

Bugün tatbîk edersen hükm-i Kanûn-ı Esâsî'yi,
Memâlik fark olunmaz üç sene zarfında cennetten.

.....

Hulûs-i kalb ile işte duâya eyledim âgaz,
Garez sultân için bence duâdır şâiriyyetten.

Yaşa zulm üzre, zulm eyle, günahkâr ol ki şol rütbe,
Geçerken yık Sırât'ı ortasından fart-ı sıkletten.

Mısır'da münteşir **Şûrâ-yı Osmanî**'yi gördükçe,
Kamaşsın pâdişâhım gözlerin nûr-ı hikmetten.

Dilin kopsun demirden kerpetenle, son zamânında,
Edersin belki tevbe, kadir olma ebkemiyyetten.

Doyar aç gözlerin toprakla belki, terk-i dünyâ et,
Boyanmış lihyeni fevt ol da kurtar Şamlı İzzet'ten.

Nefes alma, kilitlensin o sun'î dişlerin, zâlim!
Boğul, boğdurduğun «Midhat» gibi sen de o hâletten.

Teverrüm et, kurudukça kuru, ammâ yine sağ ol,
Bükülsün kametin, u'cûbe ol, çık âdemiyyetten.

O rütbe kanbur ol ki, kendin eyle zeylini takbîl,
Diken batsın yürürken burnuna hâk-i mezelletten.

Felek tutsun koparsın saçlarından bir eleklik kıl,
Söz aldım ben ucuz yapmak için Çingâne Himmet'ten.

S..in dönsün kurumuş bir hıyâra gübresizlikten,
Ikındıkça ıkın mahrûm olunca def'-i hâcetten.

Seni bir sandığa koysun da Jön Türkler dolaştırsın,
Katılsın seyr edenler hâline sahn-ı meserretten.

Ne mümkün bence yazmak seyyiât-ı asrı hakkıyle,
Gerek derd-i maişetten, gerek âlâm-ı gurbetten.

Kemâl'in rûh-ı pâki geldi Eşref, eyledi imdâd:
«Mürüvvet-mend olan, mazlûma el çekmez iânetten».

(Hasbihâl)

«Hasbihâl yâhud Eşref ve Kemâl» başlıklı kasideye zeyl (ek) olarak yazılmıştır. Tamamı 208 beyittir. 130 beytini vererek ilk kez yeni harflerle en geniş biçimde yayımlamış oluyoruz. Birçok beyitte aynı konu ya da olaylar üzerinde birer kez daha durulduğundan, bunlar alınmadı.

Muhyî-i Devlet-i Aliyye-i İrâniyye Âlî-Hazret Muzafferüddin Şâh yâhud Abdülhamîd'e Son Bir Ders-i İntibâh

Nasıl medh eylemez insan cenâb-ı Şâh-ı İrân'ı,
Umûmen nâil-i hürriyyet oldu zîr-i destânı.

Ânın'çün bir hilâfet arz ederdim üste memnûnen,
Değişse Şâh ile İrâniyân Abdülhamîd Hânı.

Telâşa düşmesin Türkler sakın bu ahz ü i'tâdan,
Değişmezler mükerrem bir melekle öyle bir (Şey)tân'ı.

Büyüktür kadri insaniyyeten ol Şâh-ı zî-şânın,
Vücûdu oldu çünkü mülkünün esbâb-ı umrânı.

*
**

Bizimki ehl-i hayrın yaptığı kanûnu nehy etti (1),
Vücûdu oldu mülk ü milletin bâdi'-i husrânı.

Bizimki kanlı bayram etti her rûz dil-efrûzu,
Şehîden bir buçuk milyon Müsülman oldu kurbânı.

Hafiyye olmayanlarca belâdan kurtuluş yoktur,
Denizde boğdurur yâ habs eder erbâb-ı vicdânı.

Yetişmezmiş gibi bil-vâsıta zulm-i teaddîsi,
Ahîren üçyüz on bin Ermenîye attı tırpânı.

Geçenlerde Bedirhân-zâdelerden kızdı bir ferde,
Bi-gayr-i hak perîşân etti yüzlerce Bedirhân'ı (2).

Cihanda kendisinden başka yokken âmir-i mücbîr,
Nasıl nefsiyle hem-kudret tutar merdân-ı Kürdânı.

---

(1) Eşref'in notları kasidenin sonundadır.

İrâdeyle çıkar bir zevce bir zevcin nikâhından,
Madam «Jan»ı görürsün bir gün olmuştur Madam «Yani».

Madam «Nâfiz» beş on gün sonra olmuştur Madam «Râmiz»,
Boşanmış bâ-irâde «Zeyd»e varmıştır Madam «Kâni».

Boşattırdı karıyı ba'zı beyden ba'zı pâşâdan,
Trampa etti bir yâver «Melek» Hanımla «Kezbân»ı.

Geçen Zilhiccede verdi «Muharrem» Bey de bir jurnal,
«Receb» Beyden boşattırdı «Rabia bint-i Şâbân»ı.

Madam «Nâtık» boşandı bâ-irâde aldı bir dilsiz,
O dilsizde gömüldü birtakım esrâr-ı Hâkani.

Beşiktaş'ta dili ol bi-zebânın kestirilmişti,
«Gani» beydi kesen me'mur-ı mahsûs-ı cihânbâni (3).

Güzelse zevcesi sürgün olur bir gün ânın zevci,
Karıyı zabt eder sonra «Fehim» paşanın ihvânı (4).

Neler var böyle ammâ hâme yazmaktan hayâ eyler,
Anın'çün kaale almak istemem hiç Ermenistân'ı.

Bugün dest-i Hümâyûna gelip bir tek sinek konsa,
Kırar evvel be-evvel bal veren nâzende hayvânı.

Yarın enf-i Hümâyûnu kazârâ bir eşek tepse,
Bu da hayvan diye itlâf eder birçok küheylânı.

Isırsa bir budundan bir köpek, mağfûr olub sonra
Maiyyette olur en gözde bir kelb-i cihânbâni.

Beyoğlu'nda çıkıb da bir şaki katl-i nüfûs etse,
Tutulmazsa nihâyet, hiç utanmaz affeder ânı.

Olur bir zâbıta me'mûru sonra, baksan ol câni,
Bu sûretle bizimki gözletir zû'munca ihvânı.

Bu böyle olduğu halde dönüb de sonra mektebde,
Baruttan bahs ederlerse sürer Beyrut'a sıbyânı.

Yarış etmek için tersânede bir tek kayık yoktur,
Yetişmişken alaylı birtakım bahriyye erkânı.

Boy ölçüşmek diler bâzan olur ki, İngilizlerle,
Değil insanları, bu güldürür ormanda tavşânı.

Sebebsiz bâzı asker sevkeder serhadd-i İrân'a,
Ahâlide karıştırmak için «Cizvitçe» ezhânı.

«Mikado» (*) Müslüman olsaydı caydırmak husûsunda,
O saat gönderirdi «Tokyo»ya Midhat'le Turhân'ı (5).

Değildir Müslümanlık mes'ele havf-ı hilâfettir,
İmâm-ı evvel eyler yoksa zâlim İbn-i Süfyân'ı.

Zamân-ı Pâdişâhî sanki bir asr-ı garâibdir,
Şaşırtır yaptığı işler yazı yazmaktan insânı.

Sürerlerken edildi bir sıfat isnâd-ı istizân,
Dedi, olsun mühendis, «Kahveci Bitlisli Dikrân»ı.

Sürerlerken yine Bağdad'a Erzincanlı bir hammal,
Zuhûr etti, bu doktorun, diye bir emr-i sultânî.

Yazıp jurnalcılar üç zâta bir cürm etseler isnâd,
«Halil»i afv edib sürgün eder «Ahmed»le «Osman»ı.

«Rodos»dan afv olunmuş sonra boylar yine (lütfunda)
«Fîzân»ı.

Kimin bir kerre ismi mimlenirse gayrı kurtulmaz,
Sürerler kûşe kûşe gâh berrî, gâh ummânî.

Dışarda şöyle dursun, akd-i cem'iyyet ahâlîce,
Perîşân eyledi meyhânelerde bezm-i rindânı (6).

(*) Japonya imparatoru.

Cemâatsiz cevâmi' âşiyân-ı ankebûd oldu,
Namazdan kaldırıb nefy eyledi birçok Müselmânı.

İçince sâye'-i lûtf-ı Hümâyûnunda bir kahve,
Cemâlullâhı seyretti Cemâlüddin-i Efganî (7).

Çoğaldıkça mezâlim Şamlı İzzet olmuyor kâfî (8),
Ederdi sadr-ı a'zam bulmuş olsa şimdi Hâmân'ı.

Bunun yaptıkları tasvîr olunmaz abd-i âcizce,
Değil ben, seyyiâtı lâl ederdi belki «Vâhsân»ı.

Kalır yanında ehven zulmünün hükm-i «Karakuşî».
Bakanlar cem'-i ezdâdın olur baktıkça hayrânı.

Hulâsa ders-i timar-hâne-i zulmünde mantık yok,
Yapar fetvâ emîni görmüş olsa şimdi «Mervân»ı.

⁂

Mezâlimle ahâlî zîr ü bâlâdan soyulmakta,
Silen bir kimse yoktur dîdeden eşk-i yetîmânı.

Kırıldıkça kırıldı, kaldı ancak altı milyon Türk,
Acırdı görse «Çıplak Mustafa» bu kavm-i uryânı (9).

Ne gömlek var, ne don, soydu, ahâlî kaldı çırçıplak,
Şehîd olmak için biçâreler bekler zemistânı.

Ne derlerse desinler bilmeyenler, haklıdır haklı,
Bize karşı «Japon» zann eyleyen şu «Bulgaristân»ı,

Behâimle değil, millette insanlardır bahsim,
Hisâba katmam öyle birtakım tafra-fürûşânı.

Taaddiyyâta karşı böyle sütsüz zann olunmazken,
Niçin bilmem otuz yıldır kabarmaz Türkün ayrânı.

Tiyatro perdesi vârî heman açtı kapattırdı,
Gece sağdan-geri arş etti Meb'ûsânı, A'yânı.

Değersiz bir hediyye olsa da evvel verip sonra
Dönüp almak elinden, bî-huzûr etmez mi insânı.

Husûsiyle Ali'nin verdiği şeyi Veli kapsa,
Sıkılmaz mı külâhı kaptıran bir kimsenin cânı.

Bizimki biz uyurken çaldı Kanûn-ı Esâsî'yi,
Sabaha karşı rü'yâmızda gördük sanki cânânı.

Çıkan gölgesinden, korkusundan şimdi mehtâba,
Umûmun andırır vaz'iyyeti şâm-ı garîbânı.

Haberleşmek yasak, dâhildeki ehl ü ıyâlinle,
Basılmışsa dışarda yaktırır vallahi Kur'ân'ı.

Ahâlînin içerden çıkması şiddetle memnû'dur,
Bırakmaz Mısr'a gitmek üzre âdi bir bezirgânı.

Bu memnû'iyyetin zu'munca esbâb-ı siyâsîsi,
Sunûf-ı seyyiât-ı dâhilinin havf-ı i'lânı.

O rütbe uğramış kim beyni istîlâ-yı evhâma,
Huzûrunda kaşınsa öldürür mahdûmu «Burhân»ı.

Haberdâr olmalı ahvâl-i âlemden ahâlîmiz.
Manastırlarda hattâ istemem merdüm-girîzânı.

***

Gezib dünyâyı gördü, anladı ol şâh-ı dânişmend,
Otuz yıldır bizimki görmedi hâlâ Emirgân'ı (10).

Taleb-kâr olmadan millet, o ihsân etti hürriyyet,
Anın'çün adl ile âfâkı tuttu şöhret ü şânı.

Çıkardı hârice İblîs-i istibdâdı mülkünden,
Bu himmet şâh-ı vâlâca büyük ilhâm-ı Rabbânî.

«Büyüklük bir hükümdâra göre böyle olur işte»
Deyip fahr ü mübâhât eylesin ukbâda «Kânî».

Usûl-i meşveret olmazsa bir devlet beka bulmaz,
Ser-i kâra geçenler olsa da «Bismark»ın akrânı.

«Terakkiyyât-ı mülkün rûhu serbestî-i matbûât»,
Demiştir en büyük milletlerin erbâb-ı irfânı.

O da ehl-i kemâlden olduğu'yçün şâh-ı zîşânın,
Heman tatbîkına etti taalluk emr ü fermânı.

Misâl-i imtisâl oldu hükümdârân-ı İslâma,
«Büyük Şâh-ı Muzaffer»likle meşhûr oldu unvânı.

Yazardım nâmını altun kalemle Arş-ı A'lâya,
Eğer pervâza olsa kudretim bâ-izn-i Yezdânî.

Vücûdu ehl-i İslâma medâr-ı iftihâr oldu,
Ki şâd ü hurrem etti rûh-i pâk-i Şâh-ı Merdân'ı.

Hatardan devleti kurtardı, etti milleti mes'ûd,
Vatanca derd-i taksîmin bulundu işte dermânı.

Bedîhîdir usûl-i meşverette menfaat, zîrâ
Taarruz az olur, çok olsa bir mülkün nigeh-bânı.

Müyesser oldu Irânîlere te'mîn-i istikbâl,
İlâ yevmü'l-kıyâme hıfz ederler hükm-i Kur'ân'ı.

*
**

Çıkıb «Şehnâme» yazsa bizde bir «Firdevsî-i Tûsî»,
Şaşardı yıpramış gördükçe zeyl-i Âl-i Osmânı.

Görenler hastahâne zann ederler Bâb-ı Âlî'yi,
Dalıb bir hâba, çekmiş başlarına hepsi yorgânı.

Bilinmez kim bu da matlûb-ı Âlî olduğundan mı,
Devâirde bozuk her hey'etin âdâb ü erkânı.

Koyulmuş cem'-i emvâle müşîrânı, vezîrânı,
Görünce nefret eyler milletin hâl-âşinâyânı.

Merâtib ehlini Abdülhamîd'in etseler tasnîf,
Oküz «Bâlâ», katır «Ûlâ», eşektir «Mîrimîrânî» (11).

Bulunsa içlerinde çok mu sehven bir iki insan,
Demiştir: «Hükm-i kül, ekser içindir» Molla Gûrânî.

Otuz yıldır ilerler Avrupa sür'at katârıyla,
Mezâlimden yazık, Türkiyye'nin hâl-i perîşânı.

Mukaddes birtakım kıymetli kıymetli emânetler (12)
Satıldı oldu hıfz zulm ü istibdâdın esmânı.

Ahâlî memleketlerce becâyiş oldu menfiyyen,
Görenler Arnavutluk zanneder şimdi Lazistân'ı.

Sürüldü oldu İstanbullular Kastamonî halkı,
Bugün İzmirlilerce oldu Bitlis belde-i sânî.

Trabzon zanneder Şâm'ı görünce şimdi bir insan,
Çırılçıplak sürülmüş birtakım fındıkçı külhânî.

Yazıp çizmek bilen mektebli Türkler şimdi Bağdâdî,
Hamiyyet-mend olan askerler olmuştur Ezirgânî.

Mevâlîden sürülmüş «Kudüs»e öyle mollalar var kim,
Papazlarla karambol eylemekte dîni, i'mânı.

Bu tebdîl-i mekânın ardı gelmez böyle saymakla,
Değişmiştir hulâsa her mahallin eski sükkânı.

Uzun müddet ne hâcet ilm ü fen tahsîle mektebde,
Sürülmek'çün vatandan bellemek kâfi Gülistân'ı.

Yazıb çizmek bilenler ekseriyyetle temizlendi,
Rakamdan anlayanlar ba'demâ seyreylesin «Vân»ı.

Hükûmetce mühimdir galiba tâtil-i zikr-ullâh,
Sürerler şeyhi evvel tekyeden sonra mürîdânı.

Bi-hakkın İsm-i A'zam, başka tahkîkata hâcet yok,
Eder bir tek hafıyye jurnalı insanı «Havrânî» (*).

Asâ elde ahâlî-i memâlik cümleten seyyah,
Ederler âtiyen hicret için gûyâ bu idmânı.

(*) Havranlı.

Nasıl hasbe'l-hilâfe hicret ettirmez ahâlîyi,
Bu sünnetle mükellef zannederken her Müselmânı.

«Tunus» mısrâ-ı sânî oldu «Mısr»a Garb usûlünce,
Fransız, İngiliz birleşti, taksîm etti Urbânı.

«Girit» ağdan çıkıp br duhter-i bahrîye dönmüştür,
Ki Balkandan kaçıp cia olmak ister şimdi Yûnânî.

Katırken, satdı «Kıbrıs» halkını eşşek bahâsıyle (13),
Karınca lânesinden farkı yoktur sandı «Sûdân»ı.

Otuz yıldır unuttuk «Bosna»yı sâir gidenlerle,
Alıştı bekliyor millet yeni bir devr-i hicrânı.

*
**

Muhâcir olmadan İrân'a hicret eylesem ben de,
Gidib Şîrâz'a gûş etsem sadâ-i andelîbânı.

Esâsen maksadım İrân'a istîzân-ı hicrettir,
Gönül seyr etmek ister Isfahan'ı bir de Tahrân'ı.

Kabûl eyler mi bilmem ki, cenâb-ı vâlâ câh,
Vatan hasret-keşi bir ben gibi bî-vâye mihmânı.

Mey-i hürriyyete gösterdiğin meyl-i muhabbetle,
Bıraktın hep geri, dünyâdaki âlî-cenâbânı.

Umûmen ehl-i İslâmın ümîdi sende kalmıştır,
Bu asrın varsa sensin Hazret-i Sultan Süleymânı.

Benim «Hâfız» ile «Sâdi»ye borcum var birer «Yâsin»,
Ödettir borcu, boynumda bırakma ey kerem kânı.

Sen o şâh-ı muazzamsın ki nâmın yâda geldikce,
Kulûb-i ehl-i İslâma gelir bir şevk-ı rûhânî.

Değil İrâniyân eltâfına dil-beste olmuştur,
Öperler ellerinden rub'-ı meskûnun Müselmânı.

Alışmış bir hükümdâra kolay mı terk-i istibdâd,
Sana etti Cenab-ı Kibriyâ bu lûtf ü ihsânı.

«Mikado» varsa da Aksâ-yı Şarkta hüccetü'l-ahrâr,
Ânın şânı değildir böyle meşrûtiyyet i'lânı.

Cenâbın maddeten, mânen sezâ-vâr oldu tebrike,
Bu devlet bes ki hoşnûd eyledin şâh-ı şehîdânı.

*
**

Ya alsın da elinden mülkü versin ehl-i insâfa,
Ya ıslâh eylesin Hak ba'demâ Abdülhamîd-i Hânı.

Görürse böyle derdi şimdi şâir Hazret-i «Nef'î» (14):
Binâ-ullâhı hedm etmek revâ mı böyle bir (câ)nî.

Gören bir kanlı pençe zann eder tugrâ-yı garrâ'yı,
O pençe yıktı pek çok hânmân-ı derd-mendânı.

Yapışmış muttasıl çarhı çevirmekte Kızıl Sultan,
Sanır bir «giyyotin» şimdi görenler taht-ı sultânı.

Tarafdârân-ı ıslâhattan Ahmed Celâleddin (15),
Ki dâim hüsn-i hâli bî-huzûr eylerdi hâkanı.

Dirilsem şimdi çıksam rû-yı dünyâya kefen-ber-dûş,
O da gelse benimle askerin olsa kumandânı.

Alıb fetvâsını evvel-emirde «Hoca Kadrî»den (16).
Ahâlîye ederdik vech-i âtî üzre i'lânı:

Yakın, Sâlnâme'de mevcûd olan eşhâsı petrolle,
Delib geçsin dumanlar dalga dalga Arş-ı Rahmânı.

Benim ol dârib-i bâb-ı azâb-ı sicn-i istibdâd,
Sağ olsam hâk ile yeksân ederdim cümle zindânı.

Suûd etsin kıvılcımlar saçıb devri semâvâta,
Dibinden Yıldız ister böyle bir dehşetli volkanı.

Yarılsın gökyüzü insin yere bir bahr-i bî-pâyan,
Temâşâ etsin âlem Yıldız'ın üstünde tûfânı.

Bu esnâda sarâyından çıkıp «eynel mefer» derken,
Elimde pâdişâhın çâk-çâk olsun girîbânı.

O vaz'iyyette yapsın resmimi ressâm «Gâlib» bey (17),
Ki olsun seyr edib rûh-i «Rafâel âferin-hânî.

Koşub mazlûmlar el çırparak gelsin temâşâya,
Tekerlensin o hây hûydan ürkünce hayvânı.

*
**

Yeter ey hâme tatvîl-i makale hiç de hâcet yok,
Duâya başla sen terk et silâhşorâne meydânı.

Değildir söz zamânı şimdi fa'âliyyet isterler,
Uzatma dinlemezler böyle eski tarz dîvânı.

Kıyâmet kopsa da İrân'ı vîrân eyleme yârab,
Ahâlinin tekessür eylesin umrânı, sâmânı.

Derûn-ı memlekette nef'i kalsın imtiyâzâtın,
Gelib gasb etmesinler ecnebî sermâyedârânı.

Muzaffer eyle her yerde liva'-i şir ü hurşîdi,
Bulundurdukça dünyâda İlâhî şems-i tâbânı.

O Şâh-ı âdile oldukça pey-rev hüsn-i niyyette,
Umûmen mazhar-ı tevfîk ola hûşân-ı zî-şânı.

Kolaylıkla olur her bir umûrunda «Muzaffer», Şâh,
Duâ bilmezken Eşref, çünkü oldu bir duâ-hânî.

Niyâzı şöyledir ki bâb-ı dergâh-ı İlâhîden,
Nedîm-i hassı dâim sıhhat olsun, neş'e derbânı.

Duâsı böyle kim Hazret-i Şâh-ı dil-agâhın,
Tealî eylesin gittikçe Meb'ûsânı, A'yânı.

Mısır'da kıt'a-i âtiyeyi vird-i zebân etti,
Duâ bilmez demişsem de bilirmiş işte bürhânı.

KIT'A

Nasıl ta'yîn-i müddet eylerim tahdîd-i maksadla,
İlâhî sence varken her muhâlin vech-i imkânı.
Vefât-ı kaabızu'l-ervâhdan sonra uzun müddet
Bu âlemde gönül sağ görmek ister Şâh-ı İrân'ı.

Eşref bu kasideyi 16 sayfalık bir kitapçıkta bastırmıştır. «Eserleri» bölümüne bkz.

GÜNÜMÜZ TÜRKÇESİYLE EŞREF'İN DİPNOTLARI

(1) Daha önce bazı vatanseverler tarafından yapıldığı halde Abdülhamid'in otuz yıldan beri uygulanma onurundan yoksun bıraktığı Kanûn-ı Esâsi (Anayasa).

(2) Bedirhân-zadelerden Abdürrezzak Bey, geçenlerde Şehremîni (Belediye Başkanı) Rıdvan Paşa'yı öldürtmekle suçlanmıştı. Padişah, sözü geçene kızarak, zorla öldürten kişi diye idama mahkûm ettirmekle birlikte, Bedirhan Paşa'nın evlât ve torunlarından birçok suçsuz kişiyi hapsettirerek ve sürdürerek mahv ve perişan etmiştir. (Bu konuda geniş bilgi **Emir Bedirhan** adlı kitaptadır [Neşreden: Lûtfi, Matbaa-i İctihad, Kahire, bty]. Mısır'daki yaşamını konu alan sayfalarımızda belirtildiği gibi, Eşref'in bu olayla ilgili bir dörtlüğü de vardır. — A. K.)

(3) Gani Bey, Mâbeyn (saray) tüfekçilerinden bir Arnavut beyi olup, ölen eski sadrazam Halil Rifat Paşa-zade Cavid Bey tarafından öldürtülmüştü. Sonra da, Galata köprüsünde bir Arnavut tarafından Cavid Bey de öldürülmüştür. Ölen Gani Bey, daha önce mirliva (bugün tuğgeneral) Natık Paşa'nın padişah buyruğuyla boşadığı karıyı alan bir zavallının dilini kesmişti. Tanrıya emanet, başkent değil, salhanedir (mezbaha).

(4) Fehim Paşa, Abdülhamid'in süt kardeşinin oğlu, rüşvet yiyen, her kötülüğü yapan, zalim ve kan dökücü bir canavardır.

(5) Bu kişilerden biri, eski özgürlük yanlılarından (ahrâr-ı ümmetten) olup daha sonra dönen, fikri örümceklenmiş Osmanlı yazarlarından Ahmet Midhat Efendi ve öteki de Evkaf Nâzırı Turhan Paşa'dır. Arasıra böyle nazik dinsel konulu siyasal işlerde kullanılırlar.

(6) Abdülhamid, inanışınca, sözde gizli içilmesi uygunmuş gibi, bazan açıkça içki içilmesini yasaklar. Fakat bu da Allah için olmayıp, ancak bu vesileyle üç kişi bir yerde toplanarak ortadaki zulümlerden söz edilmemesi görüşüne dayanır.

(7) Ünlü şeyh Cemaleddin-i Afganî'dir. Yıldızda padişah buyruğuyla bir kahve içerek şehitlik aşamasına ulaşmıştır.

(8) Bu Şamlı paşa, şimdiki kötülüklerin yürütücüsü bir cani ve Abdülhamid'in akıl hocası olmak üzere sarayda Kâtib-i Sanî'dir (ikinci kâtip).

(9) Çıplak Mustafa, bir zamanlar İstanbul'da ortaya çıkmış çekici birisidir.

(10) Emirgân yahud Mirgün, İstanbul'da Boğaziçi'nde bir mahallenin adıdır.

(11) «Bâlâ», «Ûlâ» ve «Mirimiran» Türkiye'de birer sivil rütbedir (rütbe-i mülkiye). Öteki rütbelerin sahipleri de bunlardan aşağı değildir.

(12) Birtakım imparatorlara ve özellikle Almanya imparatoruna İstanbul Müzehanesi'nden verilen birçok değerli eşyadan başka İmâm-ı Hüseyn efendimizle ilişkili bazı kutsal şeyler ile Sultan Selim'in kılıcı ve Selahaddin Eyyubi'nin türbesi kapısındaki değerli parlak levha vb, vb.

(13) Kıbrıslılardan bazı parlak zekâ sahipleri varsa da bir sebepten dolayı adlarını vermedim.

(14) Nef'i, en parlak şiir yaratılışına sahip bir Türk şairiydi. Abdülhamid'in yüce dedelerinden birinin buyruğuyla o dönemin sadrazamı olan Bayram Paşa tarafından kömürlükte boğdurulup şehit edilmiştir.

(15) Bu zat, şimdi Mısır'da bulunan, pek yakından tanıdığımız Çerkes Ahmed Celâleddin Paşa hazretleridir. Yaratılıştan namuslu, vatansever yaratılan insanlardandır. Adı geçen, siyasal, tarihi bir yüce kaderli zattır. Bir zamanlar sultan tarafından gösterilen ısrara, şimdi sağ

olan Köse Raif Paşaların, falanların ricası eklenerek —yalnızca millete bir hizmet olmak üzere— çaresiz serhafiyelik mevkiinde kişiliğine aykırı olarak bir süre kalmış ve pek çok canı sıkılmıştır. Böyle büyükleri küçük işlere koymak Sultan Hamid'in âdetidir. Merhum Gazi Osman Paşa'nın Mâbeyn Müşirliği de böyledir.

(16) Hoca Kadri Efendi hazretleri çok zaman önce Abdülhamid'in zulmünden kaçarak şimdi Paris'te bulunmaktadır. Birçok değerli eseri vardır. **İstinsâf** (hakkını alma, ödeşme) ve **Kitâb-ı Müstetâb** (güzel kitap) bunlar arasındadır. Adı geçen, çağın İmâm-ı Âzamı denilecek derecede erdemli, olgun ve yüce kaderli bir zat olmakla birlikte vatanseverlerin en hararetlilerindendir.

(17) Ünlü ressam Galib Bey, Köprülü-zâdelerden soylu ve soyu temiz, iyi huylu ve edebiyatla ilgili bir zattır. Paris'te çalışır. Nefis eserleri Avrupa resim sergilerinde birçok kez beğeni kazanmıştır (Galib Bey ve elyazısıyla çıkardığı **İncili Çavuş** adlı Jön Türk gazetesi [21 Ocak 1897] için bkz.: Taha Toros: «Cenevre'den Yıldız'a Mizah Bombardımanı», **Yıllarboyu Tarih,** Eylül 1978. Taha Toros'a göre, «Batı'da Türklerin yayımladığı karikatürlü ilk mizah gazetesi **İncili Çavuş**'tur»).

(18) Zulmedileceği korkusuyla İstanbul'a gidemez. Böyle değerli bir yüce kaderli zattan hiç olmazsa sanat açısından Cem'iyyet-i Bedeniyye-i İslâmiyye'nin yararlanamaması ne kadar üzücüdür.

Sende bilmem bu tekâsül nedir, ey kilk-i debîr?
Hâl-i meşhûdu dahi eyleyemez oldun tahrîr.

Bir zamanlar diline gelse, dolaşsa mûlar,
Seni îrâd-ı suhandan edemezdi te'hîr.

Hani evvelki sünûhât ile şîrin maznûn,
Hani bülbül gibi diller, hani izhar-ı zamir?

Sana lâyık mı ey hâme-i gevher-efşân
Meskenette kalasın kadir iken hâr ü sagîr

Terk ü ihmâl ile ma'lûmun olan miktarı,
Vali-i «Bitlis»in ahvâlini eyle tasvir.

Öyle bir vâli-i vâlâ-yı azîmü'ş-şandır,
Ki, nice halkın ocaklarına dikti incir.

Oldu şol rütbe ki havalî-i vilâyet ıslah,
Komşudan komşuya gitmek dahi bir emr-i asîr.

Ol kadar emn ü eman var ki vilâyette, heman
Hırsızın gayrı (*) bulunmaz gibi efrâd-ı şerîr.

Mazhar-ı afv olur pâreli kuttâ-i tarîk,
Evliyâ olsa dahi yoksulu eyler ta'zîr.

«Girizân pârelidir» denmiş olan bir çıplak,
Kurtarınca yakayı «Ah, cezzak-Allâh» der.

Şol kadar eyledi kim resm-i müsâvâtı tamâm,
Soydu zengin olan eşhâsı dahi etti fakîr.

Sâyesinde yine şol rütbe ki feyz ü bereket,
Bulamaz oldu ahali yiyecek nân-ı şair.

Halka ettirdi sükût kuvve-i adl ü dâdı,
İşitilmez gibidir damda bile savt-ı hamîr.

(*) Hırsızdan başka.

Bahr-ı sîm üzere gark olmuş iken Bitlis'te,
Gelmedi gitti gınâ, gelmesi de emr-i asîr.

Unutulmaz bu vilâyetteki birçok eseri,
Yaladı yuttu nice b.kluğu etti tathîr.

Nice nâ-merde yazıp rütbeler aldırmışken,
Ne revâ kendisinin olmadı unvân-ı vezîr.

Eyledi tesviye-i turuka şu rütbe himmet,
Düşmüş olsa tepeden, taşlara çarpar hınzîr.

Şol kadar köprü binâ etti ki enhâr üzre,
Mahvolur gark olarak her sene efrâd-ı kesîr.

Telgıraf hattını îcâd edene lânet eder,
Gizli ef'alini eyler diye bir gün teşhîr.

Sarf-ı himmet ile bir matbaa etseydi binâ,
Ne imiş hâl-i vatan anlar idi pîr ü sagîr.

Gösterir kendini meydandaki her icraât,
Bir vakit setr olamaz balçık ile mihr-i münîr.

Değmese harman-ı â'şâra eğer dest-i hasâr,
Bir beş misli olur doğru olunsa ta'şir.

İrtikâbı olunur mürtekîbine tercih,
Kim ki matlûbunu kırmazsa olur handa esîr.

Yok zamânındaki hırsızlara mes'ûliyyet,
Az çalanlar olunur belki olunsa tekdîr.

Sağmadan kimseyi nasb eylememek kaidesin
Akrabâsında meğer eylemiş olsun tağyîr.

Devletin mülkünü yıktıkça eder kesb-i sürûr,
Etmiş ol zâtı bütün fikr-i hıyânet teshîr.

«Genc» de bitti geçeli hükm-i yed-i mel'anete,
Bâ'de-zîn eyleyemez gelse de Mehdi tâmîr.

Bir dahi mislini isterse yaratmaz tekrâr,
Kâinâtı yaratan hazret-i Hallâk-ı Kadîr.

Çağırır her tüyü bin türlü sadâ-yı lebbeyk,
Har-ı Deccâl der idim olmasa sû-i tâbîr.

Müfredât vechile aldı yüz otuz bin altun,
Gûh-i rüşvette o zât hâsılı bir şer-i dilîr!

Câ-be-câ afvını, tahvilini eyler îma,
Kurduğu mel'aneti derk edemez akl-ı kasîr!

Bir mükâfat olarak gerçi murâdı Bağdad,
Dolaşır zihnine çok kerre de Şam ü İzmir!

Kim aleyhinde bulunsa onu eyler bed-nâm,
Gark eder muhbîr-i sâdıkları yani tezvîr.

Dâverâ, dâd-ı kerâ, âsaf-ı âlî hemtâ,
Ey seren âlem-i ikbâle Yezîdâne serîr!

Sensin ol ârif-i mefhûm-ı mezâyâ-yı umûr,
Ahd-i deynâre edersin sihir-âsâ tedbîr!

Rüşvetin bir kapısı olsa kapansa, farazâ,
Bin kapı açması zâtınca yine emr-i yesîr!

Paralı kimse gördükte tanırsın fil-hâl,
Ne edersen edip elbette edersin tahcîr!

Terk-i cân eylediler sen gibi binlerce Yezîd,
Olunur nâmları lânet ile hâlâ tezkîr.

Nazma sığmaz bu kadar tantana-i icraât,
Ede bir ehl-i hüner nesr ile şerh ü tefsîr!

Söze artık çekelim hateme zirâ bitti,
Edelim gayrı duâ şimdi Nekîr ü Kıtmîr!

Terk-i cân etse eder ehl-i kubûru iz'aç,
Hallı dünyâda da ukbâda da eyler dil-gîr!

Çıka Çerkes Hasan'ın pîrevi bir ehl-i gazâ,
Ede her uzvunu şiddetle gıdâ-yı şimşîr!

Eşrefâ, böyledir âdâb ü usûl-i şuarâ,
Her kasâidde dualarla biter beyt-i ahir,

Olmasın tevbeye tâ cânı çıkınca meyyâl,
Etmesin kalbine hiç va'z ü nasihat te'sîr!

Zenbini çekmede âciz kala mizân-ı amel,
Ola mahşerde yeri vâdi-i finnâr-ı sair!

(Eşref'in Külliyâtı)

Cevdet Kudret, «Vâli-i Bitlis» başlığıyla verdiği bu kaside üzerine şu açıklamayı yapıyor: «Hırsızlıklarıyla ün alan Bitlis valisi Üsküdarlı Ârif Paşa hakkındadır. Gerek **Edeb Yâhû** gazetesinde, gerek Hüseyin Rifat'ın bastırdığı **Eşref'in Külliyâtı** adlı eserde muhammes (beşli) biçiminde yayımlanmışsa da, aslının kaside olduğu ve 'Fehmi' adlı birisi tarafından sonradan tahmis edildiği, 'tâc beyit'e eklenen üç dizeden birisinde: **Fehmiyâ! el açarak eyleyelim Hakka duâ**, denmesinden açıkça anlaşılmaktadır.»

ŞİTÂİYYE

Hazân eyyâmı geldi, etmez oldu andelib elhân;
Şitânın hükmünü icrâya âgaz eyledi devrân.

Tab'iat câme-i hazrâsını artık değiştirdi,
Kumâş-ı berfden endâm-ı arza kesdi bir kaftân.

Havâler ol kadar izhâr-ı şiddet etti kim şimdi,
Bürûdetten olur germâbede pîr ü civân lerzân.

Tüvânâlar atar kâşânelerde na'râ-i mesti,
Çırıl-çıplak fakîrler genc-i mihnette eder efgan.

Husûsâ şiddet-i sermâ benim'çün pek fenâ geldi,
Ki lâzım şimdi zirâ her fakire dâr ü nâr ü nân.

Beni dâyinlerim tutmakta, ben bir pârecik tutmam,
Benim'çün lafz-ı bî-ma'nâ hurûf-ı servet ü sâmân.

Çocuklar açlığından eyledikçe evde vâveylâ,
Satıldı cümle eşyâ, kalmadı hattâ yatak, yorgan.

Muâsır olmuş olsaydı âna Sâdi-i Şîrâzî,
Tutardı dâima efkâr-ı hikmet-kârını bürhân.

İmâm-ı Fahr-i Râzîden ziyâde keşfeder râzı,
Tasavvuf mebhasında belki Muhyiddin ile akrân.

Vücûd-ı pâki bir timsâl-i sıdk-ı istikamettir,
Meğer İdrîs biçerse kaddine gömlek biçer ihsân.

Eğer meyl etse tab'ı nazm ü şi're zerre mikdârı,
Duyanlar söylemiştir zann ederler mutlaka ihsân.

Gubâr-ı pâyı kahl-ı Isfahan'dan mu'teberdir kim,
Tutarlar pîş-i çeşm-i i'tibârında güher sencân.

Hıdîvâ, nâmdârâ, lûtf ü ihsân ü keremkârâ,
Umûma himmeti şâmil olan ey zât-ı âlî-şân.

Sen ol âlî-himem hâkan-ı mülk-i âtıfetsin kim,
Zamân-ı devletin ettirdi devr-i Hâtem'i nisyân.

Atâ sende, mürüvvet sende, ihsân ü kerem sende,
Hıdîvâ, hâsılı hep sendedir sermâye-i irfân.

Perîşân gerçi fikrim olsa da cem'iyyeti-i hâtır,
Senin evsâf-ı pâkin bir tükenmez bahr-i bî-pâyân.

Sözü encama vardırmazdan evvel şimdi afvınla,
N'olâ alsam biraz fahriyye vâdîsinde meydân.

Ben öyle bir gınâ-yı kalbe mâlik abd-i nâsım kim,
Ne dil mahzûn yokluktan, ne varlıkdan olur şâdân.

Mükemmel cümle hâcâtım, husûsâ lutf-i sâyende,
Simât-ı îş ü nûşum gıbta-bahş-i meclis-i rindân.

Ben öyle bir hakîkî hokkabâzımdır ki, indimde
Şu dünyâ birtakım âdi yuvarlaklar ile seyyân.

Kirâdır gerçi ammâ muntazamdır hânem oldukça,
Ânın yanında bence bir kümes kâşâne-i Lokmân.

Ben öyle bir gözü tok merd-i meydân-ı cihânım ki,
Müsâvî ind-i rindânemde bir katreyle bir ummân.

Ne açlıktan vefât etti, ne de te'sîr-i sermâdan,
Ziyâde içtiğiy'çün gitti Dikran işrete kurbân.

Ben öyle bir perişân feylesof rûz-kârım kim,
Diyojenler kalır yanımda bir tıfl-ı elifbâ-hân.

Düyûnum çok değildir, olsa da sâyende gam çekmem,
Ki, zîrâ onlar ister, ben de vermem hoş geçer âvan.

Şu hâl-i ye's ile fikrim gezerken evc-i a'lâda,
Edib bir hiss-i sâfî ahter-i ümmîdimi rahşân.

Dedi: Gir arzuhâl et öyle bir zât-ı keremkâre,
Ki, is'âf eyliye bilcümle istirhâmını der-ân.

Dedim: Kim var ki ben gitsem de şimdi arz-ı hâl etsem,
Eâli-i zamânın pek çoğu benden umar ihsân.

Dedi: Bir sâhib-i cûd ü atâ vardır ki âlemde,
Giren hüzn ü melâletle huzûrundan gelir şâdân.

Keremden ayn-ı hâtem, muhterem sahib-himem yâni
Bugün Adliyye Nâzırı Rızâ Pâşâ-yı pür-ihsân.

Misâli yoktur eltâf ü inâyât ü mürüvvette,
Meğer kendi yine atf eyleye ayineye çeşmân.

Umar hân-ı mürüvvet Bermekîler (*) bezm-i lûtfundan,
Ki indinde ânın la'l-i bedahşân ile taş seyyân.

Nizâmü'l-Mülkü andırmaktadır fikr-i siyâsîsi,
Verir emr-i muhâle hüsn-i re'yi sûret-i imkân.

(*) Harun Reşid döneminde vezirlik eden, cömertliğiyle tanınmış aile.

Hele i'cârını i'tâdan âciz kaldığım hâne,
Olur bâşıma her gün ye's ü nevmîdî ile zindân.

Galat tâbir ile i'zâha kalkıştım, dedim zindân,
Ânın yanında zindân bir otel ya bir mükemmel hân.

Kafesten farkı yoktur sakf-ı berf-âlûdunun aslâ,
Değil vakt-i şitâda yaz günü nâkabil-i iskân.

Esâsından bozulmuş, câ-be-câ dîvârı mahv olmuş,
Âna nisbetle bin kat muntazamdır lâne-i mürgân.

Güzâr etse eğer bir cânibinden bir ufak gürbe,
İner ol semti birden, ev değil gûyâ ki bir mîzân.

Müşâbihdir derûn-i hâne bir sahrınca velhâsıl,
İçinde ictima' eyler tamâmiyle düşen bârân.

Bu hâle ben sıkılmam bin misafir gelse de zirâ,
Oturmaz bir dakîka ric'at eyler der'akab mihmân.

Vefât etti uşâğım, ben soğuktan öldü zann ettim,
Meğer açlıktan ölmüş ol emekdârım olan Dikrân.

Yezidîlik edip bir kırba su vermez bize sâkî,
Fakat matlûbunu tahsîl için her gün gelir giryân.

Kapumda dâimâ feryâd eder kasap ve ekmekçi,
Bu hâl-i pür-melâle karşıdan bakkal olur hayrân.

Nasılsa ben tahammül eyleyib çekmekteyim ammâ,
Dayanmaz bu belâ-yı daîmîye başka bir insân.

Ben öyle bir ulüvv-i himmete mâlik fakîrim kim,
Nice genc-i kanaat zîr-i pâyımda olur galtân.

Hıdivâ, sağlığından başka şeye ihtiyâcım yok,
Bu tasvîrim mücerred zâtını etmek için handân.

«Rızâ» bâbında olmak, sonra da dünyâ-perest olmak,
Yakıştırmaz bu hâle kendini insan olan insân.

Usandım kıt'alardan bir kasîde söylerim işte,
Bu vâdîde dahi olsam aceb mi fâikü'l-akrân.

Kasîde söylemek bir boşboğazlıktan ibâretmiş,
Yakında bastırırsam çok mu ben de bir koca dîvân.

Yeter söz, bâ'demâ Eşrefâ hulûs ile duâ et kim,
Duâ ehl-i niyâzın kâr-ı düşvârın ede âsân.

Cihân oldukça dâim, ol vücûd-ı menbâ'-ı cûdu,
Bulursun kemâl üzre bi-hakkın Hazret-i Yezdân.

(Eşref'in Külliyâtı)

Adliye Nâzırı (Adalet Bakanı) Rıza Paşa'ya dilekçe niteliğinde bir kaside yazarak (**Eşref'in Külliyâtı**»nda «Esbâk Adliye Nâzırı Rıza Paşa'ya» başlığıyla yer almıştır) «felekten» yakınan ve Aydın iline atanmasına yardımını dileyen Eşref, bu kasidesinde de aynı zata sesleniyor. Şitâiyye, Divan edebiyatında kışı vesile ederek yazılmış kasidelere denir; bunlardaki teşbih (benzetme)lerde kış tasvirleri yer alır.

TERESİYYE

Ettiğin'çün bana sen yok yere bühtân a teres;
Tîg-i hicvim seni bak eyledi kurbân a teres!

Kalemim râhat iken gûşe-i hâmûşide,
Eyledin göz göre tahrîk ile nâlân a teres!

Hangi ahlâk-ı rezîlâneni ta'rif edeyim,
Acabâ var mı sana fitnede akrân a teres!

Öyle bir mashara-i şöhret-i âlemsin kim,
Senin emsâlini hiç görmedi devrân a teres!

Girdiğin meclise her demde verirsin sıklet,
Görmedim sen gibi dünyâda giran-cân a teres!

Zanneder sûret-i menhûsunu her kim görse,
Eylemiş sanki hülûl cismine Şeytân a teres!

Benzetirsem seni İblîse hatâ etmem ya,
O kadar sende de var ilm-i fir'âvân a teres!

Ne dedim, tevbeler olsun sana nisbet İblis,
Sayılır medrese-i fitnede sıbyân a teres!

«Yâ münâfık!» diye hâtifden eğer gelse sadâ,
Her tüyün şevk ile lebbeyk eder i'lân a teres!

Kim demiş sen gibi Nemrûd'a aceb İbrahim,
Bu galat olduğu derkâr ü nümâyân a teres!

Memleket tîg-i fesâdınla dönüp mârekeye,
Gitti ukbâya yüzünden nice insân a teres!

Bûm-ı meş'ûm gibi hangi tarafa girdin ise,
Oldu i'câd-ı fesâdın ile vîrân a teres!

Sen gibi etse hatâ cümle-i mâder-be-hatâ,
Bahr eder her yeri dünyâda akan kan a teres!

Korkmamış olsa idi mel'anetinden İblîs,
Görünür âdeme, olmaz idi pinhân a teres!

Müsteşâr olmağa sen lâyık idin Fir'avne,
Sana şâkird olamaz fitnede hânân a teres!

Olmasaydın sen eğer silsilesinde mevcûd,
Secde etmez mi idi Âdem'e Şeytân a teres!

Hâteme (*) ism-i peder hakkı olaydı cebrî,
Şaşırırdın olarak bu işe hayrân a teres!

Pederin var mı, filân ibn-i fülânım diyesin?
Yok meğer vâlideni eylesen i'lân a teres!

Vâliden attığı gün câmie kundakla seni,
Acıyıp aldı ise hangi Müsülman, a teres!

(*) Hâtem: Bir Arap kabilesinden gelen, cömertliğiyle ünlü İbnü Abd-illâh Bin Sa'd.

Lânet olsun âna da sen gibi zirâ ki teres,
İyi bir b.k yedi, verdi sana meydân a teres!

Bir zamanlardı unuttun mu konuştuklarımız?
Bu kadar olma demiştim sana fettân a teres!

Oğlunu keyf ile öptürdün elinle getirib,
Zevceni sarhoş olup eyledin uryân a teres!

Benzemez mi bana oğlum, diye benden sordun,
Hâtırımda dediğim şimdi de el'ân a teres!

Sana bir kerre «teressin!» dediğim'çün kızdın,
Hiddet etmez bu kadar doğruya insân a teres!

Vaz'-ı haml ettiği târîhi hisâb et karının,
Bir düşün vaktini senden mi o oğlan a teres!

Bâ'demâ gelmez isen nokta'-i ıslâha eğer,
Sen olursun yine bin kerre peşimân a teres!

Diyecek sözlerimi bundan ibâret sanma,
Hepsini yazsam olur bir koca dîvân a teres!

Müstahak görmez ise kim ki seni bu hicve,
Lâ'net olsun âna da sen gibi her ân a teres!

Kim seni sevmez ise ben severim sevmeyeni,
Yakılır nâre seni sevmeyen insân a teres!

Okuyub bunları ma'bâdini yoktur sanma,
Dolu hicvin ile evrâk-ı perişân a teres!

İktifâ eyledi hâmem bu kadarla şimdi,
Yoksa hakkında kitap yazması âsân a teres!

Maksadım arz-ı hulûs ile duâdır ancak,
Dilerim kim seni ıslâh ede Sübhân a teres!

LÂZIMSA...

Dolaş bâb-ı hükûmette, bulursun yâd lâzımsa,
Mezaristâna git bir işte ancak dâd lâzımsa...

Terakkî maksadınsa şimdi bir câsûs-ı kâbûs ol,
Hafiyye nâmın olsun bir şerefli âd lâzımsa...

Büyükler evlerinden başka bin kârhane yaptırdı,
Utanma, sen de bir meyhâne yap îrâd lâzımsa...

.....

Halâsa çâre yoktur, âh-ı mazlûma kulak verme,
Dayan bir tekme sen de zevk için feryâd lâzımsa...

Elinden eksik etme dûrbîn-i cild-i târihi,
Eğerçi mudhikat-ı dehr için mirsâd lâzımsa...

Ne rütbe ahz-ı rüşvet asrımızda bir şikâr oldu,
Yeter ehl-i hükûmet, millete sayyâd lâzımsa...

Rakîbinden mukaddem davranıp birkaç kuruş kıstır,
Polislerden eğer bir yerde istimdâd lâzımsa...

Dilersen hoş geçirmek vaktini gayet edebsiz ol,
Bırak mazlûmu, koş zâlim için imdâd lâzımsa... (1)

Açıp sal-nâme'yi miskinleri bir temâşâ et,
Nişanlı birtakım hayvanları tâdâd lâzımsa...

Bulundurma yanında sen ol erbâb-ı nâmûsu,
Nefyden, habsten ger nefsini âzâd lâzımsa... (2)

---

(1) Yücebaş'ta, bu ikilikten sonra şu dizeler var:
Salâh halini gördükçe te'dib et ahâliyi,
Yeter bir ..... lı beldeyi ifsâd lâzımsa.

(2) Yücebaş'ta, bu ikilikten sonra yer alan iki dize:
Beka-yı mülk ü millet bahsinde bin duâ eyle
Bedihiyyâta karşı bâr-ı âbâd lâzımsa.

Görürsen bir hamiyyet-mendi jurnal ver aleyhinde,
«Uyurken düş görüp küfr etti» de, isnâd lâzımsa...

Ser-i kâra geçenler bizde cahil hatibdir hep,
Oku ... ... tekyede evrâd lâzımsa...

Maâriften eser yok, cehlde geçtik Ebû Cehl'i,
Müheyyâyız cehâlet'çün eğer üstâd lâzımsa...

Külâhı kapmasınlar, yoksa bir kerre kaparlarsa,
Dolaş temyiz ü isti'nâfa istirdâd lâzımsa...

Memâlikte bulursun ümmet-i merhûmedir ancak,
Menâmında görür hürriyyeti efrâd lâzımsa...

Sakın mahrem konuşma mahreminle kendi hânende,
İçinden çek velev «lâ havle» olsun yâd lâzımsa...

İlâhî, kavm-i Lûta şimdi hâcet yok mücâzâta,
Yeter Osmanlılar kavm-i Semûd ü Âd lâzımsa...

İşiyle uğraşan bir âdemi aklâma me'mûr et,
Ânın da hanümânını eylemek berbâd lâzımsa...

Duâ et beş vakitte hazret-i Abdülhamid Hana,
Tarîkimce budur bir mü'mine evrâd lâzımsa...

Sakın gündüz içip de selb-i râhat eyleme Eşref,
Şürû' et sâat on birde meye, mu'tâd lâzımsa...

(Eşref'in Külliyâtı)

Namık Kemal'in «lâzımsa» redifli gazeline nazire (benzek) olarak yazılan ve **Eşref'in Külliyâtı'nda** «Lâzımsa» başlığıyla yayımlanan bu kaside ilk kez **Edeb Yâhû** gazetesinde (S. 7, 12 Kasım 1324/1908) yer almıştır.

KASİDE

Oldu âlem âdetâ bir âlem-i fetret gibi,
Müslümanlarda mürüvvet kalmadı himmet gibi.

Oldular mahrûm-ı hissiyyât-ı insâniyyeden,
Bâzı ebnâ-yı vatan mermerdeki sûret gibi.

Katl ederler ehl-i İslâmı Girid'de eşkiyâ,
Bâzı Kürdler de keserler Ermeni sünnet gibi.

Korkmayıb Allahdan dökmekteler beyhûde kan,
Ayda on gün zenlere vâki olan âdet gibi.

Oldu evlâd-ı vatan sevk-i cehâletle şakî,
Girdi mülke mefsedet sârî olan illet gibi.

Kişver-i İslâmı bir salhâneye döndürdüler,
Hûn-ı ma'sûma boyanmış râyet-i millet gibi.

.....

Eyleyib birkaç edâniyi vesîle ittihâz,
Milleti kırmak revâ mı sâhib-i töhmet gibi.

Vâr iken önde hükûmet milletin kan dökmesi,
İntizar etmek perîşanlıkta cem'iyyet gibi.

Ermeniler bitse de vergileri defterdedir,
Mebde'-i tahrirde mevzu' olan kıymet gibi.

Menfaat nerde, ziyan nerde bilen vallâhi yok,
Zehr içer biçâre millet şerbet-i sıhhat gibi.

Şarka Garbın verdiği sözler sabaha uymuyor,
Güft ü gü-yı bi-meâl-i âlem-i işret gibi.

Tefrika saldı meyân-ı millete bed-hâhlar,
Oldu şimdi ehl-i nâmûsa vatan gurbet gibi.

Ermeninin ırzına değmektedir her Ermeni,
Hacle-i nâmûsta meşru' olan vuslet gibi.

Zulm ile mâh-ı memâlik oldu dûçâr-ı husûf,
Kaldı istikbâl-i millet bir şeb-i zulmet gibi.

Azdı muhtâc-ı tokat oldu alıâli-i Tokat,
Düşdü yagmâgerliğe pîrâmen-i şirret gibi.

Söyleyin Allâh için bizde şerîat böyle mi?
Yoksa nâmûs ü hamiyyet bitti mi gayret gibi.

Celb-i enzâr-ı ecânib etmede mâ'nâ nedir?
Ey ehâlî fırka'-i düşmenle hem-ülfet gibi.

Ecnebîler âhdan gayrı nefes aldırmıyor,
Gerden-i mülke takılmış halka'-i lânet gibi.

Dahli yoktur kimsenin, hep kendi taksîrâtımız,
Oldu zirâ bizde fikr-i mel'anet âdet gibi.

Ümmet-i merhûme bulsa giydirir Hızr'a külâh,
Bizde âdem soymak oldu bir nev'i san'at gibi.

Hem günâhı işleriz hem eyleriz dâvâ-yı hakk,
Mücrimînin ettiği tebriyye'-i zimmet gibi.

Etti istîlâ cehâlet milletin a'sâbını,
Vehleten Yûnan'a müstevli olan cinnet gibi.

Tercümân oldu kalem efkâr-ı dervîşâneye,
Bunda bir söz koymadım fânûs-ı hürriyyet gibi.

Bir şahâdetnâme yazdım işte noksânü'l-meâl,
Hırz-i cân etsin ehibbâ Eşrefâ sohbet gibi.

Ramazan 1313/1897

(Eşref'in Külliyâtı)

Bu kaside, **Eşref'in Külliyâtı**'nda «Yunan Harbi» başlığıyla verilmiştir.

Dinleyin pendimi ey ehl-i kurra,
Kalmayın böyle umûmen fukara.

Olmayın tenbel, umûra alışın,
Durmayın boş, gece gündüz çalışın.

Yeni âletle ziraat ediniz,
Geç gelip tarladan erken gidiniz.

İçinizden gelsin biri, muhtar,
Edeyim bâ'zı husûsu ihtar.

Sen misin, gel bakalım muhtar ağa,
Dikkat et sözlerime ey budala:

Ekmeyi, biçmeyi ehl-i fenden
Öğrenip yapmalıdır erkenden.

Böyle gördüm, diye etme ısrar,
Neresinden ziyanın dönersen, kâr.

Her ne söyler ise yap mühre-i fen,
İtirâz eyleme cehlin ile sen.

Mildiyo var mı bağa göztaşı dök,
Göztaşı dökmez isen gözyaşı dök.

Fennen esbâba tevessül eyle,
Sonra Allah'a tevekkül eyle.

Okuyup yazma zamanı bu zaman,
Âkil ol, fırsatı fevt etme aman.

Asrımız asr-ı terakkî, gözü aç,
Kalmasın sen gibi oğlun dahi aç.

Okut evlâdını işte mekteb,
Kalmasın sen gibi öğrensin edeb.

Sille'den geldi şu bakkal Yani,
Köyü zabt etti bütün, külhanî.

Geldiğinde var idi üç lirası,
Geçti mi dört sene bilmem arası;

Bildiğiyçün okuyup yazma biraz,
Onda naz, köylü ile sende niyaz.

Veresi verdi sizi etti zebûn,
Oldunuz köyce herife medyûn.

Ne yapdıysa yapıp aldattı,
Size her mâlini fâhiş sattı.

Ununu Yani elekten eledi,
Sille'den geldi sizi silleledi.

Sen yapış kulpuna bir yıl sabanın,
Sızlasın kırda dikenden tabanın,

Sen emek çek üzümü Yani yesin,
Hem yesin, hem de sana hırbo desin.

Sen çalış bir sene harman kaldır,
Yani'ye bir de elinden aldır.

Hepsini alsın elinden bakkal,
Ne revâ kim sen uzaktan bakakal.

Gel inâd eyleme şu pendimi tut,
Dediğim veçhile mahdûmu okut.

Okumazsa o da sonra nâçâr,
Olacak bakkala bir hizmetkâr.

Size uymazsa zamâne siz uyun,
Toplanın bir yere sermâye koyun.

Meselâ vakt-i hasâd etse hulûl,
Gelse meydân-ı husûle mahsûl.

İhtiyar meclisi âdet etsin,
Çıktı mı her sene harman gitsin;

Toplasın nisbet ile hantır, şaîr (*),
Bâ'zısından az olur bâ'zı kesîr.

Bi'r-rızâ toplasa az çok demese,
Emeğim geçti deyip de yemese.

Sürüde bir tekeden bin döl olur,
Katreler bir yere gelse göl olur.

Harman üstü fukarânın gözü tok,
Bu işe hepsi verirler az çok.

Satın al mâli, yapın sermâye,
Yemesin pâreyi bed-mâye.

Toplanın mescide bir gün yâhû,
İhtiyar hey'eti, sâir komşu.

İçinizden birini bakkal edin.
Eski köy bakkalını battal edin.

Yeni bakkal şekere katsa da tuz,
Kurtulur köylü yine bunda ucuz.

Hissedar olsun ona köylü bütün,
Olacak kârı verin mektep içün.

Sokunuz bakkalı böyle araya,
Mektebin masrafı çıksın daraya.

Bu sene yap bunu ihmâl etme,
«Başa çıkmaz bu» deyip de gitme.

Niyyeti hâlis oluncaq kişinin,
Hayrolur âkıbeti her işinin.

(Eşref'in Külliyâtı)

(*) Buğday, arpa.

1316'da (1900) vali Kâmil Paşa, köylüleri soyguncu tüccar ve gezici esnaf elinden kurtarıp, kendi kuvvetleri ve kaynakları ile, kendi ekonomik durumlarını koruyacak bir çare olarak köylerde, en hafif bir iştirak (katılım) payıyla birer kooperatif bakkal teşkil etmek fikrini ele aldı. Bu fikir, **Ahenk** gazetesi tarafından halka ilan edildi ve bunun hakkında bilhassa köylülerin ve köy hayatıyla ilgili münevverlerin (aydınların) düşüncelerine sayfalarını açtı. (Ziya Somar: ..... **İzmir,** s. 113). Bunlardan biri de Eşref'in «Makale-i Manzume» başlığıyla yayımlanan yukarıdaki şiiriydi. **Ahenk**'in 1292. sayısında «Bu kerre Gördes kaymakamı şair-i şîrin-güftâr, izzetlû Eşref Beyefendi tarafından Köy Bakkalları namıyla yazılıp gazetemize ihdâ buyurulan makale-i manzûmeyi, letafetine mebni, bervech-i âtî derc-i sütûn-ı mefharet eyliyoruz» sözleriyle sunulmuştu.

TERCÜMAN-I MİLLET
yâhud
KASİDE-İ HÜRRİYYET

Verdi ziynet âleme bir verd-i handânın adı,
Doğdu, «Hürriyyet» konuldu bir perîşânın adı.

Ol perîyi altı yüz yılda doğurdu rûzgâr,
Kondu «On Temmûz»da (*) ol sâhib-i şânın adı .

Doğması bundan otuz üç yıl mukaddem olsa da,
Kondu üç yıl var henûz ol nûr-sîmânın adı.

Her nasılsa bir piyango çıktı millet nâmına,
Âh kim yanlış konulmuş numroda ânın adı.

Bir soyunmuş kız gibi timsâl-i hürriyyet gelir,
Hâtıra gelmeksizin bir mâh-ı tâbânın adı.

Çok değildir olsa hürriyyet için canlar fedâ,
Kalb-i millette yer eyler öyle kurbânın adı.

Kâbe-i hürriyyete kimse taarruz etmesin,
Yoksa ondan müntehabdır bence «Mervân»ın adı.

Haydi farz et kim sen oldun inkılâbın âmili,
Çıkmasın mı ortaya başka Müsülmânın adı?

Dört kişi lâyık mı çeksin milletin dizginini?
Böyle olsun mu aşağılık küheylânın adı?

Hamdü-lil-lâh rûz-i meşrûtiyyete girdik, sezâ,
Hep uhuvvet konsa bundan sonra sıbyânın adı.

Karşımızda bir mücellâ levh-i mir'ât isteriz,
Olmasın böyle donuk mir'ât-ı devrânın adı.

Bizim meb'ûsânda geçmektedir bihûde gün,
Dendi cây-ı eşkıyâ bîçâre «Havrân»ın adı.

(*) İkinci Meşrutiyet'in ilan edildiği gün; 23 Temmuz 1908.

Çünkü verdik el ele bil-cümle toprakdâş ile,
Kışlada Ahmed'le bir İsâ ve Mûsâ'nın adı.

Hep yapan bu inkılâbı hazret-i Allâh iken,
Ortaya bihûde çıktı ba'zı Şeytân'ın adı.

Kaldı ancak hazret-i Allah'a hall-i müşkilât,
Kördüğümden de beter birçok muammânın adı.

Bâb-ı Âlî oldu bir Eyyub oyuncağı gibi,
Korkuyor hepsi, anılsa Bulgaristân'ın adı.

Bir nezâret hastadır sevdâ-yı istikrâz ile,
Simsarlık oldu şimdi cebr-i noksânın adı.

Dâimâ kaptı külâhı, mülkü bir «Fas» eyledi,
Ol nezârette samandır sanki sâmânın adı.

Mer'a-yı nuzzâr için insan değil gûyâ boğa,
Söylesin millet nedir, bilmem, o şişmânın adı.

Bir nezâret çaldırır evrâkını maymûnlara,
Yâra, agyâra hüveydâ râz-ı pinhânın adı.

Bir nezâret haykırır: «Nerde diretnavt?» (*) diye,
Halbuki orda bilinmez Bahr-ı Ummân'ın adı.

Bir nezâret sa'y eder zorla güzellik yapmağa,
Kul gibi kol orduda herbir kumandânın adı.

Bir nezâret istifâde etmek ister fodladan,
«Sûhte» denmekte birçok sahtekârânın adı.

Bir nezâret, bir ikiyüzlü kılıçtır dâimâ,
Necm-i gisû-dârdır (**) takvimde de ânın adı.

Yâd olunmaz oldu nâmı Nâzır-ı Tophâne'nin (1),
Uğratıldı galibâ nisyâna erkânın adı.

(*) Dretnot, savaş gemisi.

(**) Necm-i gisû-dâr, kuyruklu yıldız demektir. Eşref burada Adliye Nâzırı Necmeddin Molla'ya taş atıyor.

(1) Tophâne'nin lâğvedilmiş olduğunu bu beyti yazdıktan sonra öğrendim. — Eşref.

İşten a'lâsı çekildi, belki âr eyler idik.
İsterim kirlenmesin öyle Müslümânın adı.

Bir nezâret öyle mâliktir ki âlî himmete,
Sâyesinde tarla oldu cümle ormânın adı.

Andırır Bâb-ı Meşihat bir mezâristânı kim,
Sanki olmuştur kavuklar seng-i hârânın adı.

Anla, bak, halkın hükûmetçe telâkiyyâtını:
Dendi mi «resmî», yalandır öyle i'lânın adı.

Tecrübemce muntazır olsun belâya her zaman,
Doğrulukla çıktı mı bir kerre insânın adı.

Eyledi her şey tebeddül, bu tebeddül etmedi:
«Hazret-i Sultân»dır tahtında sultanın adı.

Serserî kanûnunun ahkâmını tatbîk için,
Devr eder dillerde meb'ûsân ü a'yânın adı.

Top tüfekle hâsıl oldu Arnavutluk'ta sükûn,
Yeryüzünden kalktı Dürzî, battı Urbân'ın adı.

Karşılıklı bu ölenler hangi milletten aceb?
Böyle mi sence efendim, adl ü ihsânın adı (*).

Bu gidişle hâlimiz bilmem n'olur siz söyleyin?
Yılda bin kerre değişmiş olsa devrânın adı.

Hall olunmaz pek kolay, her mes'ele gayet dakîk,
Dâimâ dillerde hâzır top ü çevgânın adı.

Bir harîs-i câh varsa Hakkı Pâşadan beter,
Geçmeli târîhe bir de öyle insânın adı.

Cümlesi Dîvân-ı Âlî'ye çekilse müstahak,
Yerlere geçse n'olur, bu nev-civânânın adı?

(*) Hakkı Paşa, İttihat ve Terakki'nin politikasının «adl ve ihsân»a (adalet ve iyiliğe) dayandığını söylemişti.

Hâneme yangın sirâyet etse şimdi isterim,
Yansa da ev, gaib olsa bitli yorgânın adı.

Öyle köksüzdür maârif bizde kim, yoktur bilen,
Ehline mâlûm olur cennette tûbânın adı.

Mülkün hasmı varsa kuvvet bizde feth etmek için,
Çıksa meydâna n'olur şemşîr-i berrânın adı.

Kahvelerde boşboğazlarla ne lâzım hasbihâl,
Hall olunmuştur binlerce muammânın adı.

Anlaşıldı şimdi artık bizde âdem kalmamış,
Gezse de dillerde birçok yâve-gûyânın adı.

Sen beyan et nerde Câhid bey, Selânik nerdedir?
«Sille»den sonra çıkan meydana «Kirya»nın adı (*).

Bilmeyenlerde eşeklik var, bilenlerde sükût:
Mümteziclik oldu bizde seyr ü husrânın adı.

Kahramanlar ehl-i servetlerle etti izdivâc,
Bir hakîkat şekli aldı mâlihulyânın adı.

Birtakım alçak dehâlet eyledi Cem'iyyet'e (**),
Oldu «erbâb-ı hamiyyet» çok herâsânın adı.

Kim ki Cem'iyyet aleyhinde bulunsa: «Mürteci»,
Bir kuru sözden ibâret dîn ü îmânın adı.

Bilmeden Cem'iyyet'in esbâb-ı teşkîlâtını,
Girmesiyle mürşid oldu çok mürîdânın adı.

Bâ'zısı vicdânına rağmen eder halt-ı kelâm,
Mustafâ'dır i'tikâdımca Süleymân'ın adı.

Dünkü gün dîn-i mübîne eyleyenler îtirâz,
Var, bugün bak, başdadır öyle rezîlânın adı.

(*) Konya'ya bağlı Sille bucağı dolayısıyla Rumlarla ilişkiler konu ediliyor.

(**) İttihat ve Terakki Cemiyeti/Fırkası.

Bak belâya, sizden ayrılmakta alçaklar bile,
Böyle mi mâbeyninizde arz-ı şükrânın adı.

Fıtraten er oğlu erken dendi: «Hayret» mürteci'!
Ortadan bilmem ne oldu, kalktı mîzânın adı.

Biz işitmezdik bu âlemde neler varmış neler!
Etti ettikçe tekessür kahramânânın adı.

Ölseler de, hepsinin heykel dikilse nâmına
Bir ınezâristân olurdu cümle meydânın adı.

İşte ettirdi Fransa Fas'ı pâ-mâl-i heyûl,
Az zaman sonra anılmaz orda «Mevlâ»nın adı.

İsterim Allah'tan kim biz nazîre olmasak,
Kalkmak üzre ortadan bîçâre İrân'ın adı.

İtikadımca koparsa bir kıyâmet, biz yoğuz,
Müslümanlıkca kalır en sonra Afgan'ın adı.

Akhisâr'ın bir ucunda şu acı manzûmeyi,
Yazdığım târihte on birdi Nisânın adı.

Bir gün evvel sanki rûhum nısfının ervâhına,
Bir temâs etmiş demiştir, nerde fırkanın adı.

Sath-ı evrâk-ı havâdiste değişti rûzgâr,
İhtilâf oldu lûgatçe bunda isyânın adı.

Sanma bunlardan daha a'lâ muhalif fırkalar,
İsterim geçsin yere öyle sefîhânın adı.

Mes'ele, onlar yesin bunlardan artarsa kemik,
Ortada başka edille, başka da'vânın adı.

Ermeniler sâdece terfîh-i raiyyet istiyor,
Bunlara uymaz bizim'çün başka ihvânın adı.

Oldu cem'iyyet hükûmetlerde gûyâ konturol,
Her tarafta şimdi galib şeyhe şübbânın adı.

Bir düşün dünyâda sen kimsin, nedir mâhiyyetin?
Ortalıktan kalktı mı âdâb ü erkânın adı.

Her kulüp sükkânı esnâfın da mâdûnundadır,
Aldı «insan» mahlası birçok hayvânın adı.

Bir kara oğlan doğurmakta gebe, her bir gece,
Âleme âsâyiş oldu bizce hulyânın adı.

Ba'demâ dönmez dolab böyle ricâlü'l-gayb ile,
Âşikâr olmak gerekir dîn ü îmânın adı.

Haddi varsa kimsenin, gitsin şerîat istesin,
Lâl eder öyle kesânı yağlı urganın adı.

Hicret etti Pâris'e mîr-i Alî, yâni Kemâl,
Mahv edildi yok yere öyle suhandânın adı.

İş başında biz Sabâhaddîn'i görmek isteriz (*),
Ortada olsa hakîkat mâlihulyânın adı.

Çıktı meydâna yine bin âh ile derd-i derûn,
Bugz ederler yâda geldikce Müslümânın adı.

Bunların uğraşması Allah için mi söyleyin,
Şimdi mümkin mi ola câmi, kilîsânın adı (**).

Rû-nümâdır dâimâ eşyâda hükm-i inkılâb
Bak bugün küldür, geçen yılki Çırâğan'ın adı (***).

Bunda da gösterdi kanûn-ı tekâmül kendini,
Bi't-tebeddül sanma kamus oldu Tibyân'ın adı.

Âkıbet fırka çatallaşmış iki boynuz gibi,
Bi't-terakkî İttihadeyn oldu a'zânın adı.

(*) Prens Sabahaddin.

(**) Hüseyin Rifat'ın **Eşref'in Külliyatı**'ndaki bu ikilikle ilgili notu: «...Hüseyin Rifat Bey'in defterinden istinsah edilmiştir. Eşref'in bilâhare tayy ettiği (çıkardığı) anlaşılıyor.»

(***) Çırağan Sarayı yangını.

Bir, iki, üç, dört sene bîhûde sallanmaz kavuk,
Ortaya işte konuldu hîlekârânın adı.

Hey eşek oğlu eşek, karşındaki eşek midir?
İşte çıktı ortaya tafra-fürûşânın adı.

Yatsıdan evyel söner her rostopoğlunun mumu,
Erzurum olmaz efendim bir zaman Vân'ın adı.

Kandırır hizb-i cedîdi, korkarın hizb-i atîk,
Ortada âlet iken bâzı sıbyânın adı.

Hâtıra bunlar gelir ammâ vuku'u mümteni',
Avdet etmez bir daha Abdülhamîd Hânın adı.

Siz donanmaya iâne başka sûretle alın,
Dönmesin Hatt-ı Hicâz'a (*) bir donanmanın adı.

Sizdeki «jurnal»ların esmânı milyonlar değer,
«Banknot» bence o evrâk-ı perîşânın adı.

Gizli gizli satsanız jurnalları ashâbına,
Girse meşrûtiyyete bu ahz ü i'tânın adı.

Belki beş yüz sandığı birkaç diretnavt yapar,
Kirletilmez yok yere eshâb-ı sâmânın adı.

Çünki gönlünden kopub vermezse bir gün bir kişi,
«Mürteci»dir indimizde, hoppala, ânın adı.

Hey eşek oğlu, verilmez mi iâne bi'r-rızâ,
Cebr ile almak mı hürriyyetde ihsânın adı.

Çok olub da pâresi, senden eşektir vermeyen,
Çıkmalı pâzar yerine öyle hayvânın adı.

Mücrim olsun mu talebkârın kusûrundan kerîm,
Bir değil bindir, efendi, sizde noksânın adı.

Agniyâdan pâre istemekte vardır bir usûl,
Burda da câri olur âdâb ü erkânın adı.

(*) Hicaz Demiryolu yapımı sırasındaki yolsuzluklar.

Mezhebimce bir tarîkin pîri olmazsa eğer,
Pây-dâr olmaz o yolda pîr ü bernânın adı.

Bizde zengin yok, fakat hâlince az çok vermeli,
Olmalı satvet-fezâ artık Donanmâ'nın adı.

Bu tarîkın piri kimdir, söyle Allah aşkına,
Piri yok ya, ne sana rehber olan cânın adı.

Gözleri bağlı dühûl ettin değil mi, kör gibi?
Dâimâ mechûl-i mutlak sence elvânın adı.

Aslını Cem'iyyet'in mîr-i Sezâî'den sorun (1),
Çünkü Paris'te konuldu bu muammânın adı.

Hayret ender hayreti gel bende gör ey dil-şiken,
Şimdi senden de mülevves ba'zı erkânın adı.

Pek de çokmuş kahbe meşrûtiyyetin zenpâresi,
Şimdi beydir eskiden binlerce uryânın adı.

Hâkimiyyet, şimdi erken kalkanın mahkûmudur,
Bak, mücâhid oldu şimdi çok eşirrânın adı.

En nihayet belki beş yüz binde bir, yandan çıkar,
Sulh ile her yer düzelsin, çıkmasın kanın adı (2).

---

(1) Elveym Madrid Sefiri olan Sâmi Paşa-zâde Sezâ'i Bey, bu programı kaleme almıştır. İbtidâsı nedir, netîcesi ne olacaktır, ben de bilmem. Rızâsını tahsil etmeden i'lân edemeyeceğim âdem de bilmez! Allah encâmını hayreylesin! — Eşref.

(2) Rûmî 83 vak'asını bilenler pek az kalmış olmalı ki, herkes bâhusus gazeteciler bile yedi devlete karşı gelmek istiyor. Düvel-i muazzamayı şöyle bir tarafa bırak, Balkan hükûmetleri ittifak ederse biz yoruluruz. Çünkü bir darbımesel vardır: Köpek üşüntüsü fili parçalar. Herhalde nâçâr kalmadıkça bizim tarafdan i'lân-i harb edilmemeli. — Eşref.

Gökyüzünden arza bundan sonra inmez mâide,
Geçmiş olsun, bir daha gelmez Süleymân'ın adı.

Anlaşılmaz ekseri Jön Türk müdür, bön Türk müdür?
Sanki hayvâna konulmuş bâzı insânın adı.

Bilmeden mîrâsa konmuş centilmen gibi,
Çıktı meydâna nice gömleksiz oğlanın adı.

Neşve-i ikbâl ile oldu ne seyyidler Yezîd,
Tilkilik'te Tilkizâde kaldı arslânın adı (*).

Memlekette kalmamış sıdkı bütün bir Müslüman,
Perladıkça parladı birçok sefilânın adı.

Serbestiyyet sanki sâhibsiz arâziymiş gibi,
Geçdi tâpu kaydına çok serseriyyânın adı.

(Bizde erbâb-ı yesâr hâlince şekvâ etmede) (**)
Korkuyorlar ortaya çıktıkça isyânın adı.

Korkarım ki gitgide İzmir, Selânik olmasın,
Kaydolur her gün nüfûsa dönmekârânın adı.

Bir mahalde bast ü temhîd eyleyib efkârımı
Ben demiştim ki: Değişti ba'zı yârânın adı.

Hükmü nâfiz olmadıysa her kimin vicdânına,
Defter-i Cem'iyyet'e girdi o hayvânın adı.

Menfaât ümmîdi halkı sevk eder Cem'iyyet'e,
Yoksa tesîr eylemez, vallah, Kur'ân'ın adı.

Birbiri ardınca hendekten koyun atlar gibi,
Geçti bir kayd altına çok sahtekârânın adı.

Âyet-i «İnnâ vecednâ»nın da fevkindedir
Bir garîb efsânedir bu ahd ü peymânın adı.

(*) Tilkizâde, İzmir'in tanınmış kişilerindenmiş.

(**) Bu dize **Eşref'in Külliyâtı'nda** yoktur. Orada, «Bu mısra aslında da yoktur» kaydı var. F. Uzun, **Bütün Eşref**'te parantez içinde veriyor.

Şol kadar oldu büyük ba'zı ricâlin nâmı kim,
Sanki onlardan küçüktür eski Osman'ın adı.

Bir bakarsın ki, biri mest-i mey-i ikbâl olup,
Keyfi ister belki Mart olsun, Hazîrânın adı.

Çıksa da meydâna fırka zâdegânından biri,
Arzu etse hep olur bamyâ, badılcânın adı.

Hükm edib Cem'iyyet'in erkân-ı hâssından biri,
En birinci sûre olsun der ki «Tâhâ»nın adı.

Ekseriyyetten karârı der'akab eyler sudûr,
Portakal olsun denilse cevz-i bevvânın adı.

Ekseriyyet fırkası birden karârı giydirir,
Öyledir derler, asıl Tevrat'taki ânın adı.

Ekseriyyet fırkası bir kukladır, oynar hemân,
Yok yere gezmektedir dillerde ârânın adı.

Gayr-ı resmî ekseriyyet fırkası mahcûzdur,
Bir oyuncaktır henüz onlarca vicdânın adı.

Kör gibi, bilmem nasıl olmuş da girmiştir aceb,
Bâ'zı defterlerde var ashâb-ı iz'ânın adı.

Milleti mahkûm edib sen hâkim olmak, öyle mi?
Ben değişmiştir derim Abdülhamîd Hânın adı.

Halka karşı oldunuz bir başka türlü pâdişâh,
Siz çıkınca ism-i tasgir oldu Şeytân'ın adı.

Bir eşek oğlu eşek ettikçe etti i'tirâz,
Kale gelmez meşrebimce öyle hayvânın adı.

Çok lûgat ma'nâ-yı mevzûundan etti infisâl,
Fırkada bilmem nedir, «çâk-i girîbân»ın adı.

Bâb-ı Âlî öyle hâlî oldu kim insândan,
Bir hafifü'l-rûhtur herbir giran-cânın adı.

Âmiyâne, ey tarafdârân-ı Cem'iyyet olan,
«Bir tabanca, bir kitab» mı sence eşyânın adı.

İttihâd, a'lâ, fakat kimdir esâsen vâzıı,
Ben belli, sence bî-ma'nâ muammânın adı.

Siz sokuldukça bu nâmın vâzıı gülmektedir,
Fırka da der ki, çoğaldı saf-derûnânın adı.

Ekseriyyet fırkası nerden terâküm eyledi?
Herkese mechûl iken öyle muammânın adı.

Cebr ile tâyin idi, yoksa değildi intihâb,
Hâtıra gelmezdi böyle yâdigârânın adı.

Her nasılsa oldu, bundan sonra bâri olmasın,
Her mahalde defter-i millette Şeytânın adı.

Geldi nevbet lûtf-i Meşrûtiyyetin tâdâdına,
Bârek-allah, nesl-i âti oldu hûbânın adı.

Bârek-allah, oldu her şeyde teceddüd rû-nümâ,
Dendi lûtfen enfilonza (*) eski hummânın adı.

Dendi kadro hârici «süprüntülük» ma'nâsına,
«Boykotaj» oldu cihâd-ı ehl-i imânın adı.

Âşıkâne bir nev'i raksın adı denmekle dans,
Kahvelerde şimdi Jön Türk oldu şübbânın adı.

Yok hafiyye, şimdilik aklâm-ı istihbâr var,
Sonradan girdi bu tarza eski unvânın adı.

Birtakım biçâre öğrendi «grev» ma'nâsını,
Memlekette yok fakat tatbîka imkânın adı.

Milleti üç yıl seyirci etti birkaç hokkabâz,
Yılda bir kerre değişti eski mevtânın adı.

(*) İtalyanca Influenza sözcüğünden Batı dillerine geçen bu kavramın karşılığı olarak sözlüklerde «grip», «bulaşıcı ve salgın nezle çeşidi» deniliyor.

Büdcelerde kırklığa birden iner yüzlük tütün,
Çok züğürtlerce olur Beyoğlu Taşhân'ın adı.

Bâb-ı Âli'nin önünde borçlular irkilmeli,
Denmeli: — Nerde efendim adl ü ihsânın adı.

Milleti bir kerre olsun, âsafâ, güldürmeli,
Batmalı her şûbede eski bekayânın adı.

Toplanıb da bir yere derdleşmeye dendi «miting»,
Bizde çok öyle yalancı pehlivânânın adı.

Ettiler kerrât ile, teklif eden yokken yemîn,
Pehlivânlar burda ammâ nerde meydânın adı.

Bundan a'lâ mı olur feyz ü terakkî millete,
Taşrada oldu «lise» bazı debistânın adı (*).

Bir garîb efsânedir: Dünyâda ben mevcûd idim,
Konmamıştı ol zamanlarda «Na'îmâ»nın adı.

Âlem-i ervâhda ben kıt'a söylerdim o gün,
Ol zamanlar yeryüzünde yokdu «Hassân»ın adı.

Öyle kim hattâ Züleyhâlar, Mesîhâlar değil,
Ortada yoktu o günlerde bu dünyânın adı.

Yok mudur bir kimse ervâh-ı ezelden âşinâ,
Evvelâ konmuş nasıl Âdem'le Havvâ'nın adı.

Kim komuş evvel zamanda bunların esâmîsini:
Dendi mi birden çıkar meydâna Sübhân'ın adı.

Ben bu bahsi bir de böyle pek uzatmak istemem,
Korkarım ki çıkmasın meydâna küfrânın adı.

Oldu bîçâre vatan sıbyân elinde mel'abe,
Câhilâne göklere çıkmakta sıbyânın adı.

(*) Şiirin yazıldığı tarihte (1327/1911) «lise» sözcüğü kullanılmıyordu. Kimi bölümleri Eşref'in yazmadığına ilişkin en önemli kanıt olarak bu ikilik gösterilmektedir.

Olmayınca tecrübe, zann etme tevkîfât olur,
Nâzır oldu gerçi bâzı nev-civânânın adı.

Hüsn-i niyyet yapsa da bâ'zı umûrun nısfını,
Sakfı olmazsa anılmaz öyle cinânın adı.

Dilde vardır hüsn-i niyyet, elde bir sermâye yok,
Nerde sen, nerde Girit, nerde küheylânın adı.

Munsifâne böyle mi olmak gerektir ittifâk,
Böyle mi bilmem lûgatça lâfz-ı «seyyân»ın adı?

Sen küpü doldur da kaç bir gün vatandan hârice,
Ol zamân etsin tecellî bizde İrân'ın adı.

Sen yiyib ben bakmalı, öyle olur mu ittihâd,
Böyle doğru sözler oldu sizce «isyân»ın adı.

Ben yemem mâdemki, sen de yeme eşşekler gibi,
Ba'demâ bizce harâm olsun bu helvânın adı.

Parlamentarizmin mantarlarından el-hazer!
Hâtıra birlik gelir bunlarla Şeytân'ın adı.

Başkalaştı şimdi mâ'nâsı mukadder lâfzının,
Tâze ellerde değişti eski babânın adı.

Seyyiâtı yakt-i hürriyyette mâlûm olmadan,
Gaib oldu ortadan birçok Müslümânın adı.

Hep temiz eller firengiyle musâb ender musâb,
Şimdi kanlı pençedir dest-i muhannânın adı.

Ayrılık yok, gayrılık yok, baktı İstanbul dedi,
Geldi hürriyyet, değişti varsa Şeytân'ın adı.

Hokkabâzlar «aynı istibdâd»i «hürriyyet» diye
Gösterip derler: Değişti hokkabâzânın adı.

Hakkı tasdîk eylemez, îmân eder Cem'iyyet'e,
Böyle mi olmak gerektir ehl-i îmânın adı.

İtikadı eski Mısrîler gibi Cem'iyyet'in,
Ortada gûya e'izze şarlatânânın adı.

Gerçi ben az söylerim ammâ ki siz çok anlayın,
Gaib oldu bahr-ı efkârımda pâyânın adı.

Dem çekib şimdi usûlen bir gazel tarh eylesem,
Hâtıra geldi yine binlerce hûbânın adı.

Ortada dönsün dolaşsın şivekârânın adı;
Kalmasın bülbüllere sâde gülistânın adı.

Sanki gökten arza bârân-ı belâ yağmaktadır,
Bizce kasvet günleri oldu bahârânın adı.

Bir zamanlar eğlenirdik zevk-ı Sa'dâbâd ile,
Yâd olunmaz şimdilik ol yerde cânânın adı.

Girdi şimdi taht-ı tazyika Bizans'ın zenleri,
Ortadan kalkmış mı bilmem hubb-ı nisvânın adı.

İsmet-i Meryem-pesendâne yine onlardadır,
Her birinde başka sîmâ, başka esmânın adı.

Bizce mevcûdiyyeti bir Kâ'be'dir İstanbul'un,
Yâd olunmaz yoksa dillerde müsemmânın adı.

Dâhilen ber-vech-i bâlâ derdi teşhis eyledik,
Zikre şâyân oldu bundan sonra dermânın adı.

Varsa fikrinde hatâ, afv etmeyin, tashih edin,
Varsın «Enternasyonal» olsun bu divânın adı.

Hâricen birçok zaman lâzım bize İngiltere,
Çünkü bence İngiliz aynıyle rubânın adı.

Bahre düşse bir kişi kavrar yılanı, lâ-cerem,
Bir zaman olsun muhib, milletce su'bânın adı.

Böyle bir kuvvetle Balkanda hudûdu hıfz edin,
Olmasın ser-haddimiz aksâ-yı umrânın adı.

İctihâdımda varsa hatâ, el kaldırın,
Etmeden evvel tecellî bizde İrân'ın adı.

Öyle câzibdir ki İstanbul denir denmez heman,
Hatıra gelmektedir serv ü hırâmânın adı.

Ba'zı pek mâkûl olan sözler heder olmaktadır,
Gösterilmekte piyâde şehsuvârânın adı.

Karşımızda Fas'a giydirmekte Almanlar külâh,
Münkariz etmek midir bir mülkü ahbâbın adı.

Milletin İspanya köşküyle zamânı geçmesin,
Olmasın artık hakîkat mâlihulyânın adı.

Elverir ıslâh-ı nefs eyler ise birkaç sefîh,
Her nasıl yazsan değişmez çünkü ma'nânın adı.

Böyle milyonlarca istikrâzı te'min ettiren,
Başka sanma bizdeki deşt-i muallânın adı.

Böyle istikrazda şahsın ne te'sîri olur?
Müstakardır bankalarda ahz ü i'tânın adı.

Bankalar dönmez sözünden Dönme nâzır olsa da,
Tez çıkar böyle züyûf ü kem' ayârânın adı.

Nâzır-ı Mâliyyemiz pek tatlı istikrâz eder,
İ'tilâ etmez fakat öndüç alan cânın adı.

Milleti sizde yaşatmak fikri varsa bir zaman,
Kalmasın agrâz ile dillerde bühtânın adı.

Hanginiz cevher efendim, hanginiz bilmem araz,
Sizde de etmiş tecellî kahbe insânın adı.

Herkese fikrimce bir afv-ı umûmî etmeli,
Çıkmalı meydâna gerçek adl ü ihsânın adı.

Siz yine nâzır olun onlardan olsun müsteşar,
Batmasın Osmanlılarda şöhret ü şânın adı.

Doğrudur bu sözlerim, hep kaldırıp durma omuz,
Şânı artar tekyenin çok olsa mihmânın adı.

Acziniz çırçıplak olmuştur tekebbür etmeyin,
Yâd olur her akla şimdi eski düzdânın adı.

Anlaşıldı tecrübe lâzım umûr-ı devlete,
Başka yerlerde anılsın nev-civânânın adı.

Her zaman arz-ı terâvet eylemez gül, bülbüle,
Hokkada sâbit mürekkeb mi bu devrânın adı?

Ey vatan, senden beter hâlim perîşândır benîm,
Resmi girdikte olur handân, giryânın adı.

Yığmalı harman gibi âmîn âmîn üstüne,
Çıkmalı Allah için, altta kalan cânın adı.

Dinle Allahı seversen, kaldı bir parça daha,
Kalmasın artık duâsız böyle dîvânın adı.

Mündefi' olsun anarşi, zâil olsun ihtilâl,
Ba'demâ her dem bahâr olsun gülistânın adı.

Sûk-ı matbu'âtda düşnâm-ı bârid bitmedi,
Maskara yekdigere emsâl ü akrânın adı.

Bir Niyâzî mevki-i âlî-i istisnâdır (*),
Haşre dek medhe sezâdır öyle arslânın adı.

Çünkü yokmuş onda fazla halkı emmek niyyeti,
Yâd olur alkışla öyle merd-i meydânın adı.

Ondan a'lâ zikre lâyık bir Selâhaddîn var
Kim sülûkudur hulâsâ dîn ü îmânın adı.

Bence deng olmaz Selâhaddin-i Eyyubî ona,
Onca protesto edilmiş şöhret ü şânın adı.

Çıktı meb'ûsân-ı milletten hulâsâ bir Şekîb (**),
Arşa altunla yazılsın öyle insânın adı.

Âkıbet düştü öne Mecdî Efendi, aferin,
Levh-i a'lâya yazılsın ehl-i imânın adı!

6 Haziran 1327

(*) Resneli Niyazi Bey (1873-1912). Meşrutiyetin ilanını sağlamak için buyruğundaki birlikle dağa çekilmişti.

(**) Tokadîzade Şekib (1871-1932). Şair. Eşref'in yakın arkadaşlarından. O dönemde İzmir mebusuydu.

Eşref'in ölümünden bir yıl kadar önce yazdığı bu şiir ilk kez Eşref'**in Külliyâtı**'nda yayımlanmıştır. Oradaki nota göre, Eşref önce beyitleri yazmış, sonra bunların üstüne üçer dize ekleyerek «tahmis» etmiştir.

Cevdet Kudret'in —«gibidir» redifli kasidede ve Arif Paşa hakkındaki manzumede olduğu gibi— kaside biçiminde yazılıp sonradan başkaları tarafından tahmis edildiği görüşü, benimsenmiştir. Cevdet Kudret, şu kanıtları ortaya koymaktadır:

«a. Şiirin adının Tercümân-ı Millet yâhud Kaside-i Hürriyet oluşu, bunun kaside biçiminde yazıldığını gösterir.

b. Anlamca birbirine bağlı olan beyitler arasındaki anlam birliği, üstlerine katılan üçer dize yüzünden bozulmakta, ancak bu katma dizeler atıldığı zaman beyitler birbiriyle kaynaşabilmektedir.

c. Şu beyitten açıkça anlaşıldığına göre, kasidenin aslına dahi sonradan birtakım beyitler katılmıştır:

Bundan â'lâ mı olur feyz ü terakkî millete:
Taşrada oldu «lise» bâ'zı debistânın adı.

Bazı debistânın (okulun) adının «lise» oluşu, Eşref'in ölümünden çok sonraki bir zamana, Cumhuriyet devrine ait bir olaydır (1923). Bu katma beyitler yüzünden şiirin genel planında yer yer anlam tutarlığı bozulmaktadır. Fakat, yukardaki beyitte olduğu gibi, bunların hepsini tespit etmek kolay değildir.

Bütün bu kanıtlardan anlaşıldığına göre, şiire sonradan epeyce el karışmış; değil sadece Meşrutiyet devrinde, Cumhuriyet devrinde dahi, birtakım kimseler Eşref'in adı arkasına saklanarak, onun kasidesini tahmis etmek, ya da —yukarıdaki beyitte olduğu gibi— kasidenin aslına birtakım parçalar ekleyerek, içlerini dökmeye çalışmışlardır.»

Biz, kasidenin tümünü verdik.

Ağarmış saçlarım bir dağ başında kara dönmüştür,
O dağın dâmeninde gözlerim enhâra dönmüştür,
Bütün mûy-ı siyâhım bembeyaz ezhâra dönmüştür,
Teninde cevher-i cân bir çekilmez bâra dönmüştür.

Cihâna geldiğim günden beri pek çok cefâ gördüm,
Ezildim bâr-ı gâm altında bin türlü ezâ gördüm,
Değil bigânelerden, âşinâlardan belâ gördüm,
Vücûdum âlem-i sıhhatte bir bîmâra dönmüştür.

Felek gayet dönek, dünyâ da bir cellâd-ı müdhiştir,
İçinden çıkması bu müşkilâtın hayli bir iştir,
Değirmen sanki yıl, ay çarhı, eyyâmı birer diştir,
İçinde âdem oğlu bir ufak çavdâra dönmüştür.

Mevkuttur eğer hükm eylesek dünyâya ser-te-ser,
Çıkar âhır elinden binbirinden bağlasan çenber,
Cihâna sığmamışken bir mezâra sığdı İskeder,
Varıb baksan o da şimdi yıkık bir gâra dönmüştür.

Sen ister boynuna ip tak, diler cevherli kordon tak,
Bu dünyâdan nasîbin en nihâyet bir avuç toprak,
Bekası var mı dehrin dîde-i i'mân ile bir bak,
Nice ma'mûre-i âlem harabe-zâra dönmüştür.

Ne olmuş olsa âdem kalmamıştır zevki dünyânın,
Hele me'mûr olursa râhatı olmaz bir insânın,
Hükûmetlerde feryâdı çekilmez lâle-gîrânın,
Felek Haccâc-ı Zâlim'den daha gaddâra dönmüştür.

Duyan yok, söyleme başında bin türlü belâ olsa,
Emin olma sakın bir şahsa hattâ evliyâ olsa,
Sokar akreb gibi fırsat bulunca akrabâ olsa,
Bütün ebnâ-yı âdem bir zehirli mâra dönmüştür.

Görüb de sûretâ bir zâhidi zann etme bîçâre,
Açar isterse tîg-i cevr ile sînende bin yâre,
Verir evvel nasîhat, sonra âdemden alır pâre,
Büyük gümrükte vâiz sanki bir simsâra dönmüştür.

Büyüklerce cihanda âciz aldatmak dirâyettir,
Yalan söz söylemek onlarca gûyâ bir zarâfettir,
Küçüklerden sudûr etse fakat bunlar cinâyettir,
Büyüklük, seyyiâtı setr için astâra dönmüştür.

Çalar bir kimseye bir kimse tefvîz-i umûr etse,
Düzelmez ba'demâ ahlâkımız Mehdî zuhûr etse,
Kalır al kan içinde yaradan her kim mürûr etse,
Tarîk-i istikamet bir megaka, nizâra dönmüştür.

Sakın meyûs olub dönme tarîk-i hayır-ı hevâhiden,
Süreyyâ'yı serâ zann etme fark et mâhı mâhîden,
Küçüktür Bâb-ı Âlî bâb-ı dergâh-ı ilâhîden,
Ânın yanında bu sûrâh-ı mur ü mâra dönmüştür.

Kuşatmış mülk-i İslâmı serâpâ düşmen-i devlet,
Küsûfa uğramış hurşide dönmüş âdetâ millet,
Mezâlim kaplamış etrafını, fânûs-ı hürriyyet
Zalâm-ı leyl içinde parlayan envâra dönmüştür.

Mey içmek intihâr etmek demektir gerçi bi't-tedrîc,
Düşünmekle verem olmaktan evlâdır, dilersen iç,
Velâkin hurmiyetinde olmasın vâkıa' kusurun hiç,
Bizim'çün çünkü mey agyâra benzer yâra dönmüştür.

Kaçar âhû-yı hürriyyet cehâlet yâde geldikçe,
Tebâüd eyler aklı bâde-nûşun bâde geldikçe,
Seher vaktinde bülbül dem çekib feyyâde geldikçe,
Neşâtından kûy-ı gül bir belde-i ahrâre dönmüştür.

Aktıkça cehâlet eyleme çin-i cebin ızhâr,
Cehâlet üzre gelib ma'rifet ister isen mi'yâr,
Japonya Çin'e ıskat-ı cenîn ettirdi âhir-i kâr,
O meleğin şimdi hâli bendeki efkâra dönmüştür.

Cihanda var mıdır bizler kadar bilmem garez-mu'tâd,
Görürsek kimde âsâr-ı liyâkat, eyleriz berbâd,
Edilmez mi teessüf, bizdeki erbâb-ı isti'dâd
Habste uykudan mahrûm olan bîdâra dönmüştür.

Olur mu câzibe, seyr eyle, her mahbûb-ı gül-femde?
Kemâl olmaz mekâtibden yetişmiş her bir âdemde
Şehâdetnâmeli câhil mi istersin bu âlemde?
Maârif şimdi bizde meyvesiz eşcâra dönmüştür.

Cehâlet âdemi mahrûm eder her bir saâdetten,
Cehâlettir cihanda var ise eşna' esâretten,
Uzağa gitme, Eşref, bu yakınlarda cehâletten
Koca bir milletin ikbâli bak idbâra dönmüştür.

Yemen'de Bulunan
Bir Neferin Ağzından

YEMEN HAMİDİYE DESTANI

Harâb olduk meşakketten, mihenden,
Usandık Pâdişâhım bok Yemen'den,
Kaçarsak, hakkımız yok mu Aden'den?.
Usandık Pâdişâhım bok Yemen'den...

Ölür, her kim gelirse, avdet etmez,
Gelenler binde bir, on yılda gitmez,
Ferâgat kıl, bu dâvâ böyle bitmez,
Usandık Pâdişâhım bok Yemen'den...

Otuz beş günde geldik memleketten,
Zaif olduk katıksız peksimetten,
Gelir dâvetçi her gün âhiretten,
Usandık Pâdişâhım bok Yemen'den...

Çarıklar parçalandı, başta fes yok,
Kırıldıkça aç susuz, artık nefes yok,
Nasıl biz oynarız kumda, heves yok,
Usandık Pâdişâhım bok Yemen'den...

Kàrardı gözleri, asker bunaldı,
Arablar Sina'yı kan döktü aldı,
Kumandânın ne hayr ü feyzi kaldı,
Usandık Pâdişâhım bok Yemen'den...

Hâmidü'l-dinde hiç efrâda kin yok,
Hamid ismin ve lâkin sende din yok,
İmama karşı gelmek ba'dezîn yok,
Usandık Pâdişâhım bok Yemen'den...

Verilmez askere aylık tırılsın,
Özün varsın hilâfetten ayrılsın,
Niçin İslâm ile İslâm kırılsın,
Usandık Pâdişâhım bok Yemen'den...

(**Doğru Söz**, S. 10, 26 Temmuz 1906)

MURABBA'

Yâd edib İspanya mâziyi ağlasın,
Mösyö MacKinley, Kral Alfons'u (*) ...sin sağlasın.
..... haşmet-perverin açsın Kristin yağlasın,
Mösyö MacKinley, Kral Alfons'u ...sin sağlasın!..

Engizisyon ordu-gâh-ı dehre gelsin ser-te-ser,
Eylesin Cizvitler gürûhu arşa isâl-i haber,
Ellerinde meş'ale tutsun bütün iblisler,
Mösyö MacKinley, Kral Alfons'u ...sin sağlasın!..

(*) MacKinley (1843 - 1901) ABD Cumhurbaşkanı; XII. Alfons (1886 - 1941) son İspanya kralı idi.

Bir duâ ile hemen takdîse azm etsin Papa,
Böyle bir resm-i acibi seyre gelsin Avrupa,
Çan çalınsın da kiliselerde hem ser-ta-pâ,
Mösyö MacKinley, Kral Alfons'u ...sin sağlasın!..

Eski Dünyâ'yı Yeni Dünyâ dibinden aşlasın,
Böylece yirminci asrın izdivâcı başlasın,
Şâh-ı İran'ı bu hâlet gıbtasından haşlasın,
Mösyö MacKinley, Kral Alfons'u ...sin sağlasın!..

Hep papaslar bu işi addeyleyip emr-i basît,
Avrupa da bir taraftan etmesin .....
Dalgalarla bunları alkışlasın Bahr-ı Mûhit,
Mösyö MacKinley, Kral Alfons'u ...sin sağlasın!..

Don Kişot şâyet kızarsa azm edib ol dem pûyan
Kahr ü tenkîl eyler elbet cümle verdirmez zaman,
Kimse bozmak istemez böyle bir âyini heman,
Mösyö MacKinley, Kral Alfons'u ...sin sağlasın!..

Ol hükümdâr-ı sabînin baldırın açsın Matta,
Luka, Yohanna (*) tıla' etsin ona bâzı devâ,
Ruhü'l-Kudüs imdâd eyleyib çektirmesin aslâ ezâ,
Mösyö MacKinley, Kral Alfons'u ...sin sağlasın!..

Bir yatak sersin Fransa, kim bulursa antre (**),
Arkadan bir tekme atsın Rusya da ol estere,
Nefret eylerse tükürsün kibrine İngiltere,
Mösyö MacKinley, Kral Alfons'u ...sin sağlasın!..

(*) Matta, Luka, Yohanna: İncil metnini ortaya koyan azizler.

(**) Fransızca «Entrée»; burada «girsin» anlamında.

USÛL-İ MERKEZİYYET ŞARKISI

Züğürtlükten kül olduk, gayrı yandık,
Usûl-i merkeziyyetten usandık.
Bu hâli biz yine evvelki sandık,
Usûl-i merkeziyyetten usandık.

Kabûl eyler miyim ben nush ü pendi,
Tahammül kalmadı, sabrım tükendi.
Yetiş imdâda defterdar efendi,
Usûl-i merkeziyyetten usandık.

Bugün bir pâresiz kaldık süzüldük,
Kapattı defteri bakkal, üzüldük.
Züğürtlükten büzüldükçe büzüldük,
Usûl-i merkeziyyetten usandık!

(Eşref'in Külliyâtı)

Eşref bu şiirinde Prens Sabahaddin'in savunduğu «adem-i merkeziyet» (yerinden yönetim) görüşüne eğilimli görünmektedir. Asıl yakınması ise, çağının «usûl-i merkeziyet» adı verilen uygulamasındandır: İllerdeki memurlara aylıkları, İstanbul'daki memurların aylıklarını almaları koşuluyla ödeniyor ve bu yüzden uzun süren gecikmeler oluyordu.

ŞARKI

Nâ-be-mevsim nev-bahâr ister gönül,
İhtiyârım tâze yâr ister gönül,
On beşinde bir nigâr ister gönül,
İhtiyârım tâze yâr ister gönül.

Eskiden açlık belâsı hep bu ya,
Ayda bir olsun, değil her şeb bu ya,
Kimse ta'yib etmesin, meşreb bu ya,
İhtiyârım tâze yâr ister gönül.

Olmalı yârim kışın bir sîne-i sûz,
Kar gibi bende sakal, lâzım mı buz?
İstemem kendim gibi berde'l-acûz,
İhtiyârım tâze yâr ister gönül.

DEFTER-İ A'MÂL
yâhud
İ'TİRÂF-I CÜRM

Müberrâyım sevâbdan, âdet ettim cürmü hemvâre,
Hezar efsûs, oldum ben esîr-i nefs-i emmâre,
Figan, kim göz göre sevk eyledim ben kendimi nâre,
Benim cürmüm büyüktür, benzemez her bir günahkâre,
Şefiü'l-müznibîne kaldı ancak bence bir çâre!

Bugün kırk yaşına girdim de hâlâ bir sevâbım yok,
Günahkârım, kefenden gayrı vallahi hicâbım yok,
Sükûttan başka, ölsem münkirîne bir cevâbım yok,
Benim cürmüm büyüktür, benzemez her bir günahkâre,
Şefiü'l-müznibîne kaldı ancak bence bir çâre!

Hayâtın merkezinden yi(ğir)mi dört saat uzaklaştım,
Bugün de geçti ömrümden, hudud-ı mevte yaklaştım,
Yine birkaç günâhın kanına girdim duraklaştım,
Benim cürmüm büyüktür, benzemez her bir günahkâre,
Şefiü'l-müznibîne kaldı ancak bence bir çâre!

Süvâr-ı esb-i gaflet oldu günlüm, azm-ı râh ettim,
Hayal ve hâtır-ı iblise gelmez bin günâh ettim,
Hulâsâ defter-i a'mâlimi hep simsiyâh ettim,
Benim cürmüm büyüktür, benzemez her bir günahkâre,
Şefiü'l-müznibîne kaldı ancak bence bir çâre!

Takılmış boynuma, kalmış âbidân hakkı pek çoktur,
Hukûk-ı Allaha dâir hiç tesellimiz yoktur,
Gözüm doymaz daha, gerçi harâma karnımız toktur,
Benim cürmüm büyüktür, benzemez her bir günahkâre,
Şefiü'l-müznibîne kaldı ancak bence bir çâre!

Cemâetle bulundum, bâzı yerde iltihak ettim,
İbâdet eyledim sûrette, sirette nifâk ettim,
Günah etmek için Şeytanla gûya ittifâk ettim,
Benim cürmüm büyüktür, benzemez her bir günahkâre,
Şefiü'l-müznibîne kaldı ancak bence bir çâre!

Günahsız bir dakîkam geçmedi vakt-i hayâtımdan,
Uyandırdım Kerâmen Kâtibin'i seyyiâtımdan,
Günah olduğuna nâdim günahlar da sebâtımdan,
Benim cürmüm büyüktür, benzemez her bir günahkâre,
Şefiü'l-müznibîne kaldı ancak bence bir çâre!

Bulundum tekyelerde bâzı ben de âh ü vâh ettim,
Verip bâd-ı havâya ömrümü mahv ü tebâh ettim,
Külâh giydim Amir'den, ben dahi Zeyd'e külâh ettim,
Benim cürmüm büyüktür, benzemez her bir günahkâre,
Şefiü'l-müznibîne kaldı ancak bence bir çâre!

Sezâdır halka gaibden haber verdikçe kâhinler,
Riyâkârân ile meşk eylese benden medâhinler

Kalır yanımda sâdık, şöhret almış bâzı hâinler,
Benim cürmüm büyüktür, benzemez her bir günahkâre,
Şefiü'l-müznibîne kaldı ancak bence bir çâre!

Yalandan istikâmet lâfzını vird-i zebân ettim,
O sûretle nice sâde-dilânı imtihân ettim,
Nihâyet kendimi sârıklara hep pâs-bân ettim,
Benim cürmüm büyüktür, benzemez her bir günahkâre,
Şefiü'l-müznibine kaldı ancak bence bir çâre!

Bakılsa vâkıâ surette bir insân-ı ma'sûmum,
Hakîkatte fakat her vechile Şeytâna mahkûmum,
Hemân ben bâzı mebhaslarda Şeytândan da mezmûmum,
Benim cürmüm büyüktür, benzemez her bir günahkâre,
Şefiü'l-müznibine kaldı ancak bence bir çâre!

Derim: Fevvâre-i cismim cihanda çok kene saçtı,
Demem: Dest-i Şeytân perde-i meziyyeti açtı,
Hele bir gizli cürmüm var ki Şeytân da görüp kaçtı,
Benim cürmüm büyüktür, benzemez her bir günahkâre,
Şefiü'l-müznibine kaldı ancak bence bir çâre!

Bence âcizleri ganil bulup va'd ü vâid ettim,
Bulunmuş olduğum eyyâm-ı nâgâmı sâid ettim,
Ne aslı var ne faslı, birtakım huru âbid ettim
Benim cürmüm büyüktür, benzemez her bir günahkâre,
Şefiü'l-müznibine kaldı ancak bence bir çâre!

Bir iş gelmez elimden hayra dâir, mâilim şerre,
Bulunmaz defterimde ahsen-i a'mâlden zerre,
Hatâ ettim, miyân-i tevbeyi kırdım beş on kerre,
Benim cürmüm büyüktür, benzemez her bir günahkâre,
Şefiü'l-müznibine kaldı ancak bence bir çâre!

Göründüm olduğumdan başka her kimle görüştümse,
Konuştum bahs-i rif'atden, ayâğım kaydı düştümse,
Kanıb kaldım, nasıl yâl-i vebâl üzre sürüştümse;
Benim cürmüm büyüktür, benzemez her bir
günahkâre,
Şefiü'l-müznibîne kaldı ancak bence bir çâre!

Meâsî varsa kurtulmuş elimden dâr-ı dünyâde,
Sakın zann eyleme Allah için olmuştur âzâde,
Elimden gelmedi, yoksa kusûr etmezdim icrâde.
Benim cürmüm büyüktür, benzemez her bir
günahkâre,
Şefiü'l-müznibîne kaldı ancak bence bir çâre!

Taazzum eyledim âcizlere, çîn-i cebin ettim,
Nice bezm-i edânîde fakat âh ü enîn ettim,
«Efendim, merhamet eyle!» diye bûs-ı zemîn ettim,
Benim cürmüm büyüktür, benzemez her bir
günahkâre,
Şefiü'l-müznibîne kaldı ancak bence bir çâre!

Harâmın nev'ini mü'şir, şeyâtin yapsa bir defter,
«Bu defterden tadanlar ismini yazsın» dese bir er,
Yazardım hepsine ceffel-kalem imzâmı ben ezber,
Benim cürmüm büyüktür, benzemez her bir
günahkâre,
Şefiü'l-müznibîne kaldı ancak bence bir çâre!

Ümmidi mün'kat ettimse her kimden, neler yaptım,
Husûl-i maksad uğrunda herîfe âdetâ taptım,
Temelluk eyleyib zu'mumca gûyâ ben külâh kaptım,
Benim cürmüm büyüktür, benzemez her bir
günahkâre,
Şefiü'l-müznibîne kaldı ancak bence bir çâre!

Açılsa bir menâhî sergisi, bilfarz-ı ve't-takdir,
Edilse sergide ancak benim ettiklerim teşhîr,

Temâşâ eylese iblîs-i pür-telbîs eder takdîr!
Benim cürmüm büyüktür, benzemez her bir günahkâre,
Şefîü'l-müznibîne kaldı ancak bence bir çâre!

Eğer gördümse parlaklık çerâğı bezm-i düşmende,
O bezmin şem'ine pervâne oldum âdetâ ben de,
Bu insanlık mıdır, söyle değilsen, ben gibi sen de
Benim cürmüm büyüktür, benzemez her bir günahkâre,
Şefîü'l-müznibîne kaldı ancak bence bir çâre!

Evâmirden girîzânım, nevâhî kendi silkimdir,
Bunu tasdik eder kalbim de, sanki nakş-i gilkimdir,
Arâzî-i meâsî sanki bir tâpulu milkimdir.
Benim cürmüm büyüktür, benzemez her bir günahkâre,
Şefîü'l-müznibîne kaldı ancak bence bir çâre!

Nevâhî kendi silkimdir, evâmirden girîzânım,
Nice yüzbin günâh etdim de hâlâ nâ-peşîmânım,
Müslümanlık olursa ism ile ben de Müslümânım.
Benim cürmüm büyüktür, benzemez her bir günahkâre,
Şefîü'l-müznibîne kaldı ancak bence bir çâre!

Cihanda dâimâ icrâ-yı âheng-i sibâ' ettim,
Nice sevdiklerimle pâre bahsinde nizâ' ettim,
Menâfi' noktasında hüsn-i ahlâka vedâ' ettim.
Benim cürmüm büyüktür, benzemez her bir günahkâre,
Şefîü'l-müznibîne kaldı ancak bence bir çâre!

Vücûdum bir dıraht-ı cürm-i bî-meyve, nihâlim yok,
Günahkârân içinde bî-nazîrim, bir misâlim yok,
Bugün Beytü'l-Harâma gitmeye hâl-i helâlim yok,
Benim cürmüm büyüktür, benzemez her bir günahkâre,
Şefîü'l-müznibîne kaldı ancak bence bir çâre!

Günahkârân için bir istatistik yapsa şeytanlar,
Bi-izn-illâh onu neşr etseler de görse insanlar,
Kalırdı kesret-i diniyyede hayrette Müslümanlar,
Benim cürmüm büyüktür, benzemez her bir günahkâre,
Şefiü'l-müznibîne kaldı ancak bence bir çâre!

Sıkıldıkça başım kizb-i sarîhi ihtiyâr ettim,
Binâ-yı kizbi birkaç da «kasem»le üstüvâr ettim,
Hulâsa cürm içinde başka bir cürm iddihâr ettim,
Benim cürmüm büyüktür, benzemez her bir günahkâre,
Şefiü'l-müznibîne kaldı ancak bence bir çâre!

Ecel gelmekte, hâlâ etmedim ben keff-i yed meyden,
Gönül vazgeçmedi hâlâ güzelden, raks ü heyheyden,
Karıştırdım hulâsa müddet-i ömrümde her şeyden,
Benim cürmüm büyüktür, benzemez her bir günahkâre,
Şefiü'l-müznibîne kaldı ancak bence bir çâre!

O rütbe ettim icrâ Eşrefâ isyân-ı bî-pâyân,
Günâhım tartılırken havfım odur ki kopar mîzân,
Cehennemdir yerim, Hak eylemezse mazhar-ı gufrân,
Benim cürmüm büyüktür, benzemez her bir günahkâre,
Şefiü'l-müznibîne kaldı ancak bence bir çâre!

(Hasbihâl/Eşref'in Külliyâtı)

Bu şiir Hasbihâl'de 22 benddir. **Eşref'in Külliyâtı**'nda 29 bend ve bend sıralaması değişik olarak yayımlanmıştır. Buraya **Eşref'in Külliyâtı**'ndaki biçimiyle aldık.

Geldi kış asker için her şeyi devşirmeliyiz,
Taleb-i ref'et için her kulûbe girmeliyiz,
Say' edib maksad-ı aksâya çabuk ermeliyiz.
Elimizden geleni asker için vermeliyiz,
Bizi hıfz etmek için ânları giydirmeliyiz.

Benzemez başka iânâta bu, himmet ediniz,
Bunda Osmanlıca ibrâz-ı hamiyyet ediniz,
Siz de bir gün ne olur, hâdime hizmet ediniz,
Elimizden geleni asker için vermeliyiz,
Bizi hıfz etmek için ânları giydirmeliyiz.

Ne demektir, düşünün bizdeki asker neferi,
Bir kumandaya itaâtla verir can ve seri,
Vatanın her biri serhadde dikilmiş siperi.
Elimizden geleni asker için vermeliyiz,
Bizi hıfz etmek için ânları giydirmeliyiz.

O dahi bir ananın, bir babanın evlâdı,
Belki de kendisi bir dul kadının dâmâdı,
Burda siz sağ olun, öldüyse onun ecdâdı.
Elimizden geleni asker için vermeliyiz,
Bizi hıfz etmek için ânları giydirmeliyiz.

Belki de annesinin va'dine aldanmıştır,
Bir kıza köyde fâkirâne nişanlanmıştır,
Ayrılırken o zavallı ne kadar yanmıştır.
Elimizden geleni asker için vermeliyiz,
Bizi hıfz etmek için ânları giydirmeliyiz.

Gerçi ahvâl-i mahalliye umuma ma'lûm!
Hep sürüp gitmemeli âdet-i devr-i meş'um;
Çamuru şilte, karı yorgan edinmiş merkum.
Elimizden geleni asker için vermeliyiz,
Bizi hıfz etmek için ânları giydirmeliyiz.

Milletin etmemeli şems-i inâyâtı gurûb,
Müslümanlarca değil sâde bu emr-i mergûb,
Gelecek yıl da alır Santo ile Yorgi, Agob.
Elimizden geleni asker için vermeliyiz,
Bizi hıfz etmek için ânları giydirmeliyiz.

Bundan a'lâ olamaz mevki'-i itâ-yı zekât,
Bakalım aksine fetvâ getirir mi haşerât,
Versin erbâb-ı kerem işte mahall-i sadakât.
Elimizden geleni asker için vermeliyiz,
Bizi hıfz etmek için ânları giydirmeliyiz.

O mecîdiyyeleri sandığa bol bol dizme,
Yün çorapla alalım koncu telâtin çizme,
Para ver öyle uzaktan dolaşıb yan çizme.
Elimizden geleni asker için vermeliyiz,
Bizi hıfz etmek için ânları giydirmeliyiz.

Görse hem-cinsini aç, âdemi vicdânı sıkar,
Ne yapar herkesi yevmiyyesi Eşref, ne yıkar,
Kuru sözle «yaşasın ordu!» demekten ne çıkar?
Elimizden geleni asker için vermeliyiz,
Bizi hıfz etmek için ânları giydirmeliyiz.

İRAN'DA YANGIN VAR

Mebde-i mezâlim-i İran
fi 22 Haziran sene 1908

KIT'A

Eski bir top yükledip bir merkebe,
Rastgele salmakta halka süngü şâh.
(Pâdişâhım) (*), sen'hayâ etmez misin?
Senden eşnâ' zulüm yaptı dünkü şâh.

KIT'A

Marpucu attı elinden, çekti seyf-i sârimi,
Yaptı bir müdhiş dram, kan döktü zâlim su gibi.
Bir top attı, milletin çıktı dumanı göklere
Şâh-ı İran kıydı meb'usânı tönbakû gibi.

KIT'A

Nâgehânî geldi hâtifden müheyyîc bir nîdâ,
Can pazarında hukuku'l-lahı ihsâs eyledi.
D... .... hacz etti İblîs-i lain,
Şâh-ı İran attı top i'lân-ı iflâs eyledi.

Şâh-ı zâlim evvelâ Kanûn-ı Esâsî'yi yemin ettiği halde, maiyetinde bulunan Rus Miralayı Likof ma'rifetiyle babasının küşâd etmiş olduğu Kâ'be-i Hürriyeti, yâni Meclis-i Meb'usânı içindeki âzâsıyla beraber topa tutarak Meclis-i Meb'usan dâiresiyle yanındaki cami' ve medreseleri hâk ile yeksân ettikten sonra gûyâ eski â'zâlar hükûmetin hesâbına gelmediği için şehîd edildiğinden bahisle yeniden intihab teklîf ediyordu. Biz de şu kıt'ayı söylemiş idik:

(*) Parantez içine alınan sözcükler, ikinci baskıda —Abdülhamid tahtta olduğu için— yer almamış, bunların yerine noktalar konulmuştur.

KIT'A

İntihâb eyleseler de basın isti'fâyı,
Ba'demâ dinlemeyin etse de bin kerre kasem.
Açtı sanma yeniden Meclis-i Meb'ûsânı,
Yine top ağzına meb'us atıyor Şâh-ı Acem.

KIT'A

Açıldı bir yeni mekteb, buyursun ehl-i istibdâd,
Kıtâli mülk-i Fers'in şâh-ı nev-câhından öğrensin.
Kulağı geçti boynuz, kan alır şimdi ahâliden,
Kızıl (Sultan) gidip zulmü Acem Şâhından öğrensin.

Bu eser Mısır'da yazılmış idi. O zaman henüz Türkiyye'de idâre-i meşrûta i'lân olunmamış idi. Biz de can acısıyla şu kıt'ayı söylemiş idik:

KIT'A

Za'fa yüz tutmada günden güne, bundan sonra
Müslümanlar acabâ olmayacak mı hurrem?
Kerbelâ vak'asını kasd ederek tanzîre
Milleti çiğnedi e(şek)cesine Şâh-ı Acem!

KIT'A

Vâsıta oldu yegâne arada .....
Şeytânet eyledi ta'lim (Abdülhamîd-i) sânî
Oldu üss harekâtında ..... de pîrev
Topla yıktırdı «balam» Meclîs-i Meb'ûsânı!

KIT'A

Dediler Şaha (Abdülhamid) ile Rusya Çarı:
«Meclis-i meşveretin bâbını zor ile kapat.»
Topu boynuz yerine enselerinden dayayıb,
O da e(şek)cesine millete yaptı hacamat!

KIT'A

Çıkacak var mı yüzün nezd-i Resûl-ul-lâha,
Kurtarır mı seni mahşerde (Hamîd-i) sânî?
Âhiret yok mu ki, var ise demez mi Allah:
«Topa tuttun ne için Meclîs-i Meb'ûsânı?»

KIT'A

Yok yere mahv etti zâlim d...., ...nini,
Âhtan yoktur nasîbi, anlamaz feryâddan.
Geçse İran Şâhı ..... zamânı çok mudur?
«Kabil-i şâkird olan üstâd olur üstâddan.»

KIT'A

Alışmıştır Acemler bir zaman kandan çekinmezler,
Velev taklîden olsun kan döker hepsi Muharremde.
Ölümden başka bundan sonra sence kurtuluş yoktur,
Eğer öz kardaşın olsa kapında ibn-i Melcem de.

KIT'A

Âmil ol pendimle ey Şâh-ı Acem,
Öyle zulm et kim şaşıb kalsın Yezîd.
Elde kalkandır ..... birleşsin,
Sen Acem kes, Ermeni (kessin Hamîd)!

KIT'A

Milleti kırdı perîşân etdi meb'ûsânı
Ol kadar can yaktı kim Cengiz'i hayrân eyledi
Âferin, (Abdülhamîd) Hânı bıraktı gölgede
Şâh-ı İrân attı top İrân'ı vîrân eyledi.

O sırada Acem Şâhına nüzûl isâbet etmiş diye bir şâyia zuhûr etmesi üzerine âtîdeki kıt'a söylenmiştir:

KIT'A

Yetişti Şâh-ı İrân'a nüzûle benziyen bir hâl
Dayandı çünkü Allaha zavallı milletin âhı
Sinirler oynuyor sanma dokundu gayret-ul-lâha
Yemin etti yalandan çarpılır elbet Acem Şâhı.

KIT'A

Hüsn-i te'sîr-i nedâmet mi nedir pek anlamam
Ârız oldu kendine bir hâl ki ispazmuz gibi
Bi-muhâbâ yüklenüb eşşek gibi Şâh-ı Acem
Yıktı Meb'ûsânı bir topla dağıttı tuz gibi.

KIT'A

Merhamet eylemedi Şâh-ı Acem
Milleti kırdı beş on zırzop ile
Kuş gibi girdi Acemler kafese
Topunu sildi süpürdü top ile.

KIT'A

«Ey balam» oldu (Yez)îdâne, bugünlerde senin
Toplarınla kılıcın millet için âlet-i şerr
Bu ne vahşet, ne (de)nâet, ne (edeb)sizliktir
Hergele, nargile mi kırdığın, ebnâ-yı beşer.

Topa tutulan birçok meb'uslar öldükten sonra içlerinden her nasılsa iki mazlûm meb'us kurtulup kaçmışlar idi. Bunları yakaladılar; Acem Şâhının çekilmiş olduğu Bâg-ı Şâh'a getirdiler. Şâh, bunları evvelâ gözünün önünde ağaca selb ettirip öldürdükten sonra, bir vahşet-i Cengîzâne ile kurşuna dizdirmiş ve kendisi de altında tarh-bezm-i nâşâ-nûş etmiştir. Bu vak'a-i dil-hırâşın irâs ettiği teessür-i şedîd ile biz de şu kıt'ayı inşâd eylemiş idik:

KIT'A

Şâhın ahrârı tutub astığı bir kör ağacın
Adını koydular İran'da «Cân-gâh» ağacı.
Dâr-ı dünyâda cezâ cins-i ameldense eğer;
«Bâğ-ı Şâh»da görürüz meyveli bir Şâh Ağacı.

KIT'A

Attığın top sana doğru dönecektir ey Şâh,
Kerbelâ'ya çeviren memleketi bahtındır.
Yıkılıp üstüne enkazı yakında ezecek
Bir çürük tahtaya bastın ki o da tahtındır!

KIT'A

Ber-devâm etmek için heykel-i istibdâdı,
Acemistân'a da el attı (Hamîd-i) Sânî.
Okuruz fâtiha, başka elimizden ne gelir,
Duman attırdı «balam» türbe-i meb'ûsânı.

Burada bir beyt söyledik ki, yalan yere yemin edenler hakkında îrâd olunur; darb-ı mesel olmaya şâyândır:

BEYT

Dürug ile değiştirme zemîni,
Kabûl etmem Acem Şâhı yemîni.

KIT'A

Doğmadan öldürdü zâlim şâhid-i hürriyyeti.
Evvelâ etti ..... âsâ yemîn,
Millete g.t döndü sonra hîn-i tatbîkatta.
Tepti Şâh, ettirdi meb'ûsânı ıskat-ı cenîn!

KIT'A

İşte İran, işte Türkiyye, uzağa gitmeyin,
Bir binâ tecdid olunmaz ekseriyâ çökmeden.

Hall olundu mes'ele, bihûdedir gelmez sonu,
Tıfl-ı hürriyyet doğarsa evvelâ kan dökmeden!

Âtîdeki kıt'a, bâlâda geçen «Meyveli bir şâh ağacı» kıt'asından sonra yazılmak lâzım gelirdi. Mısır'daki mecmû'amız tertîb-i tab'iyyeye riâyet edilmeyerek gelişigüzel yazıldığı cihetle buraya da öylece kaydolunmuştur:

KIT'A

Çıktı ahrâr avına elde tüfek önde köpek,
Şöhret-i zulmü yetişti balamın âfâka.
Önüne rast geleni sallandırarak,
Nice eşcârı çevirdi Şecer-i Vakvâk'a (1).

KIT'A

Bârek-allâh eyleyib i'lâ (Yezîd'in) şânını
Halkı tazyik etti askerle dışardan (pâdişâh)
Topla dövdü dövdü yıkdı Kâ'be-i hürriyyeti
Sûr-ı meb'ûsânı fethetti içerden aldı Şâh.

KIT'A

Sevk-ı asker etmenin İran'a doğru hikmeti
Girdi Tahran'a el altında (şu Moskof) kuvveti
Bir kolundan Şâh tuttu bir kolundan (pâdişâh)
...tiler cebren gö(..)nden mâder-i hürriyyeti.

---

(1) «Şecer-i Vakvak», rivâyât-ı esâtiriyyeden olarak, meyvesi insan kellesi gibi olan bir ağacın ismidir. Bu münâsebetle İstanbul'un fethinden akdem Atmeydanı'nda mevcûd olup Rumlar tarafından pek çok kimseler ber-dâr edilmiş olduğu menhûs bir ağaca alem olmuştu. Şecer-i müşârünileyh devr-i Mahmûd-ı Sânî'de yeniçeriliğin lağvı hengâmında kal' olunmuştur. Merhum İzzet Molla'nın mısra'-ı âtisi meşhurdur:

Meyve vaktinde yetiştik şecer-i Vakvâk'ın.

Kıt'a-i âtîyenin îrâdiyle medeniyyet nâmına sad-hezâr teessüf:

KIT'A

Dâhilî bir iş diye her bir hükûmet seyr edib
Mümkin oldukça dirig etmez altından fiti
Olmayınca ortada gavga-yı nân ü üstühân
Eski bir darb-ı meseldir bu, ısırmaz it iti.

KIT'A

Ahâlî oldu bâzîçe hükümdârân-ı İslâm'a
Acem Şâhı apansız başına halkın çorab ördü
Yine bir kan döküldü üstüne târih-i İslâmın
Beşikte duhter-i nev-zâd-ı hürriyyet hayız gördü (1)

Şah-ı İran Meclis-i Meb'ûsân'ı topa tuttuğuna dâir ilk telgrafı Mısır'da gördüğümde söylediğim kıt'a:

KIT'A

Cennete yollamak ehl-i hakkı,
Şâh-ı İrân'a göre bir şândır.
Hâdim-i adl olanın İran'da,
Türbesi Meclis-i Meb'ûsândır!

İran Meclisinin ilk teşekkülünde tanzîm edilen bütçede Şâh için ayrılan tahsîsâtı, açgözlü Şâh —belâ-yı tama'ı olarak bugün maâz-allah bütün bütün mülk-i İrân'ı gaib etmesinden korkuluyor— azımsamıştı. Bu münâsebetle inşâd ettiğim kıt'a bervech-i âtîdir:

(1) Cenâb-ı Hakk âtisini muhâfaza buyursun, şimdiki halde makâm-ı Hilâfet-i Kübrâ müstesnâdır.

KIT'A

Seyredip yaylâsını ester-i istibdâdın,
Gördü az kendine tahsîs edilen meydânı.
Gemi aldı azıya Şâh-ı Acem huylanarak,
Yıktı bir çifte atıp Meclis-i Meb'ûsânı!

Ziyâ Paşa merhûmun:

Bevvâl-çeh-i Zemzemi lâ'netle anar halk
Sen Kâ'be gibi kendini hürmetle be-nâm et

beyt-i meşhûru herkesin ma'lûmudur. Şöyle ki, birisi şöhret almak dâiyesine düşmüş ve ne yapsam, ne yapsam diye düşünmüş, kendi aklınca iştihâr edecek bir sebeb bulamamış. Nihâyet Zemzem kuyusuna işemişmiş. Bu münâsebetle bizim de hâtırımıza kıt'a-i âtiye gelmiştir:

KIT'A

Geçti bevvâl-çeh-i Zemzemi Şâh-ı İrân,
Tâc ü tahtında olan şöhrete ..çtı sıvadı.
Öteki şöhret için Zemzeme bevl etmiş idi,
Beriki Kâ'be-i Hürriyyete ..çtı sıvadı.

BEYT

Unutturdu Acem Şâhı (Yez)îd'i
Bıraktı gölgede (Abdülhamid'i).

Ey mücâhidin-i İrâniyân, şüphe yok ki sonra şâhid-i zafer size râm olacaktır. Fütûr getirmeyin, nâzenîn hürriyyeti der-âgûş edinceye kadar bir âşık-ı can-fedâ gibi çalışın, çünki:

KIT'A

Dökülen kan boşa gitmez reh-i hürriyyette,
İnkılâba olur er geç cereyânı bâdî.
İç yüzünden çürüyüb rahneler eyler peydâ,
Temelinden göçürür heykel-i istibdâdı!

Vaktâ ki Acem Şâhı tebdîl-i havâ zımnında bir noktaya çekilmek için Meclis-i Meb'ûsânla müşâvere etmişti. «Bâg-ı Şâh»a nisbetle Tahran'a yakın olan bir mevkîden çekildi. Topla istediği yeri tehdîde daha müsâid olan «Bâg-ı Şâh»a gitti. Orada ba'zı erbâb-ı temellûk:

KIT'A

Sordular var mı lüzûmu diye bir müctehidin,
Ortalıkta dolaşan bir iki koftan başka.
Halka doğru savurup küfrü Acem Şâhı dedi:
Müctehîd istemenem ben Liyakof'tan başka.

KIT'A

Yükselir mevkii günden güne inşâallah,
Eli bağlı olarak Şâh-ı Acem dâra çıkar.
Eylesen (va)ldesinden taleb-i izâhât,
Mutlakâ silsilesi Hind-i Ciger-hâre çıkar.

Acem Şâhı Meclis-i Meb'ûsânı topa tuttu; hâlâ ahâliyi kesiyor, asıyor, topa tutuyor. İrân'ı vîran etti bitirdi. İnsâniyyet, medeniyyet gibi sözler, elfâz-ı vakfiyyeden ibârettir. Bu hususta fevkalâde müteessir olarak âtîdeki kıt'ayı söyledik:

KIT'A

Put kesildi susuyor âlem-i insâniyyet,
Kanlı bir levhaya bir perde çekildi eyvâh!
Karşıdan seyr ediyor Avrupa lâ-kaydâne,
Sanki eğlenceli bir top oyunu oynadı Şâh!

KIT'A

Bu yolda bir temâşâya göbek atmaz mı bed-hâhân,
Çalınmak üzre yirminci asırda nâmı defterde.
Salonlarda değişti mevki-i ta'lîki,
Giren şimdi görür tasvîr-i Şâhîyi keneflerde!

4 Kânun-ı evvel sene 1324 (*) tarihinde küşâd olunan Osmanlı Meclis-i Meb'ûsânı için Acem Şâhının çektiği tebrik telgrafı üzerine söylenmiştir:

KIT'A

Zulm ile eyledi İrân'ı serâser vîrân,
Bilmiyor kendini gülşende mi külhande midir.
Bize hürriyyeti tebrîk ediyor Şâh-ı Acem,
«Bilemem eyleyecek girye midir, hande midir?»

Acem Şâhı kan dökmeğe başlamadan evvel bir gün çürük tahtına dayanmış olduğu halde Meclis-i Meb'ûsân âzâlarından celbettiği bâzı zevâta belindeki kılıcı göstererek: «Bu tâc, bu taht, bu memleket bana ecdâdımdan mîras kalmıştır. Keyf ve istibdâdıma dokunmak istiyenlere yine şu kılıcı isti'mâl etmeksizin; öyle hürriyyet, meşrûtiyyet tanımam» demişti. Vâkıâ istediği gibi şimdiye kadar at ve kılıç oynattı, top attı, tüfenk attı, gülzâr-ı vatanı serâpâ âteş-zâre çevirdi, fakat:

(*) 17 Aralık 1908.

KIT'A

Ba'demâ adl-i İlâhî yetişir çok sürmez
Göklere çıkmada İran'daki âh-ı cân-gâh
Beline bağladığı seyf-i murassa' Şâhın
Bu yakında takılır boynuna inşâllah

Mukaddemâ yıkılmış ve artık ötesinde berisinde otlar bitmeğe başlamış olan Meclis-i Meb'ûsân'ın karşısında binlerce eytâm ve ağlamakta olan vâlideleri, ki bunlar şühedâ-yı ahrâr âilesidir; hepsi kuru toprak üstünde Cenâb-ı Allah'a karşı diz çökmüş oldukları halde yek-âvâz olarak bilcümle aktâr-ı İslâmiyyeye doğru kıt'a-i âtîyeyi îrâd ediyorlar:

KIT'A

Kâ'be-i hürriyyeti sür'atle tecdîd eyleyib,
Şâd edin ervâh-ı meb'ûsânı Allah aşkına.
Her taraftan Şâh kundak koydu, yangın var koşun
Müslümanlar kurtarın İrân'ı Allâh aşkına!

Acem Şâhının Meclis-i Meb'ûsânı topa tuttuğu zaman söylenilen tarihtir:

Yâ İlâhî ehl-i İslâmın nedir bu çektiği
Her cemaâtten hakâret, her hükûmetten sitem.

İşte ezcümle yine bir kanlı şâh-ı rû-siyâh
Bastı taht-ı süllem-i bed-bahtı İrân'a kadem.

(Lâ')net olsun ibtidâdan verdiği hürriyyete,
Milleti etti uğursuz bin tereddütle verem.

Bir sözünde durmayıb doğru televvün gösterir,
Bin müretteb kizbini ta'kîb eder binbir kasem.

Zâlimin endişesi ihyâ-yı istizâd olur,
Dâimâ etmekte serbestî-i matbû'âtı zemm.

Ardlı önlü sırtına binmişti Millet Meclisi,
Çünki Kanûn-ı Esâsi ağzına takmıştı gem.

Zorlayıp kırdı gem'i, halka savurdu çifteyi,
«Bâg-ı Şâh»da nûş edince silme birkaç câm-ı cemi.

Eyledi topla tüfenkle millete karşı hurûc,
Lâl olur bu noktada arz-ı mezâlimde kalem.

Yaktı Meb'ûsânı etti hey'etiyle ber-hevâ,
Kahkahayla seyrine çıktı şeh-i ester şiyem.

Tuttu can havliyle Meclis'ten kaçan â'zâları,
Bahçesinde kendi ber-dâr etti Şâh-ı müttehem.

Vahşeti seyr eyleyin kim tuttuğu âdemleri
Hem asıp öldürdü, sonra kurşuna dizdirdi hem.

Mil'ete karşı Kazaklar karşıdan saldıkça top,
Hakk'tan istimdâd ederdi Kâ'be'de beytü'l-harem.

Kıydığı cânlar için aslâ teessür etmedi,
Besmeleyle kesti gûyâ îd-i adhâde ganem.

Şol kadar etmiş takarrüb kim saraya Âhıret,
Seyr olunmakta «Der-i Elmâs»dan (1) bâbü'l-âdem.

Oldu topla bir yeni Meşhed pezîrâ-yı vücûd,
Üstüne döksün melekler Sidre'den eşk-i elem.

Şevk-i hürriyyetle mazlûmâne hâlâ zikreder,
Koltuğunda kellesi birçok şehîd-i muhterem.

Ekl-i ukbâya dedi bin istiâzeyle Yezîd:
Bundan ehvendir derûn-ı Kâ'be'ye asmak sanem.

---

(1) «Der-i Elmas», Saray-ı Şâhîde bir kapu imiş.

«Şîr ü Hûrşîd»e (*) hayâsız sürdü çıkmaz bir leke,
Seyr edenler zanneder beyne'n-nisâ kirpâs-ı dem.

Vak'ayı hakkıyla tasvîr etmeden ben âcizim,
Eşk ile sûzişli bir mersiyye yazsın muhteşem.

«Ben niçin vaktiyle kesmedim âzâ» diye
Nâdim olmakta (Hamîd-i) Sânî-i sâhib-kadem.

Duydu bu târihi ıstavroz çıkardı gitti «çâr»
Topla yıktı Kâ'be-i hürriyyeti Şâh-ı Acem (**).

1330
— 4 çâr
1326

Eski kitaplarda «erbâb-ı mütalâaya» yâhud «ifâde-i merâm» gibi ta'birlerden bıktık usandık. Hele her kitabın başında «mukaddeme» kelimesiyle başlayan sözler ki, en sonra yazılmış olacağı herkesin mâlûmudur. O cümleler halka usanç verdi, biz her şeyde yenilik taraftârıyız, binâenaleyh «mukaddeme» tâ'birini «muakkabe» sûretine koyarak şu cümleyi kitabın nihâyetine derc eyliyorum:

MUAKKABE

«Muzafferüddin Şâh» merhum, İran'a hürriyyet ve hukuk-ı insâniyyeti verdi, Millet Meclisi'ni küşâd etti; büyüklüğünü, uluvv-i maksadını âleme gösterdi. Târih

(*) Şîr ü Hûrşid, İran'ın en büyük nişanıydı. Aynı zamanda «Süt» anlamına gelir. Burada iki anlamlı kullanılmıştır.

(**) Çâr, 4 anlamına da gelir. Son dize, ebced hesabıyla 1330'a karşılıktır. Bu sayıdan 4 çıkarılırsa, Şah'ın Meclis'i topa tuttuğu tarih olan Hicri 1326 (1908) tarihi elde edilir.

nâmını ilel'ebed tebcîl ve takdîs edecektir. Hattâ merhûm-ı müşârün'ileyh için yazdığım bir eserde, müteessirâne, âtîdeki kıt'ayı söylemiş idim:

KIT'A

Nasıl ta'yîn-i müddet eylerim tahdid-i maksatla?
İlâhî, sence varken her muhâlin vech-i imkânı.
Vefât-ı kaabızu'l-ervâhdan sonra uzun müddet,
Bu âlemde gönül sağ görmek ister Şâh-ı İrân'ı.

Ne çâre ki, felek müsaade etmedi. «Muzafferüddin Şâh» âzim-i dâr-ı cinân oldu. Haber-i vefâtını işittiğim zaman şu kıt'ayı söylemiş idim:

KIT'A

Zuhûr ettiyse medhiyyem müessir zehr-i hicvimden,
Değil bende kabâhat, bendeki baht-ı siyâhındır.
Fütûr etmem asâ-yı sabra ettim ittikâ Eşref,
Cihandan şâh gitti şimdi nevbet (pâdişâh)ındır!

Bu Muzafferüddin Şâh merhûmun veledi zerre kadar pederine çekmedi. Veled-i merkûmun cedd-i i'lâsı olan herif de alâ rivâyetin zalemeden hûn-rîz bir âdem imiş. Bu ona benzedi, hattâ onu da geçti. Pek meşhurdur ki, ceddi bir gün cellâdı huzûruna çağırtarak ahrâr-ı ümmet hakkında mevcûd olan sevir-i katliyye ve işkence kâfi olmadığından daha ziyâde feci' ve müessir bir işkence bulmasını teklif eder. Cellâd üç def'a temennâ ettikten sonra hapishâneden keyfe mettefak bir şahsı ustura ile kafatasının derisini kâmilen çizib, saçlarıyla berâber çıkarır ve bir kalpağın içine binlerce eşekarısı doldurup başına giydirir. Bu sûretle zavallı mazlûm yirmi dört saat çarpına çarpına cânhırâş feryâdlarla ölür gider. Cedd-i ma'hûd da zamânında «Engizisyon»un koleksiyonuna bir ser-i nâdîde ve nâşinîde daha ilâve ey-

lediğinden dolayı iftihâr ederek cellâd-ı merkûmun sînesini bir kıt'a murassa' «Şîr ü Hurşîd» nişânıyla tezyîn eder. Bu necl-i necîb de, bu uğursuz da mutlaka ona çekmiştir.

Onu taklîd ediyor. Babasının İran'a bahş ettiği âsâr-ı insâniyyet ve medeniyyeti bu, perîşân etti, Meclîs-i Meb'ûsânı içindeki a'zâlarıyla birlikte topa tuttu, yıktı, yaktı, harâb etti, Cengiz'e rahmet okuttu. Hürriyyet-perverân-ı ümmeti kılıçtan geçirdi, kesti, öldürdü. İran'ı, o koca memleketi sahrâ-yı Kerbelâ'ya döndürdü. Âlem-i insâniyyet ve medeniyyeti dil-hûn etti, ağlattı, ağlattı... Hâlâ da ağlatıyor.

Netice

1908'de Kahire ve İstanbul'da iki kez basılan **İran'da Yangın Var** üzerine açıklama, «Eşref'in Eserleri» bölümündedir.

İngiliz, Alman, Fransız dillerinden bir dili
Öyle öğren kim duyanlar ecnebî zann eylesin.
Şarka Garbın fikrini nakl et, seni seyr eyleyen
Âdetâ Kant'ın çırağ-ı mektebi zann eylesin.

Dâima âlâ yiyip iç, bir güzel gördün mü bak,
Bul güzel ses dinle, ol perverde-i nâz ü naim.
Kokla hoş şeyler, çekil vaktiyle hâb-ı rahata,
Ülfetin mahsûl-i kıymettârıdır zevk-ı selîm..

Aç kalır âdem rekabet iktidârı olmasa,
Azme hâil bir diken varsa bu yolda bulmalı.
Ya müheyyâ olmalı oğlum rekabet çengine,
Ya zarûret pençesinde mevte mahkûm olmalı!

Elinde ihtiyâcın olmamış olsaydı yelpâze,
Alevler hâsıl olmazdı terakkînin ocağında.
Çoğaldıkça belâ-yı ihtiyac artar çalışmak da
Büyür tıfl-ı terakkî ihtiyâcâtın kucağında.

Dağınık olsa da oğlum şuâbâtı ilmin,
Bir ufak cümle olur gâyesi bin meşveretin.
Kesretinde şaşırıp kalmada ma'nâ yoktur,
Nokta-i vahdetini bulmalıdır mârifetin.

Ömrü, hissetmeyenin rü'yâdır,
Hisseden huld-i hakîkatte yaşar.
Ka'rına, meddine bakma ömrün,
Kişi hissettiği nisbette yaşar.

Emelin her ne ise hâsıl olur,
Kâbe-i maksada bir azm ile git;
Eline fırsat ya geçer, ya geçmez,
Fırsatı bekleme, sen icad et.

•

Geçmişe mâzî deme, târih oku,
Hüsn-i tatbîkât için emsâl olur.
Hâl-i hazırda düşün âti için,
Çünkü istikbâl bir gün hâl olur.

•

Hep düşüp kalk iyi insanlarla,
Kıssadan lâzım olan hisseyi kap.
Eğer olmazsa bu cihet mümkün,
Kötü âdemle görüş de iyi yap.

•

Halka karşı ahz ü i'tâda demirden sağlam ol,
Her sokaktan korkusuz geçmek yiğitlik kârıdır.
Para bahsinde sakın ha olma oğlum hilekâr,
Herkesin para hususu en büyük miyârıdır.

•

Hıfz-ı sıhhat ile âlemde tedâvi edecek
Her zaman kendisidir kendisini insânın.
Doktorun hastalara verdiği ekser reçete
Sanki celbiyyesidir mahkeme-i kübrânın.

•

Toplanır Allah için dünyâda rızk-ı âhiret,
Hilkatin sanma ibâdet ücret-i ihyâsıdır.
Şart ise burdan götürmek miftâhını,
Her zaman herkesçe dünyâ menfaat dünyâsıdır.

İlk kez **Eşref'in Bergüzârı** adıyla **Vakit** gazetesinde yayımlanan (6 Aralık 1928 - 18 Ocak 1929) bu öğütlerin tamamı 44 kıt'adır; «Bundaki sözler medâr-ı iftihârımdır benim / Çünkü oğlum Mustafâ'ya bergüzârımdır benim» beytiyle başlamaktadır.

KUYRUKLU YILDIZ

İlâhî, cümle mahlûkatı yoktan var eden sensin,
Yine emrinle hepsi mahv olursa gam mı bir hızdan?
Olur her hükmüne insanlar ister istemez râzı,
Dile öldür bizi hızdan, dile kuyruklu yıldızdan.

21 Nisan 1326/5 Mayıs 1910

•

Bu günlerde belâ gördükçe evrâk-ı havâdiste,
Kesildik cümlemiz dünyâda mızmız yâ Resûl-allah!
Cesâret kalmadı bizde şefaât isteriz senden,
Bizi korkutmada kuyruklu yıldız, yâ Resûl-allah!

•

Doldu taştı korkumuzla defter-i pîr-i mugan,
Silmeli kuyruklu yıldızla hesâbı, yâ Ali!
Beş Mayısta mest-i lâ-yu'kal gelince mahşere,
İsteriz Allah için kevser şarabı, yâ Ali!

•

Ölürsem gam yemem birlikte erbâb-ı maârifle,
Fakat pek güç gelir gitmek papazlarla, hahamlarla.
Eğer kuyruklu yıldız kuyruğuyla himmet eylerse,
Ne a'lâ yolculuktur madmazellerle madamlarla!

•

Rumlar, Bulgarlar Osmanlılıkla parlayıb,
Halka ciddiyyet gelince şarlatanlık kalmadı.
Bârek-allâh, âkibet etti anâsır ittihâd,
Ermenilik, Musevîlik, Müslümanlık kalmadı!

•

Eski Yıldız koymadı vaktiyle bizde kol kanad,
Yok sukut etmekliğe hız, sen de kuyruksuz musun?

Kâinata gelmedi imdâda hâlâ kuyruğun,
Yoksa ey kuyruklu yıldız, sen de kuyruksuz musun?

•

Cümlemiz birden atılmak isteriz âgûşuna,
Gel behey kuyruklu yıldız, himmet et her bir kula.
Biz uzaktan seyre baksak da kanaat eyleriz,
Beş Mayısta sâye salsın kuyruğun İstanbul'a!

•

Bizi hep kadrodan hâriç bırak da mahşere celb et,
Kemâl-i kudretinden hall olunmaz bir muammâ yap.
Tutuşur kâinâtı mahv için kuyruklu yıldızla,
Bu dünyâyı değiştir yâ İlâhî, başka dünyâ yap!

•

Aman verme İlâhî kimseye Rumî Mayıs beşte,
Asıl kimdir bu mülkün sâhibi yıldızla isbât et.
Kudurdu, sığmıyor kuyruksuz insanlar bu dünyâya,
Şu kuyruksuzları kuyruklu yıldızla mücâzât et!

•

Nihâyet millete kuyruklu yıldız koştu imdâda,
Geri kaldıkça kaldık, ânların zu'munca serkeştik.
Terakkîde yetiştik Avrupa akvâmına işte,
Bugün mahşer yolunda biz dahi ânlarla birleştik!

•

Muhâcir oldu gitti fâreler açlık belâsından,
Bizim Türkiyye'de çünkü sepetler peksimetsizdir.
Niçin ölsün de açlıktan halâs olsun diye bunlar,
Bu semte uğramaz kuyruklu yıldız, merhametsizdir!

•

Ecel geldiyse pervâ eylemem kuyruklu yıldızdan,
Buyursun, hazırım, Rabbimde afv ü merhamet çoktur.
Fakat zevcemle birlikte ölüm çok güç gelir, eyvâh
Demek mahşerde de ândan benim'çün kurtuluş yoktur!

•

Çille çektim bir zaman kuyruksuzundan yıldız'ın
Nâgihânî öyle çarpıldım ki hâlâ sersemim.
Gelse bin kuyruklu yıldız, ba'demâ korkar mıyım,
Çünkü açlıktan cihanda çoktan ölmüş âdemim!

•

Çıkmağa yok yüzüm evden dışarı,
Her yere çünkü benim borcum var.
Yetiş imdâdıma ey kuyruklu,
Beni lûtfen bu belâdan kurtar!

•

Dâimâ dünyâ karanlıktır züğürtlükten bize,
Yok bu derde ölümden başka bizim'çün bir devâ.
Gel behey kuyruklu yıldız, kaçma Allah aşkına,
Âleme saçsın mübârek kuyruğun nûr-ı ziyâ!

•

Sordu kuyrukludan ahvâlini arzın melekût,
«Her taraf parlamış envâr-ı maârifle» dedi.
Sıra Türkiyye'ye geldikte, mübârek dedi ki:
«Yetmiş altı sene evvel bu yine böyle idi!»

•

Kuyruğuyla kürreyi okşamadı,
Âh kim olmadı kısmet ölmek.
Biz züğürt kullarına dünyâda
Demek Allah daha çok çektirecek!

•

Sence bence gökteki kuyrukludan yok fâide,
Bir takım aç fâreyi mutfakta çömleklerde gör.
Varsa da solda sıfır, geç «Ahmed'in dükkânı»nı,
Gel de kuyruklu nasıldır bizde gömleklerde gör!

Halley kuyruklu yıldızının 5 Mayıs 1326'da (18 Mayıs 1910) dünyaya çarparak «kıyameti koparacağı» yolundaki haberler Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın **Kuyruklu Yıldız Altında Bir İzdivaç** adlı romanına esin verirken, Eşref de Kırkağaç'taki evinde bu eserini yazmıştır. Kitabının önsözünde şöyle demektedir:

«Bu olay gazetede görülünce başlangıçta bize masal gibi bir şey gelmişti. Fakat günler geçtikçe, bu yıldızın ötede beride görüldüğü işitilince, saat saat kuruntunun etkisi altına giriyorduk. Başa geleceğe boyun eğmekten başka çare olmadığını bilmekle birlikte, aile bireyleri yalandan birbirini teselli ederek korku ile yataklara giriyorlardı. Biz onlardan daha korkak olduğumuz için uyuyamıyorduk. Bir taraftan titreyerek ben, bir taraftan köşeye büzüldükçe büzülen oğlum Mustafa, aşağıdaki manzumeleri söylemekle vakit geçiriyorduk. Gerçi bunlar şiir değildir, korku belâsıyla söylenilmiş şeylerdir.»

«Eser: Eşref ve oğlu Mustafa» kaydını taşıyan **Kuyruklu Yıldız** ilk kez **Vakit** gazetesinde (19 Ocak - 28 Şubat 1929) yayımlanmış; Hilmi Yücebaş da «bu eserin el yazısıyla aslı kütüphanemdedir» notuyla kimi bölümlerini aktarmıştır. Eşref'in öteki kitaplarında olduğu gibi **Kuyruklu Yıldız**'da da kıt'alarla «fıkra»lar ve «muhavere»ler iç içe verilmektedir.

Musîbetten, belâdan ibret aldık, yâ Resûl-allah!
Uyandık şimdi, evvel hâba daldık, yâ Resûl-allah!
Aceb dergâh-ı Haktan biz ne çaldık, ya Resûl-allah!
Meded kıl, biz bu ellerde kaldık yâ Resûl-allah!.
Bugünlerde bunaldıkça bunaldık yâ Resûl-allah!

Hasan, Ahmet, Zeki Bey (*) hangi derde mübtelâ oldu?
Sokaklarda müretteb hangi katiller belâ buldu?
Nasıl ellerde İstanbul muhit-i Kerbelâ oldu?
Meded kıl, biz nasıl ellerde kaldık, yâ Resûl-allah!
Bugünlerde bunaldık bunaldıkça yâ Resûl-allah!

Kopar bir fırtına evvel, kesilmez arkadan ra'dı,
O ra'dın bir koparsa mümkün olmaz sonra tâdâdı.
Belânın ibtidâsından büyük çıkmakta mâbâdı.
Meded kıl, biz bu ellerde kaldık yâ Resûl-allah!
Bugünlerde bunaldık bunaldıkça yâ Resûl-allah!

Vatan zâten teverrüm etti, mikrobla musâb oldu,
Otuz üç yıl dayandı zulme, üç yılda harâb oldu,
Umardık başka biz, bir başka türlü inkılâb oldu.
Meded kıl, biz nasıl ellerde kaldık yâ Resûl-allâh!
Bugünlerde bunaldıkça bunaldık yâ Resûl-allâh!

(*) Hasan Fehmi bey gayet hüsn-i ahlâka mâlik bir zât olduğunu Mısır'dan ben tanırım. Buna tabanca sıkan katile ve ecdâdına kıyâmete kadar lânet olsun. İkincisi Ahmet Samim bey ki hiç tanımam. Vefatı kirli, müstekreh ellerle vukua geldiğinden hiç şüphe yoktur ki Hüseyin Cahit bey oğlumuz da yazdığı gazetede sakınarak biraz söylemek istiyordu. Zeki bey kimdir? Hiç bilmem, fakat vicdanlarda pek acı şüphe bırakmıştır. — Eşref.

İttihat ve Terakki'ye karşı şiddetli muhalefet yürüten bu üç gazeteci, sırasıyla 5 Nisan 1909, 9 Haziran 1910, 10 Temmuz 1911'de öldürüldüler. Cinayetlerin İttihatçılardan alınan buyruk üzerine işlenildiğine inanılmaktadır.

Hamiyyet herkesin ağzında çiğnenmiş sakız oldu,
Çıkıp kârhânelerden birtakım sermâye kız oldu,
Yudulmaz âşinâlarca bu lokma pek tıkız oldu.
Meded kıl, biz nasıl ellerde kaldık, yâ Resûl-allah!
Bugünlerde bunaldıkça bunaldık, yâ Resûl-allah!.

Anıldıkça adı hürriyyetin gülmekte istibdâd,
Demek ki hâl-i hâzır vakt-i istibdâddan berbâd,
Şefaât isterim herkesle sizden de ber-mu'tâd.
Meded kıl, biz nasıl ellerde kaldık, yâ Resûl-allah!
Bugünlerde bunaldıkça bunaldık, yâ Resûl-allah!

Denizden top, semâdan bombalar yağdırmada düşmen,
Semâya intikal etti demek meydân-ı harb yerden,
Utanmazlar nasıl kavga eder hâlâ, diyor sen, ben.
Meded kıl, biz nasıl ellerde kaldık, yâ Resûl-allah!
Bugünlerde bunaldıkça bunaldık, yâ Resûl-allah!

Miting akd ettiler mi içlerinde hiç öküz kalmaz,
Eğer harbe salâ dense içinde yüzde yüz kalmaz,
Vebâ gelse götürse bunları, böyle pürüz kalmaz.
Meded kıl, biz nasıl ellerde kaldık, yâ Resûl-allah!
Bugünlerde bunaldıkça bunaldık, yâ Resûl-allah!

Utanmaz birbirinden hepsi bir gün yalan söyler,
Biraz nâmûslular gizli, edebsizler âyan söyler.
Eğer varsa lüzûmu sâhiden bunda, cihan söyler.
Meded kıl, biz nasıl ellerde kaldık, yâ Resûl-allah!
Bugünlerde bunaldıkça bunaldık, yâ Resûl-allah!

Bu kavga fırkalarda sanma kim öyle sebebsizdir,
Küçüklerden büyükler şübhe yok dâim edebsizdir.
Bunu inkâr eden varsa hasebsizdir, nesebsizdir.
Meded kıl, biz nasıl ellerde kaldık, yâ Resûl-allah!
Bugünlerde bunaldıkça bunaldık, yâ Resûl-allah!

Yâzık, mahkûmu oldu memleket birkaç kopuk şahsın,
Neden mağlûbu kaldık çend kadar benzi uçuk şahsın,
Nasıl olduk esîri üç buçuk yıl üç buçuk şahsın?
Meded kıl, biz nasıl ellerde kaldık, yâ Resûl-allah!
Bugünlerde bunaldıkça bunaldık, yâ Resûl-allah!

Nasıl bilmem, Halil bey dahiliyye nâzırı oldu,
O bedbahtın zamanında çiçekler açmadan soldu,
Bu gün Divân-ı Âliden bu da farzet ki kurtuldu.
Meded kıl, biz nasıl ellerde kaldık, yâ Resûl-allah!
Bugünlerde bunaldıkça bunaldık, yâ Resûl-allah!

İttihatçıları taşlayan ve tamamı 21 bend olan bu muhammes 1911'de yazılmış; ilk kez **Vakit** gazetesinde (1-7 Mart 1929) **Eşref'in Rüyâsı** adıyla yayımlanmıştır.

Sadedden Evvel:

Îd-i hürriyyeti tebrîk ederim ihvâna.
Bu değil millet için doksan üç'ün (*) ihsânı.
Kapısı öyle kolaylıkla kapanmaz, zîrâ
Zorla açtık bu sefer Meclis-i Meb'ûsânı .

Var lüzûmu bize Meclis-i Meb'ûsânın,
İçine dâhil olanlar ne olursa olsun.
Doksan üç vak'asını (*) eylemesin de tanzîr,
Yüzde doksan üçü isterse e(şek)le dolsun.

«Nasıl meb'ûs olurlar ibtidâî görmeden tahsîl?»
Diyenler beyt-i âtiyi duyub az çok emîn oldu:
Mehâkimden kıyâs et, sanki meb'ûsân-ı asrın da
İçinden altısı hey'et, küsûru sâmiîn oldu.

Ehlini seyr ederek echel-i meb'ûsânın,
İlm ü fenn dillerine vird olur inşâallah.
Boş oturmaz, çalışır Meclis olunca tâ'tîl,
Çoğu mekteblere şâkird olur inşâallah!

Devr-i istibdâd mahv etti sanırken büsbütün,
Hayli âdem çıktı meb'ûs oldu meydâna bugün.
Bilmeyenler çoksa da birkaç bilenden öğrenir,
Böyle mevki'lerde bedbîn olmayın Allah içün.

Bi-l-ittibâ' bunda da kanûn tekmil cârî:
Her zaman Avrupa da boş kafadan kurtulamaz.
O kadar milyon ahâlînin içinde meb'ûs,
(Klamenso) (**) gibi üç tâne Fransa bulamaz.

(*) İlk dörtlükte 1293'te (1876) yürürlüğe konulan Kanûn-ı Esâsî (Anayasa), ikinci dörtlükte bu anayasaya göre toplanan Meclis'in Abdülhamid tarafından kapatılması anlatılıyor.

(**) Fransa Başbakanı Clemenceau.

Saded:

Geri aldık bi-izn-illâh Kanûn-ı Esâsî'yi,
Ki, mûcidlikle olduk mazhar-ı tahsîni dünyânın.
Dedim târihini, bir düştü evvel, bir daha düşmez:
Açıldı meclis-i millet, kapandı çeşmi a'dânın.

1326 (1910)

İntihâbâta çıkardım her yere efkârımı,
Sûret-i hâli, hayâlâtımda temsîl eyledim.
Topladım ârâsını sandûka-i vicdânımın,
Bârek-allâh, işte Meb'ûsânı teşkîl eyledim:

Hepsi oldukça değiştirdi çuvalı,
Memlekette dolaşırken Urbân.
Yetişemez köydeki tahsildâra,
Ona sâilîdir meb'ûsân.

Meb'ûsân Listesi:

Kör, topal toplandı meb'ûsânımız,
Bir tarafta kalmadı noksânımız.
Meclis'e dizdim büyük küpler gibi,
Arz-ı endâm ettiler ..... gibi.
Ba'zısından tâze çıkmıştır potur,
Yan bakar, dersen: «Efendi düz otur!»
Ba'zısı bağdaş kurub der: «Merhabâ!
Nerde kaldı kahveci Mercan Ağa?
İstiyor içmek gönül bir nargile,
Gelmedi hâlâ sokaktan hergele!»
Şöyle diz çökmüş yere bir dîgeri,
Der ki: «Gelsin, isterim Ser-askeri!»
Solda bir meb'ûs kav çakmak çakar,
Sağda bir a'zâ soyunmuş bit bakar.
Ba'zısı kürsîde nutk îrâd eder,
«Handa aç kaldım!» diye feryâd eder.
Şimdi görse derdi Veysî, Negisî:
«Oldu Meb'ûsân bir tip sergisi!»

Ey ahâlî, yok dühuliyye, girîn,
Her vilâyetten getirdim, seyr edin!

İçlerinde bildiğim bir zat var,
Dense lâyıktır mücessem iktidâr.
Her cerîde neşr eder efkârını,
Ahz eder böyle felekten tarihi.
Yazdığı şi'ri mûzır zann etmeyin,
Öyle bâtıl su-i zanna gitmeyin.
Kimseye ömründe etmez i'tizâr,
Yazdığı şeyden uzaktır zülf-i yâr.
Hâcet erbâbınca pek kıymetlidir,
Yazdığı parça nedir, dersen, aceb,
Söylerim, gitmende yoktur bir sebeb.
Yazdığı şey âlimânın bürhânıdır,
Bir kirâlık hânenin i'lânıdır.

Meclis-i Meb'ûsân Reîs-i Muvakkatinin Nutk-ı Manzûmu:

Arkadaşlar, haydi yek-âvâz olun,
Bir sürü gûyâ kümeste kaz olun.
Bir ağızdan bağrışın «millet!» diye,
«Bin yaşa ey şanlı hürriyyet!» diye.
Bin gürültü, bin şemâtet eyleyin,
Câ-be-câ izhâr-ı hiddet eyleyin.
Eyleyin yek-digere birden hücûm,
Böyle taşkınlıklara vardır lüzûm.
Avrupa meclislerinde kaide:
Yok sükûnetle geçerse fâide.
Hangi işte olsa kavga, sâmiîn
Öyle işlerde olur gayet emîn.
Hangi bir iş olsa kavgasız geçen,
Dâimâ eyler ahâlî sû-i zann.
Haydi siz de öylece kavga edin,
Türklüğü lâkin güzel icrâ edin.

Uğraşırken siz bina sarsılmalı,
Pantolon, setre, yelek yırtılmalı.
İndirin yekdîgere şaplakları,
Aşk edin ta enseye tırnakları.
Ensenizden kan sızarken, bir vurun,
Görmeli, mahv olmalı vechinde onun.
Defter-i yekdigeri cebren dürün,
Ba'zı meb'ûsu boğarken öldürün!

Bu sırada meb'ûslar birbirini boğmaya kıyâm ederlerse de, taraf-ı riyâsetten men' olunarak nutka devâm edilir:

İstirâhat eyleyin beş altı gün,
Her zaman hâzır size böyle düğün.
Biz henüz yorgunluğu atlatamadık,
Pür-telâş olduk yatağa yatamadık.
..... dağlar taşlar çaldınız,
Hâli yollardan dolaşıb geldiniz.
Dinlenirim şöyle biraz da bendeniz,
Siz bugün iş başlamak isterseniz:
Arkadaşlar söylesin hâcâtını,
İsteriz hep mülkün ıslâhâtını.
Şairâne kıt'alar inşâd edin,
İhtiyâcâtı içinde yâd edin.
Eyleyin eş'âr ile arz-ı hüner,
Görse tahsîn eylesin Âşık Ömer.
Şi'riniz olsun serâpâ dil-firîb,
Vecde gelsin gûş edib Âşık Garîb.
Hepisi imlâ yanlışıyla dolmasın,
Yüzde doksandan ziyâde olmasın.
Söyleyin, yazsın zabıt kâtibleri,
Siz dönün lâyık olan sağdan geri.

Ber-mûcib-i ihtâr söylenilen eş'âr ber-vech-i âtî ilân ve izhâr olunur:

Reîs-i Sânî:

Eyledik cebren temellûk mülk-i meşrûtiyyeti,
Hepsine millet henüz verd-i emel dikmektedir.
Pek güzel biçtik vatanda câme-i hürriyyeti,
Ma'rifet şimdi mahâretle güzel dikmektedir.

İstanbul Meb'ûsu:

Şehremîni sokmasa parmağını ekmeklere,
Alız ü i'tâsında esnaf ve ahâlî hürr olur.
Etle ekmek narhından korkulmadıkça çâresiz,
Bir takım itle köpekle dâimâ hır gür olur!

Kastamonu Meb'ûsu:

Etti ettikçe sirâyet girdi müzmin hâline,
Nazikâne can damarından tutub merhem sarın.
Şerm-sârâne ahâlî sizden istirhâm eder:
Pek fenâlaştı frengîden vilâyet kurtarın.

Trabzon Meb'ûsu:

Ahâlîmiz yiğittir, hepsini kundakçı zann etme,
Bu limân üzre serhadde biraz insan da kan ister.
Bugün bahrî ve berrî birçok ıslâhattan evvel
Terakkî-i ticâretce Trabzon bir liman ister.

Erzurum Meb'ûslarından biri:

Şaşırdık hangi derdi, ihtiyâcı eylesek i'lâm,
Bu yıllarda vilâyet çünkü bin türlü belâ gördü.
Yazık şimdi ahâli ot yiyor dağlarda açlıktan,
Bu yıl çeşm-i vatan dehşetli bir kahıt ü gılâ gördü.

Erzurum Meb'ûslarından dîgeri:

Arkadaşlar, can çekişmekte ahâlî-i Erzurum,
El-aman, açlık gibi müdhiş belâdan ölmesin.
Olmasın yirminci asra bir leke, imdâd edin,
Göz göre biçâreler kaht ü gılâdan ölmesin.

Bitlis Meb'ûsu:

Eski bir kartalıdır lâşe-i istibdâdın,
Bunu ürkütmek için Bitlis'e el uzatın.
Başka şey istemeyiz Meclis-i Meb'ûsân'dan,
Şimdi vâlî bulunan Tâhir-i nâ-pâki atın.

Kürsî-i hitâbetin sağ tarafında oturub demet demet ketenhelvası yemekte olan on kadar meb'ûs, reîsin nazar-ı dikkatini celb etmekle, huzûruna çağırıb «Siz bir şey istemiyorsunuz. Millet sizden ne istifâde edecek? Bu yediğiniz helva nedir?» deyince, meb'ûslar hep bir ağızdan aşağıdaki kıt'ayı okumağa başlarlar:

Cehlimiz varsa da, Allah büyüktür, kalmaz
Âhımız körler ile kelde de inşâallah.
Bizi meb'ûs yapan müntehib-i sânîler
Kör olur da görürüz beldede inşâallah!

Van Meb'ûsu:

Van Gölü'nde bâ'demâ yevmî vapurlar işletin,
Köylere gölden gider arkadaşlardan çoğu.
Dört sene sonra bitince müddeti a'zâlığın,
Orda hammallık ederler arkadaşlardan çoğu.

Diyarbekir Meb'ûsu:

Eskisinden fazla belki başına yumruk iner,
Sanma hürriyyetle mazlûmun değişti mevkî'i.
Geldi nevbet millete, devletten istedi intikal,
Başkalaştı eski istibdâd ve zalâmın merci'i.

Dersim Meb'ûsu:

Yetişir mehâkimde nâib-i şer'-i mer'î.
İşi taksîm-i vezâif ile teshîl edelim.
Rumeli kıt'asının hey'eti aliyyesini
Bizdeki başka vilâyâta da teşmîl edelim.

Bir onbaşı takımı kadar meb'ûs, kapının yanında helva sohbetinden, velîme cem'iyyeti taâmının lezzetinden bahs etmekte oldukları cânib-i riyâsetten yarım yamalak işitilmekle bunları yanına çağırıb ulûm-ı ictimâiyyenin hangi bahsinden konuştukları soruldukta, borazan gibi hepsi bir ağızdan kıt'a-i âtîyeyi söylemişlerdir:

İ'tirâf-ı acz için geldik huzûra yâ reîs,
Mübtedî bir milletin mahsûl-i mehd-ârâsıyız.
Nerdeyiz? Nerde ulûm-ı ictimâiyye? Aman
Pek sıkıştırma, bin üç yüz yirmi dört a'zâsıyız.

Maınuretü'l-azîz Meb'ûsu:

Eşkıyâ kesretçe meb'ûsânımızdan fazladır,
Etmeyin iğmâz ile aldırmamazlık, aldırın.
Oynamaz bir ipte bin canbâz, rezâlet çıkmasın,
Millete kâfisiniz siz, eşkıyâyı kaldırın.

Bu sırada bir köşede afyon tiryâkisi gibi düşünmekte olan yirmi kadar meb'ûsu reis yanına çağırarak her birisini nazar-ı hakâretle süzdükten sonra: «Siz ne idrâksiz adamlarsınız! Görmüyor musunuz ki herkes meb'ûs olduğu vilâyetin ihtiyâcâtından bahs ediyor. Siz buraya gelmektense memlekenizde kalıb işinizle gücünüzle uğraşsanız daha hayırlı olurdu!» demesinden münfail olan meb'ûslar müttehidü'l-lisan olarak aşağıdaki kıt'ayı söylerler:

Dört sene sonra görünmez oluruz Meclis'te,
O zaman kıymetimiz yükselir inşâallah.
Memlekette oluruz müntehîb-i sânî de,
Buraya bizden eşekler gelir inşâallah!

Eşref, manzum bir tiyatro eserini andıran **Meclis-i Meb'ûsân**'ına İkinci Meşrutiyet sonrasında toplanan ilk yasama meclisini konu alır. **Vakit** gazetesinde (7 Kasım - 5 Aralık 1928) **Eşref'in Meclis-i Meb'ûsânı yâhud Mahsûl-i Hayâli** başlığıyla yayımlanmıştır.

A

Âbâd: Bayındır.
Abd: Kul, köle.
Âbid: Tapınan.
Âbidân: Tapınanlar.
Acîb: Tuhaf.
A'dâ: Düşmanlar.
Âdâb ü erkân: Yol-iz, yöntem, sıra saygı.
Âdem: Adam, insan; Hz. Âdem.
Âdemiyyet: İnsanlık.
Adl: Adalet.
Adû: Düşman.
Adüvv: Düşmanlık.
Âfâk: Ufuklar.
Afv: Af, bağışlama.
Âgaz: Başlama.
Agniyâ: Zenginler.
Agrâz: Kötü amaçlar, kötü niyetler.
Âguş: Kucak.
Âh ü enîn: Yazıklanma ve inleme.
Ahd: Ant, söz verme.
Âhir: Son olarak.
Âhiren: Sonradan.
Ahkâm: Kurallar; buyruklar.
Ahlâf: Halefler, ardıllar.
Ahrâr: Özgür olanlar, köle ve tutsak olmayanlar; bu sözcük, II. Abdülhamid döneminde «Jön Türkler» anlamında kullanılmıştır.
Ahsen: En güzel.
Ahter: Yıldız.
Ahvâl: Durumlar, oluşlar.
Ahz: Alma, kabul etme.
Ahzân: Kederler, hüzünler.
Ahz-i feyz: Yurtseverlik gösterme.
Ahz ü i'tâ: Alışveriş.
Akd-i cem'iyyet: Dernek kurma.
Akdem: Önce, daha önce.
Âkıbet: Sonunda.
Âkıl: Akıllı kişi.
Âkil: Yiyen.
Aklâm-ı istihbâr: Haber alma kalemleri, daireleri.
Aksâ: Son, uzak.
Aksâ-yı Şark: Uzak Doğu.
Aktâr: Taraflar.

Ar: Utanma.
Ârâ: Oylar.
— ârâ: Süsleyen, bezeyen.
Ârâz: Kaza, felâket; işaret.
Ârızî: Sonradan ortaya çıkan.
Ârif: Bilgili, kültürlü.
Arş-ı a'lâ: Göğün en yüksek katı; Tanrı katı.
Arş-ı Rahman: Gökyüzü; Tanrı katı.
Arz-ı işmi'zâz: Yüz buruşturma.
Âs: Değirmen.
Âsâ: Gibi.
Âsafâ: Ey yüce vezir, anlamında.
Âsâkir, âsâkir-i şâhâne: Askerler, erler.
Âsân: Kolay.
Âsâr: Eserler; belirtiler.
Asdika: Yakın dostlar.
Ashâb: Sahipler.
Asîr: Zor, güç.
Âsmân: Gökyüzü.
Âsûde: Rahat, kaygısız.
Âşiyân: Yuva.
Atâ': Bağış; bağışlama; bahşiş.
Âtî: Gelecek.
Âtî, âtîye: Aşağıda sözü geçen.
Atîk, atîka: Eski.
Avam: Herkes; ayak takımı.
Avân: Vakit, zaman, an.
Av'ave: Havlama.
Âvâz: Ses.
Avdet: Dönüş, geri gelme.
Âyâ: Acaba.
Ayân: Belli, açık, görünen.
A'yân: İleri gelenler; Millet Meclisi'nin kararlarını incelemekle görevli ikinci meclis; bu meclisin üyesi, senatör.
Âyende (ve) revende: Gelen giden.
Âyîne: Ayna.
A'zam: (Daha, pek...) Büyük.
Âzim: Kesin kararlı.
Azîmü'ş-şan: Şanı büyük, pek şanlı.
Azîmet: Gidiş.
Azm: Karar, niyet.

B

Bâb: Kapı.
Bâb-ı lûtf: İyilik kapısı.
Bâb-ı Meşihât: Şeyhülislâmlık dairesi.
Bâbü'l-âdem: İnsanların toplandığı yer.
Ba'de'l-memât, ba'de'l-mevt: Ölümden sonra.
Ba'demâ, ba'd-ezîn: Bundan sonra, bundan böyle.
Bâd-ı havâ: Bedava, parasız.
Bâdi: Başlangıç; sebep, neden.
Bahnâme: Açık saçık resimler, yazılar içeren ya da şehvet artırıcı ilaçların reçetesini veren kitap.
Bahr: Deniz.
Bahr-ı muhît: Okyanus.
Bâ-irâde, bâ-irâde-i seniyye: Padişah buyruğuyla.
Bâhusus: Özellikle.
Bâ'is: Sebep, neden.
Bâ'izn: İzinle.

Bâkî: Kalan, geriye kalan.
Bâlâ: Yüksek, yüce.
Bâlâ: Vezirlikten bir önceki rütbe.
Bâr: Yük.
Bârân: Yağmur.
Bârek-allah: Tanrı kutlu etsin.
Bârî: Yaratıcı, Tanrı.
Basîret: Öngörü.
Bast: Yayma, açma, uzun uzun anlatma.
Bâzîçe: Oyuncak.
Becâyiş: Karşılıklı yer değiştirme.
Bed: Kötü.
Bedahşân: Bir yakut cinsi.
Bedbîn: Kötümser, karamsar.
Bedhâh: Kötülük isteyen.
Bedhâhân: Kötülük isteyenler.
Bedihî: Açık, belli.
Bedihiyyât: Kanıtlanması gerekmeyen açık şeyler.
Behâim: Dört ayaklı hayvanlar.
Behre: Hisse, pay, kısmet.
Behre-ver: Hissesini almış.
Beka: Kalım, kalımlılık.
Benâm: Ünlü.
Bend: Bağ, düğüm; şiirde parça; madde.
Bende: Kul, köle; birinin hizmetinde olan.
Bendegân: Kullar, köleler; hizmet edenler.
Benî âdem: İnsanlar.
Ber-dâr: Asılmış (kişi); yemişli, ürünlü.
Ber-devâm: Sürme, sürüp gitme.
Berf: Kar.
Berf-âlûd: Kar içinde.
Berk: Şimşek.
Berk-endâz: Parıldayan.
Bermekîler: Harun Reşid döneminde vezirlik eden aile. Cömertlikten, bağışlayıcılıktan söz edilirken anılır.
Ber-mu'tâd: Alışıldığı gibi, her zamanki gibi.
Berr: Kara, yeryüzü.
Berrî: Kara yoluyla.
Ber vech-i bâlâ: Yukarıda olduğu gibi.
Bes: Yetişir; çok.
Bevl: İdrar, işeme.
Bevvâl-çeh: Zemzem kuyusuna işeyen (ün kazanmak için uygunsuz iş yapan).
Beyn: Ara.
Beyne'n-nisâ: Kadınlar arasında.
Beytü'l-Haram: Kâbe.
Beytü'z-zifâf: Gelin odası.
Bezm: Topluluk.
bî-: Olumsuzluk eki.
Bî-beka: Ölümlü.
Bid': Başlama.
Bîdâr: Uykusuz, uyanık.
Bid'at: İslam dininde Peygamber döneminden sonraki yenilikler.
Bidâyet: Başlangıç; önce, ilkin.
Bîgânc: Aldırışsız.
Bî-gayr-ı hak: Haksız olarak.
Bî-haber: Habersiz.
Bi-hakkın: Hakkıyla.

Bi-hamd-ı lillâh: Tanrı'ya şükür olsun.
Bihûde: Boşuna, boş yere.
Bi-izn-illâh: Tanrı'nın izniyle.
Bikes: Kimsesiz.
Bilâ-tereddüd: Duraksamadan.
Bi'l-bedâhe: Düşünmeden, ansızın.
Bi'l-cümle: Tüm, hep, toptan.
Bi'l-ictimâ: Toplanarak.
Bîm: Korku, tehlike.
Bî-ma'nâ: Anlamsız.
Bîmâr: Hasta.
Bî-muhâbâ: Çekinmeden, sakınmadan.
Binâ-ullâh: Tanrı yapısı.
Bi'n-nisbe: Nisbeten, bir ölçüde.
Bint: Kız.
Bint-el-ineb: Üzüm kızı: şarap.
Bî-pâyân: Sonsuz.
Bi'r-rızâ: İsteyerek.
Bî-şekk: Kuşkusuz.
Bi-tekellüf: Sıkıntısız, doğal olarak.
Bi't-tabi': Doğal olarak.
Bi't-tebeddül: Değişerek.
Bi't-terakkî: Gelişerek.
Bî-vâye: Nasipsiz, yoksun.
Bizâr: Bıkmış; rahatsız.
Bî-zebân: Dilsiz.
Bugz: Kin, nefret.
Bûm: Baykuş.
Bûs: Öpme, öpüş.
Bühtân: Yalan, iftira.
Bülend: Yüce.
Bürhan: Kanıt, tanıt.
Bürûdet: Soğukluk.

C

Câ-be-câ: Yer yer.
Câh: Yer, makam; saygınlık.
Cahîm: Cehennem.
Câiz: Olabilir, yapılabilir.
Câm, câm-ı Cem: Kadeh.
Câme: Giysi.
Cânân: Sevgili.
Cân-gâh: Canevi.
Cârî: Akan, geçen.
Cây: Yer, mevki.
Cebânet: Korkaklık.
Cebîn: Korkak.
Cedîd, cedîde: Yeni.
Ceffel-kalem: Düşünmeksizin; ansızın, hemen.
Cehd: Çaba.
Cehîm: Cehennem.
Cehl: Bilgisizlik, cahillik.
Celb: Çekme, çekiş.
Celb: Yazı ile çağırma.
Celbiyye: Çağırma yazısı.
Cem': Toplama, biriktirme.
Cemâl: Güzellik.
Cemî': Tüm, hepsi, bütün.
Cem'-i emvâl: Mal toplama.
Cesîm: İri, kocaman.
Cevâsis: Casuslar.
Cevâmi: Camiler.
Cevr: Eziyet.
Cevz-i bevvâ: Hindistancevizi.
Cihân: Dünya; evren.
Cihânbân: Tanrı; hükümdar.
Cihânbânî: Hükümdarla ilgili.
Cinân: Cennetler, bahçeler.
Cisr: Köprü.
Civan-merdân: Eli açık kişiler.
Cizye: Vergi; haraç.

Cû: Arama, araştırma.
Cû: Akarsu, ırmak.
— cû: Arayan, araştıran.
Cûd: Cömertlik.
Cüdâ: Ayrı, ayrı düşmüş.
Cühelâ: Cahiller, bilisizler.
Cülûs: Tahta çıkma.
Cümle: Hep, tüm.
Cünbân: Sallanan, kımıldayan.
Cünha: Küçük suç.

Ç

Çâk: Yırtık, yarık; yırtılmış, yarılmış.
Çâk-ı girîbân: Yakası yırtılmış.
Çarh: Dünya, felek.
Çend: Birkaç.
Çeng: El, pençe.
Çeng: Kanuna benzer bir çalgı aracı.
Çeşbân: Uygun, yaraşır.
Çeşm: Göz.
Çeşmân: Gözler.
Çevgân: Cirit oyununda topa vurmak için kullanılan eğri uçlu sopa.
Çîn: Kıvrım, büklüm, buruşukluk.
Çîn-i cebîn: Yüz buruşukluğu.
Çü: Gibi.

D

Dâd: Adalet, doğruluk.
Dâiye: İstek; tutku; güdü.
Dâmen: Etek.
Dânâ: Bilgin; bilen.
Danga: Ağrılı ve ateşli, nezleyi andırır bir hastalık.
Dânişmend: Bilgili.
Dâr: Ağaç, darağacı.
Dâr: Konak, ev.
Dâr-ı beka: Öteki dünya.
Darb: Dövme, vurma.
Darb-ı mesel: Atasözleri, atasözü.
Dârib: Döven, vuran.
Dârü'l-aceze: Düşkünler yurdu.
Dârü'l-fünûn: Üniversite.
Dârü'l-kütüb: Kütüphane.
Dâyin: Borç veren.
Debistân: Okul.
Dehâlet: Birinin acımasına, korumasına sığınma.
Dehr: Dünya; çağ, dönem, zaman.
Denâet: Alçaklık, adilik.
Denî: Alçak, soysuz.
Derâ: Demirci çekici.
Der-âgûş: Kucaklama.
Der'akab: Hemen ardından.
Der-ân: Hemen, o anda.
Derbân: Kapıcı.
Derc: Toplama, biriktirme.
Derd-mend: Dertli, tasalı, kaygılı.
Derd-mendân: Dertli, tasalı kişiler.
Der-hâtır: Hatırda.
Der-kâr: Bilinen, açık.
Derûn: İç.
Dersaadet: İstanbul.
Der-zencîr: Zincire vurulmuş.
Dest: El.

Deşt: Bozkır, çöl, ova.
Devâir: Daireler, bürolar.
Devrân: Zaman, çağ.
Dıraht: Ağaç.
Dîdar: Yüz; görüşme.
Dîde: Göz.
Dil-âgâh: Gönülden anlar; bilgili, akıllı.
Dil-beste: Âşık.
Dil-efrûz: Gönül aydınlatan.
Dil-firîb: Gönül avlayan; gönül eğlendiren.
Dil-hırâş: Yürek tırmalayan.
Dil-şiken: Gönül avlayan.
Din-i mübîn: İslam dini.
Dirâyet: Kavrayış; zekâ, bilgi.
Dirîg: Esirgeme; önleme.
Dîvâr: Duvar.
Duâ-hân: Dua okuyan.
Dûçâr: Tutulmuş, uğramış, yakalanmış.
Dûd: Duman.
Duhter: Kız, kız evlât.
Duhûl: Girme.
Duhûliyye: Giriş parası.
Dûn: Aşağı, alçak.
Durbîn: Dürbün.
Dûzah: Cehennem.
Dûzah-nişîn: Kâfir; oturduğu yer cehennem olan.
Dürûg: Yalan söz.
Düşnâm: Sövme.
Düşvâr: Güç, zor.
Düvel: Devletler.
Düvel-i sitte: Altı büyük devlet: İngiltere, Fransa, Almanya, İtalya, Rusya, Avusturya-Macaristan.
Düzdân: Hırsızlar.

E

Eâlî: Şeref sahibi yüce kişiler.
Ebkemiyyet: Suskunluk, dilsizlik.
Ebnâ: Oğullar.
Ebnâ-yı âdem, ebnâ-yı beşer: İnsanoğlu.
Ebü'l-beşer: Âdem, insanlığın babası.
Ebvâb: Bölümler, kısımlar.
Ecânib: Yabancılar.
Echel: En cahil.
Edânî: Alçaklar, en alçaklar.
Edille: Kanıtlar; kılavuzlar, rehberler.
Ednâ: Alçak, pek alçak.
Efgân: Acı ile Bağırma.
Efgan: Afgan, Afganistanlı.
Efkâr: Fikirler, düşünceler.
Efrâd: Bireyler.
Efsûs: Yazık, eyvah!
Efzâ': Korku ile bağırıp çağırmalar.
Ehibbâ: Dostlar.
Ehl-i fesâd: Bozguncu.
Ehl-i hayâ: Namuslu kişi.
Ehl-i himmet: Çalışkan kişi, insanlık için çalışan.
Ehl-i istibdâd: Müstebidler, diktatörler.
Ehl-i sâlib: Haçlılar.
Ehl-i servet: Servet sahibi.
Ehl-i vukuf: Bilgili, uzman; bilirkişi.
Ehl ü ıyâl: Bir erkeğin karısı ve ev halkı.
Ehven: Zararsız; ucuz.
E'izze: Azizler, erenler.
Ekâbir: Büyükler.

Ekl: Yenilme; bir şey yeme.
Ekser: En çok, çoğunluk.
Elfâz: Sözler.
El-hak: Doğrusu.
Elhân: Ezgiler.
El-hükmü-li-l-galib: Hak, güçlünündür.
Elifbâ: Alfabe, abece.
Eltâf: Lütuflar, iyilikler.
Elvân: Renk renk; renkler, çeşitler.
Emânet: Devlet dairelerinden bazılarının adları (örn. Şehr-emâneti: Belediye).
Emn ü emân: Güven.
Emrâz: Hastalıklar.
Emr-i asîr: Zor iş.
Emvâc: Dalgalar.
Emvât: Ölüler.
Encâm: Son, sonunda.
Endaht: Atış; silah atma.
Enf: Burun.
Enhâr: Nehirler, ırmaklar.
Enkaz: Bina yıkıntıları.
Envâ': Çeşitler, türler.
Envâr: Nurlar.
Enzâr: Bakışlar.
Erbâb-ı azm: Kararlı kişiler.
Erbâb-ı denâet: Alçaklar.
Erbâb-ı hamiyyet: Yurtsever kimseler.
Erbâb-ı irfân: Kültürlü, bilgili kişiler.
Erbâb-ı isti'dâd: Yetenekli kişiler.
Erbâb-ı mütalâa: Okuyanlar; düşünceli kişiler.
Erbâb-ı sirkat: Hırsızlar.
Erbâb-ı şeka': Haydut.
Erbâb-ı şekavet: Haydutlar.
Erbâb-ı vicdân: Vicdanlı kişiler.
Erganûn: Org.
Erkân: İleri gelenler.
Ervâh: Ruhlar.
Erzâl: Reziller, alçaklar.
Esâfil: Aşağılık, bayağı kişiler.
Esâmi: Adlar, isimler.
Esâtîr: Uydurma öyküler.
Esâtîriyye: Mitoloji.
Esb: At.
Esbâb: Nedenler, sebepler.
Esdakâ: Doğru, candan kimseler.
Eslâf: Önceller, selefler.
Eslihâ: Silahlar.
Esmân: Değerler, bedeller.
Ester: Katır.
Eş'ar: Şiirler.
Eşcâr: Ağaçlar.
Eşhâs: Kişiler.
Eşirrâ: Şirretler.
Eşk: Gözyaşı.
Eşnâ': Daha kötü, daha fena.
Etibbâ: Tabibler, doktorlar.
Evâmir: Buyruklar, emirler.
Evham: Kuruntular, vehimler.
Evlâ': Daha iyi, daha uygun.
Evrâd: Her zaman dilde dolaşan sözler; her zaman okunan dualar.
Evrâk-ı havâdis: Gazete.
Evvel-emirde: Öncelikle, ilk olarak.
Eynel meferr: Kaçacak yer mi yok?
Eytâm: Yetimler.
Eyyâm: Günler.

Ez-cümle: Bununla bağlantılı olarak; özellikle.
Ezdâd: Zıtlar, karşıtlar.
Ezhân: Zihinler.
Ezhâr: Yüzeyler.

F

Fâci: Acıklı.
Fâil: İşleyen, yapan; özne.
Fârig: Vazgeçme.
Fahr: Erdem; büyüklük; onur; övünme.
Fahr-ı âlem: Hz. Muhammed.
Fahriyye: Divan şairlerinin kendi erdemlerini, üstünlüklerini övmek için yazdıkları şiir.
Fâik: Üstün.
Fârig: Vazgeçmiş, çekilmiş.
Fâris: Anlayışlı; iyi (ata) binen.
Fart: Aşırılık, fazlalık.
Fâsık: Sefahata dalmış; sapkın, günah işleyen.
Fasîh: Güzel, düzgün konuşan.
Fasîh: Açık, belli.
Ferhunde: Kutlu, mutlu.
Ferîd: Eşsiz, üstün.
Ferruh: Uğurlu, kutlu.
Fesâd: Bozukluk; bozgunculuk; kötülük.
Fesân: Aslı olmayan öykü, masal, efsane.
Fetret: Uyuşukluk.
Fettân: Baştan çıkarıcı, çekici.
Fetvâ emîni: Şeyhülislamlıkta fetva (şer'î karar) işleriyle uğraşan dairenin başkanı.
Fevt: Elden çıkma, elden kaçma; ölüm.
Fevvâre: Fıskiye.
Feyz: Bolluk, bereket; bilgi, kültür.
Fıkdân: Yokluk.
Fıtrat: Yaratılış.
Fıtraten: Yaratılıştan.
Figan: Istırapla bağırma, inleme.
Fir'avân: Firavunlar.
Fir'avânî: Çok bol.
Fir'avn: Firavun.
Firdevs, firdevs-i a'lâ: Cennet.
Firkat: Ayrılık.
Fîrûz, fîrûzân: Mutlu, sevinçli.
Fitne: Ara bozma; karışıklık; dinsizlik, belâ.
Fodla: Ekmek, pide.
Fücceten, füc'eten: Ansızın.
Fürs: Fars.
Fütûhât: Fetihler.
Fütûr: Bıkkınlık.

G

Gadr: Haksızlık; hainlik, acımasızlık.
Galat: Yanlış; yanılgı.
Galtân: Yuvarlanan.
Ganem: Koyun.
Gâr: Mağara.
Garâib: Şaşılacak şeyler.
Garez: Niyet, amaç, istek.
Garez mu'tâd: Hep istenen.

Garîbân: Kimsesizler, zavallılar.
Garrâ': Parlak, gösterişli.
Gayret-ul-lâh: Tanrı yolunda çaba harcama.
Gazâ: Savaş.
Gazel-hân: Gazel okuyan.
Gedâyân: Yoksullar; dilenciler.
Genc: Hazine.
Ger: Eğer.
Germ: Sıcak.
Germâbe: Kaplıca, ılıca.
Gevher-efşân: Cevher saçan; çok güzel söz söyleyen.
Gıbta: Pek istekli olma; imrenme.
Gınâ gelmek: Bir şeye tiksinecek derecede doymak; yeterli bulmak.
Girân-cân: Ağır kanlı; can sıkıcı.
Girîbân: Yaka.
Girîzân: Kaçan, kaçıcı.
Giryân: Ağlayan.
Girye: Ağlama, gözyaşı.
Gubâr: Toz.
Gufrân: Tanrı acıması; bağışlama.
Gûşe: Köşe.
Güher: Elmas; bir şeyin özü.
Gül-fâm: Gül renkli.
Gül-şen: Gül bahçesi.
Gürbe: Kedi.
Gürûh: Sürü; topluluk.

H

Hâb: Uyku.
Habîs: Kötü, alçak, soysuz.
Hacamat: İlkel yöntemlerle kan alma.
Hacâlet: Utanç, utanma.
Hâcât: İstekler, dilekler.
Hâdim: Yardımcı.
Hâhişker: İstekli.
Hâil: Engel.
Hak: Tanrı.
Hâk: Toprak.
Hâkî: Toprak rengi.
Hal': Tahttan indirme.
Halâs: Kurtulma, kurtuluş.
Hâl-âşinâyân: Halden anlayanlar.
Hâlet: Durumlar; nitelikler.
Hâlî: Boş.
Hall: Çözme, çözümleme.
Hâme: Kalem.
Hâmi: Koruyucu.
Hâmir-i mâye: Mayanın hamuru; öz.
Hamiyyet: Yurtseverlik; ulusal onur.
Hamiyyet-kâr, hamiyyet-mend: Yurtsever; yurdunun yararı için çalışan.
Hâmûn: Düz ova, bozkır.
Hâmûş: Susmuş, sessiz.
Hânân: Hanlar, hükümdarlar.
Handân: Gülen.
Hande: Gülüş, gülme.
Hande-zen: Gülen.
Hân-kâh: Tekke.
Hânmân: Ev bark.
Hânmân-sûz: Ev bark yakan, ocak yakan.
Har: Eşek.
Hâr: Diken.

Hârâ: Mermer; menevişli kumaş.

Harâbe-zâr: Yıkıntı yeri.

Harekât ü sekenât: Davranış.

Harik: Yangın.

Hasbete'n-lillâh: Tanrı uğruna.

Haseb: Soy.

Haseb neseb: Soy sop.

Hastegân: Hastalar.

Hâşâ: Asla, hiçbir zaman.

Haşr: Mahşer günü.

Haşyet: Korku; çekinme.

Hatar: Tehlike.

Hâtif: Seslenen, çağıran (kendisi görülmeyen).

Havf: Korku.

Hây hûy, hâyâ hûy: Çalıp eğlenmeden çıkan gürültü; bağırtı.

Hayâ: Utanma; nâmus.

Haydar-ı kerrâr: Hz. Ali; döne döne hamle eden, saldıran.

Hayız, hayz: Kadınların aybaşı.

Hayret-efzâ: Şaşırtıcı.

Hayrü'l-halef: Hayırlı evlât, ardıl.

Hazer: Çekinme, sakınma, kaçınma.

Hazrâ': Sebze, yeşillik; daha, en yeşil.

Hedm: Yıkma.

Hemîşe: Her zaman.

Hem-kudret: Aynı güçte.

Hemvâr: Düz yer, uygun yer; her zaman.

Herâmân: Mısır'daki piramitlerden ikisi.

Heyûlâ: Zihinde tasarlanan şey; korkunç hayal.

Hezâr: Bin.

Hezâr: Pek çok.

Hıdiv: Özel ayrıcalıklar verilmiş Mısır valisi; bu valinin unvanı.

Hıfz: Saklama, koruma.

Hıfz-ı sıhhat: Sağlıkkoruma, hijyen.

Hırz-ı can: Canı gibi saklama.

Hıtta: Ülke, kıta.

Hicâb: Utanç, utanma.

Hicrân: Ayrılık.

Hilkat: Yaratılış.

Himmet: Çaba, emek.

Hîn: An zaman, sıra.

Hisâb: Hesap.

Hisâl: Huylar.

Hişân: Akrabalar.

Hizb: Kısım, bölüm.

Hodgâmî: Bencillik; kendini beğenmişlik.

Hûbân: Güzeller.

Hubb: Sevgi.

Hudâ: Tanrı.

Hud'a: Aldatma, hile, dalavere.

Hudâyî nâbit: Kendiliğinden biten; doğuştan.

Hukuk: Haklar.

Huld: Süreklilik; sürüp giden; sekiz «Cennet»ten biri.

Hulûl: Girme; yanaşma; geçme.

Hulûs-ı kalb: Kalp temizliği; içtenlik.

Humâr: İçkinin verdiği rahatsızlık.

Humeka: Ahmak, sersem(ler).
Hûn: Kan.
Hûn-hâr: Zalim, kan dökücü.
Hûn-rîz: Kan dökücü.
Hûr: Güneş.
Hurrem: Sevinçli; güleryüzlü.
Hûrşîd: Güneş.
Hurûf: Harfler.
Husûf: Ay tutulması.
Husrân: Zarar, kayıp.
Husûl: Türeme; kaynaklanma.
Hûşân: Akıllar, bilinçler.
Huzûr: Ön, kat.
Hüccet: Delil, kanıt, belge.
Hükkâm: Yargıçlar.
Hükm-i Karakûşî: Mantığa uymayan yargı.
Hükm-i kül: Genel kural, genel yargı.
Hüsn: Güzellik.
Hüsn-i hizmet: İyi hizmet.
Hüsn-i şöhret: İyi ün.
Hüveydâ: Ortada, açık, belli.

I

Iskat-ı cenin: Çocuk düşürme.
Izhâr: Ortaya çıkarma, gösterme; açıklama.

İ

İâne, iânet: Yardım.
İbâ': Çekinme; tiksinme, iğrenme.
İblîs-i lâin: Lânetlenmiş şeytan.
İbtidâ: Başlangıç.
İbtidâî tahsil: İlköğrenim.
İbzâl: Bolluk.
İcâzet: İzin, ruhsat; diploma.
İcmâl: Özet; genel toplam.
İctihad: Kişisel görüş.
İctimâ': Toplanma.
İctinâb: Çekinme, kaçınma.
Îd: Bayram.
Îd-i adhâ: Kurban bayramı.
İdbâr: Bahtsızlık.
İddihâr: Biriktirme, toplama.
İfâde-i merâm: Amacını anlatma; kitaplara yazılan önsöz.
İfrât: Aşırı gitme.
İfsâd: Bozma; kargaşalık çıkarma.
İğmâz: Ayıplama.
İğtişâşât: Karışıklıklar.
İhdâs: Ortaya koyma, ortaya getirme.
İhraz: Alma; erişme.
İhtidâ': Müslümanlığı kabul etme.
İhtilâm: Düşazma.
İhtirâz: Çekinme, kaçınma.
İhvân: Yakın dostlar.
İhyâ: Canlandırma.
İkbâl: Baht açıklığı.
İkrâr: Söyleme, bildirme; onaylama; kabul etme.
İ'lâ: Yüceltme, yükseltme.
İlâ yevmü'l-kıyâme: Kıyamet gününe kadar.
İle'l-ebed: Sonsuza kadar.
İlhâm-ı Rabbânî: Tanrısal esin.
İltihak: Katılma.
İmrâr: Geçirme.

İmtisâl: Gerekeni yapma; buyruğa boyun eğme.

İnâyet: İyilik, bağış; dikkat, çaba.

İnd: Yan; ...e göre.

İndince: Ona göre.

İnfisâl: Ayrılma, işini bırakma; memurluktan çıkarılma.

İnkırâz: Çökme; tükenme.

İnşâd: Şiir söyleme.

İntibâh: Uyanıklık.

İntihâb: Seçim; seçme.

İntihâbât: Seçimler.

İrâd: Söyleme.

İrâd-ı makâl, irâd-ı suhân: Söz söyleme.

İrâniyân: İranlılar.

İrâs: Verme, verilme; getirme; yol açma, sebep olma.

İrticâiyyûn: Eskiye dönüş isteyenler.

İs'af: İsteği yerine getirme.

İsâl: Ulaştırma, eriştirme.

İsâr: Cömertlikle verme; bahşiş.

İska': Sulama.

İsmet: Temizlik, günahsızlık.

İsm-i a'zâm: Tanrı'nın adı.

İspazmoz: Çırpınma.

İstiâze: «Neuzu billâh» gibi sözler söyleyerek Tanrı'ya sığınma.

İstîcâr: Kiralama.

İstihfâf: Küçümseme.

İstigrâk: Dalma, gark olma; boğulma.

İstihâre: Düş görmek için uykuya yatma.

İstihkak: Hak etme.

İstihsâl: Elde etme; üretme.

İstikamet: Doğruluk, doğru davranış; doğru yol.

İstikrâz: Borçlanma, borç alma.

İsti'mâl: Kullanma.

İstimdâd: Yardım isteme.

İstirdâd: Geri alma.

İstirhâm: Yalvarma.

İstiş'âr: Yazı ile bildirilmesini isteme.

İstizâd: Çok olmasını isteme.

İstîzân: İzin isteme; izin için sorma; danışma.

İş ü nûş: Yiyip içme.

İşmi'zâz: Yüz buruşturma; can sıkma.

İşret: İçki içme.

İştihâr: Ünlenme.

İştika': Yakınma, şikâyet.

İ'tikâf: Bir yere kapanıp ibadetle vakit geçirme.

İ'tilâ': Yükselme; üst rütbelere erişme.

İ'tisâf: Doğru yoldan sapma.

İttihâd: Birleşme, birlik.

İttihâdeyn: Birleşen taraflar.

İttika': Sakınma, çekinme; Tanrı'dan korkma.

İz'ân: Anlama yeteneği; söz dinleme, boyun eğme.

K

Kaabızu'l-ervâh: Azrail (ruhları alan).

Kaale almak: Önemsemek; gözönüne almak.

Kademhâne: Ayakyolu, tuvalet.

Kadîm: Eski.

Kadîmen: Eskiden.

Kadir: Gücü yeten.

Kadr: Değer, saygınlık.

Kâfil: Kefil olan.

Kaht: Yokluk, kıtlık.

Kal': Koparılma, yerinden sökülme.

Kal'a bend: Kale içinde yaşamaya hükümlü, hapis.

Kalû belî: Önsöz geçmiş zaman (ezel); Tanrı'nın insanları yarattığı zaman anlamında kullanılır.

Kamer: Ay.

Kamet: Bel.

Kân: Kaynak, temel.

Kanaat etmek: Yetinmek.

Ka'r: Dip.

Kâr-hane: Kâr evi, genelev.

Kasaid: Kasideler, birini övmek için yazılan şiirler.

Kasem: Yemin.

Katl: Öldürme.

Katre: Damla.

Kavl: Söz.

Kevser: İslam inanışında cennetteki ırmak.

Kefen-be-dûş: Kefeni omuzunda, dünya işlerini hoş gören kimse.

Keff-i yed: El çekme.

Kelb: Köpek.

Kem: Kötü, fena.

Kem-âyâr: Ayarı bozuk.

Kem'iyyet: Nicelik.

Kerem kânı: Bağış kaynağı.

Kerîm: Ulu; cömert, verimli.

Kesân: Kimseler, kişiler.

Kesb: Edinme, kazanma.

Kesret: Çokluk, bolluk.

Keşkûl: Dilenci çanağı.

Keştî: Gemi.

Ketm: Gizleme.

Keyfe mettefak: Herhangi bir, hangisi olursa.

Kıble-nümâ: Pusula.

Kıbtî: Çingene.

Kıraât: Okuma.

Kıtâl: Birbirini öldürme.

Kıyâm: Ayaklanma.

Kifâyet: Yetme, yeterlik.

Kilk: Kamış kalem.

Kilk-i debîr: Yazıcının kalemi.

Kirâm: Şereflîler, cömertler.

Kirpâs: Bez.

Kirpâs-ı dem: Kadınların aybaşı bezi.

Kişver: Ülke; il.

Kitâbet: Yazı yazma; kâtiplik.

Kizb: Yalan.

Kudemâ: Eskiler.

Kudsî: Kutsal.

Kulbe: Kulübe.

Kulûb: Kalpler.

Kurenâ: Yakınlar.

Kurre: Soğuk.

Kuttâ': Kesenler.

Kûy: Yer; köy.

Küfrân: İyilik bilmeme.

Kürdân: Kürtler.

Küsûf: Güneş tutulması.

Küşâd: Açma.

L

Lâ-cerem: Kuşkusuz, elbette, mutlaka.

Lûhûtî: Tanrısal.

Lâhza: An.

La'în: Lânet edilen, alçak.

Lâ-kaydane: Aldırışsız, kayıtsızca.

Lâl: Dilsiz.

La'l: Kırmızı; dudak.

Lâle-gîrân: Boynunda demir halka taşıyan (cezalı ya da tutsak).

Lâne: Yuva.

La'net-ullâh-ı aleyhim ecmaîn: Tanrı'nın lâneti hepsinin üzerine olsun.

Lâşe: Leş.

Lâ-ya'kıl: Dalgın.

Lâ-yenkati': Sürekli, hep.

Lâ-yu'kal: Anlaşılmaz, akıl ermez.

Leb a-leb: Dudağına kadar (dolu).

Ledünniyât: İç yüzler, gizli yönler.

Lerzân: Titreyen; titrek.

Leyl: Gece.

Libas: Giysi.

Lihye: Sakal.

Livâ': İlçe ile il arasındaki yönetim birimi, sancak.

Liyâkat: Lâyık olma; değerlilik; erdem.

Lûgat: Sözler, sözcükler.

M

Maâlî: Ululuklar, şerefler; yüce düşünceler.

Maârif: Bilgi, kültür; bilimler.

Maâsî: Başkaldırmalar; günahlar.

Ma'at-ta'zîm: Saygı ile.

Mâba'd: Sonraki, sonrası.

Mâbeyn: Padişahın yakınlarının bulunduğu, vekillerin ve ilgili kişilerin başvurdukları daire.

Mâbeyn-i hümâyûn: Padişahın özel olarak erkekleri kabul ettiği daire.

Ma'delet: Eşitlik; adalet; insaflılık.

Mâder: Anne.

Mâder-be-hatâ: Piç.

Mâdih: Medheden, öven.

Ma'dûd: Belli, belirli; sayılmış.

Ma'dûn: Aşağı derecede olan.

Mâfevk: Üst derecede olan.

Mağdûriyyet: Haksızlığa uğramışlık.

Mağfûr: Ölmüş.

Mahâkim: Mahkemeler.

Mahâsin: Güzellikler; estetik.

Mahbes: Hapishane.

Mahbûb: Sevgili, sevilen.

Mahcûz: Haciz edilmiş.

Mâh: Ay.

Mâh-ı tâbân: Dolunay.

Mâhir: Becerikli.

Mâhiyye: Aylık.

Mahkeme-i kübrâ: Kıyamet günü.

Mahlas: Kurtarılacak yer.
Mahlas: Takma ad; ikinci ad.
Ma'hûd: Sözü geçen.
Mâide: Sofra; yemek, şölen.
Mâil: Eğilimli, istekli.
Maişet: Geçim.
Makal: Söz.
Ma'kes: Yankı yeri.
Mâlikü'l-mülk: Tanrı.
Mâlihulyâ: Kuruntu.
Ma'lûm, ma'lûme: Bilinen, belli.
Ma'mûl: İmal edilmiş.
Ma'mûre: Bayındır yer, şehir, kasaba.
Mâni: Engel.
Mansıb: Devlet hizmeti, memurluk.
Mansıb erbâbı: Memurlar.
Mâr: Yılan.
Maraz: Hastalık.
Ma'reke: Savaş alanı.
Maslûb: Asılmış.
Maşrık: Doğu.
Matâf: Ziyaret edilecek yer.
Matbah: Mutfak.
Matlûb: İstenen.
Mâye: Maya.
Mazhar: Ulaşma, onurlanma.
Mazhar-ı afv: Affa uğramış.
Mazhar-ı tevfik: Tanrı'nın yardımına kavuşmuş.
Mazlûm: Zulüm gören.
Mazlûmîn: Zulüm görenler.
Mazmûn: Anlam, kavram; nükteli, sanatlı ince söz.
Meâl: Anlam, kavram; meydana gelen şey.
Mebâhis: Konular, tartışma konuları.
Mebâni: Binalar, yapılar.
Mebde: Başlangıç.
Mebhas: Konu; bölüm; bilim.
Mebhûs: Sözü geçmiş, bahs olunmuş.
Mebhût: Şaşmış.
Mebni: ...den dolayı, bir şeye dayanan; bina olunmuş, kurulmuş.
Meb'ûs: Milletvekili.
Meb'ûsân: Milletvekilleri; Osmanlı Mebuslar Meclisi.
Mebzûl: Bol.
Mecma': Toplantı yeri; kavuşulan yer.
Medâih: Övmeler.
Medâin: Şehirler.
Medâr-ı iftihâr: Övünülecek durum, övünülecek şey.
Medd: Uzatıp çekme.
Medd: Deniz sularının kabarması.
Meded-kâr: Yardımcı.
Medh: Övme, övgü.
Mefhûm-ı muhalif: Karşıt kavram, zıt anlam.
Mefsedet: Bozgunculuk.
Meftûn: Tutkun, gönül vermiş.
Mef'ûl: İşlenmiş, yapılmış; tümleç; homoseksüel.
Mehâbet: Ululuk, yücelik.
Mehd-ârâ: Beşik süsleyen.
Mekâtib: Okullar.
Mel'abe: Oyuncak.
Melâmet: Kınama, kınanma.
Melce: Sığınak, sığınacak yer.
Melhûz: Olabilir, düşünülebilir.
Melûl: Kederli, elemli.

Memât: Ölüm.
Memâlik: Ülke; memleketler.
Memdûh: Övülmüş, övülecek.
Memşâ: Ayakyolu, tuvalet.
Memnû': Yasak.
Memnû'iyyet: Yasaklılık.
Men': Yasaklama, önleme.
Menâbi': Kaynaklar.
Menâhî: Yapılması dince yasaklanmış şeyler.
Menâm: Düş; uyku; uyunacak yer.
Menfâ: Sürgün yeri.
Menfez: Delik, yarık; nüfûz edilecek yer.
Menfiyyen: Sürgün edilerek.
Menfûr: İğrenç.
Menhûs: Uğursuz.
Menkabe: Tanınmış kişilerin başından geçen övülecek nitelikte olaylar.
Mensubîn: Bir kimse ya da bir şeyle ilgisi bulunanlar.
Merâtib: Rütbeler.
Merci': Başvurulacak yer, makam.
Merdân: Yiğitler.
Merd-i meydân: Yiğit kişi.
Merdüm-girizân: Topluluğa karışmaktan hoşlanmayanlar.
Merhûn: Rehin bırakılan.
Merkad: Mezar.
Merkûm: Adı geçen; bayağı, aşağılık kişi.
Mesâib: Felâketler.
Mesâil: Sorunlar.
Mesâvî: Kötülükler.
Meserret: Sevinç, şenlik.
Mesîh: Hz. İsa.
Meskenet: Yoksulluk; miskinlik.
Mesmu': İşitilmiş, duyulmuş; işitilen.
Mes'ûdiyyet: Mutlu oluş.
Meşâhîr: Meşhurlar, ünlüler.
Meşcere: Ağaçlık yer, koru.
Meşhûd: Gözle görülen; gözle görülme.
Meş'ûm: Uğursuz, kutsuz.
Meşveret: Danışma. (Usûl-i meşveret: Parlamento sistemi.)
Metânet: Sağlamlık, dayanıklılık.
Mevâlî: Müderrislikten sonraki ilmiye derecesine yükselmiş bilginler.
Mevcûdât: Var olanlar.
Mev'id: Söz verilen; söz verme, vaad.
Mevsûk: Belgeye dayanan.
Mevsûkan: Belgeye dayanarak, güvenilir biçimde.
Mevzû': Konu.
Mevzû': Konulmuş.
Mevt: Ölüm.
Mevtâ: Ölüler.
Mey: İçki.
Mey-kede: Meyhane.
Mezâlim: Zulümler, eziyetler.
Mezellet: Alçaklık.
Mezmûm: Kınanmış, beğenilmemiş; ayıp.
Miftâh: Anahtar.
Mihmân: Konuk.
Mihnet: Sıkıntı.
Mihnet-gelı: Sıkıntı çekilen yer.
Mihr: Güneş.

Milk, mülk: Ülke.

Milk-i Fürs: İran (Fars mülkü).

Mirâhûr: Sarayın ahır yöneticisi.

Mir'ât: Ayna; görünüş.

Mirsâd: İzleme, gözetleme yeri.

Miyân: Bel; ara, orta.

Mi'yâr: Ölçü.

Mîzân: Terazi.

Mû, mûy: Kıl.

Muâdil: Eşdeğerli, eşit.

Muakkabe: Arkadan gelen; art söz.

Muallâ: Yüce; yüksek rütbeli.

Muanımâ: Anlaşılmaz iş; bilmece, yanıltmaca.

Muammer: Yaşayan, yaşamış.

Muattal: Bırakılmış; boş, işsiz.

Mûcib: Gereken, gerektiren; neden, sebep.

Mu'ciz: Acze düşüren.

Mu'cizât: Mucizeler, tansıklar.

Mu'ciz-beyân: Anlatışı herkese benzemeyen.

Mudhikât: Gülünçlükler, gülünç şeyler.

Mudhike: Gülünç şey.

Muğbeçe: Meyhaneci çırağı; Mecûsî çocuğu.

Muğber: Gücenmiş, küskün.

Muhâbâ: Korku; çekingenlik.

Muhâl: Olmayacak, olmaz.

Muhanınâ: Eğri, dolambaç; kınalanmış.

Muhasser: Hasret kalmış, özlemiş.

Muhassir: Zarara uğramış.

Muhib: Seven, sevgi besleyen; Mevleviliğe ya da Bektaşiliğe girmiş, ama dervişliğe kadar yükselmemiş kimseler.

Muhtel, muhtell: İhlâl edilmiş, bozulmuş, çiğnenmiş.

Mu'în: Yardımcı.

Mukaddem, mukaddemâ: Önce.

Mukaddeme: Önsöz.

Mukayyed: Kayıtlı, yazılı.

Muktezâ: Gereken.

Munsifâne: İnsaflılıkla.

Muntazır: Hazır, bekleyen.

Mûr: Karınca.

Murassa': Değerli taşlarla bezenmiş.

Murassa': İki dizesi birbiriyle aynı uyak ve ölçüde (beyit).

Musâb: Belâya uğramış; rastlamış.

Musaddak: Onaylı.

Musallat: Üzerine düşmüş; sataşmış, sataşan.

Musîbet: Ansızın gelen belâ.

Muş: Küçük gezinti vapuru.

Mu'tâd: Alışkanlık; alışılmış.

Muvazzaf: Görevli.

Mübâhât: Övünme.

Müberrâ: Temize çıkmış, aklanmış; kurtulmuş.

Mübrem: Kaçınılmaz, vazgeçilmez.

Mübtedî: Acemi; yeni başlayan.

Mücâzât: Cezalandırma.

Mücbir: Zorlayan, zorlayıcı.

Mücerred: Soyut; tek, yalnız.
Mücellâ: Cilâlı.
Mücrîm: Suçlu.
Mücrimiyyet: Suçluluk.
Müctehîd: Âyet ve hadislerden şer'i yargılar çıkaran din bilgini.
Müddeâ: İddia olunan şey, dava olunan şey; tez, sav.
Müdde-i umumî: Savcı.
Müheyyâ: Hazır, hazırlanmış.
Müheyyic: Heyecan veren, coşkulandıran.
Mükerrem: Saygıdeğer.
Mükrîm: İkram eden, ağırlayan; konuksever.
Mülâzım: Stajyer; teğmen.
Mülevves: Kirli, pis.
Mülk: Ülke, memleket.
Mültezem: Gerekli.
Mümteni': Çekinen, kaçınan.
Mümtezic: Kaynaşmış, karışmış.
Münâdî: Tellâl.
Münâfık: Arabozan; ikiyüzlülük eden.
Mündefi': Atlatılmış, savuşturulmuş.
Münfail: Gücenen; edilgin, pasif.
Münif: Yüce, ulu.
Münkariz: Tükenen, biten (topluluk).
Mün'kat: Kesilmiş; aralıklı.
Münselib: Asılmış.
Müntehab: Seçkin, seçilmiş.
Müntehib: Seçmen, seçen.
Müntehib-i sânî: İkinci seçmen.
Müressem: Resmi yapılmış; çiçeklerle süslenmiş.
Müretteb: Düzenlenmiş; uydurma.
Mürg-i dil: Gönül kuşu.
Mürîdân: Bir şeyhe bağlı kimseler.
Mürşid: Doğru yolu gösteren.
Mürted: Dönen, dönme.
Mürtekib: Rüşvet alan.
Mürüvvet-mend: Cömert, iyiliksever; insaniyetlî.
Müsâvât: Eşitlik.
Müsâvî: Eşit.
Müsebbib: Sebep olan, yol açan.
Müselmân: Müslüman.
Müsemmâ: Adı olan, adlandırılmış, adlı.
Müskirât: İçkiler.
Müstahak: Hak etmiş, lâyık.
Müstahdemîn: Çalışanlar.
Müstakar: Yerleşik, yerleşilen yer.
Müstakbel: Gelecek, gelecekte.
Müsta'mel: Kullanılmış.
Müstefîd: Yararlanan.
Müstemlekât: Sömürgeler.
Müşâbih: Benzer, benzeyen.
Müşarün-ileyh: Adı geçen.
Müşerref: Şerefli, şeref verilmiş.
Müşevveş: Karışık; düzensiz.
Müşîrân: Mareşaller.
Müşkilât: Güçlükler.
Müştâk: Özlemiş.
Müteessir: Üzüntülü, acılı.
Müteessirâne: Üzüntüyle, acı ile.

Müteharrik: Hareket eden.
Müttehem: Suçlanan.
Müttehid: Birleşmiş.
Müyesser: Kolaylıkla yapılan.
Müzellef: Sakalı bıyığı yeni çıkan.
Müzeyyen: Bezenmiş, süslenmiş.

N

Nâ-: Başına geldiği sözcüğe olumsuzluk verir.
Nâ-bedîd: Yok, görünmez.
Nâdân: Bilmez; nobran, kaba, terbiyesiz.
Nâdim: Pişman.
Nâfi': Yararlı.
Nâfiz: Etkileyen, içe işleyen; delen.
Nagâm: Nağmeler, ezgiler.
Nagehân, nagehânî: Ansızın, vakitsiz.
Nâhik: Eşek sesli, eşek gibi anıran.
Naîm: Cennet; bollukta yaşayış.
Nâ-kes: Nekes, cimri; alçak.
Nakîsa: Eksiklik, kusur.
Nâm: Ad, isim.
Nâ-merd: Alçak, korkak.
Nâmûs-şiken: Namusa saldıran.
Nan: Ekmek.
Nâ-pâk: Kirli.
Nâr: Ateş.
Nâ-refte: Gidilmemiş yer, kimsenin geçmediği yer.
Nâs: Halk, insanlar.
Nâsaz: Uygunsuz; uymaz.
Nâ-sezâ: Yakışmaz.
Nâsîye: Alın.
Nass: Dogma.
Nâsût: İnsanlık; yaratıklar dünyası.
Nâ-şinîde: İşitilmemiş, duyulmamış.
Na't-ı Resûl: Hz. Muhammed için yazılmış kaside.
Nâtıkıyyet: Konuşmaklık, söz söylemeklik.
Nâzende: Nazlı.
Nâzenîn: İnce yapılı; cilveli, oynak.
Nazîr: Benzer.
Nazîre: Benzek.
Nedîm: Arkadaş, yoldaş.
Nef': Çıkar, yarar, kâr.
Nefs-i emmâre: Kişiyi kötülüğe yönelten benlik.
Nefy: Sürgün.
Nehy: Yasak.
Nesl: Nesil, kuşak; soy.
Nesl-i pâk: Temiz soy.
Neşve: Sevinç, neşe.
Nevâ: Ezgi.
Nevâhî: Sırlar, gizler.
Nevbet: Nöbet.
Nev-câh: Bir makama yeni geçmiş kimse.
Nev-civân: Delikanlı.
Nevmîdî: Umutsuzluk.
Nevzâd: Yeni doğmuş; çocuk.
Nezd: Yan, bir kimsenin yanı.
Nısf: Yarı.
Nifâk: Ara bozuculuk; iki yüzlülük.

Nigâh, nigeh: Bakış.
Nigeh-bân: Gözcü, bekçi.
Nihâdân: Huylar, yaratılışlar.
Nikab: Örtü.
Nîk ü bed: İyi kötü; iyilik ve kötülük.
Nisvân: Kadınlar.
Nisyân: Unutma, unutuş.
Nukûd: Nakitler, paralar.
Nûr-sîmâ: Nur yüzlü.
Nush: Öğüt.
Nûş: İçki içme.
Nuzzâr: Nâzırlar, bakanlar.
Nümâyân: Görünen, ortada.
Nüzûl: İnme.

P

Pâ, pây: Ayak.
Pâ-mâl, pây-mâl: Ayak altında kalmış, çiğnenmiş.
Pâs-bân: Gece bekçisi.
Pâyân: Son, uç, bitim.
Pâye: Derece, rütbe.
Pây-taht: Başkent.
Pend: Öğüt.
Pertev: Parlaklık, ışık.
Pervâ: Korku, çekinme.
Pervâz: Saçak; hücre.
Perverde: Eğitilip yetiştirilmiş; beslenmiş.
Peyrev: İzinden giden, uyan.
Pezîrâ: Kabul edenler.
Pinhân: Gizli.
Pîr: Yaşlı, ihtiyar; bir tarikatın ilk kurucusu.
Pîr-i mugan: Meyhaneci.
Pîrâmen: Çevre, yan.
Pûyân: Koşan.

R

Ra'd: Yıldırım; gökgürültüsü.
Râh: Yol.
Rahîm: Acıyan, esirgeyen, merhametli.
Rahne: Gedik, yarık; zarar, bozukluk.
Râm olmak: Boyun eğmek.
Râyât: Sancaklar, bayraklar.
Râyet: Sancak, bayrak.
Râz: Sır, giz.
Recâ: Rica.
Ref': Kaldırma, giderme.
Refîk: Arkadaş.
Refîkân: Arkadaşlar.
Reh: Yol.
Rehâ-yâb: Kurtulan, kurtulmuş.
Reh-zen: Kılavuz.
Resm: Vergi.
Resûl, Resûl-allah: Peygamber, Hz. Muhammed.
Revâ: Yaraşır, uygun, yerinde.
Re'y: Oy; görüş, düşünce.
Rıhlet: Göçme; ölme.
Ricâl: İleri gelenler.
Ricâlü'l-gayb: Hazır bulunmayan, görülmeyen kişiler.
Rif'at: Yükseklik, yücelik; büyük rütbe.
Rindân: Rindler, hoşgörülü ve açık yürekli kişiler.
Rivâyât: Söylentiler.
Riyâzet: Dünya rahatından ve lezzetinden kaçınma, azla yetinerek yaşama.
Rû, rûy: Yüz.
Rub': Çeyrek, dörtte bir.

Ruba: Giysi.
Ruhbân: Rahipler.
Ruhsâr: Yüz, çehre; yanak.
Ruhü'l-Kudüs: Cebrâil.
Rû-nümâ: Yüz gösteren, ortaya çıkan.
Rû-siyâh: Yüzü kara, ayıbı olan.
Rûy-i zemîn: Yeraltı.
Rûz: Gün.
Rüsvay: Rezil, onursuz.
Rü'yet: Görme, bakma; görülme; yönetme.

S

Sabâvet: Çocukluk.
Sad hezâr: Yüz bin.
Sad hezârân: Yüz binlerce.
Sadme: Çarpma, patlama; ansızın gelen belâ.
Sadr-ı esbâk: Eski sadrazam.
Saf-derûn: Temiz kalpli, saf; bön.
Saf-derûnâne: Saflıkla, bönlükle.
Sagâr: Kadeh.
Sagir: Küçük; erginlik çağına gelmemiş çocuk.
Sâhib-himem: Yararlı çalışmalar yapmış kişi.
Sâhib-i ihsân: Lütfedici, iyilik yapan.
Sahrınc: Sarnıç.
Sâib: Doğru; amaca uygun.
Sâid: Yükselen, yukarı çıkan.
Sâid: Mutlu, kutlu.
Sâil: Dilenci.
Sakf: Dam, çatı.
Sâkıt: Düşmüş, düşük.
Salâ: Meydan okuma.
Sâlhurde: Çok yaşlı.
Sâmân: Zenginlik, servet.
Sâmiîn: Dinleyiciler.
Sandûka: Mezar üstü.
Sanem: Put; güzel kimse.
Sath: Yüzey.
Satvet: Ezici güç, zorluluk; birinin üzerine şiddetle sıçrama.
Savt: Ses.
Sa'y: Çalışma, çaba.
Sayd: Av; avlanma.
Sayd-gâh: Avlık.
Sâye: Gölge.
Sayyâd: Avcı.
Sebât: İşi sonuna kadar götürme; kararından dönmeme.
Seele: Dilenciler.
Sefâin: Gemiler.
Sefihân: Zevk ve eğlenceye düşkün kimseler.
Sefilân: Sefiller.
Sefine: Gemi.
Sehâb: Bulut.
Sehv: Yanlış; yanılma.
Sehven: Yanlışlıkla.
Sekenât: Duruş(lar).
Selb: İdam; idam etme.
Semâhat: Eliaçıklık, cömertlik.
Semâvât: Gökler.
Semm: Zehir.
Senc: Tartan, ölçen, değerlendiren.
Seng: Taş.
Ser: Baş.
Serâ: Toprak.

Serâpâ: Baştan başa, baştan sona.

Serâser: Baştan başa, büsbütün.

Serasker: Ordu komutanı, genelkurmay başkanı; harbiye nâzırı, milli savunma bakanı.

Serbestî: Serbestlik, özgürlük.

Serbestî-i matbu'ât: Basın özgürlüğü.

Ser-be-zemîn: Başı yere eğilmiş.

Serfürû: Boyun eğme.

Serhad: Sınır.

Ser-i kâr, ser-kâr: İktidar; iş başı.

Serîr: Taht.

Sermâ: Kış; soğuk.

Sermest: Sarhoş, kendinden geçmiş.

Ser-ta-pâ: Baştan ayağa.

Ser-te-ser: Baştan başa.

Serv-i hırâmân: Nazla sallanan selvi (sevgili).

Setr: Gizleme, örtme.

Sevâhil: Kıyılar, sahiller.

Seyf: Kılıç.

Seyf-i sârim: Keskin kılıç.

Seyyiât: Kötülükler, suçlar, günahlar.

Sezâ, sezâ-ver: Uygun, yaraşır.

Sıbyân: Çocuklar.

Sıdk: Doğruluk, gerçeklik.

Sıfırü'l-yed: Eli boş; yoksun.

Sıklet: Ağırlık.

Sıyânet: Koruma; yardım.

Sibâ': Hayvanlar, canavarlar.

Sicillât: Resmi belgelerin yazıldığı kütükler; memurların durumunu gösteren dosyalar.

Sicn: Zindan.

Sidre: İslam inanışında göğün en yüksek katında bulunan ağaç.

Sifle-perver: Alçak, adi kimseleri kullanan, kollayan.

Sîga-i mef'ûl: Miş'li geçmiş kipi.

Silk: Tutulan yol, meslek.

Silk-i celîl-i askerî: Askerlik mesleği.

Sîm: Gümüş.

Simât: İz, nişan, damga.

-simât: İzler, damgalar, işaretler.

Sîne: Göğüs.

Sinn: Yaş.

Sirâyet: Bulaşma; yayılma, dağılma.

Siret: Karakter, tavır, hareket.

Sirkat: Hırsızlık, çalma.

Siyâsiyyûn: Politikacılar.

Su'ban: Büyük yılan, ejderha.

Sudûr: Ortaya çıkma, olma.

Suhandân: Sözbilir.

Sûhte: Softa, medrese öğrencisi.

Sû-i kasd: Cana kıyma, cana kıymaya hazırlanma.

Sû-i zann: Kötü sanı; kötü düşünce besleme.

Sûk: Dallar.

Sulb: Döldüş, zürriyet.

Sulehâ: İyi, yararlı; günah işlemeyen.

Sunûf: Sınıflar.
Sûretâ: Görünüşte.
Sûret-i matbû'a: Basılmış resim, basılmış yüz resmi.
Sûret-i zâhire: Dış yüz, görünen yön.
Suûd: Yükselme.
Suver: Görünüşler; çözümyolları.
Sûz: Ateş, ısı; yanma, tutuşma.
Sûziş: Yanma, yakma; etkileme; yürek yanması.
Sûz-nâk: Yakıcı.
Sübhân: Tanrı.
Süflî: Alçak, bayağı.
Süfliyyet: Alçaklık, bayağılık.
Sühûlet: Kolaylık.
Sükkân: Bir yerde oturanlar, ikamet edenler.
Süllem: Merdiven.
Sülûk: Bir gruba katılma; bir yola girme; bir tarikata girme.
Sülüs: Üçte bir.
Sülüşân: Üçte iki.
Sünûhât: Akla gelenler, içe doğan şeyler.
Süreyyâ: Ülker yıldızı.
Süvâr: Ata binen.
Süvârân: Biniciler, ata binenler.

Ş

Şâd, sâdân: Sevinçli.
Şâfi': İyileştiren.
Şâh-ı Merdân: Hz. Ali.
Şaîr: Arpa.
Şakird: Öğrenci.
Şâm: Akşam.
Şayi': Duyulmuş, herkesçe bilinmiş.
Şeâmetlû: Uğursuz.
Şecaât: Yiğitlik.
Şecer: Ağaç.
Şedîd: Şiddetli, güçlü.
Şefaât: Birinin suçunun bağışlanması ya da dileğinin yerine getirilmesi için aracılık.
Şefîü'l-münzibîn: Hz. Muhammed.
Şeh: Şah; padişah.
Şehâdet-nâme: Diploma.
Şehbâl: Kuş kanadının en uzun tüyü.
Şehrâyin: Şenlik, donanma.
Şehsüvârân: Ata iyi binenler.
Şekk: Kuşku, şüphe.
Şemâtet: Şamata, kuru gürültü.
Şems: Güneş.
Şems-i tâbân: Parlak güneş.
Şemşîr: Kılıç.
Şerâfet: Şereflilik, soyluluk.
Şerer: Kıvılcım.
Şerîr: Kötü; kötülük yapan.
Şetm: Sövme.
Şevket: Büyüklük, ululuk.
Şeyâtin: Şeytanlar.
Şikâr: Av.
Şîr: Aslan.
Şîr-pençe: Bir çeşit kan çıbanı.
Şitâb: Acele etme; **koşma.**
Şiyem: Huylar, yaratılışlar.
Şol: Şu.
Şuâbât: Bölümler, dallar.

Şübbân: Gençler, delikanlılar, yiğitler.
Şükât: Şikâyet edenler.
Şümûl: Kapsam.
Şürb-i semmiyyet: Zehir içme.
Şürû': Başlama.

T

Taaccüb: Şaşma.
Taaddiyât: Zulümler; adaletsizlikler.
Taaddüd: Çoğalma; çokluk.
Taallûk: İlişiği olma, ilgisi olma; ilişkin olma.
Taâzzum: Büyük görünme; gözünde büyütme.
Tab': Yaratılış, huy.
Tâ'cil: Çabuklaştırma, acele ettirme.
Tâdâd: Sayma, sayım.
Tafra-fürûşân: Yukardan atıp tutanlar.
Tahdîd: Sınırlama.
Tâhir: Temiz.
Tahlîf: Yemin ettirme.
Tahlîs: Kurtarma; kurtulma.
Tahlîs-i girîbân: Yakayı kurtarma.
Tahmîr: Yoğurma, yoğrulma, mayalandırılma.
Tahrîr: Yazma.
Tahsîn: Beğenme.
Taht-ı silâh: Silah altında bulunma).
Taht-ı tarassud: Gözaltı; göz hapsi.
Tahvîl: Değiştirme, değiştirilme.
Takarrüb: Yaklaşma.
Takbîl: Öpme.
Taleb-kâr: İsteyen.
Tali': Talih, baht, kısmet.
Ta'lîk: Asma, asılma; askıda bulunma.
Ta'limât: Bir işin ne yolda yapılacağını gösteren buyruk.
Tama': Doymazlık, açgözlülük.
Tanîn-endâz: Tınlayan, çınlayan.
Tanzîr: Benzetme, benzerini yapma; tazeleştirme.
Tarassud: Gözetleme.
Tarâvet: Tazelik.
Tarh: Çıkarma.
Tarîk: Yol.
Tarîk-i âm: Geniş yol, cadde.
Ta'rîz: Sözle dokundurma, taşlama.
Târmâr: Dağınık, perişan.
Tasaddi: Bir işe girişme, başlama.
Tasgir: Küçültme, küçük anlamıyla kullanma.
Ta'şir: Onda birini alma, ona bölme.
Tatlîk: Boşama.
Tathîr: Temizleme, paklama.
Tatvîl: Uzatma.
Tatvîl-i makal: Sözü uzatma.
Tâûn: Veba.
Tavâf: Çevresini dolaşma.
Ta'yîn: Belirleme; atama.
Tayy: Kaldırma, yok etme.
Ta'zîr: Azarlama.

Teâlî: Yükselme.

Tebâh: Tükenme.

Tebcîl: Ululama.

Tebdîl: Değiştirme.

Tebdîl-i mekân: Yer değiştirme.

Tebeddül: Değişme, başkalaşma.

Teber: Balta.

Teberrî: Sevmeyip yüz çevirme.

Tebriyye-i zimmet: Zimmetinde devlet parası olmadığını kanıtlama.

Tecdîd: Yenileme, yenilenme.

Teceddüd: Yenilenme, yenileşme.

Te'dib: Edeplendirme, eğitme.

Tedmîr: Yok etme, tepeleme.

Teennî: Acelesiz, dikkatli davranma.

Teferrüd: Yalnız kalma; benzersiz olma.

Tefrika: Ayrılık, ayrılma; bozuşma.

Tefrika: Gazete ya da dergilerde bölüm bölüm çıkan uzun yazı.

Tegayür: Zıt olma, uyuşmama.

Tekâsül: Aldırışsızlık; üşenme.

Tekebbür: Kibirlenme.

Tekellüf: Gösteriş, yapmacık.

Tekessür: Çoğalma.

Teklîfât: Öneriler.

Tekye: Tekke.

Telâki: Buluşma.

Telâkkiyât: Kişisel görüşler.

Telbîs: Aldatma; hile, oyun.

Televvün: Kararsızlık; döneklik; renkten renge girme.

Telkîn: Fikir aşılama.

Temelluk: Yaltaklanma.

Temellük: Mülk edinme, sahip olma.

Temennâ: Dilek, istek; elle selâm verme.

Temhîd: Yayma, döşeme; düzeltme, düzenleme.

Te'mîn-i istikbâl: Geleceğini sağlama, güvence altına alma.

Temyiz: Ayırma, seçme.

Tenkîl: Cezalandırma.

Tenvîr: Aydınlatma.

Terakkiyât: İlerlemeler, gelişmeler.

Terâküm: Birikme, yığılma.

Terfîh: Refah verme, bollukta yaşatma.

Tertîb-i ta'biye: Askerlikte yerli yerine koyup hazırlama.

Tevârih: Tarihler.

Tevbe: Tövbe, bir suç ya da günahı bir daha işlememe sözü verme.

Tevcih: Yöneltme.

Teveccüh: Yönelme; yakınlık duyma; güleryüz gösterme.

Teverrüm: Verem olma.

Tevfîk: Tanrı'nın yardımına kavuşma; uygunlaştırma.

Tezvîr: Yalan dolan.

Tezyîn: Süsleme.

Tıfl: Çocuk.

Tıla': İlaç, yağ vb. sürme; cilâ, yaldız.

Tibyân: Açık anlatma, bildirme.

Tîg: Kılıç.

Timsâl: Örnek; simge.

Tönbâkû: Tömbeki.

Tûbâ: Cennette bulunduğuna inanılan ağaç.

Tûl-i hayât: Uzun ömür.

Tulû': Doğuş.

Turûk: Yollar.

Tüvânâ: Güçlü.

U

U'cûbe: Çok acayip şey.

Udvân: Düşmanlık; haksızlık; zulüm.

Uhuvvet: Kardeşlik, dostluk.

Ukbâ: Öteki dünya.

Ukde: Zor iş, karışık iş; düğüm; istenilip de ulaşılamayan şey.

Ulûm: Bilimler.

Ulüvv: Yücelik.

Ulü'l-emr: Yasa koyucu (padişah).

Ummân: Deniz.

Ummânî: Denizden, deniz yoluyla.

Umrân: Bayındırlık, ilerleme.

Umûr: İşler; şeyler; maddeler.

Urbân: Çöl Arapları; aşiretler.

Urmak: Vurmak.

Uryân: Çıplak.

Uşşâk: Âşıklar.

Ü

Üdebâ: Terbiyeli, nazik kişiler; edebiyatla uğraşanlar.

Ümem: Ümmetler, inanan kişiler.

Ümmet: Halk; aynı peygamberе inanan topluluk.

Ümmet-i merhûme: Ölmüş kimseler.

Ümmîd: Umut.

Üstühân: Kemik.

Üstüvâr: Dayanıklı, sağlam.

V

Va'd: Vaad, söz verme.

Vâhayfâ: Eyvah, yazık!

Vâhid: Tek, bir.

Vaîd: Birini iyiliğe yöneltmek, kötülükten uzaklaştırmak için korkutma, yıldırma.

Vakfiyye: Vakıf şartlarını belirten belge.

Vâkıâ: Gerçi.

Vaktâ: Ne zaman ki.

Vâlâ: Yüce, yüksek.

Vâreste: Kurtulmuş; serbest.

Vâveylâ: Çığlık, feryat; eyvah, yazık!

Vâye: Nasip, kısmet; kâr.

Vaz'-ı haml: Doğurma.

Vâzı': Koyan; yapan, hazırlayan.

Vaz'-ı yed: El koyma.

Vech: Yüz; sebep, neden, ilişki.

Vech-i âtî üzre: Aşağıdaki gibi.
Veled: Çocuk; oğul.
Velev: Hattâ, bile, olsa da.
Velîahd: Bir hükümdardan sonra hükümdar olacak kişi.
Velî-ni'met: Besleyen, nimet sahibi.
Veliyyü'n-niâm: Şeyhülislâm.
Verâ: Arka, öte.
Verd: Gül.
Vezîrân: Vezirler.
Vird: Belli zamanlarda okunan dualar.
Vird-i zebân: Diline dolama.
Vilâyât: Vilâyetler, iller.
Virgû: Vergi.
Visâl: Kavuşma; ulaşma.
Vuslat: Kavuşma; ulaşma.
Vükelâ: Vekiller; bakanlar, kabine üyeleri.
Vüzerâ: Vezirler; bakanlar, kabine üyeleri.

Y

Yad: Yabancı.
Yâd: Anma.
Yâdigârân: Anmalıklar.
Yâl-i vebâl: Günahın ağırlığı.
Yâve-güyân: Saçma sapan şeyler söyleyenler.
Yed: El.
Yek-âvâz: Hep bir ağızdan.
Yekdîger: Birbiri.
Yek-ser: Yalnız başına.
Ye's: Umutsuzluk, tasa.
Yetîmân: Yetimler.
Yevm: Gün.
Yevmî: Günlük, her gün.
Yezdân: Tanrı.

Z

Za'f: Zayıflık, güçsüzlük; bir şeye duyulan aşırı istek.
Zâhid: Aşırı sofu, fanatik.
Zâhir: Görünen; görünme, ortaya çıkma.
Zaîf: Zayıf, güçsüz.
Zâil: Ortadan kalkma, sona erme; geçici.
Zalâm: Karanlıklar.
Zaleme: Zalimler.
Zamîr: İç, iç yüz.
Zebân: Dil, lisan.
Zebhiyye rüsûmu: Kesilen hayvanlar için alınan vergi.
Zebûn: Zayıf, güçsüz.
Zelâzil: Depremler.
Zemistân: Kış.
Zemm: Yerme, kınama, ayıplama.
Zemm ü kadh: Yerme, kötüleme, aşağılama.
Zencîr: Zincir.
Zenn: Kadın.
Zenpâre: Zampara.
Zer: Altın.
Zevât: Kişiler.
Zevcât: Eşler.
Zeyd: Kişi, anlamında.
Zeyl: Ek, ekleme.
Zeyl: Arka, art.
Zıll-ullâh: Tanrı'nın gölgesi: hükümdar.

Zikr-ullâh: Tanrı'yı anma.
Zillet: Alçaklık, aşağılık.
Zilzâl: Deprem.
Zîr: Alt.
Zîşân: Canlı; onurlu.
Zuhûr: Ortaya çıkma.
Zulmet: Karanlık.
Zu'm: Sanı, zan; kuşku, boş inanış.
Zurafâ: İnce, duygulu, hoş konuşan, zeki kimseler.
Zübde: Öz; bir şeyin en seçkin parçası.
Zühd ü takvâ: Her türlü zevkten ve dinin yasak ettiği şeylerden kaçınarak kendini ibadete verme.
Zülfikar: Hz. Ali'nin ucu çatallı kılıcı.
Züyûf: Kalp maden para; silik ya da ayarı bozuk maden para.

EŞREF KAYNAKÇASI

(Eşref E, Şair Eşref ŞE olarak kısaltılmıştır)

I. KENDİ KİTAPLARI:

«Eserleri» bölümünde ayrıntılı olarak tanıtılmıştır.

II. EŞREF'İ KONU ALAN KİTAPLAR:

Kabacalı, Alpay: **Yergi, Nükte ve Fıkralarıyla Şair Eşref,** Resimler: Turhan Selçuk, Milliyet Yayınları, İstanbul 1983, 71 sayfa.

Kudret, Cevdet: **Eşref'ten Hicviyeler,** Resimler: Turhan Selçuk, Yeditepe Yayınları, İstanbul 1953, 99 sayfa. İkinci bas.: 1955; genişletilmiş üçüncü bas.: **Eşref - Hicviyeler** adıyla, Bilgi Yayınevi, Ankara 1970, 167 sayfa; dördüncü bas.: Varlık Yayınları, İstanbul 1977.

Mustafa Şâtim: **Meşhur Şair Eşref'in Hayatı,** İzmir 1943, 27 sayfa.

Onan, K(emal): **Hiciv Üstadları Neyzen Tevfik-Şair Eşref,** Bütün Kitabevi, İstanbul 1961, 112 sayfa.

Özerdim, Sami N.: **Eşref,** Ankara 1953.

Şişman, Ahmet: **En Güzel Neyzen Tevfik ve Şair Eşref Fıkraları,** Deniz Kitap Yayın Dağıtım, İstanbul 1983, 89 sayfa.

Uzun, F(ahri): **Hiciv Edebiyatı Örnekleri: 1 Şair Eşref,** İstanbul 1945, 39 sayfa.

Uzun, F(ahri): **Bütün Eşref,** İnkılâp Kitabevi, İstanbul 1964, XXXII+160 sayfa.

Yücebaş, Hilmi: **Şair Eşref Hayatı - Hatıraları - Şiirleri,** İstanbul 1958 (aynı yıl ikinci baskı), 155 sayfa.

Yücebaş, Hilmi: **Şair Eşref Bütün Şiirleri ve 80 Yıllık Hatıraları,** İstanbul 1978, 447 sayfa (ikinci vd. baskıları var).

III. KİTAP VE ANSİKLOPEDİLERDE EŞREF:

Arıkbağ, Zafer-Dündar Akünal: **Türk Edebiyatında Hiciv ve Mizah Şiirleri,** İst. 1944.

Banarlı, Nihat Sami: **Resimli Türk Edebiyatı Tarihi,** C. 2, İst. 1971 vd.

Batur, Enis: **Kara Mizah Antolojisi,** İst. 1987.

Bayrak, Mehmet: **Halk Gülmecesi,** İst. 1987.

Behramoğlu, Ataol: **Son Yüzyıl Türk Şiiri Antolojisi,** C. I, İst. 1987.

Çapanoğlu, Münir Süleyman: **Basın Tarihine Dair Bilgiler ve Hatıralar,** İst. 1962.

Efe, Necdet Rüştü: **Türk Nüktecileri,** İst., bty.

Ergun, Sadeddin Nüzhet: **Türk Şairleri,** No. 89-90, C. III, İst. 1944.

Ertem, Sadri: **Fikir ve Sanat,** İst. 1938-39.

Gövsa, İbrahim Alaaddin: **Türk Meşhurları Ansiklopedisi,** İst. (bty).

Güvemli, Zahir: **Türk Mizah Edebiyatı Antolojisi,** İst. 1955.

Hüseyin Avni: **İzmir Şairleri Antolojisi,** İzmir 1934.

(Işıl), Hüseyin Rifat: «Eşref'e Aid Hatıralar», **Şair Eşref'in Külliyatı** Birinci Kitap, İst. 1928, s. V-XV.

İnal, İbnülemin Mahmud Kemal: **Son Asır Türk Şairleri,** Cüz 2, İst. 1931.

M.S.: «Eşref», **Hayat Ansiklopedisi,** İst. 1932.

Mehmed Tahir (Bursalı): **Osmanlı Müellifleri,** C. II, K. 1, İst. 1338/1922.

Orhon, Orhan Seyfi: «Eşref'in Mezar Taşı», **Dün Bugün Yarın,** İst. 1943.

Özkırımlı, Atilla: «Eşref», **Türk Edebiyatı Ansiklopedisi**, C. 2, İst. 1982.
Semih Mümtaz S.: **Canlı Tarihler/Evvel Zaman İçinde**, İst. 1946.
(Sevük), İsmail Habib: **Edebî Yeniliğimiz**, İst. 1931.
Somar, Ziya: **Yakın Çağların Fikir ve Edebiyat Tarihimizde İzmir**, İzmir 1944.
Tanlı, Süleyman Şevket: **Tarih Boyunca Güzel Yazılar** III, 2. bas., İst. 1948.
Us, Hakkı Tarık: «Eşref, Şair», **Aylık Ansiklopedi**, Eylül 1944.
Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi, C. 3, Dergâh Yayınları, İst. 1979.
Yücebaş, Hilmi: **Hiciv ve Mizah Edebiyatı Antolojisi**, 3. bas., İst. 1976.

IV. SÜRELİ YAYINLARDA EŞREF:

Akbal, Oktay: «E», **Vatan**, 21 Haziran 1953.
————: «Abdülhamit Han», **Cumhuriyet**, 18 Şubat 1978.
Aksoy, Yaşar: «İstibdat'a Karşı İzmirli Şairlerde Yergi», **Dönemeç**, S. 58, Mayıs 1982.
Akyavaş, Ragıp: «E ve Kâmil Paşa», **Adalet**, 4 Ağustos 1969.
Ali İlmi Fani: «Ölmeyen Büyüklerimizden ŞE», **Ferda**, 5 Eylül 1337/1921.
Çapanoğlu, Münir Süleyman: «ŞE», **Tarihten Sesler**, 1 Ağustos 1944.
————: «Yıkın Şu Mel'unu», **Yeni İstanbul**, 9 Ağustos 1955.
Çolak, Veysel: «E'i Ararken», **Türkiye Yazıları**, S. 58, Ocak 1982.
Dizdaroğlu, Hikmet: «ŞE'e Dair», **Hisar**, S. 16, Ağustos 1961.
————: «E Üzerine Notlar», **Türk Dili**, S. 312, Eylül 1977.

Dönemeç dergisi (İzmir), «Şiirimizde Yergi» özel sayısı, S. 58, Mayıs 1982.

Efe, Necdet Rüştü: «Türk Nüktedanları: ŞE», **Zafer**, 27 Mayıs 1955.

Ergün, Mehmet: «E ya da 'Özgürlük Tutkusu'», **Türkiye Yazıları**, S. 58, Ocak 1982.

Faik Reşad: «E'in Şairane Kehanetleri», **Muzaffer**, S. 22, 1 Ocak 1324/1909.

Hasan Hüseyin (Korkmazgil): «Yergi = Eli Sopalı Gülmece», **Dönemeç**, S. 58, Mayıs 1982.

Hasan Rüştü (Ermenekli): «ŞE'le Beraber Geçen Hayatımız ve O Devre Aid Hatıralar», **Yeni Anadolu** (Konya), 2 Haziran-27 Temmuz 1932.

Hazar, İrfan: «İzmir'in Meşhur Edebiyatçıları», **Anadolu** (İzmir), 26-28-30 Mayıs, 1 Haziran 1944.

Hüseyin Kâmi: «Şair Hicv-nüvis Büyük Eşref», **20. Asırda Zekâ**, S. 7, 28 Mayıs 1328/1912.

(Işıl), Hüseyin Rifat: «ŞE'in Hayatı ve Maceraları», **Vakit**, Kasım-Aralık 1944.

İlaydın, Hikmet; «ŞE'e Dair Notlar», **Fikirler** (İzmir), Ağustos 1947.

Karahan, Dr. Abdülkadir: «Bizde Hiciv ve E», **Tasvir**, 8 Mayıs 1945.

Karay, Refik Halid: «Eski ve Yeni Espriler», **Akşam**, 12 Mayıs 1946.

Kuntay, Midhat Cemal: «İhtilâlsiz İhtilâl Şairi E», **Son Posta**, 21 Ekim 1945.

————: «Hoca Hayret Efendi ve E», **Son Posta**, 25 Ocak 1951.

Kutay, Cemal: «Ahmet Celâlettin Paşa ve ŞE», **Tarih Konuşuyor**, S. 6, Temmuz 1964.

————: «E'in Hicivleri Arasında», **Tarih Sohbetleri**, S. 1, Temmuz 1966.

Kültür, Asım: «Eşref'in Hayatına Ait Bilinmeyen Parçalar», **Yeni Asır**,

Mehmed Kemal (Kurşunlu): «ŞE'i Tanıyanlar», **İstanbul Bayram Gazetesi,** 14 Temmuz 1983.

————: «Hiciv Yüzünden», **Cumhuriyet,** 17 Temmuz 1983.

Mehmet Seyda: «Romancı Günlüğü/E ile Neyzen Tevfik», **Türk Dili,** S. 271, Nisan 1974.

Ortaç, Yusuf Ziya: «E ve Mezar Taşı», **İkdam,** 10 Haziran 1928.

Otyam, Fikret: «Aman E, Canım E», **Türkiye Yazıları,** S. 58, Ocak 1982.

Pakalın, Mehmet Zeki: «Resmi Siciline Göre ŞE», **Akademi Fikir Hareketleri,** S. 4, 15 Haziran 1946.

Selçuk, İlhan: «Şairin Yargısı», **Cumhuriyet,** 22 Temmuz 1977.

Sema, Sadri: «ŞE», **Vakit,** Ekim 1953.

Şemih Mümtaz S.: «E'in İstintakı», **Aydede,** 17 Temmuz 1948.

S(emih) M(ümtaz) S.: «ŞE ve Kâmil Paşa», **Aydede,** 16 Ekim 1948.

Sevinçli, Efdal: «Tanzimat ve Meşrutiyet Dönemi Şiirinde Yergi», **Dönemeç,** S. 58, Mayıs 1982.

Şekib, Tokadizade: «E», **Servet-i Fünûn,** 27 Ocak 1927.

Şenyapılı, Önder: «E'ten Bugüne», **Vatan,** 15 Şubat 1978.

Talu, Ercüment Ekrem: «E ile Kâmil Paşa», **Yeni Adam,** 29 Temmuz 1943.

Tuncor, Ferit Ragıp: «ŞE'i Anıyoruz», **Millet,** 5 Haziran 1977.

Türkiye Yazıları dergisi, Şair Eşref Özel Sayısı, S. 58, Ocak 1982.

Ulunay, Refi Cevat: «Hicivler ve Küfürler», **Milliyet,** 21 Temmuz 1957.

————: «ŞE», **Milliyet,** 5 Nisan 1964.

————: «ŞE», **Milliyet,** 30 Mayıs 1965.

(Us), Hakkı Tarık: «E Hakkında Düşünceler», **Yeni Gazete,** 16 Mayıs 1328/1912.

Uyguner, Muzaffer: «ŞE'e ve Mezarına Dair», **Türk Dili,** S. 68, Mayıs 1957.
Zelyut, Rıza: «E: Övüncümüz», **Yazko-Somut,** 3 Haziran 1983.
«Laedri»: «Rütbesiz Şair E», **Haber**, 28 Ocak 1941.

Nokta mecmûası oldu bu kitap, Düşünüp çıksın içinden ahbap!

Eşref

Eşref, sarsılmaz inancını yüzyıllardan süzülüp gelmiş halk deyişleriyle kaynaştırarak yergi bombaları imal etmiş şairdir. Yıldız Sarayı'na yönelen bu bombalar, Abdülhamid'in Anayasayı yeniden yürürlüğe koymasında ve çok geçmeden de tahttan indirilmesinde önemli bir etken olmuştur.

Yazarlarımız, edebiyat tarihçilerimiz bugün de Eşref'i en güçlü yergi şairimiz sayıyor ve ondan alınacak dersler olduğunu belirtiyorlar.

Elinizdeki kitap, gelmiş geçmiş, en büyük yergi şairimizi bütün yönleriyle ele alan titiz, kapsamlı bir çalışmanın ürünüdür: Hayatı, sanatı, eserleri ayrıntılı olarak inceleniyor; mizah geleneğimizde özel yeri olan nükte ve fıkraları bir araya getiriliyor. Ve -ilk kez- yergi şiirleri neredeyse eksiksiz olarak, gerekli açıklama notlarıyla birlikte veriliyor.

2000

kapak: reha yalnızçık